

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
KƏND TƏSƏRRÜFATI NAZİRLİYİ**

AQRAR ELM MƏRKƏZİ

**AZƏRBAYCAN ELMİ-TƏDQIQAT ÜZÜMÇÜLÜK VƏ
ŞƏRABÇILIQ İNSTİTUTU**

T.M.PƏNAHOV, V.S.SƏLİMOV, Ə.M.ZARİ

**AZƏRBAYCANDA
ÜZÜMÇÜLÜK**

**«Müəllim » nəşriyyatı
B A K I – 2010**

*Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Üzümçülük və Şərabçılıq İnstitutunun
Elmi Şurasının qərarı ilə (31.03.2010-cu il tarixli 3 sayılı protokol)
nəşr olunur.*

Elmi redaktorlar: AMEA-nın muxbir üzvü, biologiya elmləri
doktoru **M.R.Qurbanov**,
biologiya elmləri namizədi, dosent
H.M.Şıxlinski

Rəyçilər: biologiya elmləri namizədi **M.K.Musayev**
biologiya elmləri namizədi **V.S.Fərzəliyev**

Pənahov T.M., Səlimov V.S., Zari Ə.M.

«Azərbaycanda üzümçülük». Bakı: «Müəllim» nəşriyyatı, 2010. –
224 s.

Oxuculara təqdim olunan bu kitab müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq, üzümçü fermerlərin və fərdi üzüm bağ sahiblərinin marağı nəzərə alınaraq hazırlanmışdır. Kitabda Azərbaycanda üzümçülük və şərabçılığın inkişafına dair dolğun məlumat təqdim olunmuş, respublikanın təbii-iqtisadi bölgələrinin və inzibati rayonlarının xarakteristikası verilərək, hər bir bölgə və rayonun torpaq-iqlim şəraiti nəzərə alınaraq yetişdirilməsi tövsiyə edilən üzüm sortlarının adları və şərabçılığın inkişaf istiqamətləri göstərilmişdir. Kitabda həmçinin Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Üzümçülük və Şərabçılıq İnstitutunun kolleksiya üzüm bağında becərilən qiymətli yerli və introduksiya olunmuş üzüm sortlarının səciyyəvi xüsusiyyətləri göstərilməklə tam ampeloqrafik təsvirləri verilmişdir. Kitab geniş oxucu kütləsi: üzümçü fermerlər, torpaq sahibləri, üzümçülük sahəsində təhsil alan tələbələr, magistr və doktorantlar, eləcə də elm müəssisələrində çalışan elmi işçilər və ali məktəb müəllimləri üçün nəzərdə tutulmuşdur.

791206 – 2010

9952 – 413

© Pənahov T.M., Səlimov V.S., Zari Ə.M., 2010

Müstəqil inkişaf yolu ilə inamla addımlayan ölkəmizdə iqtisadiyyatın digər sahələrində olduğu kimi aqrar sahədə də islahatlar genişləndirilir, yeni təsərrüfat formaları yaradılır, bazar münasibətlərinə uyğun yeni emal və sənaye müəssisələri formalaşır, sərbəst iqtisadiyyata geniş yol açılır. Azərbaycanda üzümçülük hələ qədim zamanlardan bəri kənd təsərrüfatı sahələri arasında xüsusi çəkiyə malik olmaqla geniş sənaye xarakteri daşımışdır. Bu gün də ölkə iqtisadiyyatının yüksəldilməsi nöqtəyi-nəzərindən üzümçülük prioritet sahələrdən biri sayılır.

Üzümlüklərin sort tərkibinin zənginləşdirilməsi, az məhsuldar və keyfiyyətsiz üzüm sortlarının yeni, daha məhsuldar və keyfiyyətli sortlarla əvəz edilməsi, üzümün genetik ehtiyatlarından səmərəli və davamlı istifadə olunması, əhalinin ərzaq təhlükəsizliyi, respublikada üzümün və onun emal məhsullarının istehsalının artırılması baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir. Respublikamızda üzümçülüğün intensiv inkişafını təmin etmək üçün iki istiqamətə daha cox fikir verilməlidir. Bunlardan birincisi – fermer-kəndli üzümçülük təsərrüfatlarının və fərdi üzüm bağlarının sahələrinin artırılması, ikincisi isə ölkədaxili və dünya bazarının müasir standartlarına cavab verən, bazar rəqabətinə davam gətirən keyfiyyətli və nisbətən ucuz başa gələn təzə üzüm və onun emal məhsulları ilə fasiləsiz təmin olunmasıdır. Bu təqdirdə xəstəlik və zərərvericilərdən mühafizəsi üçün minimal xərc tələb edən, uzun müddət sabit məhsul verərək keyfiyyətini saxlayan, müasir texnoloji tələbatlara cavab verən süfrə, şərab və kişmiş istiqamətli üzüm sortlarına tələbat ildən-ilə artır.

Bioloji müxtəlifliyin önəmli tərkib hissəsi olan bitki genetik ehtiyatları, o cümlədən üzüm genofondu, bu günün tələbatlarını ödəməklə yanaşı, həmçinin seleksiya, biotexnologiya və gen mühəndisliyi baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edən genlərin daşıyıcıları olaraq gələcəkdə yeni üzüm sortlarının və hibrid formalarının yaradılması üçün də istifadə oluna bilər. Bununla yanaşı hal-hazırda bitkilərin genetik ehtiyatlarını və biomüxtəlifliyini öyrənən beynəlxalq təşkilatlar, hazırkı aqrobiomüxtəlifliyi təşkil edən

bitkilərin yaranma, formalaşma mərkəzlərində onların yabanı əcdadlarının öyrənilməsinə və qorunmasına (*in-situ* və *ex-situ* şəraitində), qiymətli genotiplərin geniş istehsalata və biotexnologiya tədqiqatlarına cəlb olunmasına xüsusi diqqət yetirirlər.

Ona görə də Azərbaycan florasının ən qədim və zəngin formasiyalarından olan üzüm genotiplərinin tam olaraq qorunması, gələcək nəsillərə çatdırılması, genetik ehtiyatlardan səmərəli və davamlı istifadə olunması həm elmi, həm də təcrübi baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ekoloci cəhətdən plastik, ətraf mühitin əlverişsiz amillərinə qarşı davamlı, sabit yüksək məhsuldarlığı və məhsulun keyfiyyəti ilə səciyyələnən ekoloci əkinçiliyə yararlı yeni üzüm sortlarının yaradılmasında valideyn formaları kimi istifadə etmək üçün bu və ya digər qiymətli əlamət, bioloji və ummunoloci xüsusiyyətlərə malik donor genotiplərin müəyyənləşdirilməsində və onların genetik imkanlarından tam istifadə edilməsində bitki genetik ehtiyatlarının, o cümlədən üzümün biomüxtəlifliyinin rolu əvəzsizdir.

Üzümün genetik ehtiyatlarının toplanaraq kolleksiyaya daxil edilməsi, davamlı və səmərəli istifadəsi üzrə fəaliyyətlərin başlıca məqsədlərindən biri də üzüm genotiplərinin təsərrüfat-qiymətli əlamətlərinin müəyyən edilməsi ilə onların seleksiya və yaxşılaşdırılma proqramlarına daha intensiv və məqsədyönlü şəkildə cəlb edilməsindən, daha məhsuldar, ətraf mühitin biotik və abiotik stress amillərinə qarşı davamlı, yüksəkkeyfiyyətli, bazar rəqabətinə davam gətirən, yüksək texnoloji yararlılığa və alıcılıq qabiliyyətinə malik yeni sortların yaradılması və üzümçülük sahəsində onların potensial imkanlarının maksimum reallaşdırılması yolu ilə üzümçülük və şərabçılıq məhsullarına olan tələbatın təmin edilməsi və bu sahənin davamlı inkişafına nail olunmasından ibarətdir.

Son araşdırma və tədqiqatlardan məlum olur ki, Azərbaycan ərazisində 600-ə qədər aborigen və introduksiya olunmuş üzüm sortu əkilib-becərilmişdir ki, bunun da təxminən 400-nü yerli üzüm sortları təşkil edir. Lakin çox təssüf ki, bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da bitki genetik ehtiyatlarının, o cümlədən üzüm genofondunun məhv olmasına, genetik eroziyasına yönəlmiş mənfi

amillərin təsirindən onlarla qiymətli yerli, seleksiya və introduksiya olunmuş üzüm sortları artıq itirilmiş, bir qismi isə itmək, məhv olmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalmışdır. Son araşdırma və tədqiqatlara görə, respublikada əkilib-becərilən 75-ə qədər sort artıq itirilmiş, 80-ə yaxın sort isə itmək təhlükəsi qarşısındadır. Digər tərəfdən isə bədxah qonşularımız olan ermənilərin məkirli hərəkətləri nəticəsində respublikamızın bir çox qiymətli üzüm sortlarının adları dəyişdirilərək mənimsənilir və yanlış adlar altında nəşr etdirilərək, erməni sortları kimi qələmə verilir.

Respublikada yayılmış yerli üzüm sortlarının, hibrid və yabanı üzüm formalarının, hətta introduksiya olunmuş üzüm sortlarının etibarlı qorunub saxlanması və davamlı istifadəsi məqsədilə 2002-ci ildə AzETÜŞİ tərəfindən yeni Ampeloqrafik kolleksiya bağ salınmışdır ki, burada 300-ə qədər aborijen və introduksiya olunmuş üzüm sortları, hibrid və yabanı üzüm formaları toplanıb əkilmişdir. İlk olaraq kolleksiyaya bağdakı sortların 200-ə yaxını Azərbaycanın, 5 sort Gürcüstanın, 5 sort Moldovanın, 2 sort Türkiyənin, 18 sort Rusiyanın, 19 sort Mərkəzi Asiyanın, 5 sort Misirin, 9 sort ABŞ-ın, 2 sort İranın, 3 sort Almanıyanın, 5 sort Fransanın, 1 sort Ərəbistanın, 3 sort İtaliyanın, 1 sort İngiltərənin payına düşür.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, respublikada 400-dən çox yerli üzüm sortunun becərildiyi məlum olur. Bunlardan yalnız 200-ü toplanaraq kolleksiyaya daxil edilmişdir. Göründüyü kimi, respublikamızın müxtəlif bölgələrində indiyə qədər elmi əsaslarla öyrənilməyən qiymətli üzüm sortları əkilib-becərilməkdədir və belə sortlar çoxluq təşkil edir. Bu üzüm sortları köhnə üzüm bağlarında, xiyabanlarda, fərdi təsərrüfatlarda, həyətyanı sahələrdə hələ də xalqımız tərəfindən qorunaraq becərilir. Qeyd etmək lazımdır ki, yerli üzüm sortlarından yalnız 38-i (30 sort süfrə, 8 sort texniki) hal-hazırda respublikamızın ərazisindəki kənd təsərrüfatı müəssisələrində, fərdi sahibkarlıq təsərrüfatlarında az və ya çox miqdarda yetişdirilir. Onlar milli üzüm genofondunun çox cüzi hissəsini təşkil edir. Bu isə yerli, çox qədim tarixə malik, qiymətli üzüm sortlarının davamlı və etibarlı qorunmasını təmin edə bilməz. Ona görə də yerli üzüm genofondunun aşkar olunması, toplanması, kolleksiyaya daxil edilməsi, kolleksiyaların zənginləşdirilməsi işləri prioritet məsələ

kimi qarşıda durur.

Son zamanlar üzümçülüyə diqqət yenidən artdığından torpaq sahibləri, şəxsi mülkiyyətçilər torpaq sahələrində daha çox üzüm yetişdirməyə üstünlük verirlər və yeni-yeni üzümçülük fermer (kəndli) təsərrüfatları yaradırlar.

Lakin xalqımızın üzümçülük sahəsində qədim əmək vərdişi və ənənəsinin olmasına baxmayaraq, torpaq sahiblərini yeni yaradacaqları üzümçülük təsərrüfatında bölgənin konkret torpaq-iqlim şəraitində hansı sortları və necə becərmələri dərin düşündürür, onların qarşısında bir sıra elmi həlli tələb olunan suallar çıxarır. Bu isə üzümçü mütəxəssis və alimlərdən fermerlərin qarşısında duran elmi və təcrübi məsələlərin həllini həyata keçirmək üçün üzümçülükdə dərin tədqiqat işləri aparmalarını və elmə əsaslanan təklif və tövsiyələr hazırlamalarını tələb edir. Çünki yeni üzümlüklərin salınmasında və becərilməsində bir sıra problemlər var.

Son zamanlar müxtəlif ölkələrdən gətirilərək, həmçinin respublikamızın müxtəlif bölgələrində yayılmış yerli və introduksiya olunmuş üzüm sortlarının yığılaraq elmi əsaslarla tədqiq olunmadan, sınaqdan keçirilmədən kor-koranə bəzi fermer üzümçülük və şəxsi təsərrüfatlarda əkilməsi halları müşahidə olunur.

Üzüm sortlarının biologiyası becərildiyi bölgənin torpaq-iqlim şəraitinə və şablon şəklində tətbiq olunan aqrotexnikaya uyğun gəlmədiyinə və düzgün seçilmədiyinə görə qoyulmuş xərc özünü doğrultmur, təsərrüfatın rentabelliği tamamilə aşağı düşür. Üzümün sort tərkibinin müxtəlifliyi və onun biologiyasının xüsusiyyətləri, hər hansı bir aqroiqlim zonası şəraitində becərilmək üçün yararlı sortların seçilməsində xüsusi yanaşma tələb edir.

Üzümçülüğün intensiv inkişafını və fermer təsərrüfatlarının rentabelli işləməsini təmin etmək üçün sahələrdə becərilən sortların düzgün seçilməsi və lazımi aqrotexniki tədbirlərin həyata keçirilməsi ən vacib amildir.

Bu gün üzümün emal müəssisələri elə şərabçılıq məhsulları istehsal etməlidirlər ki, o məhsullar dünya bazarında rəqabətə davam gətirərək münasib qiymətlərlə realizə oluna bilsinlər. Üzümün emal məhsullarının keyfiyyəti isə üzüm sortlarının texnoloji xüsusiyyətlərindən və keyfiyyətindən birbaşa asılıdır. Ona görə də tor-

paq sahibləri üzümçülük təsərrüfatları yaradarkən texniki üzüm sortlarını da düzgün seçməlidirlər. Bölgənin torpaq–iqlim şəraitini nəzərə almaqla sortlar bölgələr və mikrobölgələr üzrə düzgün yerləşdirilməli və sortlara diferensial aqrotexniki qulluq işləri tətbiq edilməlidir.

Məlumdur ki, dünyada keyfiyyətli texniki üzüm sortlarının əkilib–becərildiyi ərazilərdən biri də Azərbaycandır. Azərbaycan Bayaşıra, Mədrəsə, Şirvanşahı, Xindoqnu, Həməşərə, Mələyi, Xərci, Qara asma, Qara aldərə, Dəvəgözü və s. kimi yüksəkkeyfiyyətli yerli texniki üzüm sortları ilə məşhurdur. Fermerlər öz üzüm bağlarında bu sortları əkilib–becərməklə həm bol, həm də keyfiyyətli məhsul əldə edə bilirlər. Bu üzüm sortlarının məhsuluna isə emal müəssisələrinin daim tələbatı vardır .

İqtisadi potensial imkanlarına görə üzümçülük respublikanın xalq təsərrüfatı kompleksində aparıcı yerlərdən birini tutur. Respublikamızın bir çox bölgələrində xarici və yerli şirkətlər üzümçülükə məşğuldurlar. Təəssüf ki, bu azdır, dəryada bir damla kimidir. Xarici iş adamları ilə bərabər yerli iş adamlarını da bu işə cəlb etməklə, dövlət səviyyəsində planlı və məqsədəuyğun surətdə üzümçülüyn inkişaf etdirilməsinə qayğı artırılmalıdır.

Bunun üçün birinci növbədə üzümçülükə məşğul olmaq istəyən şirkətləri əkin materialı ilə təmin etmək lazımdır. Bu gün həmin şirkətlər əkin materialını bir tingə 1,1 manat ödəməklə xarici bazarlardan alırlar ki, bu da son nəticədə istehsal olunan məhsulun maya dəyərini artırır. Ona görə də bu sahədə keçmişin təcrübəsindən istifadə edərək, üzümçülük şirkətlərini xarici bazarlardan olan asılılıqdan xilas etmək üçün respublikada sortların bioloji təmizliyinə fikir verilmək şərt ilə tinglik təsərrüfatı yaratmaq çox vacibdir. Respublikada üzümçülüyn inkişaf etdirmək üçün ikinci növbədə ölkəmizdə dünya standartlarına cavab verə bilən məhsullar emal edən zavodlar tikilməlidir. Üçüncü növbədə respublikamızda əhalinin təzə üzüm məhsullarından istifadə müddətini 6-7 ay artırmaq məqsədilə tez, orta və gec yetişən süfrə üzüm sortlarının planlı surətdə becərilməsinin təşkili ilə bərabər, saxlama kameralarının da tikilməsi vacib məsələdir. Bu məsələlərin müvəffəqiyyətlə həll edilməsilə regionlarda ölkə əhalisinin bütün il boyu faydalı əməklə

məşğulluğunu və, ən başlıcası, onların həyat səviyyəsinin yüksəldilməsini təmin etmək olar.

Aqrar islahatların uğurla həyata keçirilməsinə olan dövlət qayğısı və bu sahədə sahibkarların inkişafı üçün yaradılmış əlverişli şərait, Azərbaycanda üzümçülüyn keçmiş şöhrətinin yenidən bərpa ediləcəyinə ümid yaradır. Ümid edirik ki, bu gün ölkə büdcəsinin formalaşmasında yerini neft sənayesinə verən Azərbaycan üzümçülüynü yenidən öz qızıl dövrünə qayıdacaqdır.

Ayrı–ayrı üzümçü fermerlər və torpaq sahibkarları Azərbaycanın üzümçülük və şərabçılığın şöhrətini əvvəlki səviyyəsinə qaldırmaq üçün əkdikləri üzüm bağlarını bazar iqtisadiyyatı ilə əlaqələndirməlidirlər. Belə ki, fermer və torpaq sahibləri ilin 4 ayını tənəyin üstündən təzə üzüm dərib bazara çıxarmalı (iyun–sentyabr), qalan aylarda, əsasən oktyabr–mart aylarında isə təzə üzümü adi qaydada zirzəmidə, asma metodu ilə tavanda, eləcə də saxlama kameralarında saxlamaqla ixrac etməlidirlər. Bunun üçün onlar üzüm sortlarını yetişmə müddətlərinə, saxlanmaya davamlılıq və əmtəəlik qabiliyyətinə görə seçib əkməlidirlər.

Üzümçülüynü şəxsi mülkiyyət şəraitində inkişafı üçün heç olmasa hər rayonda bir üzüm emalı müəssisəsi işə düşməli və sahibkarlarla ilin əvvəlindən onların üzüm məhsulunun müvafiq bazar qiymətinə almaq barədə müqavilə bağlamalıdırlar ki, sahibkarlar yetişdirdiyi üzümü saxlamaq və realizə etmək qayğısını çəkməsinlər.

Azərbaycanın üzüm genofondunu qoruyub saxlamaq və zənginləşdirmək məqsədilə İnstitut yox olma təhlükəsi altında olan qiymətli aborigen üzüm sortlarının aşkar edilib öyrənilməsi, toplanması və artırılması istiqamətində tədqiqat işləri aparır. İnstitutda aparılan seleksiya işlərinin əsasını üzümlüklərin sort tərkibinin zənginləşdirilməsi, az məhsuldar üzüm sortlarının yeni, daha məhsuldar və keyfiyyətli sortlarla əvəz edilməsi, mütərəqqi seleksiya üsullarından istifadə etməklə süfrə və texniki istiqamətli üzüm sortlarının və hibrid formalarının yaradılması təşkil edir.

Ölkədə üzümçülüynü məqsədyönlü inkişafının təmin edilməsində üzüm sortlarından ibarət genofondun olduqca böyük əhəmiyyəti vardır. Üzümçülükdə genofond kolleksiyalar formasında yara-

dılır. Vaxtilə ölkəmizin müxtəlif regionlarında ampeloqrafik kolleksiya bağları mövcud idi. Hazırda kolleksiyaların əksəriyyəti baxımsızlıq ucbatından yox olmaq həddindədir. Vəziyyəti nəzərə alaraq İstitut əməkdaşları Abşeron rayonu şəraitində Azərbaycanın müxtəlif bölgələrindən gətirilmiş üzüm sortlarından 15 hektar sahədə kolleksiya bağı salmışlar. Hazırda kolleksiya bağında respublikanın üzüm genofondunun əsasını təşkil edən 320 yerli və introduksiya olunmuş süfrə və texniki istiqamətli üzüm sortları, fillokseraya davamlı Amerika mənşəli calaqaaltılar, həmçinin yabanı üzümün xəstəlik-zərərvericilərə qarşı davamlı formaları becərilir. Bu kolleksiya bağı yalnız üzüm genofondunun qorunub saxlanması məqsədinə xidmət etmir. Bura həmçinin İstitutun təcrübə bazasıdır. İnstiutun əməkdaşları tərəfindən kolleksiya bağında becərilən üzüm sortları üzərində müxtəlif istiqamətlərdə tədqiqat işləri aparılır, sortların təsərrüfat yararlılığı və səmərəliliyi öyrənilir, perspektiv klon variasiyaları seçilir, yeni hibridlər yaradılır.

Məlum olduğu kimi, hazırda Azərbaycan üzümçülüüyü bir sıra problemlərlə üzləşmişdir. Bunlardan başlıcası əkin materialıdır. Yeni üzümlüklərin salındığı bir vaxtda respublikada ixtisaslaşmış tingçilik təsərrüfatlarının olması vacibdir. Təəssüflər olsun ki, vaxtilə respublikada fəaliyyət göstərən tingçilik təsərrüfatlarının emalatxanaları tamamilə dağıdılmışdır.

Yerli ting bazasının olmaması səbəbindən yeni üzümlüklərin salınması üçün əkin materialı (əsasən calaq edilmiş tinglər) xaricdən gətirilir. Bunun isə bir çox mənfi cəhətləri var. Onlardan ən başlıcası odur ki, respublikaya ilbəl xarici mənşəli tinglərin gətirilməsi yerli sortların sıxışdırılması ilə nəticələnir. Digər tərəfdən, çox vaxt virus xəstəliklərinin daşıyıcısı olan xarici əkin materialı yerli sortların həmin xəstəliklərə yoluxmasına təhlükə yaradır. Xarici ölkələrdən gətirilən tinglər yerli torpaq-iqlim şəraitinə çox çətin uyğunlaşdığı üçün onların bitiş faizi aşağı olur. Bundan başqa, xaricdən ting gətirmək sahibkarlara olduqca baha başa gəlir. Yaranmış problemi həll etmək üçün Azərbaycanın üzümçülük zonalarında müasir texnologiyaların tətbiqini təmin edən avadanlıqla təchiz olunmuş calaq emalatxanalarının və tingçilik təsərrüfatlarının təşkil edilməsi gərəkdir. Respublikanın torpaq-iqlim şəraitinə uyğun olan yerli

üzüm sortlarından calaq edilmiş tinglərin istehsalını genişləndirmək lazımdır. Bu yolla, respublikaya xarici mənşəli üzüm tinglərinin idxalının azalmasına və sort probleminin tənzimlənməsinə nail olmaq olar.

“Üzümçülük və Şərabçılıq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində göstəriləndiyi kimi, “calaqaltı və calaqüstü anaçlıqların yaradılması üçün xəstəliklərə və zərərvericilərə davamlı əkin materialları müvafiq elmi-tədqiqat müəssisələrində və ya müqavilə şərtləri ilə elmi-tədqiqat müəssisələrinin nəzarəti altında ixtisaslaşdırılmış tingçilik təsərrüfatlarında istehsal olunur”. Qanunun bu tələbinə riayət edərək, özəl üzümçülük təsərrüfatlarını yerli şəraitə uyğun olan, yüksək keyfiyyətli calaq üzüm əkin materialı ilə təmin etmək üçün İnstitut əməkdaşları Abşeron rayonu ərazisindəki kolleksiya bağında tingçilik işinə başlamışlar. Bu ilin əvvəlində 22 hektar sahədə 100000 ədəd ting əkilmişdir. Bundan başqa, yerli calaqüstü sortların çubuqları fillokseraya davamlı Amerika mənşəli calaqaltı sortların çubuqları ilə 1000 ədəd miqdarında yarma üsulu ilə calaq edilmişdir. Calaq işlərində İnstitutun alimləri tərəfindən işlənib hazırlanmış yeni texnologiyadan da istifadə edilir. Həmin texnologiya ənənəvi texnologiyalarla müqayisədə istehsalat xərclərini xeyli azaltmaqla 60-80% yüksəkkeyfiyyətli tinglərin əldə edilməsini təmin edir. İnstitutda yeni texnologiya əsasında calaq üzüm tinglərinin yetişdirilməsinə dair kitabça şəklində tövsiyələr hazırlanmışdır. Artıq bu texnologiya fermer təsərrüfatlarında tətbiq edilir.

Azərbaycanda üzümçülüğün intensivləşdirilməsinə nail olmaq üçün yeni üzümlüklərin salınması zamanı torpaqların düzgün seçilməsinə, üzüm sortlarının ərazinin torpaq-iqlim şəraitinə uyğun olub-olmamasına, tənəklərin su və qida maddələri ilə tam həcmdə təmin olunmasına diqqət yetirmək, üzümlüklərdə intensiv becərmə texnologiyalarını tətbiq etmək lazımdır. Üzümlüklərdə sort qarışığına yol verilməməsinə, bitkinin böyümə gücünə və məhsuldarlığına görə dayaq sisteminin seçilməsinə, kolun gücündən səmərəli istifadə edilməsinə də diqqət yetirmək lazımdır. Azərbaycan ET Üzümçülük və Şərabçılıq İnstitutunda bu yönümdə çoxillik tədqiqat işləri aparılır. Tənəklərə verilən formanın, eləcə də yük normasının

üzümün məhsuldarlığına və məhsulun keyfiyyətinə təsiri öyrənilərək hər bir sort üçün optimal yük norması və ən münasib forma təyin edilir. Bununla yanaşı, ən perspektiv süfrə və texniki istiqamətli üzüm sortları üçün səmərəli becərmə üsulları işlənib hazırlanır, ekoloci cəhətdən təmiz məhsulun əldə edilməsini təmin edən gübrələmə sistemləri tədqiq edilir, sortun tələbatına uyğun gübrələrin verilmə vaxtı və dozaları müəyyən edilir.

Respublikanın suvarılan münbit torpaqlarında, günəş şüası bol olan şəraitdə çox güclü böyüyən üzüm sortlarından salınmış üzümlüklərdə uzun illər tətbiq edilən və ənənəvi hesab edilən azməftilli şaquli şpalerin yararsız olması artıq sübuta yetirilmişdir. Üçməftilli şaquli şpaler çox güclü boy atan kolların nəinki potensial imkanlarını açmır, hətta üzüm kolu üçün son dərəcə əlverişsiz mühit yaradır. Belə şəraitdə bitkinin enerjisi güclü zoğ əmələ gətirməsinə yönəlir. Yaşıl zoğlar və yarpaqlar həddindən çox sıxlıq yaratdığı üçün əvvəlcə çiçəklər, sonra isə yarpaqlar quruyub tökülür. Buna görə belə üzümlüklərdə uzunluğu 2,8–3,0 metr olan dirəklərdən və çoxmərtəbəli məftillərdən ibarət geniş fəzalılı şpaler qurmaq daha məqsədəuyğundur. Çoxmərtəbəli şaquli şpalerdə sıxlıq yaratmadan çoxlu miqdarda bar barmaqları yerləşdirmək mümkündür.

Respublikada üzümçülüğün yüksək səviyyədə inkişafına nail olmaq üçün onun ayrılmaz hissəsi olan şərəbçiliğin inkişaf etdirilməsinə də diqqət yetirmək lazımdır.

Artıq bir neşə ildir ki, Azərbaycanın şərəbçilik məhsulları bazarında bəzi neqativ hallar müşahidə edilir. Bunlardan başlıcası – ölkəyə xaricdən keyfiyyətsiz alkoqollu içkilərin idxal edilməsidir. Daxili bazara yol tapmış mənşəyi məlum olmayan etil spirtindən hazırlanan arağ və digər surroqatlar yerli əhalinin sağlamlığı üçün ciddi təhlükə yaradır. Belə bir şəraitdə daxili şərəb bazarının yerli istehsalçıların dəstəklənməsi yolu ilə tənzimlənməsi, dövlətin bir nömrəli vəzifəsinə çevrilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq ölkədə məqsədyönlü dövlət proqramları işlənib hazırlanmalı, qiymət qoyma, kredit vermə və vergi ödəmə sistemləri təkmilləşdirilməli, lisenziya və sertifikatlaşdırma qaydalarına yenidən baxılmalıdır.

Bunlarla yanaşı, bir sıra digər tədbirlərin həyata keçirilməsinə də məqsədəuyğun hesab edirik. Belə ki, vaxtilə Beynəlxalq sərqi və

dequstasiyalarda dəfələrlə yüksək mükafatlara layiq görülmüş Azərbaycanın məşhur şərab və konyaklarının istehsalını bərpa etməklə respublikaya keyfiyyətsiz alkoqollu içkilərin idxal olunmasını xeyli azaltmaq olar.

Təbii üzüm şərablarının insan orqanizmi üçün faydası barədə təbliğat işlərinin aparılması, reklam2 kampaniyasının gücləndirilməsi də ölkədə şərab istehsalının artmasına təkan verə bilər. Respublikada peşəkarlardan ibarət müstəqil dequstasiya komissiyasının yaradılması və neytral laboratoriyanın təşkili, Azərbaycana idxal olunan, eləcə də ölkədə istehsal olunan şərabçılıq məhsullarının obyektiv qiymətləndirilməsi üçün çox vacibdir. Azərbaycanın üzümçü və şərabçı mütəxəssisləri ilə başqa ölkələrin mütəxəssisləri arasında əlaqələrin genişləndirilməsi, dünyada üzümçülük və şərabçılıq sahəsində qazanılmış elmi nailiyyətlərin və qabaqcıl texnologiyaların öyrənilməsi Azərbaycanda üzümçülük-şərabçılığın dünya səviyyəsində inkişaf etdirilməsi üçün olduqca zəruridir.

Bakıda və Azərbaycanın digər iri şəhərlərində şərab muzeylərinin yaradılması, üzümçülük və şərabçılığın tarixinə dair müəhazirələrin oxunması, dequstasiya və sərgilərin təşkili və digər təbliğat işlərinin aparılması da məqsədəuyğundur.

Azərbaycanın üzümçülüynü, xüsusilə də şərabçılığını dirçəltmək üçün bir neçə siyasi xarakterli məsələlər də dövlət səviyyəsində həll edilməlidir. Məlumdur ki, sovet dövründə Rusiyanın Moskva, Sankt-Peterburq, Kemerovo, İrkutsk, Bratsk, Rostov, Kazan şəhərlərində yerləşən Azərbaycanın tabeliyində olan şərab zavodları Azərbaycandan göndərilən xammal hesabına fəaliyyət göstərirdi. Xammal çatışmazlığına görə həmin zavodlar bu gün, demək olar ki, fəaliyyətsizdir. Dövlətlərarası saziş bağlayaraq bu zavodların hüquqi statusunu müəyyənləşdirmək və onların fəaliyyətini bərpa etmək vacibdir.

Ermənilər tərəfindən işğal olunmuş ərazilərdə emal gücü 320 min ton olan 30 üzüm emalı zavodu, 10 şərab süzmə xətti qanunsuz yolla mənimsənilib. Təkcə bu zavodların zəbt edilməsi Azərbaycana 500 milyon ABŞ dolları dəyərində ziyan vurmuşdur. Həmin zavodların yenidən bərpa olunaraq qanuni sahibinə qaytarılması üçün

ciddi tədbir görülməlidir.

Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Üzümçülük və Şərabçılıq İnstitutu Azərbaycanın şərabçılıq sənayesini müasir elmi-texniki səviyyədə inkişaf etdirmək üçün müxtəlif istiqamətlərdə tədqiqat işləri aparır.

Azərbaycanda istehsal edilən və xaricdən gətirilən alkoqollu içkilərin keyfiyyətinə nəzarət etmək üçün 2007-ci ildən Azərbaycan ET Üzümçülük və Şərabçılıq İnstitutunun nəzdində yüksək ixtisaslı mütəxəssislərdən ibarət Mərkəzi Dequstasiya Komissiyası fəaliyyət göstərir. MDK-nın əsas vəzifəsi, dequstasiya üçün təqdim olunan şərabçılıq məhsullarının qiymətləndirilməsi və onların keyfiyyəti barədə yekun rəyin verilməsindən ibarətdir.

İnstitutda aparılan elmi-tədqiqat işlərini genişləndirmək üçün İnstitutun laboratoriyaları qabaqcıl texnologiyaların tətbiq edilməsinə imkan verən müasir texnoloji avadanlıqla təchiz olunmalıdır.

İnstitutun nəzdində yeni emal sexinin və ya kiçik bir zavodun inşa edilməsi, aparılan təcrübələrin nəticələrini istehsalat şəraitində sınaqdan keçirilməsinə və müxtəlif çeşiddə yüksəkkeyfiyyətli şərabların istehsal edilməsinə imkan yaradardı. Şərabların satışından əldə edilən maliyyə vəsaitini isə, respublikada üzümçülüyn inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edən tingçilik işinin inkişaf etdirilməsinə sərf etmək olardı.

ÜZÜMÜN XALQ TƏSƏRRÜFATI ÜÇÜN ƏHƏMİYYƏTİ

Üzüm qiymətli kənd təsərrüfatı bitkisidir. «Həyata yol üzüm-dən keçir» qədim roma zərb məsəli üzümün insan həyatında zəruri qida kimi roluna bariz misaldır. Üzüm tənəyinin insanların min illər bundan qabaq mədəni şəkildə becəriləndiyi məlumdur. Üzüm meyvələrinin gözəl dada, tərəvətlə ətrə, yararlı texnoloji və ekoloci xüsusiyyətlərə malik olması insanların diqqətini həmişə cəlb etmişdir.

Təzə halda üzüm yüksək dad və qidalılıq qabiliyyətinə malik olan məhsuldur. Tam yetişmə zamanı üzüm meyvəsində 65-85% su, 15-25% qlükoza və fruktoza şəklində insan orqanizmi tərəfindən asan mənimsənilən şəkərlər təşkil edir. 1 *litr* üzüm şirəsində 480-1280 kkal enerji vardır ki, bu da insanın bir günlük qida rasionunun 20-30%-ə bərabərdir. 1 kq qurudulmuş üzümdə (kişmiş və mövücdə) isə təxminən 3250 kalori enerji olur. Bundan başqa üzümdə insan orqanizmi üçün vacib olan fermentlər, vitaminlər (C, B₁, B₂, A, P və s.), amin turşuları, digər üzvi turşular (alma, şərab, kəhraba, qarışqa, turşəng, salisil turşusu və s.), mineral maddələr və kül elementləri, az miqdarda azotlu maddələr, asetatlar, mürəkkəb efirlər, mumlar, yağlar və s. vardır. Vitaminlərdən üzümdə 10 qrxam maddə olmaqla: karotin (A) - 0,02 – 0,12 mq, tiamin (B) – 0,25- 1,25 mq, riboflavin (B₂) – az miqdarda, askorbin turşusu (C) – 0,43-12,2 mq, aderinin (B₆) – az miqdarda, sitrin (P) vardır. 1 *l* üzüm şirəsi kaloriliyinə görə 1,7*l* südə, 650 q ətə, 1 kq balığa, 300 q qoyun pendirə, 500 q çörəyə, 3-5 yumurtaya, 1,2 kq kartofa, 3,5 kq pomidora, 1,5 kq alma, armud, yaxud şaftalıya ekvivalentdir. Ümumiyyətlə, ədəbiyyat məlumatlarından üzümün tərkibində 350-yə qədər qeyri-üzvi və üzvi maddələrin mövcud olduğu məlum olur.

Üzüm giləmeyvələrinin tərkibindəki quru maddə üzvi birləşmələrin (qlükoza, fruktoza, üzvi və mineral turşular, pektin maddələri, aşı və rəngləyici maddələr, aromatik və azot birləşmələri – zülallar, amin turşuları, amid turşusu, ammonium duzları, çox az miqdarda nitratlar, yağlar (toxumda), fermentlər, vitaminlər – B₁, B₂, J, PP, P və s.) toplusundan ibarətdir.

Təzə halda üzüm gilələri 30%-ə qədər asan mənimsənilən şəkərlər (qlükoza, fruktoza), mineral duzlar (kalium duzları – 235

mq, kalsium duzları – 45 mq, natrium duzları – 26 mq, fosfor duzları – 22 mq və az miqdarda manqanlı, kobaltlı, dəmirli duzlar) və s. birləşmələrlə zəngindir.

Üzüm salxımlarının ayrı-ayrı elementlərinin (gilə, daraq, toxum, qabıq, lət) özünəməxsus biokimyəvi xüsusiyyətləri vardır. Su daraqda 55-80, qabıqda 60-80, toxumda 25-50, lətdə 60-90%, azotlu birləşmələr daraqda 0,7-2,0; qabıqda 0,8-2,0; toxumda 0,8-1,2; lətdə 0,2-1,4%, kül elementləri daraqda 1-2; qabıqda 0,5-1,0; toxumda 1,2-2,9; lətdə 0,2-0,6% təşkil edir. Şəkər əsasən lətdə (5-23%) toplanır, çox az miqdarda isə qabıqda müşahidə olunur. Yağlar daraqda müşahidə olunmasa da, qabıqda 0,1; toxumda 10-24; lətdə 0,2-0,5% miqdarında toplanır. Dabbaq və rəngləyici maddələrə lətin tərkibində rast gəlinməsə də, daraqda 1,2-5,4; qabıqda 0,5-4,0; toxumlarda 2-8% miqdarında toplanır. Lətdə alma turşusu 0,1-1,5; şərab turşusu isə 0,4-1,0% arasında dəyişir. Azotsuz birləşmələrin isə daraqda 2,1; qabıqda 20,0; toxumda 19,0; lətdə 10,2 - 40,0% həjmində olduğu ayırd edilmişdir.

Üzüm məhsullarının istifadəsi çoxsahəli olub, ondan təzə halda, mövüc, kişmiş şəkildə, müxtəlif növ: süfrə, tünd, desert, şampan şərabların, konyak, üzüm sirkəsi, üzüm arağı, bəhməz, abqora, təbii üzüm şirəsi və üzüm konsentratı, doşab, kompot və mürəbbə kimi müxtəlif alkoholsuz məhsulların hazırlanmasında istifadə olunur.

Üzümçülük və şərabçılıq sənayesinin tullantılarının emalının da xalq təsərrüfatında böyük əhəmiyyəti vardır ki, onlardan sabun, poliqrafiya, kimya, şəkər, toxuculuq sənayelərində istifadə olunur. Üzümün toxumundan yağ və kofe istehsal edilir. Oduncağından isə xalq təsərrüfatında xüsusi alıcılığa malik məişət mebelləri düzəldilir.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, üzümün xalq təsərrüfatında istifadə dairəsi çox genişdir.

Şərab və şərab məhsullarının müalicəvi əhəmiyyətli olması ən qədim zamanlardan məlumdur. Üzüm şərabları müalicəvi əhəmiyyətinə görə endoterapiyada olduqca perspektivlidir. Üzüm şirəsinin turşuluğu (pH 2,6-3,3) mədə şirəsinin pH-na (2-2,5) yaxındır. Bu da insan orqanizmində mədə-bağırsaq sisteminin normal işləməsini təmin edən amildir. Digər tərəfdən, üzüm şirəsində asan mənəm-

sənیلən şəkər əzələ sistemi, xüsusən də ürək əzələsi üçün qiymətli qida maddəsidir. Üzüm şirəsi və bəhməzi bakteriosid təsirinə görə insan orqanizmində yaranan bəzi yoluxucu xəstəliklərin qarşısının alınmasında müvəffəqiyyətlə istifadə oluna bilər. Üzümün qeyd edilən mühüm ərzaq və müalicəvi əhəmiyyəti nəzərə alınaraq, tibb institutlarında xüsusi fənn kimi vinikologiya (üzüm və üzüm məhsulları ilə müalicə) tədris edilir. Hələ XIII əsrdə Ordubadda “Şəfa” müalicə ocağında qanazlığı və mədə-bağırsaq xəstəliklərinin müalicəsində yalnız üzüm məhsullarından istifadə etmişlər. Naxçıvanın qədim yerli Şəfeyi üzüm sortu adını məhz bu mənbədən götürmüşdür.

Üzümün tərkibindəki şəkərin, müxtəlif üzvi turşuların, mineral duzların, pektin maddələrinin, vitaminlərin, fermentlərin, fitonsidlərin, asetalların və digər bu kimi maddələrin hər birinin insan orqanizminə özünəməxsus təsiri və faydası vardır.

Qeyd edək ki, üzüm və ondan alınan bəzi məhsullar vasitəsilə insan orqanizmində maddələr mübadiləsinin xarakterini dəyişmək, habelə onun qidalanma zəifliyini və patoloji vəziyyətlərini aradan qaldırmaq mümkündür.

Şəkərlər toxumaların oksigenə olan tələbatının ödənilməsinə imkan yaratmaqla, bakteriyalara və mikroorqanizmlərə bakteriosid təsirə malikdir. Üzüm bağırsaq və qaraciyərdə toplanan zəhərli maddələri zərərsizləşdirir, qanda sidik cövhərini azaldır və orqanizmdə duzların toplanmasına mane olur. Üzüm meyvələrinin tərkibindəki kalium kationları insan orqanizmində toxumalara suyun çatdırılmasına, fosfor və kalsium böyüməyə, dəmir isə qan-damar sisteminin işinə və oksidləşmə prosesinə effektiv təsir göstərir. Kalsium kationları həmçinin orqanizmdə sinir sisteminin, əzələ toxumasının fəaliyyətini və qanın koagulyasiyasını tənzimləyir. Üzvi turşular orqanizmdə neytrallaşma prosesini (turşu-qələvi bərabərliyi) nizama salır. Üzümə gözəl dad verən amin turşuları isə orqanizmin sağlamlığı üçün yararlı olmaqla yanaşı, onu təravətli saxlayır. Aşı maddələr inkişafın, tənəffüs prosesinin və maddələr mübadiləsinin aktivləşməsinə kömək edir.

Üzüm şirəsini çox vaxt ana südü ilə müqayisə edirlər. Bir sıra alimlərin fikrinə görə, üzüm şirəsi tərkibcə ana südü ilə çox yaxındır.

Ona görə də inkisafdan qalmış uşaqlara təzə üzüm şirəsinin verilməsini tövsiyə edirlər. Üzüm şirəsi həmçinin qan dövranını və təzyiqli tənzimləyir və onun təbii norma halında qalmasını təmin edir. Plevrit və bronxit, mədə şirəsinin yüksək tursuluğu, babasil, böyrək daşı xəstəlikləri, vərəmin ilkin mərhələsində, ürək, böyrək, qaraciyər ağrılarında, qanazlığı, angina, habelə əsəbilik zamanı üzümdən müalicəvi vasitə kimi istifadə edilə bilər.

Şəkərli diabet, bütün kəskin xəstəliklər, mədə xorası, stomatit (ağzın selikli qişasının iltihabı), xroniki vərəm, xroniki ishal, piylənmə zamanı üzüm meyvələrinin və şirəsinin qəbulu məsləhət deyil. Üzüm meyvələrinin və şirəsinin müalicə üçün istifadə üsulu heç də çətin deyil. Bunun üçün insanların 3-6 həftə müddətində çoxlu miqdarda üzüm meyvəsi və ya şirəsindən istifadə etmələri nəzərdə tutulur. İstifadə edilən üzüm gilələri təmiz yuyulmalı, qabığı və toxumu kənarlaşdırılmalı, ləti yaxşı çeynənilməlidir. Müalicə müddətində spirtli içkilərin, yağlı yeməklərin, südün, qatığın, mineral sirlərin gəbulu dayandırılmalıdır. Üzümün ilkin qəbul dozası az miqdarda olmalıdır. Təzə üzüm səhər yeməyindən 2-3, günorta yeməyindən isə 1-2 saat qabaq qəbul olunmalıdır.

Üzümün gündəlik qəbul norması birinci gün 100 qram, ikinci gün 200 qram, sonrakı günlərdə isə müntəzəm artırılaraq 2 kq-a gədər çatdırılmalıdır (müalicə 3-6 həftə davam etdirilməlidir). Sonra bu norma miqdarı tədricən yenidən 100 qrama qədər endirilməlidir. Qısa fasilədən sonra müalicə kursu təkrarlanmalıdır. Bu zaman gündəlik doza üzüm şirəsi üçün 1,2 litr, meyvəsi üçün isə 2 kq həcmində olmalıdır.

Qeyd edək ki, müalicəvi xüsusiyyət bütün üzüm sortlarına məxsusdur. Üzümün meyvələri ilə yanaşı, ondan hazırlanan alkoqolsuz içkilər, konsentratlar, üzüm kompotu, cem, mürəbbə, üzüm sirkəsi, doşab, hətta şərəblər də dietik və müalicəvi əhəmiyyətə malikdir. Bu baxımdan iş şəraiti ağır və orqanizm üçün zərərli olan müəssisələrin, habelə sanatoriyaların, xəstəxanaların, uşaq evlərinin yemək menyularına yuxarıda qeyd edilən üzüm məhsullarının daxil edilməsi məsləhətdir.

Üzüm şərəbləri müalicə əhəmiyyətinə malikdir. Ağ süfrə şərəbləri sidikqovucu təsirə malikdir, qırmızı süfrə şərəbləri insanı

gümrahlaşdırır, şirin sərəblər isə yaxşı qidalandırır. Tünd sərəb içmək yeməyin daha tez həzm olunmasını təmin edir, mədə-bağırsaq sistemindəki zərərli mikrobları öldürür.

Bununla yanaşı elə xəstəliklər (xroniki qastrit, mədə-bağırsaq xorası, qaraciyər xəstəlikləri) vardır ki, o zaman insanların alkoqollu içkilər qəbul etmələri qəti qadağandır. Həmçinin elə insanlar vardır ki, onlarda alkoqolizmə genetik meyl mövcuddur. Belə nəsildən olan insanların spirtli içkiləri qəbul etmələri ağır sonluqlarla nəticələnir. Bir çox alimlərin məlumatlarına görə, insanların gündəlik 25-50 qram şərəb qəbul etməsi orqanizmin fəaliyyətinə normal təsir edir, ona fayda verir.

Üzüm doşabı bədəni yumşaldır, ona istilik və quruluq verir. Qızıl yel, dəri şişləri, qızarma, təzə yaraların şişməsi, qızdırma ilə müşayiət olunur. Baş ağrısını, qaşınma və həşərat dişləmələrini sirkə ilə müalicə etmək olar. Üzümün yarpaqları antiseptik, soyuqluğu götürmə, qanyaradıcı, habelə yaraları tez sağaltmaq qabiliyyətinə də malikdir. Qadınların müəyyən bir dövrdə üzümün qurudulmuş yarpaqlarından (2-4 qram) qanyaradıcı vasitə kimi qəbul etmələri məsləhətdir. Yarpağın həlimi və sulu cövhərindən angina zamanı boğazı yaxalamaq və dəri xəstəlikləri zamanı isə dərini yumaq üçün istifadə edilə bilər. İrinli yaraları və mədə yarasının sağalmasını sürətləndirmək üçün doğranmış üzüm yarpaqlarından istifadə etmək məsləhətdir.

Göründüyü kimi, üzüm bitkisinin xalq təsərrüfatında, xüsusilə də təbabətdə əhəmiyyəti boyükdür.

Respublikamız üzüm bitkisinin ən qədim vətənlərindən biridir. Burada onun becərilməsinin tarixi olduqca qədimdir. Tarixi təkamül prosesi zamanı Azərbaycanda geniş yayılmış müxtəlif yabanı üzüm formalarının ən yaxşılardan, insanların təsərrüfat-iqtisadi marağına uyğun olanları seçilib mədəni hala keçirilərək xalq seleksiyasının nəticəsi kimi qiymətli aborijen üzüm sortları yaranmışdır. Uzun illər ərzində süni seçmə prosesindən uğurla çıxan, insanların təsərrüfat-iqtisadi tələblərinə cavab verən aborijen üzüm sortları hər bir dövrdə üzümçülüğün inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Aborijen üzüm sortları xalqımızın tarixi-ənənəvi bağbanlıq məşğuliyyətinin qiymətli obyektinə olmaqla yanaşı, respublikamızda

sənaye üzümçülüüyünün inkişafında da əvəzedilməz rol oynamış və iqtisadiyyatında xüsusi yer tutmuşdur. Vaxtilə respublikamızda mövcud olmuş üzümlüklərdə üzüm sortlarının becərildiyi sahələrin 50%-dən çoxu yerli üzüm sortlarımız (Mədrəsə, Bayanşirə, Xindoqni, Həməşərə, Mələyi, Şirvanşahı, Ağ şirə, Təbrizi, Ağ şanı, Qara şanı, Keçiəmcəyi, Kişmiş və s. sortlar) təşkil etmişdir. Üzüm bitkisinin respublikamızın iqtisadiyyatına güclü daxil olmasının əsas səbəbi isə onun inkişafı üçün əlverişli iqlim şəraitinin olmasından və tətbiq dairəsinin genişliyindən irəli gəlir.

Üzümçülük–şərabçılıq tarixən ölkə iqtisadiyyatının inkişafında kənd təsərrüfatının aparıcı sahələrindən biri olmuşdur. 1984- cü ildə ölkə büdcəsinin 40%-dən çoxu yalnız üzümçülük və şərabçılığın hesabına formalaşır. Təkcə 1982-ci ildə Azərbaycanda bu sahədən gələn milli gəlir 10 milyard manatdan çox idi. 210 şərab zavodu və məntəqələri sistemində 151 mindən artıq fəhlə və mütəxəssis işləyirdi. 80–ci illərdə respublikada 56 adda şərab, 10 adda konyak, 4 adda şampan şərabı və digər məhsullar buraxılırdı. 1996–cı ilə olan məlumata görə, Respublikada 420 ixtisaslaşdırılmış üzümçülük təsərrüfatı, o cümlədən 120 üzüm istehsalı və emalı müəssisəsi, 17 təkrar üzüm emalı müəssisəsi fəaliyyət göstərirdi. Üzümçülük və şərabçılıq yarımkompleksində işçilərin orta illik sayı 170,0 min nəfər olmuşdur.

AZƏRBAYCANDA ÜZÜMÇÜLÜK VƏ ŞƏRABÇILIĞIN İNKİŞAF TARİXİ

Azərbaycan üzüm bitkisinin ən qədim yaranma və formalaşma mərkəzlərindən biri olub, qədim üzümçülük və şərabçılıq diyarıdır. İndiki Azərbaycan ərazisində üzümün bejərməsinin qədimliyini çoxsaylı ədəbiyyat məlumatları, eləcə də arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış zəngin qədim əşyalar, maddi mədəniyyət abidələri, üzüm bitkisinin müxtəlif orqanlarının, üzüm və şərabçılıq məhsullarının qalıqları sübut edir.

Hazırda Şimali Amerika, Şərqi Asiya və Avropa əraziləri dünyada üzüm bitkisinin mənşə mərkəzləri hesab olunur ki, Avropada da, Qafqaz respublikaları, xüsusilə də Azərbaycan üzüm

bitkisinin ən qədim mənşə, yaranma və formalaşma mərkəzlərindən olub, yabanı üzüm formaları və qiymətli yerli üzüm sortları ilə zəngindir.

Üzüm bitkisinin qazıntı halında tapılan yarpağının qalıqları və toxumları sübut edir ki, üzüm 55 milyon il bundan qabaq, bizim planetin geoloji tarixinin üçüncü dövründə meydana gəlmişdir. Buna əyani sübut olaraq Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsindən tapılan yabanı üzümün daşlaşmış qalıqlarını ən dəyərli tapıntı kimi göstərmək olar. Təxminən 500 min il tarixə təsadüf edən yabanı üzüm yarpağının daşlaşmış qalıqları Araz çayının ətrafında yuxarı pliosen qatında Naxçıvan ərazisindən tapılmışdır.

Bozdağın qərb hissəsində (Göy-göl rayonunda) geoloji tədqiqat apararkən 1-2 milyon il bundan qabaq əmələ gəlmiş Abşeron adlanan çöküntülərdə yabanı üzümün yarpaqlarının daş üzərindəki izlərindən ibarət zəngin tapıntılar aşkar olunmuşdur. 1962-ci ildə Ağstafa yaxınlığında eramızdan əvvəl V-IV minilliyə aid Şomutəpə abidəsində ən azı 7000 illik tarixi olan mədəni üzüm toxumları arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmışdır. Arxeoloji qazıntılar zamanı Ağdam şəhəri yaxınlığındakı Üzərliktəpə abidəsindən 3500 il bundan əvvələ aid üzüm toxumları və daşlaşmış gilələr aşkar olunmuşdur. Toxumların ən irisi 6,5 mm, gilələrin böyüklüyü isə 18-20 mm ölçüdə olmuşdur. Mütəxəssislər gilə və toxumların süfrə sortlarına məxsus olduğunu göstərirlər. Gənjəçay ərazisində son tunj dövrünə aid olan bir kurqandan tapılan gil qabın içərisindəki qalıqlarda şərab çöküntüləri və üzüm toxumları çoxluq təşkil etmişdir. İçərisində üzüm qalıqları olan şərab küpləri Mingəçevirdə tunj dövrünün sonuna aid olan qədim qəbirlərdən də tapılmışdır. Qazax şəhərinin qərbindəki Sarıtəpə adlı qədim yaşayış yerində arxeoloji qazıntılar zamanı iri küplər, üzüm gilələri və toxumları tapılmışdır. Eramızdan əvvəl II minilliyin sonuna aid olan bu tapıntılar üzərində tədqiqat aparan professor A.M.Neqrul onların mədəni üzümə aid olduğunu müəyyən etmişdir.

Azərbaycanda şərabçılığın qədim tarixi abidələrindən biri də 1931-ci ildə Göy-göl rayonu yaxınlığında təpənin qazılması zamanı Y.H.Hummel tərəfindən tapılmış küpdür. 1939-1949-cü illərdə B.B.Piotrovski (1949, 1950) bu tapıntıyı tunj dövrünə - e.ə. II

minilliyin sonu və birinci minilliyin əvvəlinə - aid etmişdir. Küpün içərisində üzüm toxumları, habelə şərabın daşlaşmış çöküntüləri olmuşdur. 1956-cı ildə Gədəbəy rayonunun Xar-xar kəndində XVI əsrə aid edilən küp və şərab saxlamaq üçün nəzərdə tutulan başqa qablar tapılmışdır. Tədqiqatlarla aydınlaşdırılmışdır ki, tapılan küp şərab istehsalı və saxlanması üçün hazırlanmışdır. Küpdəki qalıqların tədqiqatı göstərmişdir ki, burada şərab çöküntüləri üstünlük təşkil edir. Arxeoloci qazıntılar zamanı tapılan üzüm qalıqları, təsərrüfat küpləri ilə yanaşı üzümçülükdə və şərabçılıqda işlədilən qədim əmək alətlərini (salxımların töküldüyü hovuz, üzüm əzmək üçün axurlar, üzüm əzən alətlər, küplər, qədəhlər və s.) Azərbaycan əhalisinin əkinçilik mədəniyyətinin qədimliyindən xəbər verir. Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində yüz illərdir ki, yetişdirilən xalq seleksiyasının məhsulları olan rəngarəng yerli üzüm sortları (400-dən çox) və xiyabanlarda rast gəlinən yaşlı üzüm tənəkləri, habelə üzümdən hazırlanan müxtəlif çeşidli məhsullar (mürəbbə, rıçal, doşab, sirkə, abqora, sujuq, kişmiş, mövüj, turşaşirin, şirə, şərbət, şərablər, spirt və s.) bu ərazidə əhalinin üzümçülüklə kor-koranə deyil, məqsədyönlü məşğul olduğunu göstərir.

Müxtəlif dövrlərdə yaşamış dünyanın məhşur tarixçi, səyyah, joğrafiyaşünas və alimlərinin əsərlərində, qeydlərində, xatirələrində də Azərbaycanın üzümçülüüyü və şərabçılığı haqqında dəyərli fikirlər vardır. Dünyanın məhşur səyyah, joğrafiyaşünas və alimləri Herodotun (e.ə. V əsr), Plininin (e.ə. 23-79-cu il), Strabonun (e.ə. I əsr-eramızın II-III əsri, 330-400-cü illər), Əbü Düləfilin (X əsr), Afanasi Nikitinin (XI əsr), Məsud ibn Nəmdarın (XII əsr), Yexstafinin (XII əsr), Həmdullah Qəzvinin (XIII əsr), Mikluxo-Maklayın (XIII əsr), Rəşid əd-dinin Əbdürəşid Qamivinin (XIII əsr), Marko Polonun (XIII-XIV əsr), Adam Oleraninin (XVII əsr), Evliya Çələbinin (XVII əsr), Korneli de Bruinin (XVII-XVIII əsr), İ.İ.Şopenin (XIX əsr), Fridrix Marşal fon Biberşteynin (XVIII-XIX əsr) və başqalarının əsər, xatirə və qeydlərində üzümün ən qədim vətənlərindən birinin Azərbaycan olduğu barədə fikirlər vardır.

Azərbaycanın şifahi xalq ədəbiyyatının ən qədim (VII əsr) abidəsi olan «Kitabi Dədə Qorqud» dastanında da üzümçülük və

şərabçılığın mövjud olduğunu sübut edən kəlamlara rast gəlirik. XIII əsrdə yaşamış Azərbaycanın dahi şairi Nizami Gənjəvi «İsgəndərnamə» və «Yeddi gözəl» poemalarında yazırdı ki, Azərbaycan üzüm və digər meyvələrlə zəngindir.

Ərəb tarixçiləri və joğrafiyaçıları - Əbulfida, İbn Havqəl, Məsudi, Əl Müqəddəsi ərəblərin hökmranlığı dövründə Bərdə, Gənjə ətrafında və Azərbaycanın digər regionlarında üzümlüklərin mövjudluğu haqqında məlumatlar verirlər. X əsrin ərəb joğrafiyaşünası Əl Müqəddəsi Azərbaycanın var-dövlətini təsvir edərək yazır «...bu vilayət böyük və gözəldir, orada çoxlu meyvə və üzüm var». Yunan alimi Herodot (e.ə.V əsr), roma alimi Plinii (e.ə. 23-79-ju il), yunan joğrafiyaşünası Strobən (e.ə.I əsr-eramızın I əsri), roma tarixçisi Ammian Masellin (eramızın II-III əsri, 330-400-cü illər) Azərbaycanın həyatında üzümçülüynün xüsusi rol oynadığını qeyd etmişlər.

Almaniyanın feodal hakimlərindən biri olan Qolştiniya hersoqu III Fridrixin (1616-1659) Səfəvi sarayına göndərdiyi elçilər heyətinin tərkibində 1636-1638-ci illərdə Azərbaycana gəlmiş Adam Oleari yurdumuzu başdan-başa gəzmişdir. Adam Oleari ilk dəfə 1647-ci ildə nəşr olunmuş məşhur «Moskva dövlətinə, Moskva dövlətindən İrana və oradan geriye səyahətin təsviri» adlı səyahətnaməsində yurdumuz barədə bir çox maraqlı məlumatlarla yanaşı Azərbaycanın bitki aləminə də geniş yer vermiş, burada yetişdirilən üzüm sortlarından ətraflı söhbət açmışdır. Səyyah yazmışdır ki, Səfəvilər dövlətində «çoxlu üzüm sortu var». Ən yaxşı üzüm sortlarına isə Şirazda, Təbrizdə, Tarumda, Ordubadda, Şamaxıda, Astarada rast gəldiyini qeyd edir. Adam Oleari Təbrizi, Xalaj üzüm sortlarını çox yüksək qiymətləndirir və Almaniya belə sortların olmadığını söyləyir. Azərbaycan ədəbiyyatının VII əsr abidələrindən biri olan «Kitabi Dədə Qorqud» həmin dövrdə burada üzümçülüynün və şərabçılığın mövjudluğundan xəbər verir. Oğuzların keyf məjlisinə həsr olunmuş bu rəvayətdə «Səksən yerdə küplər, qızıl dolçalar qoyulmuşdur, hamı içirdi ... Keyf məjlisi uzun çəkdi. Tünd şərab Ulam Salar Qazanın oğlunu məst etmişdir» deyilir.

İslamın qadağan etməsinə baxmayaraq Azərbaycanda nəinki

üzümçülük, hətta şərabçılıq da qorunub saxlanmışdır. Lakin bu sahə öz inkişafında şərab istehsalının qadağan edilməsi və üzümçülükdə yüksək vergilərin qoyulması ilə əlaqədar olaraq kənd təsərrüfatının digər sahələrindən geri qalmağa başlamışdır.

XIV əsrə aid yazılı mənbələrdə deyilir ki, Azərbaycanın bir sıra yerlərində həmçinin mövüj, sirkə, abqora və s. hazırlanırdı. Üzümçülüklə məşğul olan kəndlilər öz şəxsi tələbatı və eləcə də satış üçün üzümdən doşab, turşa-şirin və digər şirniyyatlar hazırlayırdılar.

Bütün göstərilən tarixi faktlar Azərbaycanın indiki ərazisində kaspilərin, midiyalıların və albanların yaşadığı dövrə aiddir. Bu faktlardan aydın olur ki, min il ərzində üzümçülük bir sahə kimi öz mövjudluğunu saxlaya bilmişdir.

Monqolların Azərbaycana hücum etdikləri dövr üzümçülüyn inkişafında həlledici rol oynamışdır. Monqolların hökmranlığı dövründə monqol ordusunu saxlamaq üçün əhali xüsusi vergiyə jəlb olunurdu. Onun həjmi qeyri-müəyyən idi, hər vergi verəndən təxminən 40 kq buğda, 20 litr şərab və bir qədər pul tələb olunurdu.

Həmdulla Qəzvini Azərbaycanın jənubunda pambıq, buğda, düyü, meyvə və üzüm yetişdirilməsi barədə maraqlı məlumatlar verir. XV əsrdə Azərbaycanda öz iqtisadi inkişafına görə Şirvan bölgəsi çox fərqlənirdi. Ölkənin jənub zonası ilə müqayisədə Şirvanda kənd təsərrüfatının inkişaf səviyyəsi yüksək, məhsul çox və məhsulların qiyməti aşağı idi. 1475-ci ildə Şirvanda olmuş Ambroje Kontarini yazır ki, Şabran şəhərində yerli əhalinin ehtiyajlarını ödəyəjək qədər taxıl, pambıq, düyü, üzüm, tərəvəz və meyvə istehsal olunurdu. Məşhur rus səyahətçisi Afanasi Nikitin Bakıda olmuş, qala ətrafı yerlərin bitkisiz, Abşeron yarımadasının şimal hissəsində meyvə bağları və üzümlüklər olduğunu qeyd etmişdir. I Pyotrın dövründə inkişaf etmiş Rus manufakturalarının sənayesinin Azərbaycanda istehsal edilən xammal materiallarına ehtiyacı var idi. O, Rusiyaya lazımı miqdarda ipək, pambıq, yun parça, rəng, meyvə, şərab və şirniyyat verə bilərdi. 1777-ci ildə Şamaxıdan keçən məşhur Holland səyahətçisi Korneli Debryuin Şirvanın var-dövləti, gözəl şərəbləri, meyvələri, at və heyvanlar haqqında söhbət açır. Rus hökuməti Azərbaycanın Xəzərətrafi

vilayətlərində bağçılıq və şərabçılığı inkişaf etdirmək niyyətində idi. Şamaxı və Dərbənd ətrafında meyvə bağları və üzümlüklər salındı. Eyni zamanda Rusiyada bağçılığı inkişaf etdirmək məqsədilə I Pyotrın sərənjamı ilə tənək almaq üçün Şamaxıya xüsusi nümayəndə göndərilmişdir.

Naxçıvanın Vənənd kəndindəki məscidin üzərində yazılmış kitabələrdə XIII əsrin 30-ju illərində ölkə təsərrüfatı və ərzaq təminatı məsələsinə aid qiymətli məlumatlar verilir. Yazıda deyilir: «Həmin illərdə məhsul az olmuş, belə ki, bir man. buğdanın dəyəri 400 dinar, düyü-800, yağ-2800, bal-3200, üzüm şirəsi (doşab)-2400, pendir-1600, üzüm qurusu-2400, arpa-350, adi ərik-80, sarımsaq-1200, pambıq-400, qarpız tumu-500 dinar olmuşdur».

A.Kələntərin (1895) məlumatına görə, 1895-ci ildə Azərbaycanın Bakı quberniyasında 3331,5 hektar bar verən üzümlüklər vardır ki, burada istehsal olunan üzüm əsasən təzə halda və emal olunaraq şərab və spirt şəklində quberniya daxilində və qonşu quberniyalara satılırdı. Q.Q.Daniyelbəyov (1895) yazır ki, Quba qəzasında əkilib-bejərilən üzümlüklərin hər desyatindən (1,082 hektar) 500 pud üzüm toplanırdı, hər il 300 vedrəyə qədər şərab istehsal edilirdi. XIX əsrin axırlarında Azərbaycanın üzümçülük və şərabçılığın güclü inkişaf etdirildiyi ərazilərinə Göyçay və Şamaxı qəzaları, İrəvan (Naxçıvan) quberniyası da daxil idi ki, buranın üzümlüklərində ağ, qırmızı, qara, çəhrayı və s. rəngdə gilələri olan onlarla süfrə, texniki və kişmişi üzüm sortları (Xərci, Əskəri, Misqalı, Haçabaş, Gəzəndayı, Xəlili, Ağ səabi, Rişbaba, Çilal, Kişmişi, Ordusu, Tülküquyruğu, Qalınqabıq, Şırşıra, Şəkərbura, Hüseyini, Mərməri, Bəndi, Tayfi yaxud Aldərə, Təbərzə, Şəfeyi, Molla Əhmədi, Şahangir, Qaradamaq, Kərimqəndi, Əmiri, Durna gözü, Şiray, Şirvanşahı, Keçiəmjəyi, Xəzri, Qızıl üzüm, Çil üzüm, At üzüm, Beyləqani, Xan üzüm, Şəkəri, Dəvəgözü, Ağrı, Mahmudabi, Xunqi, Əlvan, Sısaq və s.) yetişdirilirdi.

Keçən əsrin əvvəllərində Azərbaycanda məskunlaşmış alman koloniyaları üzümçülüüyün və şərabçılığın inkişafında mühüm rol oynamışlar.

Şərqi Azərbaycanda Ağrıyev, Jakumov, Şustov kimi iri firmalar üzüm emalı üzrə fəaliyyətdə oldular.

Zaqafqaziya statistika idarəsinin məlumatına görə, 1913-cü ildə Azərbaycan ərazisinin 15 qəzasında 26,5 min hektar üzümlüklər mövjud idi. Birinci dünya müharibəsi illərində üzümlüklərin sahəsi və onların məhsuldarlığı xeyli aşağı düşdü. Sonralar iri təsərrüfatlar milliləşdirilirdi və onların əsasında «Azvin», Qarabağda - «Karvin», Naxçıvanda - «Naxvin» dövlət şərab-spirt trestləri yaradıldı. Müflisləşmiş yerli kəndli təsərrüfatları «Konkordiya», «Kolokol», «Loza», «Karvinkoop», «Kax» üzümçülük kooperativləri formasında birləşdilər. Bu birliklər Azərbaycanda üzümçülük və şərabçılığın gələcək inkişafının ilkin əsasını qoydular.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatının yenidən qurulması üzümçülük və şərabçılığın gələcək inkişafı üçün təkan verdi. Kəndlilərin üzümçülük istehsal kooperativləri kolxozlar şəklində birləşdilər, şərabçılıq zavodları isə dövlətin mülkiyyətinə çevrildi. 1921-ci ildə Azərbaycan Sənaye İnstitutunun (indiki Azərb. Neft-Kimya Akademiyası) kənd təsərrüfatı fakültəsində fəaliyyət göstərən üzümçülük və şərabçılıq kafedrası bu sahədə mütəxəssislərin hazırlanmasında böyük rol oynamışdır. Artıq 1924-cü ildə üzüm istehsalı 89,3 min tona, şərab istehsalı isə 5,9 min dekalitrə yüksəldilmişdir. 1929-cu ildə Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı İnstitutu (indiki Aqrar Universiteti) və 1930-1931-ci illərdə Gənjə və Azərbaycan Üzümçülük və Şərabçılıq Təcrübə Stansiyası müxtəlif rayonlarda aborigen üzüm sortlarının öyrənilməsinə başlamış, bu dövrdə Ağdam, Gənjə və Abşeronda 80-ə qədər aborigen süfrə və texniki üzüm sortları aşkar olunmuşdur. Kollektivləşdirmənin inkişafı və təsərrüfatların möhkəmləndirilməsi birinci və ikinci beşilliklərdə yeni üzümlüklərin salınmasına imkan verdi. 1940-cı ildə üzümlüklərin sahəsi 33 min hektara çatdı. Üzümlüklərin vəziyyəti yaxşılaşdı, məhsuldarlıq xeyli yüksəldi. 1940-1941-ci illərdə Azərbaycanda üzüm əkinlərinin xüsusi çəkisi keçmiş İttifaqdakı üzümlüklərin 11,5%-ni təşkil edirdi. Müharibə dövründə (1941-1945) Azərbaycan üzümlüklərinə çox böyük zərbə dəydi. Əmək ehtiyatlarının azalması, kənd təsərrüfatı işlərinin mexanikləşdirmə səviyyəsinin aşağı düşməsi, kənd təsərrüfatının mineral gübrələrlə, xüsusən də zəhərləyici maddələrlə təminatının zəifləməsi ilə əlaqədar üzümlüklərin vəziyyəti kəskin surətdə

pisləşdi. 1947-ci ildə respublikada üzümlüklərin sahəsi 21,4 min hektaradək azaldı. O dövrdə üzümlüklərdə sort azlığı problemi bu sahənin hərtərəfli inkişafına mane olurdu. Buna əsaslanaraq 1945-ci ildən başlayaraq respublikamızın ayrı-ayrı zonalarında yerli üzüm sortlarının aşkar edilərək təsərrüfatlara tətbiq olunması məqsədilə ekspedisiyalar təşkil edilmiş və nəticədə 205-dən artıq aborigen üzüm sortları aşkar olunmuş və kolleksiyalara daxil edilmişdir.

1954-cü il respublikada üzümçülüyn inkişafında dönüş ili oldu. Bu dövrdən başlayaraq üzüm əkinlərinin sahəsi və məhsul istehsalı ildən-ilə artmağa başladı. Həmin ildə üzüm əkinlərinin sahəsi 28 min hektara çatdırıldı. Respublikanın Qarabağ-Mil, Quba-Xaçmaz, Lənkəran-Jəlilabad zonalarında üzümçülük-şərabçılıq sənayesi üzrə yeni mərkəzlər yaradıldı.

Respublikanın rayonlarında üzümçülüyn inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaranmasını nəzərə alaraq yaxın illərdə kənd təsərrüfatı sahələrinin genişləndirilməsi üçün mühüm qərarlar qəbul olundu. 1957-1965-ci illərdə əkin sahələrini daha da genişləndirmək üçün təsərrüfatların təşəbbüsləri bəyənilədi.

Bu qərarları yerinə yetirərək təsərrüfatlarda yeddiilliyin birinci ilində respublikada 17 min hektar sahədə yeni üzümlüklər salındı. 1958-ci ilin axırlarında üzümlüklərin ümumi əkin sahəsi 40 min hektara, 1960-cı ilin əvvəllərində isə 48 min hektara çatdırıldı. Keçmiş İttifaqda Azərbaycanın üzümçülük və şərabçılıq sahəsinin xüsusi çəkisi əkin sahəsinə görə 10%, üzüm istehsalına görə 5% və şərab istehsalına görə 6% təşkil edirdi (1965). Azərbaycan hökumətinin sonrakı qərarlarında (1958, 1962, 1967) respublikada üzümçülüyn və şərabçılığın daha da inkişaf etdirilməsi, xüsusən üzüm sahələrinin genişləndirilməsi, yeni sovxozların yaradılması, şərab zavodlarının, soyudujuların və s. tikilməsi üzrə böyük tədbirlər planı qəbul olundu. Azərbaycanın şərab zavodları 60 markadan çox şərab, o cümlədən 17 növ turş şərab (Bayan, Alşərab, Sadıllı, Mədrəsə, Novruzlu, Şamxor, Qarakənd), 20 növ portveyn tipli tünd desert şərabı (Ağstafa, Alabaşlı, Ağdam, Qızıl şərbət, Qara yeri, Qara Çanaq, Mil, Göytəpə, Qarabağ, Şahbuz, Azərbaycan, Şamaxı, Kürdəmir) və konyaklar (Göy-göl-3,4,5 ulduzlu, Bakı, Yubileyni) istehsal edirdilər.

Azərbaycan şərabları özünün son dərəcə gözəl və təkrarolunmaz buketinə və əla keyfiyyətinə görə layiqli şöhrət qazandı. 1964-cü ildən başlayaraq Azərbaycan şərabları beynəlxalq sərgilərdə və dequstasiyalarda dəfələrlə qızıl, gümüş medallara, fəxri diplomlara layiq görüldü. 1967-ci ilin məlumatlarına görə, Azərbaycanın markalı desert və turş şərabları, konyakları, şampan şərabları 37 medala, o cümlədən 13 qızıl medala layiq görülmüşdür. 1965-ci ildə şərab materialları istehsalı 10 mln. dekalitrə çatdırılmışdır. 1966-jı ildə respublikada 24 ilkin şərabçılıq zavodu var idi. Bunun da 11-i ixtisaslaşdırılmış üzümçülük-şərabçılıq sovxozlarında yerləşdirilmişdir. Onların ümumi gücü 311,8 min dekalitr təşkil edirdi. Bundan başqa 40 ədəd yeni şərabçılıq zavodu tikilirdi.

Üzümçülüyn respublika iqtisadiyyatı üçün çox böyük əhəmiyyətə malik olduğunu yüksək qiymətləndirən ulu öndərimiz Heydər Əliyev 1969-cu ildə respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdən başlayaraq üzümçülüyn və onun emal sənayesinin inkişafına xüsusi diqqət yetirmiş, onun göstərişi və tələbkeşliyi ilə üzüm bağlarının ümumi sahəsi xeyli genişlənmiş, üzüm istehsalı isə xeyli yüksəlmişdir.

Heydər Əliyevin şəxsi göstərişi ilə respublikada üzümçülük və şərabçılıq sahəsinin inkişafını idarə etmək və tənzimləmək məqsədi ilə 1970-ci ildə respublika Dövlət Üzümçülük və Şərabçılıq Komitəsi yaradılmışdır.

Azərbaycanda üzümçülük və şərabçılıq sahəsinin elmi əsaslarla inkişafını təmin etmək üçün Nazirlər Sovetinin 12 avqust 1976-cı il tarixli, 269 sayılı sərəncamı ilə Elmi-Tədqiqat Üzümçülük və Şərabçılıq İnstitutu yaradılmışdır. Respublikanın bütün zonalarında üzümçülük və şərabçılığın elmi əsaslarını öyrənmək və elmi nailiyyətlərin istehsalata tətbiqi məqsədilə bu institutun Naxçıvan MR-də, Gəncə şəhərində, Şamaxı və Cəlilabad rayonlarında təcrübə stansiyaları və dayaq məntəqələri yaradılmışdır.

Heydər Əliyevin təşəbbüsü və tələbi ilə şərabçılıq sənayesini mühəndis-texnoloq, mühəndis-mexanik kadrları ilə təmin etmək məqsədi ilə 1981-ci ildə Gəncə şəhərində Texnologiya İnstitutunun yaradılması barədə keçmiş İttifaq hökuməti xüsusi qərar qəbul etmişdir. Azərbaycan üzümçülüynü ulu öndər Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərlik etdiyi (1969-1982) illərdə özünün yüksək in-

kişaf mərhələsini keçmişdir. Bu illərdə üzümlüklərin sahəsi genişlənir, məhsuldarlıq artır, üzümün keyfiyyəti ildən – ilə yaxşılaşırdı.

Ulu öndərimizin üzümçülük sahəsinə göstərdiyi qayğı və diqqətin əsas nəticəsinə xalqımız 1984-cü ildə nail olmuşdur. Həmin il üzümlüklərin ümumi sahəsi 286 min hektara çatdırılaraq üzüm istehsalı 2.12 milyon ton, hektardan məhsuldarlıq isə 100 sentner təşkil etmişdir.

Azərbaycanın ayrı-ayrı üzümçülük təsərrüfatlarında müxtəlif sortlardan yeni üzümlüklərin salınması geniş vüsət aldı. Qeyd etmək lazımdır ki, mövjud üzümlüklərdə süfrə və texniki sortların əkinləri arasındakı nisbət qeyri-normal olması ilə əlaqədar olaraq gələjəkdə öz keyfiyyəti ilə üstünlük təşkil edən yerli sort əkinlərinin artırılması nəzərdə tutuldu.

Respublikada üzümlüklərin joğrafi jəhətdən yerləşdirilməsi üzümün əkildiyi bütün rayonlarda əlverişli torpaq-iqlim şəraitinin olması ilə xarakterizə olunur. Üzümçülüyn inkişafına dair nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsi respublikamızın dünyada aparıcı yerlərdən birini tutmasına və təbii-iqtisadi şəraitdən daha səmərəli istifadə etməklə yüksəkkeyfiyyətli süfrə üzümü və şərab istehsal olunmasına imkan verdi. 1970-ci ildən başlayaraq, respublikada mövjud üzümlüklərin vəziyyəti yaxşılaşdırılır, digər tərəfdən isə elmi əsaslara söykənən geniş miqyasda yeni üzümlüklər salınırdı. Üzümçülükdə yaranmış problemləri tezliklə aradan qaldırmaq və vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün H.Əliyevin bilavasitə rəhbərliyi altında təxirəsalınmaz vəzifələr müəyyən edildi və Mərkəzi Komitənin bürosunda «Üzümçülüyn inkişafında ciddi nöqsanlar və respublikada üzüm istehsalını və şərabçılığı daha da yüksəltmək sahəsində qarşıya qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsini təmin etmək tədbirləri haqqında» məsələ müzakirə edildi. Bu tədbirlərin uğurlu nətiyyəsi idi ki, 1970-ci ildə 672 təsərrüfat üzüm istehsalı ilə məşğul olmuş, o cümlədən 244 ixtisaslaşdırılmış üzümçülük sovxozları təşkil edilmişdir. Bu dövrdə üzümçülüyə dair geniş tədqiqat işləri aparılaraq, respublikada üzümçülük və şərabçılığın intensiv inkişafını təmin etmək üçün perspektivli 10 təbii-iqtisadi bölgə müəyyənləşdirilmiş və bu bölgələrdə iri üzümçülük aqrar-sənaye birlikləri və sovxozlar

fəaliyyət göstərmişdir. 1973-cü ildə üzüm tədarükünün həjmi 397 min ton və ya 1972-ci ildəkindən 114 min ton və ya 1971-ci ildəkindən 186 min ton çox oldu. H.Əliyev bütün müvafiq təşkilatlara və kənd təsərrüfatı orqanlarına istehsalı yalnız intensivləşdirmə yolu ilə inkişaf etdirilməyin mümkün olağını izah edir və bunun üçün hər bir kolxoz və sovxozda konkret tədbirlər görülməsini tələb edirdi. 1970-ci ildə üzümlüklərin sahəsi 121,6 min hektar ərazini tuturdusa, 5 il ərzində 50 min hektardan çox yeni üzümlüklər salınaraq 1975-ci ildə 178,1 min hektara çatdırılmışdır. 1970-ci ilə nisbətən 1975-ci ildə məhsul istehsalı 2 dəfəyə qədər artaraq 351,7 min tondan 706,2 min tona qədər artmış, məhsuldarlıq isə 46,8 s/ha-dan 65,1 s/ha-ya yüksəlmişdir.

1970-1980-ci illərdə Respublikada üzümçülük yüksək tempə inkişaf etməyə başladı. Həmin illərdə 180 min hektar sahədə yeni üzümlüklər salındı. Üzümlüklərin ümumi sahəsi 270 min hektara çatdırıldı. Üzümçülüyn inkişafı ilə yanaşı respublikada şərabçılığın inkişafı da təmin olundu. Vaxtilə (1980-1985-ci illər) Azərbaycanda sənaye miqyaslı üzüm bağlarının 85,3%-ni texniki üzüm sortlarının, 14,7%-ni isə süfrə sortlarının yetişdirildiyi ərazilər təşkil edirdi. Lakin respublikada yayılmış yerli üzüm sortlarının genofondunun 70-80%-i süfrə üzüm sortlarına mənsubdur.

«Kənd təsərrüfatı istehsalının daha da ixtisaslaşdırılması və Azərbaycanda üzümçülüyn və şərabçılığın inkişafına dair tədbirlər» haqqında keçmiş Sov.İKP və Nazirlər Sovetinin 22 fevral 1979-ju il qərarı qarşıya möhtəşəm vəzifələr qoydu. Həmin qərara əsasən 1990-ju ildə respublikada üzüm istehsalının 2,5-3,0 milyon tona çatdırılması nəzərdə tutulmuşdur.

1980-1984-cü illərdə respublikada üzüm istehsalı 1,7-2,1 mln. tona, hektardan məhsuldarlıq müvafiq olaraq 70-100 sentnerə çatdırıldı. Artıq 1984-cü ildə üzümlüklərin əkin sahəsi 284,1 min hektar, üzüm yığımı 2,126.1 min ton, hektardan məhsuldarlıq respublikada ən yüksək həddinə çataraq 99,2 sentner təşkil etdi. Azərbaycan üzüm istehsalının həjminə görə keçmiş İttifaqda birinci yerə çıxdı.

Vaxtilə üzümlüklərin 69,1%-i suvarılma, 30,9%-i isə dəmyə şəraitində əkilib-bejərilirdi. Barverən yaşda olan ümumi üzüm sahə-

lərinin 85,3%-ni texniki sortların, 14,7%-ni isə süfrə sortlarının əkinləri təşkil edirdi. 80-ci illərdə Azərbaycanda mövcud olan üzümlüklərin 16,4%-i Mədrəsə, 11,2%-i Bayanşirə, 10,6%-i Həməşərə, 4,1%-i Xindoqni, 2,4%-i Mələyi, 0,4%-i Ağ şirə və Misqalı, 3,4%-i Təbrizi, 1,5%-i Ağ şanı və Qara şanı yerli üzüm sortlarının (jəmi 50,1%) bejərilədiyi sahələr təşkil edirdi.

Çox təəssüf ki, Keçmiş SSRİ-də «Alkoqolizm və sərxoşluğa qarşı mübarizə tədbirləri» haqqında 1985-ci ildə qəbul olunmuş qərardan sonra Azərbaycan iqtisadiyyatında aparıcı sahə olan üzümçülük və şərəbçılığa böyük zərbə vuruldu, bar verən üzümlüklər sökülməyə başlandı, uzun illər böyük zəhmət hesabına yaradılmış infrastruktur dağıdıldı, üzümlüklərdə yetişdirilən qiymətli yerli və introduksiya olunmuş üzüm sortları məhv olmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qaldı. Ümumiyyətlə, respublikada bar verən üzümlüklərin sahəsi 1993-cü ildə 127 min hektara qədər azalmış, məhsul istehsalı 289 min ton, məhsuldarlıq isə kəskin azalaraq 228 s/ha təşkil etmişdir. 1985-ci illə müqayisədə üzümlüklərin sahəsinin 2 dəfə, məhsul istehsalının 1,500 min ton, məhsuldarlığın isə 58 s/ha qədər kəskin azaldığı aydın olmuşdur. Respublikada 1992-1993-cü illərdə mülkiyyətə münasibət məsələlərinin dəyişməsi ilə əlaqədar və eləcə də bir sıra obyektiv və subyektiv səbəblərdən ölkə iqtisadiyyatında çox mühüm yer tutan üzümçülük və şərəbçilik kompleksi yenə də zəifləməyə başlamış, bar verən üzüm bağlarının ümumi sahəsi 286 min hektardan 10 min hektara enmişdir. 43 min hektar üzüm bağları erməni işğalı altında qalmışdır. Bu müddət ərzində üzümlüklərin məhsuldarlığı xeyli aşağı düşmüş, üzüm istehsalının həcmi isə 8-10 dəfədən çox azalmışdır. Nəticədə üzümçülük və şərəbçilik kompleksi böhran vəziyyətinə düşmüşdür. Son illərdə ölkə rəhbərliyi tərəfindən Azərbaycanda üzümçülüynün inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Bu sahədə müşahidə olunan tənəzzülün qarşısı artıq H.Əliyevin ölkə rəhbərliyinə yenidən dönüşündən sonra alındı, üzümçülük və şərəbçılığa diqqət yenidən artmağa başladı. H.Əliyev üzümçülük və şərəbçılığı Müstəqil Azərbaycan Respublikasında yeni bazar münasibətləri şəraitində inkişaf etdirmək üçün hüquqi bazanın yaradılmasının zəruri hesab edərək, 29 yanvar 2002-ci ildə

«Üzümçülük və şərəbçilik haqqında» Azərbaycan Respublikası qanununun tətbiq edilməsi barədə fərman imzalamışdır. Həmçinin ölkə prezidenti cənab İlham Əliyevin qəbul etdiyi «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafına dair» Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər) ilə nəzərdə tutulmuş tədbirlər də öz nöbətində aqrar sahənin, o cümlədən üzümçülük və şərəbçiliyin inkişafının qarşısında geniş perspektivlər açdı. Əlbəttə, bu siyasət artıq öz bəhrəsini verməkdədir. Artıq respublikada müşahidə olunan iqtisadi inkişaf üzümçülük və şərəbçilik sahəsindən də yan keçməmişdir. Bunun nəticəsidir ki, respublikada üzümlüklərin sahəsi ildən-ilə artır, yeni-yeni üzümçülük fermer təsərrüfatları formalaşır, üzümlüklərin sahəsi genişləndirilir.

Respublika Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli, 24 sayılı Fərmanı ilə təsdiq olunmuş həmin Dövlət Proqramına əsasən, iqtisadi rayonlar üzrə bitkiçiliyin bütün sahələrində olduğu kimi üzümçülükdə də inkişafın əsas istiqamətlərinin müəyyən edilmiş və həyata keçirilmişdir.

2006-cı ildə respublikada üzümlüklərin sahəsi 10,025 hektara, məhsul istehsalı 94,142 tona, məhsuldarlıq isə 76,7 s/ha-ya çatmışdır. Üzümlük sahələri əsasən fermer, ailə-kəndli və ev təsərrüfatlarında (92,2%) inkişaf etdirilir. Üzümçülüklə məşğul olan dövlət kənd təsərrüfatı müəssisələri isə jəmi 7,8% təşkil edir. Ev təsərrüfatlarında əsasən süfrə üzüm sortları yetişdirilir.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏBİİ- İQTİSADİ BÖLGƏLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının ərazisi şimaldan cənuba 400 km, qərbdən şərqə 500 km uzanaraq. Zaqafqaziyanın şərqində 38°25' - 41°55' şimal enlikləri ilə 44°50'-50°51' uzunluqları arasında yerləşir.

Azərbaycan cənubdan 618 km İranla, 11 km Türkiyə və 825 km Xəzər sahili ilə, şimaldan Rusiya (Dağıstan) sərhədi, şimal-qərbdən Gürcüstanla, cənub-qərbdən Ermənistanla həmsərhəddir.

Respublikanın ərazisi dənizdən Orta Asiya ilə həmsərhəddir və Xəzər-Volqa su yolu üzərindədir. Bu Bakının liman şəhəri kimi nəqliyyat-iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsinə imkan yaradır.

Respublika ərazisinin Avropa ölkələrindən Asiya ölkələrinə gedən yol üzərində olması, Azərbaycanın həm keçmişdə (ipək yolu), həm də müstəqillik tapandan sonra, iqtisadi inkişafına böyük təkan verir.

Azərbaycanın relyefi də çox müxtəlifdir. Bunun 7,5%-ni hündürlüyü dəniz səviyyəsindən 2000 m-dən çox olan dağlar, 55%-ni 1000 m-dək və 27%-ni 1000 m-dən alçaq olan sahələr təşkil edir. Hündürlükdən asılı olaraq 30° maillikdə bütün kənd təsərrüfatı mexanizmi və 45° maillikdə bir qrup mexanizm tam işləyə bilər, bu o deməkdir ki, sahələrin əksəriyyəti becərilir və onlardan məhsul alınır.

Qalan sahələrdə isə təbii sərvətlərdən və məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsindən asılı olaraq, xalq təsərrüfatının başqa sahələrinin inkişaf etdirilməsi şəraiti vardır. Azərbaycanın ərazisi relyefin geomorfoloji quruluşundan asılı olaraq 5 təbii əraziyə bölünür: 1) Böyük Qafqaz silsiləsi, 2) Kiçik Qafqaz silsiləsi, 3) Talış dağları, 4) Naxçıvanın dağlıq hissəsi və 5) Kür-Araz ovalığı. Bunların hər birinin özünə məxsus iqlimi və xüsusiyyətləri vardır.

Böyük Qafqaz dağ silsiləsi yüksəkliyi 4485 m olan, Bazar düzü zirvəsindən başlanğıcını alıb, cənub şərq tərəfdə alçaq dağları keçib, Abşeron yarımadasına düzənliyədək uzanır. Cənub istiqamətində çox yüksək olmayan (450-650 m) dağ silsilələri Alazan çayınadək gəlir. Sərt kəsimli qayalardan yuyulub, bu çaylara tökülən lilli, daşlı sular təsərrüfatlara xeyli zərər vurur. Bu dağ yüksəkliyi Şahdağdan başlayıb Xəzər dənizində gəlib Beş-Barmaq dağına çatır. Baba dağdan şərqə doğru silsilə tədricən azalır və yamaqlıqlar başlanır.

Böyük Qafqaz və onun yamaqlarında Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonlarına daxil olan qrup rayonlar yerləşir ki, bunlar da əsasən meyvəçilik-tərəvəzçiliklə məşğul olurlar. Bu istehsal sahələri əsasında yeyinti sənayesi inkişaf etdirilir və heyvandarlıq geniş yer tutur.

Böyük Qafqaz şimala getdikcə Qusar dağları ilə əhatə edilmişdir. Qusar düzənliyi dənizə tərəf Samur-Dəvəçi düzənliyi ilə

birləşir. Bütün bu sahələrin dağlıq əraziləri meşəliklərlə örtülmüşdür. Yeraltı içməli suları ilə zəngin olan massiv, Xəzər sahillərinə yaxınlaşdıqca qrunut suları çoxalır.

Kiçik Qafqazın cənub tərəfində Naxçıvan Muxtar Respublikası yerləşir. Naxçıvanın dağlıq hissələrinin özünəməxsus relyefi var. Dağların hündürlüyü, zonada 2400-3000 m təşkil edir. Burada Zəngəzur və Dərələyəz silsilələrini Zəngəzur çayı ayırır. Meşələrlə, zəngin bulaqlarla məşhur olan bu ərazilərdə mis, molibden yataqları da vardır.

Azərbaycanın cənub tərəfində Talış dağları Lənkəran düzənliyindən başlayıb Talış, Peştəsər, Burovar silsilələri cənub-şərq istiqamətində uzanır. Talış dağları ilə Xəzər dənizi arasında yerləşən Lənkəran ovalığı, şimal-şərqdə Xəzər sahili boyu uzanan Samur-Dəvəçi ovalığı ilə birləşir.

Azərbaycanda torpaq və iqlim olduqca müxtəlifdir. Şaquli zonallıq (şaquli zonalar üzrə torpaq əmələgəlməsi) xassəsinə görə Azərbaycan ərazisində demək olar ki, səhra boz torpaqlarından tutmuş şabalıdı və tünd-şabalıdı torpaqlara qədər dəyişilən bütün torpaq növlərinə təsadüf edilir.

Respublikada quru subtropik kontinental iqlimdən tutmuş mötədil isti və soyuq iqlimə qədər müxtəlif iqlim növləri vardır.

Hündürlük cəhətindən – okean səviyyəsindən 25 m aşağı və 3000 m yuxarı olan yerlərin olduğunu qeyd etməliyik. Respublikada sənaye üzümlükləri dəniz səthinə nisbətən 25 m aşağıda və 800 metrə qədər hündürlüklərdə yerləşir. Bu yerlərin iqlim şəraiti mövcud olan bütün üzüm sortlarının normal böyüməsi və inkişafını təmin edir. Lakin sahələrin dəniz səviyyəsində nisbətən hündürlüyündən və vegetasiya dövründəki aktiv temperaturların yekunundan asılı olaraq, müxtəlif üzüm sortlarında gilələrin şəkərlilik və turşuluq faizi dəyişilir. Eyni bir sort respublikanın aran rayonlarında yay dövrü aktiv temperaturun yüksəkliyinə və isti payız havalarının uzun müddət davam etməsinə görə mötədil (orta) turşuluq xassəsinə malik olmaqla, çoxlu şəkər toplayır; dağətəyi və orta dağlıq rayonlarda isə yenə həmin sort aktiv temperaturun yekununun nisbətən az və yağıntının çox olması şəraitində aşağı şəkərliliyi və yüksək turşuluğu ilə fərqlənir.

Bundan əlavə, təcrübə göstərmişdir ki, şərəblərin keyfiyyəti torpaq tipindən də çox asılıdır. Buna görə də yüksək dərəcədə inkişaf etmiş üzümçülük təsərrüfatı yaradılması üçün üzümçülüğün elmə əsaslandırılmış bir surətdə ixtisaslaşdırılması və üzüm sortlarının rayonlaşdırılması tələb edilir.

Azərbaycanın iqlimi dünyanın 11 iqlim müxtəlifliyindən 9-nu özündə saxlamaqla, ərazinin 65%-ni subtropik, 33%-ni mülayim iqlim təşkil edir. Azərbaycanın yerləşdiyi meridian xətləri arasında vəziyyətinə görə Günəşdən bol işıq və istilik alır. Bəlkə elə buna görədir ki, ölkəmiz “Günəşli Azərbaycan” adlandırılır. Lakin ərazinin relyef müxtəlifliyi kimi iqlim şəraitinin də müxtəlif olmasına əsas səbəb ərazinin mülayim və subtropik iqlim qurşağının qovuşduğu yerdə yerləşməsidir. Bununla bərabər müxtəlif iqlim əmələgətirən (Günəş radiyasiyası, işıq, temperatur, nəmlik, karbon qazı, və.s) amillərin qarşılıqlı əlaqəsinin və ərazinin relyef quruluşunun təsiri vardır.

Respublikanın ərazisində yağıntıların miqdarı da eyni deyil, müxtəlif yerlərdə müxtəlif olmaqla orta hesabla 200-1600 mm təşkil edir. Bu göstərici Abşeron yarımadasında 150-200 mm, ən çox isə Talış dağlarının cənub-şərq qurtaracağında və Lənkəran ovalığında 1200-1600 mm olur.

Respublikanın ərazisinin müxtəlif yerlərində aktiv temperatur miqdarı da (10°C-dən yuxarı) fərqli olub dağlıq-dağətəyi ərazilərdə 2000-2500°C təşkil edirsə, Kür-Araz ovalağında 4000-4500°C təşkil edir.

I. Gəncə-Qazax bölgəsi. Bu bölgənin iqlimi mülayim isti-quru və mülayim isti-yarımquru olub, yayı isti, qışı mülayim keçir. Orta illik temperatur 12,1-13,2°C-dir. Aran yarımzonasında (dəniz səviyyəsindən 69-450 m hündürlükdə) aktiv temperaturun miqdarı 3860-4167°C-dir. Yağmurların miqdarı 282-451mm-ə qədərdir. Dağətəyi və orta dağ yarımzonasında (dəniz səviyyəsindən 600-1200 m hündürlükdə) orta illik temperatur 10,3-11,8°C, aktiv temperaturun miqdarı 3200-3700°C-dir. Yağmurların miqdarı 346-525 mm-dir.

Zonanın açıq-şabalıdı, şabalıdı və çəmən torpaqlarında, bütün meyvə-giləmeyvə və birillik bitkilər becərilir. Xüsusilə üzümçülük-

dən yüksək gəlir götürülür. Qışı mülayim keçən bu bölgədə yüngül və ağır sənayenin bütün sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün lazımı şərait vardır.

Gəncə-Qazax üzümçülük və şərabçılığın bütün dövrlərdə inkişaf etdirildiyi bölgələrdən biridir. Azərbaycanın ən məhsuldar texniki üzüm sortu olan Bayaşıre və qiymətli süfrə istiqamətli üzüm sortu olan Təbrizi bölgənin ən qədim aborigen üzüm sortlarındadırlar. Həmçinin bu bölgədə aborigen üzüm sortlarından Gəncə qızıl üzümü, Gəncə qara keçiməməsi, Tatlı və Şal üzümü də geniş əkilib- becərilir. Bu bölgə həm süfrə, həm də texniki üzümçülüyn inkişaf etdirilməsi üçün perspektivlidir.

II. Şirvan bölgəsi. Bu bölgə aran və dağlıq yarımzonaya bölünür.

Aran yarımzona: Kür-Araz düzənliyinin şimal-qərb hissəsində hündürlüyü dəniz səviyyəsindən 516 m olan Mingəçevir, Göyçay, Ağsu, Kürdəmir, Ucar, Zərdab, Ağdaş ərazilərini əhatə edir. Bu yarımzona mərkəzi səhra iqliminə malik olub, quru subtropik iqlimi, uzun müddət davam edən isti yayı və mülayim qışı ilə digər bölgələrdən fərqlənir. Havanın illik orta temperaturu 14,1-14,8°C-dir. Aktiv temperaturun illik miqdarı 4472-4688°C-dir. İllik yağmurların miqdarı 323-510 mm arasında dəyişir. Bu yarımzonanın ağır mexaniki tərkibli açıq-boz və bəzi yerlərdə şoranlaşmış torpaqları, şoranlıqdan təmizlənərək ən çox pambıqçılıq, taxılçılıq və qismən üzümçülük istiqamətində istifadə edilir və yüksək məhsul alınır.

Bu ərazinin **dağlıq yarımzonasında** yerləşən Ağsunun orta dağlıq hissəsi, Şamaxı və əsasən də İsmayıllı rayonları dəniz səviyyəsindən 500-900 m hündürlükdə yerləşir. İqlimi mülayim, isti və qurudur. Orta illik temperatur -10,5-11,1°C, yağıntının miqdarı 379-591 mm arasında dəyişir. Ən çox meyvəçilik, xüsusilə qərzəklilər, üzümçülük və taxılçılıq geniş inkişaf etdirilməklə, yüksək məhsul verir. Bu bölgə Azərbaycanın ən qədim üzümçülük diyarlarından biridir. Burada Şirvanşahı, Şamaxı mərəndisi, Qırmızı mərəndi, Mədrəsə, Çil üzüm, Şəkəri, Dəvəgözü, Ağrı, Mahmudavi, Xunqi, Əlvan, Sısaq, Quş ürəyi, Ağcaqara, Saqi, At üzümü, Xan üzümü, Xəzri, Şiray, Ağ şiray və.s. kimi qiymətli yerli üzüm sortları qədimdən əkilib- becərilir. Bu bölgə həm süfrə, həm də texniki üzüm-

çölüyün inkişaf etdirilməsi üçün perspektivlidir.

III. Qarabağ-Mil bölgəsi. Bu zona 3 yarımzonaya bölünür.

1) *Cənub dağətəyi yarımzonasına* Ağdam, Tərtər, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan rayonları daxildir. Dəniz səviyyəsindən 165-430 m hündürlükdə yerləşir. Aktiv temperaturun miqdarı 4000-4300°C, yağmurun orta illik miqdarı 345-488 mm-dir.

2) *Qərb-Aran yarımzonasına* Bərdə, Yevlax, Ağcabədi rayonları daxildir. Dəniz səviyyəsindən 14-79 m hündürlükdə yerləşir. Orta illik temperatur 14-14,6°C, aktiv hərərət 4424-4688°C, yağmur 329-359 mm-dir.

3) *Şərq yarımzonasına* Beyləqan, İmişli rayonları ərazisi və Cəbrayıl, Füzuli rayonlarının aran hissələri daxildir. Dəniz səviyyəsindən 762 m hündürlükdə yerləşir, aktiv hərərət 4438-4454°C, yağmur 302-312 mm-dir.

Qarabağ-Mil bölgəsində üzümçülük və şərəbçiliyin tarixi qədim minilliklərə dayanır. Bu bölgə çoxlu sayda süfrə və texniki istiqamətli aborigen üzüm sortlarının (Xindoqni, Qara likeni, Qaraşirə, Əmiri, Arı mərəndi, Gül mərəndi, Bəy üzümü, Qaragöz, Quş ürəyi, Ağdam qızıl üzümü, Qarağat, Zeynəbi, Nübarlıq üzüm, Gözəl üzüm, Daşqarartı, Nənəm üzümü, Nar kolu üzümü, Kal üzüm, Ağdam keçiməməsi, Ağdam xəzərisi və s.), məskənidir.

Bölgədə süfrə və texniki üzümçülüyn inkişafı üçün əlverişli şərait vardır. Bura desert şərəbların, üzüm şirəsinin və yerli istifadə məqsədilə təzə üzüm istehsalı üçün perspektivlidir.

IV. Qarabağın dağlıq bölgəsi. Bu bölgə Kiçik Qafqazın dağlıq və dağətəyi ərazisini əhatə edir. Kəlbəcər, Xankəndi, Ağdərə, Laçın, Xocavənd, Xocalı, Şuşa rayonlarını əhatə edir. İqlimi mülayim istidir. Orta illik temperaturu 10,9-13,1°C-dir, aktiv temperaturun miqdarı 3637-3974°C-dir, illik yağmurun miqdarı 430-560 mm-dir. Kəlbəcərdə 700-900 mm-ə çatır. Meyvəçilik inkişaf etdirilir. Məlum olduğu kimi bu zona özünün yeraltı sərvətləri ilə zəngindir, lakin düşmən-naxələf qonşularımızın təqsiri üzündən bunlardan hələlik istifadə edilmir.

V. Muğan-Salyan bölgəsi. Bura Sabirabad, Saatlı, Əli-Bayramlı, Biləsuvar, Salyan, Neftçala, Hacıqabul rayonları daxildir. Dəniz səviyyəsindən 12-75 m hündürlükdə yerləşir. İqlimi quru-

istidir. Orta illik temperatur 14-14,5°C, aktiv hərərət miqdarı 4450-4500°C, illik yağmurların miqdarı 283-321 mm arasında dəyişir. Ən çox boz və şoranlaşmış boz torpaqlarda pambıqçılıq, taxılçılıq, tərəvəzçilik inkişaf etdirilir. Şoranlaşmış torpaqlar təmizləndikdən sonra istifadə edilə bilər. Bu bölgə süfrə üzümçülüynünün inkişafı üçün əlverişli şəraitə malikdir. Bununla yanaşı şərəcəçilikdə desert şərəblarının istehsal edilməsi məqsədəuyğundur. Salyan rayonunda süfrə üzümçülüynü ilə lap qədim zamanlardan məşğul olunur. Bu bölgədə əkilib-becərilən yerli Gəlşən, Ağ pişraz, Salyan sahibisi, Salyan qızıl üzümü, Xalac, Mahmudu, Qara salyan üzümü sortlarından indi də keyfiyyətli təzə üzüm istehsal edilir.

VI. Abşeron təbii-iqtisadi bölgəsi. Bura Bakı, Sumqayıt şəhərləri və Abşeron, Xızı rayonları ərazisi daxildir. Dəniz səviyyəsindən 20-28 m hündürlükdə yerləşir. İqlimi quru-subtropikdir. Havanın orta illik temperaturu 13,5-14,4°C, aktiv temperaturun miqdarı 4192-4461°C, orta illik yağmurların miqdarı 202-311 mm-dir. Burada boz qumluca və gilli torpaqlar üstünlük təşkil edir.

Abşeron bölgəsi əhalisinin qədim zəngin üzümçülük mədəniyyəti vardır. Bu bölgənin əhalisi respublika üzüm genofonduna xalq seleksiyasının məhsulu olan onlarla qiymətli üzüm sortları bəxş etmişdir. Bu sortlardan Ağ şanı, Qara şanı, Ala şanı, Şabranı, Göybəndam, Duxşayi, Abşeron xatınısı, Abşeron gəlinbarmağı, Abşeron keçimcəyi, Abşeron qızıl üzümü, Turabi, Ağ pişraz, Sirkeyi, Qaraçı, Yalançı şanı, Qızılı gecyetişən, Gavangir, Sarıgilə, Hacı Abbas, Xalbasar və.s. göstərmək olar. Bu bölgə süfrə üzümçülüynünün inkişafı üçün perspektivlidir.

VII. Quba-Xaçmaz bölgəsi. Bu bölgəyə Xaçmaz, Quba, Qusar, Dəvəçi, Siyəzən rayonları daxildir. Dəniz səviyyəsindən 30-300 m hündürlükdə yerləşir. Qubanın dağlıq hissəsində dəniz səviyyəsindən 615 m hündürlükdə orta temperatur 10°C, aran yerlərdə 12°C-dir. Şimal küləkləri daha çox daxil olduğundan nisbətən soyuq olur. Aktiv temperaturun miqdarı 3800-4000°C-dir. Yağmurların miqdarı 340-350 mm-dir. Qusar-Quba və Dəvəçinin dağətəyi hissəsi dəniz səviyyəsindən 400-900 m hündürlükdə yerləşir, aktiv hərərət 2700-3700°C, yağmurun miqdarı 500-700 mm-dir. Şabalıdı, meşə-qonur və qəhvəyi torpaqlarda meyvəçilik, aşağı gəldikcə tərə-

vəzçilik, heyvandarlıq (bütün zonada) iqtisadiyyatın əsasını təşkil edir. Bölgənin aran hissəsində süfrə üzümçülüğünün, dağətəyi hissəsində isə texniki üzümçülüğün inkişaf etdirilməsi məqsədəuyğundur. Şərabçılığın süfrə şərabları, şampan və konyak materiallarının istehsalı istiqamətində ixtisaslaşdırılması perspektivlidir. Bölgədə rayonlaşdırılmış sortlarla yanaşı (Ağ şanı, Qara şanı, Təbrizi, Mədrəsə, Nimrəng, Hüseyni, Çəhrayı tayfı və s.) qədimdən bölgəyə məxsus aborijen üzüm sortları (Dəvəçi qızıl üzümü, Dəvəçi həlimleyisi, Dəvəçi qara üzümü, Qara şabranı, Hazırخان, Sivi Abbas, Su üzümü, Ağ çilyəki, Gürz üzüm, Dəvəçi ağ çileyisi, Tənbeyi, Sigiz, Siyəzən Ağ üzümü, Siyəzən şireyisi, ağ nabitnoy, Dostluq, Stoykiy, Surxpüst və s.) da əkilib-becərilir.

VIII. Şəki-Zaqatala təbii-iqtisadi bölgəsi. Bura Qax, Balakən, Zaqatala, Şəki, Oğuz, Qəbələ rayonları daxildir. Böyük Qafqazın cənub-qərb hissəsini əhatə edən hündür dağlarla çəpərlənmişdir. Dəniz səviyyəsindən 200-1000 m hündürlükdədir. Alazan dağətəyi düzənliyində iqlim mülayim subtropik tiplidir. Hündürlük artdıqca, iqlim soyuqlaşır. Orta illik temperatur 12,0-12,5°C, aktiv temperaturun miqdarı 3075-4188°C, yağmurların miqdarı 700-1200 mm-ə çatır. Ərazinin qəhvəyi-boz torpaqlarında meyvəçilik, qismən üzümçülük, əsasən heyvandarlıq geniş yer tutur. Üzümçülüğün əsas istiqaməti- süfrə şərabları, şampan və konyak materialları, həmçinin tünd şərablar istehsal etmək və yerli istifadə üçün süfrə üzümü yetişdirməkdir.

IX. Lənkəran bölgəsi. Bu əraziyə Lənkəran, Astara, Lerik, Masallı, Yardımlı, Cəlilabad rayonları daxildir. Lənkəran, Yardımlı, Cəlilabad yarımzonalara bölünür. Yarımzonadan asılı olaraq orta temperatur 9,7-14,3°C dəyişir, aktiv temperatur 2019-4400 °C, yağmurun miqdarı 520-1200 mm arasında dəyişir. Müxtəlif torpaq tiplərinə məxsus bu ərazidə əsasən sitrus, üzüm, çay yetişdirilir, heyvandarlıq inkişaf etdirilir. Üzümçülüğün əsas istiqaməti desert, tünd süfrə şərabları, konyak şərab materialı, üzüm şirəsi istehsal etmək və yerli isti-fadə üçün süfrə üzümü becərməkdir. Bu bölgə qiymətli texniki üzüm sortu olan Həməşərənin vətənidir. Bununla yanaşı bu bölgədə İzabella, Rkasiteli, Bayanşirə, Xindoqni və Mədrəsə üzüm sortları da rayonlaşdırılaraq əkilib-becərilir.

X. Naxçıvan bölgəsi. Bura əsasən Naxçıvan Muxtar Respublikası tabeliyində olan inzibati rayonlar daxildir. Aran, dağətəyi və dağlıq yarımzonalara ayrılır. Dəniz səviyyəsindən 700-1200 m hündürlükdə olub, orta illik temperatur 11,2-13,9°C, aktiv temperaturun miqdarı 3920-4821°C, yağmurların miqdarı 211-444 mm təşkil edir. Boz-şabalıdı, qəhvəyi meşə torpaqlarında üzümçülük, meyvəçilik, heyvandarlıq inkişaf etdirilir. Sənayenin müxtəlif sahələri də inkişaf etdirilir, əsasən kontinental iqlimə malikdir.

Təbii-iqtisadi iqlim zonalarının iqlim müxtəlifliyindən görünür ki, Azərbaycan ərazisində xalq təsərrüfatının iqtisadi inkişafı üçün hər cür şərait vardır. İqtisadiyyatın əsasını təşkil edən kənd təsərrüfatı bitkilərinin, ayrı-ayrı növlərinin və sortlarının yetişdirilməsi və onlardan bol məhsul alınması, aktiv hərərətin miqdarından və yağmurların miqdarından çox asılıdır. Naxçıvan yerli üzüm genofonduunun biomüxtəlifliyinə görə Azərbaycanın ən zəngin bölgələrindən biridir. Bu bölgənin əhalisi xalq seleksiyasının məhsulu olan onlarla qiymətli üzüm sortunu floramıza bəxş etmişdir. Bunlardan Arnaqırna, Əmiri, Ağ kürdaş, Ağ aldərə, Qara aldərə, Haçabaş, Naxçıvan qara şanı, Hüseyni, Əskəri, Naxçıvan qızıl üzümü, Nəqşəbi, Misqalı, Qırmızı səabi, Qırmızı sahibi, Şəfeyi, Təbərzə, Mələyi, Mərməri kişmiş, Çəhrayı kişmiş, Şahangir, Duzalı, Daş kişmiş, Dürzəl, Cəlali, Güləbi, Naxçıvan xatını, Qara xəlili, Qara kürdaş, Qara haçabaş, Danaburnu, Naxçıvan səabisi, Səkinəxanım, Şeh aldərə, Şəkərvəri, Şəkərbura, Zeynəbi, Zalxa və s. üzüm sortlarını göstərmək olar.

Naxçıvan bölgəsi süfrə və texniki üzümçülüyn inkişafı ilə yanaşı, yüksək keyfiyyətli kişmiş və mövüc istehsalı üçün perspektivlidir.

AZƏRBAYCAN ÜZÜMÇÜLÜYÜNDƏ SELEKSİYA VƏ İNTRODUKSİYA İŞİNİN MÜASİR İSTİQAMƏTLƏRİ

Respublikamızda da müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində üzümçülük və şərəbçiliyin intensiv inkişafını təmin etmək üçün seleksiya elminin qarşısında həlli tələb olunan bir çox vacib məsələlər durur və onun bir sıra müasir istiqamətləri meydana çıxır. Azərbaycan üzümçülüğündə də seleksiya işinin əsas istiqamətləri üzümçülük və şərəbçilik məhsullarına olan müasir tələbatlarla uzlaşdırılmalıdır.

Seleksiya işində, bəzi hallarda sortlar əsas keyfiyyət göstəriciləri saxlanılmaqla, bəzi hallarda isə yeni keyfiyyət əldə edilməklə yeniləşdirilir. Məlumdur ki, üzüm sortlarının biotik və abiotik stress amillərinə davamlılıqları, məhsuldarlıqları və keyfiyyətləri onların daxil olduğu növün xüsusiyyətlərindən asılı olaraq kifayət dərəcədə dəyişir. Azərbaycanın üzüm sortları əsasən Avropa-Asiya (*V. vinifera* L.) növünə mənsubdurlar. Bu baxımdan dünyada, o cümlədən Azərbaycanda da Avropa-Asiya növünə daxil olan üzüm sortlarının seleksiyasının istiqamətlərini aşağıdakı kimi təsnifatlaşdırmaq olar:

- *Keyfiyyəti yaxşılaşdırmaqla yanaşı məhsuldarlığın yüksəldilməsi;*

- *Sortların vegetasiya müddətlərinin və gilələrin yetişmə dövrünün qısaltılması;*

- *Salxımlarında gilələri noxudlaşan, çiçəkləri həddindən artıq çox tökülən, gilələri zəif və pis formalaşan və digər çatışmazlıqları olan sortların kənarlaşdırılması, yaxud yaxşılaşdırması;*

- *Göbələk xəstəliklərinə qarşı davamlılıqlarının yüksəldilməsi;*

- *Filloksera zərərvericisi ilə sirayətlənmiş rayon və bölgələrdə becərməsi nəzərdə tutulan sortların fillokseranın kök formasına davamlılığının yüksəldilməsi;*

- *Qurutma və təzə halda istifadə üçün iri giləli toxumsuz sortların yaradılması;*

- *Intensiv və dayanıqlı rəngə malik yüksəkkeyfiyyətli şərəblərin alınması üçün texniki sortların yaradılması.*

Ümumiyyətlə isə ideal sortun, yəni mühitin əlverişsiz şəraitinə davamlı, məhsulu yüksəkkeyfiyyətli, minimal əmək və vəsait sərf

etməklə becərməyə yararlı sortların yaradılması, həmişə seleksiya işinin əsas istiqaməti olmuş və belə olaraq qalmaqdadır.

Dünya bazarında üzümün emal məhsullarına, xüsusilə də keyfiyyətli şərəblərə (süfrə və desert) tələbat artdığından, yüksəkkeyfiyyətli şərab məhsullarının alınması üçün texniki üzüm sortlarına böyük maraq oyanmışdır. Bununla yanaşı hal-hazırda, yeni üzümçülük təsərrüfatları yaradan fermerlər yüksək əmtəlik və orqanoleptik xüsusiyyətlərə malik (xüsusilə çatlamaya və çürüməyə davamlı gilələri olan gözəl salxımlı), gözəl forma və rəngə malik salxım və gilələri olan (xüsusilə qırmızı, çəhrayı, kəhrəba rəngli, uzunsov giləli), iri giləli (kütləsi 10-20 qram), toxumsuz və az toxumlu, nəqliyyata və daşınmaya davamlılığı ilə seçilən, məhsulu tənək üzərində əmtəlik görkəmini və keyfiyyətini itirmədən uzun müddət qala bilən, həmçinin tez yetişən süfrə üzüm sortlarına üstünlük verirlər. Bu zaman qeyd olunan üzüm sortlarının mühitin əlverişsiz amillərinə, xəstəlik və zərərvericilərə qarşı davamlılığa malik olmaları istəklərin ön planında durur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, üzümçülükdə müəyyən müvəffəqiyyətlər əldə etmək, ekoloci cəhətdən təmiz məhsul istehsalına nail olmaq, üzümlüklərin ekoloci təmizlik problemlərini tam həll etmək üçün seleksiyaçıları bu gün tədqiqat işlərini xəstəliklərə (mildiu, oidium, antraknoz, boz çürümə və s.), zərərvericilərə (filloksera, salxım yarpaqbükəni və s.) abiotik amillərə (şaxtaya, soyuğa, quraqlığa, şoranlığa və s.) davamlı üzüm sortlarının yaradılması və mövcud sortların davamlılıqlarının yüksəldilməsi üzərində qurmalıdırlar. Bu problemin həlli üçün təcrübi seleksiyada bir sıra yanaşmalar güdülməlidir. Avrasiya (*V.vinifera* L.) növünə mənsub keyfiyyəti, məhsuldarlığı azaltmadan, bəzən yeni unikal tərkib əldə etməklə yeni davamlı sortların və Avropa-Asiya üzüm sortlarının davamlı analoqlarının yaradılması, bu yanaşmanın əsas meyarlarından birini təşkil edir. Yeni üzüm sortlarının yetişdirilməsi isə onların becərməsi və məqsədəuyğun emal məhsulunun alınması üçün müasir texnologiyaların yaradılmasını və tətbiqini tələb edir. Təbii ki, bunun üçün aqrotexniklərin, şərabçıların, fizioloqların, immunoloqların, seleksiyaçıların və digər mütəxəssislərin birgə işini təşkil etmək lazımdır.

Bütün sortlara qoyulan tələblər

- Sortlar yüksək və sabit məhsuldarlığa (süfrə sortları üçün 100-200 s/ha, texniki sortlar üçün 120-150 s/ha) malik olmalıdırlar;
- Konkret bölgədə rayonlaşdırılmış sortlardan aşağı keyfiyyətə malik olmayan məhsul (təzə üzüm, şarab çeşidləri, şirələr, konyak, spirt və s.) istehsal etmək üçün onlar müvafiq biokimyəvi tərkibə malik olmalıdırlar;
- Şaxtaya və soyuğa qarşı davamlılığı təmin edən xüsusiyyətə malik olmalı (xüsusən Naxçıvan bölgəsi üçün);
- Mildiu, oidium, antraknoz və boz çürümə xəstəliyinə qarşı tolerantlığı və davamlılıqları ilə səciyyələnməli, kimyəvi mübarizə aparılmadan, yaxud epifitotiya illərində 1-2 dəfə çiləmə aparmaqla becərməsi mümkün olmalı;
- Sortlar öz kökü üstündə becərməsi üçün fillokseranın kök formasına davamlılığı, yaxud tolerantlığı ilə səciyyələnməli;
- Torpağın tərkibindəki qida maddələrinə az tələbkar olmalı və yaşıl əməliyyatları minimuma endirmək üçün tənəkləri orta boy gücünə və az zoğ əmələgətirmək qabiliyyətinə malik olmalı;
- Tumurcuqları nisbətən gec açılmalı (aprel ayının sonu və may ayının birinci on günlərində);
- Tozlanmanın və mayalanmanın (çarpaz və öz-özünə) normal getməsinə şərait yaranması üçün tənəklərdə çiçəkləmə dövrü uzun sürməli ;
- Vegetasiya müddətləri 100-180 gün arasında dəyişməklə sortlar ən tez və çox gec dövrdə yetişmələri ilə seçilməli;
- Zoğları kifayət qədər tez və maksimum (yaxşı və yüksək səviyyədə) dərəcədə yetişməli;
- Qida maddələri ilə zəif təmin olunmuş torpaqlarda sabit və keyfiyyətli məhsul verməklə, yüksək uyğunlaşma qabiliyyəti və ekoloci cəhətdən plastikliyi ilə səciyyələnməli; a) dar reaksiya normasına malik olmaqla, mövcud rayonun ekoloci şəraitindən yaxşı istifadə edərək yüksək məhsul vermək qabiliyyətinə malik olmalı ; b) geniş reaksiya normasına malik olmaqla, müxtəlif təbii-iqlim bölgələrində yüksək plastiklik, stress amillərinə qarşı neytrallıq nümayiş etdirməli;

- *Tənəkləri yaxşı regenerasiya etmək xüsusiyyətinə malik olmalı;*
- *Məhsullarının daşınmaya və saxlanmaya davamlılığını təmin edən möhkəm, elastik və qalın qabıqlı gilələrə malik olmalı ;*
- *Gilələri xüsusi dada və ətrə malik olmalı.*

Süfrə sortlarına olan xüsusi tələblər:

1. *Salxımlarının xarici görünüşü və əmtəəlik görkəmi gözəl olmalı;*
2. *Salxımlar orta sıxlıqda, seyrək, orta və ya iri ölçüdə, müxtəlif və gözəl formada olmalı;*
3. *Gilələri çox iri (23 mm-dən böyük), simmetrik, rəngi müxtəlif çeşidli, ləti sıx, xırtıldayan, kifayət qədər şirəli, qabığı mum təbəqəsi ilə örtülü olmalıdır;*
4. *Giləsi 1-2 toxumlu, yaxud toxumsuz, toxumları lətdən asan ayrılmalı, yeyilən zaman hiss olunmalıdır;*
5. *Ləti sıx və xırtıldayan, yeyilmə zamanı gilənin qabığı hiss olunmamalıdır;*
6. *Gilələrdə şəkərlilik 15%-dən aşağı, titirlənən turşuluq 12%-dən çox olmamalıdır;*
7. *Gilələri yüksək dietik xüsusiyyətə və tərkibə (monosaxaridlərlə, üzvi turşularla, vitaminlərlə, mikroelementlərlə zəngin) malik olmalıdır;*
8. *Gilələrinin qabığı elastik olmalı və gilə saplağa möhkəm birləşməlidir ;*
9. *Salxımda daraq möhkəm olmamalı, yəni kövrək olmalıdır;*

Texniki sortlara olan xüsusi tələblər:

1. *Salxımları sıx və kompakt olmaqla, salxımlarından şirə çıxımı 70%-dən aşağı olmamalıdır;*
2. *Gilələri çox şirəli lətə malik olmaqla, şirə çıxımı və şirə buraxma qabiliyyəti yüksək olmalıdır;*
3. *Gilələri nazik və elastik qabığa malik olmalıdır;*
4. *Sortlar texniki yetişkənliyə 20.VII-20.X tarixlərində çatmalıdırlar;*
5. *Gilələri sorta məxsus dada və ətrə malik olmalıdır .*

Texniki sortlar digər tərəfdən yuxarıdakı göstəricilərlə yanaşı emal sənayesinin və dünya bazarının tələbatlarına cavab verəcək alkoqollu içkilərin hazırlanması üçün müvafiq biokimyəvi tərkibə malik olmalıdır.

Hələ qədim zamanlardan insanlar qida, ərzaq məhsullarına olan tələbatlarını ödəmək məqsədilə bitkilərin seçmə və introduksiyası işləri ilə kortəbii surətdə məşğul olurdular. Onlar qidalanma üçün yararlı olan bitkilərin ən yaxşılarını (məhsuldar, keyfiyyətli, yaxşı görkəmə malik və s.) seçib yaşadıkları ərazilərin yaxınlığında əkib becərmişlər. Sonralar qonşu tayfalar satınalma və mübadilə nəticəsində qiymətli bitkiləri öz olduqları yerə gətirmiş, beləliklə onların geniş miqyasda yayılmasına nail olmuşdurlar.

Bitkilərin introduksiyası XVII əsrin əvvəllərinə qədər kortəbii surətdə həyata keçirilir, bitkilərin bir yerdən başqa yerə aparılan ticarət əlaqələri, hərbi müdaxilələr və yeni ölkələrin kəşfi ilə əlaqədar olmuşdur. Biologiya və bitkiçiliklə əlaqədar XVII-XVIII əsrlərdə meydana çıxan elmi təlimlər bitkilərin yeni şəraitə uğurla köçürülməsinə və yetişdirilməsinə imkanlar yaratdı. Hələ XIX əsrdə Ç.Darvinin “Növlərin mənşəyi” və “Heyvanların və bitkilərin ev şəraitində dəyişməsi” əsərlərində bitkilərin irsi “adətləri”-nin olması ilə yanaşı, eyni cinsin növlərinin həm şimalda, həm də cənubda, yəni tamamilə müxtəlif torpaq-iqlim şəraitində bitdikləri göstərilmişdir.

Ölkəmizin iqtisadi həyatında üzümçülük və şərabçılıq tarixən əhəmiyyətli rol oynamış və bu sahə sənaye xarakteri daşmışdır.

Hələ XIX əsrin axırlarında Azərbaycanda yüksəkkeyfiyyətli üzümçülük və şərabçılıq məhsulları istesal etmək üçün mülkiyyətçilər müxtəlif ölkələrdən üzüm sortları gətirərək təsərrüfatlarında becərirdilər. XIX əsrdə Azərbaycanda ən böyük üzümçülük sahəsinə və şərabçılıq sənayesinə sahib olan “Forer qardaşları” cəmiyyətinin təsərrüfatının bağlarında Şamaxı qəzasında yetişdirilən Mədrəsə, Şirvanşahi üzüm sortu ilə yanaşı, Gürcüstanın Rkasiteli, Saperavi, Tavkveri, Lokani, Mtsvane, o cümlədən Avropanın Aliqote, Tokay, Muskat, Merlo, Bordo, Kaberne, Risliq, Sotern, Ağ muskat, İsgəndəriyyə muskatı, Pinoblan, Murverd, Malbek, Mauzak üzüm sortları da geniş əkilib-becərilirdi.

XX əsrdə, xüsusilə də 80-cı illərdə respublikamızda üzümçülük və şərabçılığın inkişaf etdirilməsində yerli üzüm sortları ilə yanaşı, introduksiya olunmuş üzüm sortlarının da rolu böyük olmuşdur. 1980-ci ilin məlumatına görə, Azərbaycandakı üzümlüklərin əkin sahəsi altındakı ərazilərin 45%-ə qədəri introduksiya olunmuş (Rkasiteli-35,9%; Tavkveri-1,3%; Kaberne-1,3%; Terbaş-0,6%; Reyn rislinqi-0,6%; Ağ fetyaska-0,4%; Aliqote 0,2%; Pino-0,1%; İzabella-0,1%; Qaraburnu-0,9%; Ağadayı-0,8%; Kardinal-0,4%; Şasla-0,4% və s.) üzüm sortlarının payına düşürdü. Üzüm sortlarının ampeloqrafik kolleksiyalarda öyrənilməsi nəticəsi ilə həmin sortların məhsuldarlığı, məhsulun keyfiyyəti, ekoloci plastiklik və bioekoloci xüsusiyyətləri haqqında ilkin məlumat əldə edilir.

Bioloji xüsusiyyətlərinə görə becəriləndiyi bölgənin, rayonun (kolleksiya yerləşən bölgənin) torpaq-iqlim şəraitinə uyğun gələn üzüm sortları aşkar olunaraq seçilir və çoxaldılır. Belə sortlar çoxaldıldıqdan sonra müvafiq miqdarda seleksiya nailiyyətlərinin sınağı və mühavizəsi üzrə dövlət komissiyasına sınaq üçün təqdim olunur. Müsabiqəli sortsınağından uğurla çıxan sortlar təsərrüfatlara tövsiyə edilir və bu və ya digər bölgənin üzümçülüğünün standart keyfiyyətlərinə cavab verdiyi təsdiq edilir.

Hələ bizim eraya qədər VII-VI əsrlərlə orta Asiya və Zaqafqaziyada insanların introduksiya fəaliyyəti nəticəsində ilkin bitkiçilik ocaqlarının mövcud olduğu haqqında məlumatlar vardır.

Bitkilərin introduksiya edilməsi nəzəriyyəsi ilk dəfə 1855-ci ildə İsveç alimi A.Dekandol tərəfindən işlənmişdir. Xarici şəraiti və geoloci tarixi nəzərə almaqla, A.Dekandol bitkilərin yer kürəsində yayılma qanunauyğunluqlarını öyrənmiş və beləliklə də, bitki coğrafiyasının əsasının qoymuşdur.

Üzümçülüyə dair tədqiqatlardan məlumdur ki, sort tərkibinin zənginləşdirilməsində və yaxşılaşdırılmasında üzüm sortlarının introduksiyası çox sürətli və effektiv üsuldür.

Respublikamızda üzümçülüğün inkişafı üçün əlverişli torpaq və iqlim şəraiti olduğunu nəzərə alaraq, burada yerli üzüm sortları ilə yanaşı, təsərrüfatların tez formalaşmasına və inkişafına kömək etmək üçün introduksiya olunmuş üzüm sortlarından istifadə edilməsi aktual bir məsələ kimi qarşıda duran mühüm problemlərdən biridir.

Əgər sort və formaların aktiv mübadiləsi olmasaydı bir çox ölkə və bölgələrin sort tərkibi dar çərçivəni tutardı və hal-hazırda dünyada müxtəlif üzümçülük ölkələrinin üzüm genofondunun belə zəngin biomüxtəlifliyi olmazdı. Həmçinin ayrı-ayrı üzüm sortlarının müxtəlif torpaq-iqlim şəraitində yetişdirilməsi onların xarici mühit amillərinə reaksiyasını və ən yaxşılarının seçilməsinə, geniş plastikliyə malikliyini aşkara çıxarılmasına imkan yaradır.

Hal-hazırkı dövrdə introduksiyanın nəzəri müddəaları, yolları və həyata keçirilməsi üsulları uğurla işlənilməkdədir. Qeyd edək ki, sortun introduksiyası nəzərdə tutulan, planlaşdırılan bölgənin ekoloci şəraitinin qiymətləndirilməsi, introduksiya olunacaq sortun bioloji xüsusiyyətlərinin dərin öyrənilməsi və birinci növbədə onun əsas ekoloci mühit amillərinə reaksiyasının müəyyən edilməsi, üzüm sortlarının introduksiyasında aparıcı prinsip kimi əldə rəhbər tutulmalıdır.

Bölgənin ekoloci faktorlarını analiz edərkən isə vegetasiya müddəti ərzində aktiv temperaturun miqdarı, şaxtasız və aktiv temperaturla (+10°C-dən yuxarı) müşayiət olunan günlərin sayı, qış dövründə mütləq minimum temperaturun yüksəkliyi, su ilə təmin olunma (yağıntılardan miqdarı, hidrometrik əmsal), işıqlanma və ya fotosintetik aktiv radiasiyanın miqdarı, torpağın mexaniki və kimyəvi xüsusiyyətləri, qrunut sularının vəziyyəti və s. kimi amillərə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Sortun əsas bioloji xüsusiyyətlərinin ekoloci amillərin göstəriciləri ilə müqayisəsi və bu əsasda üzə çıxan uyğunluq dərəcəsi imkan verir ki, sortun potensial imkanlarına, konkret bölgəyə məqsədyönlü introduksiyası işinə və sortun yeni şəraitdə tətbiqinə elmi əsaslandırılmış cavab və proqnoz hazırlansın. Bu işin həyata keçirilməsi sortun plastiklik dərəcəsinin, onun adət etmədiyi yeni şəraitə uyğunlaşmasının potensial imkanlarını öyrənməyə əsas verəcəkdir.

Uzun illərin təcrübəsi göstərir ki, Qərbi Avropa ekoloci-coğrafi qrupuna və Qara dəniz hövzəsinə daxil olan sortlar daha geniş plastikliyə malikdirlər. Şərq qrupuna daxil olan sortlar bu baxımdan yüksək qiymətləndirilmirlər. Əgər üzüm sortları dünyanın şimal rayonlarında formalaşmışdırsa onları cənub üzümçülük rayonlarına introduksiya etdikdə müsbət nəticələr əldə etmək mümkündür. Ək-

sınə, üzüm genofondu cənub bölgələrdə formalaşmışdırsa onların şimal rayonlara introduksiyası uğurlu nəticələr vermir. Orta Asiya üzüm sortları istiyə çox tələbkardır və uzun vegetasiya dövrünə malikdir. Bu sortlar şimal rayonlarında öz vətəmində olduğu kimi böyüyüb məhsul vermir. İntroduksiyanın sonuncu mərhələsi sortların yeni şəraitdə öyrənildikdən sonra müsbət nəticə verənlərini geniş istehsalat şəraitində sınaqdan keçirərək təsərrüfatlara tövsiyə edilməsidir.

Qeyd edək ki, vaxtı ilə respublikamızın 10 təbii-iqtisadi bölgəsində üzümçülük geniş inkişaf tapmış və üzümçülük təsərrüfatlarında Ağadayı, Aliqote, İzabella, Kaberne Sovinyon, Ağ muskat, Çəhrayı muskat, Ağ pino, Rislinq, Rkasiteli, Saperavi, Çəhrayı tayfı, Ağ hüseyini, Ağ şasla, İsgəndəriyyə muskatı, Ağ oval kişmiş, Qara kişmiş, Sultanı, Qırğız çauşu, Kulcinski kimi üzüm sortları digər üzümçülük ölkələrindən introduksiya olunub rayonlaşdırılaraq müvəffəqiyyətlə becərilirdi.

Ölkədaxili və dünya bazarında keyfiyyətli üzüm və üzüm emalı məhsullarına tələbat ildən-ilə xeyli yüksəldiyindən respublikamızın sort standartlarına daxil edilmiş süfrə və texniki üzüm sortları artan tələbatları lazımı səviyyədə ödəyə bilmir.

Yuxarıda qeyd olunanlardan, nəzəri və təcrübi araşdırmalardan aydın olmuşdur ki, bir çox üzümçü mütəxəssislər tərəfindən respublikamızın ayrı-ayrı bölgələrində müxtəlif vaxtlarda yetişən məqsədyönlü üzüm sortlarının alınması, digər üzümçülük ölkə və bölgələrindən gətirilməsi və onların müxtəlif bölgələrdə yayılması ilə əlaqədar xeyli iş görülmüşdür.

Respublikaya digər ölkələrdən ixrac olunan üzüm və üzüm məhsulları əlavə xərclərin çəkilməsi ilə əlaqədar olaraq baha qiymətlərlə realizə olunduğundan əhalinin alıcılıq qabiliyyəti ilə uzlaşmır.

Odur ki, respublikamızın ərazisində əhalini uzun müddət (4-5 ay) təzə və keyfiyyətli üzüm məhsulu ilə təmin etmək məqsədilə müxtəlif dövrlərdə yetişən (ən tez, tez, orta, gec, ən gec), biotik və abiotik amillərə davamlı, biokimyəvi və texnoloji cəhətdən yüksək keyfiyyətli, daha yüksək məhsuldar, saxlanmaya və daşınmaya davamlı olan süfrə və kişmiş üzüm sortlarının geniş becərilməsinə xüsusi tələbat olduğundan belə sortların müəyyənləşdirilməsi, seçil-

məsi və geniş istehsalat sahələrində becərməyə tövsiyə edilməsi məsələləri aktuallığı ilə səciyyəlidir.

Müxtəlif tip (süfrə, şampan şərəbləri, tünd-desert şərəblər) yüksəkkeyfiyyətli şərəblərə, üzüm şirəsinə, müxtəlif müddətlərdə yetişən süfrə üzümlərinə əhalinin tələbinin artması respublikada üzümçülük-şərabçılıq istehsalatının daha geniş miqyasda islah edilməsini və üzümün müvafiq standart çeşidlərinin seçilməsini tələb edir. Respublikanın əsas üzümçülük zonalarında və ampeloqrafik kolleksiya üzrə çoxlu miqdarda yerli və introduksiya olunmuş üzüm sortlarının aqrobioloji tədqiqi nəticəsində Azərbaycanda üzümçülüğün ixtisaslaşdırılması və üzüm sortlarının rayonlaşdırılması həll edilmişdir.

Üzüm sortlarının rayonlaşdırılması respublikanın bütün köhnə və perspektiv üzümçülük rayonlarını əhatə edən 10 təbii-iqtisadi zona üzrə keçirilmişdir. Hər bir təbii-iqtisadi zonada rayonların torpaq-iqlim şəraitindən asılı olaraq üzümçülük-şərabçılıq istehsalatının bir neçə istiqaməti müəyyən edilmiş və keyfiyyətinə, aqrobioloji xassələrinə, becərmə yerlərinə və müəyyən edilən istiqamətə görə müvafiq üzüm sortları məsləhət görülmüşdür.

1988-ci ildən başlayaraq respublikada sortların rayonlaşdırılmasında bir sıra dəyişikliklər edilmişdir.

Azərbaycan respublikasında torpaq-iqlim bölgələri və inzibati rayonlar üzrə üzüm sortlarının aşağıdakı kimi yerləşdirilməsi məqsədəuyğun hesab edilir:

I. Kürkənarı suvarılan ovalıq zonası

1. Kürkənarı Şirvan zolağı yarımzonası. Rayonlar: Zərdab və Kürdəmir (cənub hissələri), Hacıqabul və Sabirabad (qərb və şimal hissəsi);

2. Mil düzü yarımzonası. Rayonlar: Ağcabədi (şimal-şərq hissəsi), Beyləqan (şərq hissəsi), İmişli (Kür və Araz çayları arasındakı hissə) və Saatlı (Arazın sol hissəsi);

3. Muğan-Salyan yarımzonası. Rayonlar: Cəlilabad (şərq ovalıq hissəsi), Saatlı (Arazın sağ sahili), Salyan (cənub hissəsi), İmişli (Arazın sağ sahili), Masallı (şimal qurtaracağı), Neftçala və Bilə-

suvar (şimal-şərq hissəsi);

4. Cənub-şərq Şirvan yarımzonası: Salyan rayonu (şimal hissəsi);

Süfrə sortları – Ağ hüseyini, Təbrizi, Çəhrayı tayfı, Ağ xəlili, Mahmudu, Salyanı, Ağ şanı, Qara şanı, Qara kişmiş, Ağ oval kişmiş, Mərəndi.

Texniki sortlar – Şirvanşahı, Rkasiteli, Bayanşirə, Ağ muskat, Çəhrayı muskat, Həməşərə, Xindoqni, Mədrəsə, Ağ qrenaj, Qara qrenaj, Kaberne sovinyon.

II. Şirvan-Qarabağ suvarılan ovalıq zonası

1. Şirvan yarımzonası. Rayonlar: Ağdaş (mərkəzi və cənub hissəsi), Ağsu (cənub qurtaracağı), Yevlax (şimal-şərq hissəsi), Şamaxı, Ucar və Kürdəmir (şimal hissəsi), Göyçay (cənub qurtaracağı).

2. Mil-Qarabağ yarımzonası. Rayonlar: Ağdam (şərq hissəsi), Ağcabədi (cənub-qərb hissəsi), Bərdə, Cəbrayıl (Arazkənarı hissəsi), Yevlax (cənub, şərq və qərb hissəsi), Beyləqan (qərb hissəsi) və Füzuli (Arazkənarı hissəsi).

Süfrə sortları - Ağ hüseyini, Təbrizi, Çəhrayı tayfı, Ağ xəlili, Ağ şanı, Qara şanı, Qara kişmiş, Ağ oval kişmiş, Novrast.

Texniki sortlar –Bayanşirə, Ağ pino, Ağ muskat, Çəhrayı muskat, Həməşərə, Xindoqni, Şirvanşahı, Mədrəsə, Rkasiteli, Kaberne sovinyon.

III. Suvarılan dağətəyi –düzən zonası

1. Böyük Qafqazın dağətəyi-düzən yarımzonası. Rayonlar: Ağdaş (şimal hissəsi), Ağsu (dağətəyi düzən hissəsi), Göyçay (suvarılan dağətəyi-düzən hissəsi) və Şamaxı (ovalıq hissəsi).

2. Kiçik Qafqazın şimal dağətəyi-düzən yarımzonası. Rayonlar: Ağdam (qərb hissəsi), Qazax (mərkəzi hissəsi), Goranboy, Tovuz (ovalıq hissəsi), Şəmkir, Samux, Göy-göl (ovalıq hissə), Tərtər (qərb hissəsi), Şəmkir (mərkəzi hissəsi) və Ağdərə (ovalıq hissəsi).

3. Kiçik Qafqazın cənub dağətəyi-düzən yarımzonası. Rayon-

lar: Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Füzuli və Xocavənd.

4. Şimali Talışın dağətəyi-düzən yarımzonası. Rayonlar: Cəlilabad (mərkəzi dağətəyi-düzən hissəsi) və Biləsuvar (qərb hissəsi).

Süfrə sortları – Ağ xəlili, Ağ şasla, Ağ oval kişmiş, Ağ şanı, Qara şanı, Təbrizi.

Texniki sortlar – Bayanşirə, Saperavi, Çəhrayı muskat, Ağ muskat, Kaberne sovinyon, Həməşərə, Risliq, Aliqote, Qaragöz.

IV. Samur-Dəvəçi suvarılan ovalıq zonası

1. Rayonlar: Dəvəçi, Qusar, Quba, Xaçmaz və Siyəzən (ovalıq hissəsi)

Süfrə sortları – Ağ şanı, Qara şanı, Ağ xəlili, Ağadayı.

V. Lənkaran zonası

1. Rayonlar: Astara, Lənkaran və Masallı (ovalıq hissəsi).

Süfrə sortları - Ağ şanı, Qara şanı, Ağ xəlili.

Texniki sortlar – İzabella, Rkasiteli, Bayanşirə.

VI. Abşeron zonası

1. Rayonlar: Abşeron rayonu (mərkəzi şimal və cənub dəniz-kənarı hissələri ilə birlikdə) və Xızı rayonu (Abşeron yarımadasının qərb hissəsi).

Süfrə sortları - Ağ hüseyini, Təbrizi, Çəhrayı tayfı, Ağ xəlili, Ağ şanı, Qara şanı, Qara kişmiş, Ağ oval kişmiş, Madlen anjevin, Ağ şasla, Ağadayı, Sarıgilə, Azəri, Nımərəng, Çəhrayı kişmiş, Ağ kişmiş, Qırmızı kişmiş, Novrast.

VII. Dağətəyi-çöl zonası

1. Qobustan yarımzonası. Rayonlar: Qobustan (dağətəyi-çöl hissəsi) və Şamaxı (cənub-şərq qurtaracağı).

2. Ceyrançöl-Acınohur yarımzonası. Rayonlar: Göyçay, Oğuz, Qax, İsmayılı, Tovuz, Şəmkir, Şəki və Göy-göl rayonlarının

dağətəyi çöl hissələri.

Süfrə sortları - Ağ oval kişmiş, Təbrizi, Ağ xəlili.

Texniki sortlar – Rkasiteli, Bayaşıre, Xindoqni, Çəhrayı muskat, Ağ muskat.

VIII. Alçaq dağlıq zonası

1. Qusar-Quba yarımzonası. Rayonlar: Dəvəçi, Quba və Qusar rayonlarının alçaq dağlıq hissələri.

2. Dağlıq Şamaxı yarımzonası. Rayonlar: Şamaxı rayonu (mərkəzi alçaq dağlıq hissəsi).

3. Dağlıq Qobustan yarımzonası. Rayonlar: Şamaxı rayonu (qurtaracaqları daxil olmadan cənub-şərq hissəsi), Qobustan və Xızı (alçaq-dağlıq hissəsi).

4. Çöl-yayla yarımzonası. Rayonlar: Ağsu, Oğuz, Qəbələ və İsmayilli rayonlarının alçaq dağlıq hissələri.

5. Kiçik Qafqazın şimal-alçaq dağlıq yarımzonası. Rayonlar: Ağstafa, Qazax, Göy-göl, Şəmkir, Tovuz, Goranboy, Ağdərə və Xocalı.

6. Kiçik Qafqazın cənub-alçaq dağlıq yarımzonası. Rayonlar: Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Füzuli və Xocavənd.

7. Talış yarımzonası. Rayonlar: Cəlilabad, Masallı və Yardımlı rayonlarının alçaq dağlıq hissələri.

Süfrə sortları - Ağ oval kişmiş, Təbrizi, Ağ xəlili, Şamaxı mərəndisi, Ağ şasla, Qara şanı.

Texniki sortlar – Rkasiteli, Bayaşıre, Xindoqni, Çəhrayı muskat, Ağ muskat, Aliqote, Kaberne sovinyon, Mədrəsə, Rislinq.

IX. Şəki-Zaqatala zonası

1. Balakən, Zaqatala, Qax, Qəbələ və İsmayilli rayonlarının vadi hissələri.

X. Orta dağlıq zonası

1. Dağlıq-meşəlik Lənkəran yarımzonası. Rayonlar: Astara,

Lənkəran və Yardımlı rayonlarının orta dağlıq hissələri.

2. Böyük və Kiçik Qafqazın orta dağlıq yarımzonası. Rayonlar: Daşkəsən, Gədəbəy, Kəlbəcər və Laçın rayonları, Xaçmaz, İsmayılı, Quba, Qusar, Tovuz, Göy-göl, Goranboy, Şamaxı rayonlarının orta dağlıq hissələri, Ağdərə, Xocavənd, Xocalı və Şuşa rayonları.

XI. Doman-Diabar zonası

Lerik və Yardımlı rayonlarının qərb qurtaracaqları.

**TƏZƏ ÜZÜMÜN UZUNMÜDDƏTLİ İSTEHSALI İLƏ
ƏLAQƏDAR SÜFRƏ ÜZÜM SORTLARININ SEÇİLMƏSİ
VƏ TƏSƏRRÜFATLARDA MƏQSƏDƏUYĞUN
YERLƏŞDİRİLMƏSİ**

Bir çox tezyetişən süfrə üzüm sortları tam yetişmədikdə orqanoleptik və keyfiyyət xüsusiyyətlərini tez itirirlər. Bəzən isə gilələr kolda ikən xarab olmağa başlayır. Tezyetişən sortlar arasında elə sortlara rast gəlinir ki, nəinki ayrı-ayrı tənək, salxım, hətta salxımdakı gilələr də eyni vaxtda yetişmirlər. Belə sortlarda məhsul itkisinə yol verməmək üçün həmin üzüm sortları yetişdikcə yığılmalıdır. Süfrə üzümlərinin yığılması quru və sərin havalarda aparılmalıdır. Gilənin üstündə yağış və şəh damcıları olduqda onlar tez xarab olduğundan süfrə üzümləri nəmli və yağıntılı günlərdə yığılmamalıdır.

Gilələrin yetişmə və şəkərtoplaması ilin hava şəraitindən, aqrotexniki tədbirlərin təsirindən, dəniz səviyyəsindən yüksəklikdən, yerin relyefindən, yamacların vəziyyətindən və s. amillərdən asılı olaraq dəyişir. Gilələrin yetişməsi bəzi hallarda eyni sortun tənəklərində belə müxtəlif vaxtlara təsadüf edir. Ona görə də süfrə üzüm sortlarının məhsulu salxım yetişdikcə seçmə, sonra isə kütləvi olaraq yığılmalıdır.

Əhalini və bazarı bütün il boyu təzə üzümlə təmin etmək üçün başlıca olaraq iki istiqamətə diqqət yetirilməlidir. Respublikanın müxtəlif təbii-iqtisadi bölgələrinə müvafiq ən tez, tez, orta, gec, ən gecyetişən üzüm sortlarından ibarət üzümçülük təsərrüfatları formalaşdırılır. Əhalini uzun müddət təzə üzüm məhsulu ilə təmin etmək məqsədilə süfrə üzüm sortlarından ibarət bağların 20% hissəsinin ən tezyetişən (Ağ xəlili, Tezyetişən Maqaraç, Qara Xəlili, Jemçuq saba, Madlen Anjevin və s.), 25% hissəsinin tez yetişən (Novrast, Kardinal, Qara yay üzümü, Mərməri kişmiş, Qara kişmiş, Əsgəri və s.), 30% hissəsinin orta dövrdə yetişən (Təbrizi, Bəndi, Qara şanı, Ağ şanı, Rişbaba, Sarıgilə, Çəhrayı kişmiş, Ağ oval kişmiş və s.), 25% hissəsinin gec və ən gecyetişən (Hamburq muskatı, İsgəndəriyyə muskatı, Moldova, Kal üzüm, Şamaxı mərəndisi, Haçabaş, Qırmızı sahibi, Qırmızı səabi, Qırmızı mərəndi, Ağadayı,

Ət mərəndi, Xəzəri, Çəhrayı tayfi, Qaraburnu) sortlardan ibarət salınması məqsədəuyğundur. Azərbaycan şəraitində ən gec yetişən üzüm sortlarının gilələrinin tam yetişməsi oktyabr ayının axırlarına və noyabr ayının əvvəllərinə təsadüf edir. Belə sortlara Şamaxı mərəndisi, Kal üzüm, Çəhrayı tayfi, Ət mərəndi, Xəzəri, Qış katalonu, Şimali Qafqaz sortu, Haçabaş, Ala şanı, Əliməmməd sortlarını aid etmək olar.

Sonrakı aylarda üzüm yığımı mövsümünə qədər isə üzüm məhsulunu saxlayıcılarda saxlamaqla əhaliyə davamlı çatdırmaq mümkündür. Üzümü adi və xüsusi qurğuları olan saxlayıcılarda saxlamaq mümkündür. Bununla yanaşı üzümü kolun üstündə quru və yaşıl daraqda, müxtəlif qablaşdırma materiallarında antiseptiklərin tətbiq edilməsi ilə, qamma şüaları ilə işləməklə, iri tutumlu soyuducu kameralarda və qaz mühitində saxlanması təcrübəsi də mövcuddur.

Azərbaycanın ən qədim qiymətli üzüm sortlarından olan Təbrizi, Şamaxı mərəndisi, Qırmızı sahibi, Qırmızı səbi, Ala şanı, Xəzəri, Hüseyni, Mahmudu, Kal üzüm sortlarının məhsulunu tənək üzərində saxlamaq mümkündür. Bu xüsusiyyət digər gec və çox gec yetişən üzüm sortlarında müşahidə edilmir. Bir çox sortlar yetişdikdən sonra kolun üzərində saxlandıqca dadı şitləşir, salxımın xarici görünüşü pisləşir, gilələr büzüşür, gilələrin çürümə prosesi sürətlənir. Bununla yanaşı Qaraburnu (Bolqar), Nimrəng, Parkent, Çəhrayı tayfi, Şabaş üzüm sortlarını xeyli müddət saxlamaqla təzə üzüm məhsulunun hasilatını uzatmaq olar.

Azərbaycan xalqı üzümün təzə halda saxlanması ilə çox qədimdən məşğul olur və onu müxtəlif ənənəvi üsullarla saxlayır. Bu üsullardan ən geniş yayılanı bandaqdır. Bu 2-3 m uzunluğunda uc tərəfdən (kəsimi) 6-8 sm diametrlə paya olub, boyu uzunluğuna ətrafına qarmaqlı söyüd budaqları bağlanır ki, həmin qarmaqlardan saxlanılacaq üzüm salxımları asılır.

Üzüm sortlarının vegetasiya müddətlərinin uzunluğuna və gilələrin yetişmə vaxtlarına görə qruplaşdırılması

Sort, hibrid formaları	iyul			avqust			sentyabr			oktyabr		
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III
<i>1</i>	2	3	4	5	5	7	8	9	10	11	12	13
<i>Ən tez yetişən sortlar</i>												
Ağ xəlili		+	+									
Tezyetişən Maqaraç		+	+									
Madlen anjevin		+	+									
Qara pişraz		+	+	+								
<i>Tez və orta-tezyetişən üzüm sortları</i>												
Kardinal			+	+	+							
Novrast			+	+	+							
Əsgəri			+	+								
Ağ şasla			+	+								
Ağ kişmiş			+	+								
Girdə kişmiş			+	+								
Qara kürdəş			+	+	+							
Hüseyni				+	+	+						
Qara yay üzümü				+	+	+						
Qara kişmiş				+	+	+						
Çəhrayı kişmiş				+	+	+						
Mərməri kişmiş				+	+	+						
Mumlu muskat				+	+	+						
İrşayi oliver				+	+	+						
Ağ oval kişmiş				+	+	+						
Abşeron				+	+	+						

Milli Kitabxana

xatınısı													
Kişmiş xişrau					+	+							
Soqdana kişmiş					+	+	+						
Zərafşan kişmiş					+	+	+						
<i>Orta dövrdə və orta-gecyetişən üzüm sortları</i>													
Qırmızı kişmiş					+	+	+						
Təbrizi						+	+	+	+				
Ağ şanı						+	+	+	+				
Qara şanı						+	+	+	+				
Hamburq muskatı						+	+	+	+				
Ağ aldərə							+	+	+	+			
Qırmızı səabi							+	+	+	+			
Çəhrayı sahibi							+	+	+	+			
Mahmudu							+	+	+	+			
Sarıgilə							+	+	+	+			
Çaus							+	+	+				
Ağ dərbəndi								+	+	+			
Zeynəbi								+	+	+			
Katta- kurqan								+	+	+	+		
<i>Gec və çox gecyetişən üzüm sortları</i>													
Şəfeyi									+	+	+	+	
Bəndi									+	+	+	+	
Gülabı									+	+	+	+	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>13</i>	
Dağıstan güləbısı									+	+	+	+	
Azəri									+	+	+	+	

Milli Kitabxana

Ag Hüseyni								+	+	+		
Xalac								+	+	+		
Nəqşəbi								+	+	+	+	
Arna -qrna								+	+	+	+	
Hacı Abbas								+	+	+	+	
İnəkəmcəyi									+	+		
Nimrəng									+	+		
Sultanı									+	+		
Şabramı									+	+		
Ağ göybəndam									+	+		
Moldova									+	+	+	
Ağadayı									+	+	+	+
İsgəndəriyyə muskatı									+	+	+	+
Qaraburnu									+	+	+	+
İtaliya									+	+	+	+
Ala şanı									+	+	+	+
Ağ gavra										+	+	+
Rişbaba										+	+	+
Haçabaş										+	+	+
Şamaxı mərəndisi										+	+	+
Ət mərəndi										+	+	+
Çəhrayı tayfı										+	+	+
Kal üzüm										+	+	+
Əliməmməd										+	+	+

PERSPEKTIV ÜZÜM SORT VƏ HİBRİD FORMALARININ AMPELOQRAFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

SÜFRƏ SORTLARI

Abşeron xatınısı sortu.

Azərbaycanın ən qədim süfrə üzüm sortlarındanıdır. Sort Qara Dəniz hövzəsi sortları qrupuna (*convar pontica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 14-22 sm, eni 13-20 sm), dəyirmi, yaxud yumurtavari formada olub, kəsikləri dayaz və 5 dilimlidir. Yuxarı kəsikləri orta, tək-tək hallarda dayaz olub, bağlı, iti dibli dəyirmi formadadır. Aşağı kəsikləri dayaz, açıq olub, girintili bucaqşəkilli, yaxud izi görünür.

Saplaq oyuğu iti dibli lirazəkilli, açıq, yaxud dəyirmi dibli və ellipsisvari bağlı formadadır. Yarpağın alt səthi qalın keçəşəkilli tükə örtülmüşdür. Çiçəyi funksional dişli tiplidir. Salxımları orta və orta ölçüdə (uzunluğu 14-22 sm, eni 8-12 sm), konusvari, silindrik-konusvari yaxud şaxəli formada, orta sıxlıqda və seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 16-20 mm, eni 16-20 mm), girdə formada, sarımtıl-yaşıl rəngdə olub, üzəri zərif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Gilənin üzərində xırda qəhvəyi nöqtələrə təsadüf edilir. Ləti şirəlidir.

Sort orta-tezyetişəndir. Abşeron şəraitində tumurcuqların açılması aprel ayının III, çiçəklənmə may ayının III və iyun ayının I, gilələrin yetişməyə başlaması iyul ayının II, tam yetişməsi isə avqust ayının II ongünlüklərinə təsadüf edir. Tənəkləri güclü boy atandır. Zoğları çox yaxşı yetişir. Tənəkdə barlı zoğların miqdarı 74,2%, bar əmsalı 1,24, salxımın orta kütləsi 196 qr, salxımın miqdarı 22 ədəd, bir kolun məhsulu 4,2 kq, hektardan məhsuldarlıq 89,6 s/ha-dır. Şirəsində şəkərlilik 21,0-24,6 q/100sm³, titirlənən

Abşeron xatınısı sortu

turşuluq 4,0-6,0 q/dm³ arasında dəyişir. Abşeron və Gəncə - Qazax bölgələrində əkilib – becərilməsi perspektivlidir.

Abşeron gəlinbarmağı sortu. Azərbaycanın qədim süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna mənsubdur (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.).

Zoğun tacı və ilk yarpaqlar sarımtıl-yaşıl rəngdədir.

Yarpaqları orta və iri ölçüdə uzunluğu 16-22 sm, eni 14-21 sm), dəyirmi üç, yaxud beşdilimlidir. Yarpağın üst səthi hamar və parlaqdır, ayanın müstəvisi zəif dalğavarıdır. Yuxarı və aşağı kəsikləri orta dərinlikdədir. Yuxarı kəsikləri açıq, iti dibli lirasəkilli, aşağı kəsikləri isə girintili

Abşeron gəlinbarmağı sortu

bucaq şəklində, üçbucaq şəklində, yaxud iti dibli lirasəkilli formadadır. Saplaq oyuğu açıq olub, əsasən tağşəkillidir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 16-23 sm, eni 10-12 sm), konusvari, silindirik-konusvari formada olub, seyrəkdir. Gilələri iri və çox iri olub (uzunluğu 18-24 mm, eni 13-17 mm), oval, yaxud uzunsov formada, yaşılımtıl-sarı rəngdədir. Tam yetişdikdə qızılı-sarı rəng alır. Ləti ətvəri, sıx olub, zəif xırtıldaandır. Qabığı elastikdir, lətdən asanlıqla ayrılır. Üzəri seyrək mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür.

Sort gecyetišəndir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 164 gün davam edir. Gilələri sentyabr ayının sonlarında tam yetişir. Kolları orta boy gücünə malikdir (182,6 sm). Zoğları yaxşı yetişir (94,6%). Çiçəkləri orta səviyyədə və çox tökülür (42,6-68,4%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantdır (3-3,5 bal). Salxım yarpaqbükəni ilə güclü sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 66,7%, salxımın sayı 22 ədəd, bar əmsalı 0,90, məhsuldarlıq əmsalı 1,38-dir. Salxımın orta kütləsi 250 qr, kolun məhsuldarlığı 5,5 kq,

hektardan məhsuldarlıq 122,2 s/ha-dır. Giləsində şəkərlilik 20,3 q/100sm³, titrlənən turşuluq 5,7 q/dm³-dir.

Təzə halda istifadə olunur. Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusiyyətləri qənaətbəxşdir. Sortun Abşeron yarımadasında, Quba-Xaçmaz bölgəsinin düzən ərazisində, Gəncə-Qazax bölgəsində və Naxçıvan MR-da geniş becərilməsi perspektivlidir.

Abşeron keçimcəyi sortu. Azərbaycanın ən qədim aborigen üzüm sortlarından biridir. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) daxildir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-17 sm, eni 11-15 sm), oval, yaxud dəyirmi formada olub, beşdilimlidir. Yuxarı səthi hamar və açıq-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri açıq, dayaz olub, girintili bucaqşəklindədir. Aşağı kəsikləri, açıq, yaxud bağlı olub, qayışəkilli və ya girintili bucaqşəklindədir. Dilimlərin ucundakı dişciklər iti uclu üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə üçbucaqşəkilli və mişarvaridir. Yarpağın alt səthi torşəkilli tüklə örtülmüşdür.

Abşeron keçimcəyi sortu

Salxımları xırda və orta ölçüdə (uzunluğu 10-14 sm, eni 6-10 sm), konusvari, yaxud silindrik formada, tək-tək hallarda şaxəli olub, seyrək və orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 10-18 mm, eni 7-15 mm), oval formada, qaraya çalan tündçəhrayı rəngdədir. Qabığı qalın olub, kifayət qədər elastikdir. Üzəri orta qalınlıqda mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətli-şirəli, zəif xırtıldayan olub, şirindir.

Orta-gecyetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının aaxırlarında tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 160 gün davam edir. Tənəkləri orta və güclü böyüyəndir (182,0-122,6 sm). Zoğları yaxşı yetişir (96,2%). Çiçəkləri orta və çox miqdarda tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə edilmir. Sort Abşeron şəraitində əsas göbələk xəstəliklərinə

(oidium, boz çürümə, antraknoz) qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 75,0%; salxımın niqdarı 48 ədəd; bar əmsalı 1,2; məhsuldarlıq əmsalı 1,6-dır. Salxımın orta kütləsi 114,6 qr, tənəyin məhsuldarlığı 5,5 kq, hektardan məhsuldarlıq 122,2 s/ha-dır. Giləsində şəkərlilik 20,4 q/100sm³, titrlənən turşuluq 5,32 q/dm³-dir.

Sortun tənəklərinə qısa ştəbli, çoxqollu yelpik formasının verilməsi və bar zoğlarının 10-14 gözə kəsilməsi məqsəduyğundur.

Təzə halda istifadə olunur. Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusiyyətləri qənaətbəxşdir.

Sort Abşeron yarımadasının, Şamaxı və Göyçay rayonlarında, Naxçıvan MR-da qədimdən əkilib-becərilir. Respublikanın düzən və dağətəyi bölgələrində əkilib-becərməsi perspektivlidir.

Abşeron qızıl üzümü sortu. Azərbaycanın süfrə üzüm sortlarından-
dır. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar asiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları iri (uzunluğu 18-22 sm, eni 14-19 sm), beşdilimli, nisbətən uzunsov (yumurtavari) formada olub, alt səthi tüküldür. Kəsikləri dərin olub, yumurtaşəkilli yaxud üçbucaqşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlı olub, ellipsvari yaxud lirasəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklərin əsası enli, ucu iti üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklər iti uclu, əsası enli üçbucaqşəkilli-mişarvaridir.

Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 16-24 sm, eni 12-18 sm), enli konusvari, şaxəli formada olub, seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə və iri (uzunluğu 18-22 mm, eni 13-16 mm), uzunsov-yumurtaşəkilli olub, ağ, tam yetişdikdə isə tünd-çəhrayı rəngdə olur. Qabığı orta qalınlıqda və elastikdir. Ləti sıx, ətvəri və xırtıldayandır. Dadı xoşagələn və harmonikdir.

Abşeron qızıl üzümü sortu

Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 168-175 gün arasında davam edir. Gilələri oktyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Tənəklərin böyümə gücü yüksəkdir (225,6 sm). Zoğları yaxşı yetişir (86,6%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (52,5-60,6%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələri azlıq təşkil edir.

Sort Abşeron şəraitində oidium xəstəliyinə qarşı davamsızlıq (4 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Orta, yaxud yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 50,0%; salxımların miqdarı 23 ədəd; bar əmsalı 0,64; məhsuldarlıq əmsalı 1,28; salxımın orta kütləsi 155,0 qr-dır. Kolun məhsuldarlığı 3,5 kq, hektardan məhsuldarlıq 77,8 s/ha-dır. Gilə-sində şəkərlilik 18,7 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,0 q/dm³-dir.

Sort yüksək dad keyfiyyətinə malikdir. Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusiyyətləri yüksəkdir. Təzə halda istifadəyə olduqca yararlıdır. Sortun şirə çıxımı yüksək olduğundan ondan şirə, şərbət və doşab da hazırlanır. Abşeron bölgəsində əkilib becərilməsi məqsədəuyğundur.

Ağadayı sortu. Dağıstanın yerli üzüm sortudur. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis sub-convar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları iri (uzunluğu 18-23 sm, eni 17-21 sm), beşdilimli, nisbətən uzunsov (yumurtavari) formada olub, alt səthi çılpaqdır. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə olub, iti dibli, dar ağızlı lıraşəkili, yaxud tərəfləri paraleldir. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlı olub, ellipsvari yaxud lıraşəkildir. Dilimlərin ucundakı dişçiklərin əsası enli, ucu iti dar üçbucaqşəkildir. Kənar dişçiklər iti uclu, əsası enli üçbucaqşəkili-mişarvaridir.

Ağadayı sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri (uzunluğu 25-27 sm, eni 20-23 sm), silindrik və silindrik-konusvari formada olub, seyrək,

yaxud orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə və iri (uzunluğu 15-26 mm, eni 13-16 mm), oval formada olub, ağ, yaxud açıq-yaşıl rəngdədir. Qabığı orta qalınlıqda və elastikdir. Ləti sıx, ətvəri və xırtıldayandır. Dadı xoşagələn və harmonikdir. Üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Tək-tək oval və uzunsov gilələri olan tənəklərinə də rast gəlinir.

Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 164-173 gün arasında davam edir. Gilələri sentyabr ayının axırlarında və oktyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (255,6 sm). Zoğları yaxşı yetişir (88,6%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (52,5-60,6%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələri azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3 -3,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 46-56%, salxımların sayı 25 ədəd; bar əmsalı 0,68; məhsuldarlıq əmsalı 1,32; salxımın orta kütləsi 245,0 qr-dır. Kolun məhsuldarlığı 5,6 kq; hektardan məhsuldarlıq 133,8 s/ha-dır. Giləsində şəkərlilik 16-18 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,0 -5,6 q/dm³ arasında dəyişir.

Sort yüksək dad keyfiyyətinə malikdir. Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir. Təzə halda istifadəyə və uzun müddət saxlamaya olduqca yararlıdır.

Azərbaycanda da geniş yayılmışdır. Sort respublikamızın torpaq-iqlim şəraitində yüksək təsərrüfat göstəricilərinin inkişafı ilə seçildiyindən Samur-Dəvəçi suvarılan ovalıq zonası (rayonlar: Dəvəçi, Siyəzən, Quba, Qusar, Xaçmaz) və Abşeron bölgəsi üçün perspektivli sayılaraq rayonlaşdırılmışdır. Vaxtilə Abşeron yarımadasında mövcud olan üzümlüklərin (Binəqədi rayonu ərazisində) 120 hektarını Ağdayı sortunun becərildiyi sahələr təşkil edirdi.

Ağ Dərbəndi sortu. Azərbaycanın ən qədim süfrə üzüm sortlarındanıdır. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasitica* Negr.) mənsubdur.

Ağ Dərbəndi sortu

Yarpaqları iri və çox iri (uzunluğu 18-24 sm, eni 14-20 sm), oval, yumurtavari formada olub, müstəvisi dalğavarıdır. Üst səthi hamar olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Kəsikləri dərin olub, yuxarı kəsikləri açıq, yaxud bağlı, lirsəkilli və ya ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri də açıq və ya bağlı olub, tərəfləri paralel lirsəkilli və ya ellipsvari formadadır. Saplaq oyuğu açıq və ya bağlı, bir və ya iki dişikli olub, lirsəkilli, ellipsvari, yaxud tağşəkilli formadadır. Dilimlərin ucundakı dişiklər iti uclu, çox iri, uzun üçbucaqşəkillidir. Kənar dişiklər də iri, uzun, iti uclu, tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkillidir.

Çiçəkləri ikicinslidir, salxımları iri və çox iri ölçüdə (uzunluğu 18-27 sm, eni 12-16 sm), konusvari, enli-konusvari, tək-tək hallarda silindrik formada olub, seyrək, orta sıxlıqda və sıxdır. Gilələri iri və çox iri (uzunluğu 20-28 mm, eni 15-18 mm), uzunsov formada, simmetrik, ağ, tam yetişdikdə qızılı, yaxud açıq-çəhrayı rəngdə olur. Qabığı qalın və elastik olub, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti sıx, xırtıldayan olub, kifayət qədər şirəlidir. Dadı xoşagələn və harmonikdir. Giləsində 2-4 toxum vardır.

Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 152-156 gün arasında dəyişir. Gilələri sentyabr ayının II on günlüyündə tam yetişir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (218,6 sm). Zoğları yaxşı (78-88%) yetişir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliyinə qarşı davamsızlıq (4 bal) nümayiş etdirir. Çiçəkləri orta səviyyədə və çox (46,5-78,2%) tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir.

Çox yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 76,0%; salxımların sayı 28 ədəd; bar əmsalı 0,60; məhsuldarlıq əmsalı 0,8-dir. Salxımların orta kütləsi 180,6-362,0 qr, kolun məhsuldarlığı 5,0-10,0 kq, hektardan məhsuldarlıq 111,0-222,2 s/ha arasında tərəddüd edir. Giləsində şəkərlilik 17,0-19,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 3,62-5,12 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldi. Təzə halda istifadəyə yararlıdır. Sort Abşeron və Gəncə-Qazax bölgələri üçün perspektivlidir.

Ağ gavra sortu (sinonimi-*Ağ keçiməmə, Cütsalxımı, Kəhrəba inəkəmcəyi, İri salxım inəkəmcəyi*). Şərq süfrə sortları qrupuna

daxildir (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.).

Cavan zoğunun tacı ağımtil-yaşıl, zoğun üzərindəki ilk yarpaqlar parlaq açıq yaşıl rəngdədir. Tacı və yarpaqları tüksüzdür.

Yarpaqları ovalvarı, iri (uzunluğu 19-25 sm, eni 17-21 sm) olub, 5-7 dilimlidir. Ayanın üst səthi hamar, kənarları yuxarıya doğru əyilmiş və enli qifşəkili formadadır. Ayadakı kəsiklər dərin, yaxud çox dərin və enlidir. Yuxarı kəsiklər dərin və ya çox dərin olub, açıq yaxud bağlıdır, dar ağızlı, iti dibli, liraşəkili formadadır. Aşağı kəsiklər orta dərinlikdə, açıq olub, tərəfləri paralel olan və ya dar ağızlı, iti dibli liraşəkili formadadır.

Ağ gavra sortu

Saplaq oyuğu açıq, dayaz olub, enli tağşəkili, yaxud tipik günbəzşəkili formadadır. Dilimlərin ucundakı dişçiklər çox uzun, iti və dar üçbucaqşəkillidir. Kənar dişçiklər mişarşəkili olub, orta ölçülüdür. Əlavə dişçiklər isə kiçik, iti dar üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpaq və parlaq-yaşıl rəngdədir.

Salxımları iri (uzunluğu 20-28 sm, eni 16-20 sm) enli-konusşəkili, yaxud şaxəli formada, orta sıxlıqda və seyrəkdir. Gilələri iri (uzunluğu 26-32 mm, eni 19-22 mm), uzun simmetrik olub, ağ rəngli, tam yetişdikdə və yaxud uzun müddət tənək üzərində qaldıqda qızılı-sarı və ya kəhrəba rəngini alır. Qabığı qalın olub, lətdən asanlıqla ayrılır, üzəri seyrək mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətli, xırtıldayan, dadı şirin, tərəvətli qoxuya malikdir, şirəsi rəngsizdir.

Gecyetišən süfrə üzüm sortudur. Vegetasiya müddəti 177,3 gün davam edir. Tumurcuqları aprel ayının əvvəli və ortalarında açılmağa başlayır. Gilələri oktyabr ayının birinci ongünlüyündə tam yetişir. Tənəyin böyümə gücü yüksəkdir (238,6 sm). Zoğları yaxşı yetişir (86,4%). Sort mildiu, oidium, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı (2-3 bal) tolerant və davamlıdır. Çiçəkləri orta miqdarda tökülür. Salxımda noxudlaşmış gilələr azlıq (2,6%) təşkil edir.

Tənəyində (tənəkdə 78 ədəd göz saxladıqda) barlı zoğların miqdarı 64,4%; salxımların orta kütləsi 335 qr; məhsuldarlıq əmsalı 1,57; bar əmsalı 1,16; tənəyin məhsuldarlığı 18,5 kq; hektardan məhsuldarlığı 415 s/ha təşkil edir. Gilələrində şəkərlilik $18,6 \text{ q}/100^3$, titrənən turşuluq $5,27 \text{ q}/\text{dm}^3$ təşkil edir.

Təzə halda istifadə olunur. Məhsulunu adi qaydada, həmçinin tənək üzərində uzun müddət saxlamaq mümkündür. Daşınmaya nisbətən davamlıdır.

Qarabağ-Mil bölgəsində əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Ağ Xəlili sortu. Azərbaycanın tez yetişən yerli süfrə üzüm sortudur. Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupuna (*convar orientalis subcon. antasiatica* Negr.) aid edilir.

Yarpaqları orta ölçüdə olub (uzunluğu 18 sm, eni 16 sm), oval formadadır. Ayasının üst səthi hamardır, rəngi açıq-yaşıldır, kəsikləri dayazdır, 3-5 dilimlidir. Saplaq oyuğu açıq, dərin olub, tağvarı yaxud liraşəkili formadadır. Ayanın dişcikləri üçbucaqşəkili, düz olub, ucu itidir.

Ağ Xəlili sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 14,4 sm, eni 9,6 sm), konusvarı formada, orta sıxlıqda və ya seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 13,6 mm, eni 10,2 mm), uzunsov formada, sarı rəngli və simmetrikdir. Qabığı qalın, elastik olub, lətdən asanlıqla ayrılır, üzəri zərif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətli-şirəlidir.

Sort tezyetişəndir. Gilələrinin tam yetişməsi avqust ayının I ongünlüyündə baş verir. Tənəkləri güclü boy atır (232 sm). Birillik zoğların yetişmə dərəcəsi qənaətbəxşdir (75 %). Çiçəklərin tökülmə dərəcəsi 44,4 %, salxımlarında gilələrin noxudlaşma miqdarı 10,0% təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və antraknoz xəstəliyinə qarşı tolerantlıq (3 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı davamlılıq (2,5 bal) nümayiş etdirmişdir.

Tənəyində barlı zoğların miqdarı 53,6%; bar əmsalı 0,7;

salxımların sayı 23 ədəd; salxımların orta kütləsi 190,2 qr; tənəyin məhsuldarlığı 4,2 kq; hektardan məhsuldarlığı 94,0 s/ha təşkil edir.

Giləsində şəkərlilik 16,1q/100sm³, titrlənən turşuluq 5,87 q/dm³ olmuşdur. Sort tipik süfrə istiqamətlidir. Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusiyyətləri yüksəkdir.

Sort respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Respublikanın əksər bölgələrində rayonlaşdırılaraq (Kürkənarı suvarılan ovalıq, Şirvan-Qarabağ suvarılan ovalıq, Suvarılan dağətəyi–düzən, Lənkaran, Samur-Dəvəçi suvarılan ovalıq, Abşeron, Dağətəyi-çöl, Alçaq dağlıq və Şəki-Zaqatala zonaları) əkilib–becərilir.

Ağ quşürəyi sortu. Azərbaycanın ən qədim üzüm sortlarından biridir. Sorta Füzuli, Ağdam, Kürdəmir, Göyçay, Ağcabədi, Bərdə, Şamaxı, İsmayilli rayonlarındakı köhnə üzüm və xiyaban bağlarında rast gəlinir.

Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Tacı açıq rəngdə olub, qalın toza-bənzər tüklə örtülmüşdür. Birillik zoğlarının buğumarası 9-12 sm olub, qırmızımtıl-qəhvəyi rəngdədir.

Yarpaqları xırda və orta ölçüdə (uzunluğu 10-18 sm, eni 9-17 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Yarpağın üst səthi hamar olub, yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri girintili bucaq şəklində, aşağı kəsikləri isə dayazdır. Saplaq oyuğu açıq, tağşəkili, iti dibli, yaxud dəyirmi diblidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər dar üçbucaqşəkili, yaxud tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkildir. Yarpağın alt səthi çılpəkdir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 14-22 sm, eni 8-12 sm), konusvari formada olub, seyrək və ya orta sıxlıqdadır. Gilələri orta və iri ölçüdə (uzunluğu 15-22 mm, eni 11-16 mm), oval yaxud konusvari formada, simmetrik. ağımtıl-yaşıl rəngdə olub, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvəri, zəif

Ağ quşürəyi sortu

xırtıldayan olub, kifayət qədər şirəlidir. Dadı və ətri xoşagələn və harmonikdir. Qabığı nazik və elastikdir.

Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 145-150 gün arasında dəyişir. Gilələri sentyabr ayının I ongünlüyündə tam yetişir. Tənəkləri orta boy gücünə malik olub (186 sm), zoğları yaxşı (94,6%) yetişir. Çiçəkləri orta səviyyədə (44,8-58,2%) tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə edilmir. Sort Abşeron şəraitində oidium, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir.

Məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 42-52%; bar əmsalı 0,50-0,72; məhsuldarlıq əmsalı 0,92-1,04; salxımların sayı 8-16 ədəd; salxımların kütləsi 196,6-230,6 qr; kolun məhsuldarlığı 1,8-4,2 kq; hektardan məhsuldarlıq isə 40,0-93,3 s/ha arasında tərəddüd edir. Giləsində şəkərlilik 17-22 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,2-6,6 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun məhsulu təzə halda geniş istifadə olunur. Bununla yanaşı sort alkoqolsuz məhsulların (mürəbbə, marinad, üzüm şirəsi və s.) alınması üçün qiymətli mənbədir. Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusiyyətləri yüksəkdir.

Qarabağ – Mil və Abşeron bölgələri üçün perspektivlidir.

Ağ şanı sortu. Azərbaycanın ən qədim qiymətli süfrə üzüm sortudur. Sort süfrə üzüm sortları yarımqrupuna (*jonvar orientalis subjonvar antasiatija* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları iri ölçüdə olub, (uzunluğu 19-23 sm, eni 19,0-24,5 sm), ürəkvari formadadır. Ayasının üzəri zəif qabarıqlı yaxud hamar olub, müstəvisi dalğavaridir. Ayanın dilimlərinin uju kütdür. Kəsikləri çox dayaz yaxud da izləri görünən girintili bujaq şəklindədir. Saplaq oyuğu tam bağlı olub, aşağı yan dilimlər bir-birinin üstünü çox örtür. Dilimlərin sonundakı dişciklərin uju iti, tərəfləri qabarıq

Ağ şanı sortu

olub əsası enlidir. Bəzi

yarpaqlarda isə dilimlərin ujunadakı dişciklər kümbəzşəkilli formada olur.

Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 12-22 sm, eni 9-16 sm), enli-konusvari, bəzi hallarda qanadlı yaxud şaxəli formadadır. Salxımın sıxlığı çiçəklərinin tozlanma səviyyəsindən asılıdır. Gilələri iri ölçüdə (20-25 mm uzunluqda, 14-19 mm endə) oval yaxud uzunsov formada, yaşılmıtlı-sarı, tam yetişdikdə qızılı-sarı rəngli və simmetrikdir. Qabığı orta qalınlıqda olub, elastikdir, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti zərif, ətvəri, şirəli olub, xüsusi dadı və ətiri vardır.

Sort orta-gejyeyişəndir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının ortalarına təsadüf edir. Vegetasiya müddəti 159 gün davam edir. Birillik zoğları güclü boyataraq (250,0 sm), yaxşı yetişirlər (94,2%). Sort mildiu, oidium, boz çürümə xəstəliyinə qarşı davamsızlıq (4 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Barlı zoğların miqdarı 48,0%; bar əmsalı 0,51; salxımların miqdarı 18 ədəd; salxımların orta kütləsi 138,5-206,8 qr; tənəyin məhsuldarlığı 2,4-3,82 kq; hektardan məhsuldarlıq isə 53,3-85,0 s/ha-dır.

Giləsində şəkərlilik 16,4-22,4 q/100sm³, titrlənən turşuluq 3,06-6,24 q/dm³-dir. Çiçəkləri yaxşı tozlandıqda əmtəlik və orqanoleptik xüsusiyyətləri yüksək olan salxım və gilələr əmələ gəlir. Təzə üzümün dequstasiya qiyməti 9,3-9,6 bal təşkil edir.

Sort respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Respublikanın əksər bölgələrində rayonlaşdırılaraq (Kürkənarı suvarılan ovalıq, Lənkaran, Samur–Dəvəçi suvarılan ovalıq, Abşeron) əkilib–becərilir.

Ağ şanı x Qara şanı hibridi. Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupuna (*convar orientalis subcon. antasiatica* Negr.) aid edilir.

Yarpaqları iri (uzunluğu 15-18 sm, eni 14-16 sm), oval, yumurtavari, yaxud ürəkvari formada olub, beş dilimlidir. Üst səthi hamar olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Kəsikləri dərin olub, yuxarı kəsikləri bağ-

Ağ şanı x Qara şanı hibridi

lı, dibi iti oval, yaxud ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri də açıq, dibi iti lıraşəkıllı formadadır. Saplaq oyuğu açıq olub, lıraşəkıllı, ellipsvari, yaxud tağşəkıllı formadadır. Dilimlərin ucundakı dişcıklər iti uclu, çox iri, uzun üçbucaqşəkıllıdır. Kənar dişcıklər də iri, uzun, iti uclu, tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkıllıdır. Yarpağın alt səthi seyrək, zəif tüklüdür.

Çiçəkləri ikicinslidir. Salxımları orta və iri ölçüdə olub (14-22 x 8-10 sm), konusvari formada, orta sıxlıqdadır. Gilələri 17-20 mm uzunluqda, 16-19 mm endə olub, girdədir. Qabığı nazıkdır, lətdən asanlıqla ayrılır, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Tünd-bənövşəyi və qara rəngdədir. Ləti ətli olub, xırtıldayandır. Giləsində 2-4 ədəd toxum vardır.

Orta-gecyetişən üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının axırlarında və sentyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Vegetasiya müddəti 157,7 gündür. Tənəklərinin böyümə gücü orta, yaxud güclüdür (192-242 sm). Zoğları yaxşı yetişir (86-94%). Çiçəkləri orta miqdarda tökülür (42-52%). Abşeron şəraitində hibrid forması oidium xəstəliyinə qarşı davamlılığı ilə səciyyələnmiş və sirayətlənmə dərəcəsi 2,5 balla qiymətləndirilmişdir.

Barlı zoğların miqdarı 56%; bar əmsalı 1,37; salxımların orta kütləsi 165 qr; tənəyin orta məhsuldarlığı 2,5 kq təşkil etmişdir. Tənəklərinə çoxqollu, yelpik formasının verilməsi, bar barmaqlarının uzun kəsilməsi məqsəduyğundur. Sort quraqlığa nisbətən davamlıdır.

Giləsində 18,3 q/100sm³ şəkərlilik, 3,75 q/dm³ titrlənən turşuluq, 76,78% ümumi nəmlik, 23,22% quru maddə, 4,6% kül müəyyən olunmuşdur.

Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusiyyətləri yüksəkdir. Daşınmaya və saxlanmaya nisbətən davamlıdır. Sort Abşeron bölgəsi üçün perspektivlidir.

Ağ şanı x Çəhrahı tayfi hibrid forması. (seleksiya nömrəsi - № 97- 29 – 3). Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupuna (*convar orientalis subcon. antasiatica* Negr.) aid edilir.

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 14-18 sm, eni 14-16 sm), dəyirmi, yaxud oval formada olub, beş-yeddi dilimlidir. Yarpağın üzəri xırda qabarıqlı olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri bağlı, deşiyi oval, bəziləri isə açıq lıraşəkıllıdır. Aşağı kəsikləri

açıq, iti dibli lıraşəkıllıdır.

Bəzi yarpaqlarda əsas dilimin üzərində kəsiklər müşahidə olunur. Saplaq oyuğu bağlı olub, üçbucaqşəkıllıdır. Dilimlərin ucundakı dişciklər üçbucaqşəkıllı, kənar dişciklər isə mişarvari – üçbucaqşəkıllıdır. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları çox iri olub (uzunluğu 20-30 sm, eni 15-19 sm), silindrik-konusvari formada, orta sıxlıqda və sıxdır. Gilələri iri və çox iri (uzunluğu 22-25 mm, eni 18-21 mm), oval formada və ağ rəngdədir. Qabığı nazıkdır, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti sıx, ətvəri, zəif xırtıldayan olub, dadı spəsifik tamlı, xoşagələndir. Giləsində 1-3 ədəd toxum vardır.

**Ağ şanı x Çəhrayı tayfı
hibrid forması**

Gecyətışən süfrə üzüm sortudur. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının III və oktyabr ayının I ongünlüyünə təsadüf edir. Vegetasiya müddəti 158-168 gün davam edir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (268 sm). Zoğları yaxşı yetişir (81,8%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür, salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Oidium xəstəliyinə qarşı davamlıdır (2-2,5 bal). Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Barlı zoğların miqdarı 63%; bar əmsalı 1,1; salxımların orta kütləsi 285,6 qr; salxımın miqdarı 35-40 ədəd; tənəyin məhsuldarlığı 11 kq; hektardan məhsuldarlıq isə 244,4 s/ha təşkil edir.

Tənəklərinə 62-70 ədəd göz yükü verməklə, bar zoğlarının 12-14 gözə kəsməklə yüksək ştamblı, çoxqollu yelpik formasının verilməsi ilə yanaşı, ikitərəfli kardon formasının verilməsi məqsədəuyğundur. Giləsində şəkərlilik 15,1-18,6 q/100sm³, titrlənən turşuluq 4,36 - 6,82 q/dm³ arasında dəyişir.

Salxım və gilələrinin əmtəəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusiyyətləri yüksəkdir. Daşınmaya və saxlanmaya nisbətən davamlıdır. Sort Abşeron bölgəsi üçün perspektivlidir.

Ağ şanı x Təbrizi hibrid forması. (seleksiya nömrəsi - № 97-19 – 7). Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) aid edilir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-15 sm, eni 12-15 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Ayası zəif yarılmışdır. Yuxarı kəsikləri açıq, orta dərinlikdə, dəyirmi dibli lirasəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri çox dayaz olub. Girintili bucaq şəklindədir, yaxud izi görünür. Yarpağın üst səthi qabarıqlı olub, tünd–yaşıl rəngdədir. Dilimlərin ucundakı dişciklər enli üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə yan tərəfləri qabarıq üçbucaqşəkilli, yaxud kümbəzşəkillidir. Saplaq oyuğu bağlı, dibi bir dişikli, oval, yaxud ellipsvari, bəzən isə açıq, dibi bir dişikli tağşəkilli formadadır.

Ağ şanı x Təbrizi hibrid forması

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 15-20 sm, eni 10-12 sm), silindrik-konusvari formada olub, orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə və iri (uzunluğu 19-20 mm, eni 17-19 mm), girdə formada olub, rəngi açıq-yaşıldır. Tam yetişdikdə isə qızılı-sarı rəng alır. Ləti ətvəri, sıx xırtıldayan olub, dadı xoşagəldir. Giləsində əsasən 2 ədəd toxum müşahidə olunur.

Hibrid tənəklərində tumurcuqların açılması aprel ayının, tam yetişməsi isə sentyabr ayının əvvəllərinə təsadüf edir. Vegetasiya müddəti 140-145 gün davam edir. Sort orta dövrdə yetişəndir. Tənəklərinin böyümə güclü orta və yüksəkdir (198-268 sm). Zoğları yaxşı yetişir (80-85%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür, salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Oidium, boz çürümə, antraknoz xəstəliklərinə qarşı davamlıdır (2-2,5 bal). Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Barlı zoğların miqdarı 76,5%; bar əmsalı 0,86; məhsuldarlıq əmsalı 1,14; salxımın miqdarı 26 ədəd; salxımların orta kütləsi 225,6 qr; tənəyin orta məhsuldarlığı 6,4 kq; hektardan məhsuldaqlıq isə 142,2 s/ha təşkil edir.

Tənəklərinə 50-60 ədəd göz yükünün verilməsi, bar zoğlarının isə 10-12 gözə kəsilməsi, qısa, yaxud hündür ştamblı yelpik formasının verilməsi ilə yanaşı, ikitərəfli kardon formasının da verilməsi məqsəduyğundur.

Giləsində $19,6 \text{ q/ } 100 \text{ sm}^3$ şəkərlilik, $5,26 \text{ q/ } \text{dm}^3$ titlənən turşuluq müəyyən edilmişdir.

Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusyyətləri yüksəkdir. Təzə halda istifadə ilə yanaşı, alkoqolsuz məhsulların alınması üçün yararlıdır. Daşınmaya və saxlanmaya nisbətən davamlıdır.

Sort Abşeron bölgəsi üçün perspektivlidir.

Ağ tayfi sortu. Azərbaycanın ən qədim qiymətli üzüm sortlarındanır. Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupunun süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 12-18 sm, eni 10-16 sm), dəyirmi, yaxud oval formada olub, müstəvisi dalğavaridir. Ayanın səthi hamar olub, tünd yaşıl rəngdədir. Ayanın yuxarı və aşağı kəsikləri dayaz və orta dərinlikdə olub, girintili bucaqşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlı olub, iti dibli liraşəkilli və ya yumurtavari formadadır. Dilimlərin

Ağ tayfi sortu

ucundakı dişciklər iri olub, iti uclu üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklər kənarları nisbətən qabarıq üçbucaq və ya mişarvaridir. Saplağı tünd-qırmızı yaxud qırmızımtıl-qəhvəyi rəngdədir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri və çox iri (uzunluğu 20-28 sm, eni 14-17 sm), konusvari, enli-konusvari, yaxud şaxəli formada olub, orta sıxlıqda və seyrəkdir. Gilələri iri və çox iri (uzunluğu 19-25 sm, eni 14-18 mm), uzunsov, simmetrik olub, orta hissədən nisbətən sıxılmışdır. Gilə formaca küpşəkillidir. Ləti sıx ətvəri olub, xırtıldayandır. Xoşagələn dadı və ətəri vardır. Qabığı nazik və elastikdir. Üzəri zərif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Giləsində 2-3 toxum var.

Ağ tayfı çox gecyetišən sortdur. Abşeron şəraitində gilələri oktyabr ayının I ongünlüyündə tam yetişir. Vegetasiya müddəti 168-174 gün arasında dəyişir. Tənəyinin böyümə gücü yüksəkdir (256,8 sm). Zoğları yaxşı yetişir (86-94%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (52,6-58,4%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə olunmur. Sort Abşeron şəraitində əsas göbələk xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 48,4%; salxımın miqdarı 20 ədəd; bar əmsalı 0,50; məhsuldarlıq əmsalı 1,0; salxımın orta kütləsi 400 qr təşkil edir. Kolun məhsuldarlığı 8,0 kq, hektardan məhsuldarlıq 177,8 s/ha-dır. Giləsində şəkərlilik 16,8 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,25 q/dm³-dir.

Salxım və gilələrinin əmtəəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusiyyətləri yüksəkdir. Daşınmaya və saxlanmaya nisbətən davamlıdır. Sort Naxçıvan, Abşeron, Qarabağ – Mil, Gəncə - Qazax bölgələri üçün perspektivlidir.

Ağ şasla sortu. Sortun vətəni Misirdir. Dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən Moldova, Ukrayna, Şimali Qafqaz və Azərbaycanda yayılmışdır. Respublikamızda XIX əsrin sonlarından becərildiyi məlumdur.

Sort şərq sortları qrupuna (*convar orientalis* Negr.) daxildir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 15-17 sm, eni 14-16 sm), dəyirmi formada, ayası dərin yarılmış, 5 dilimlidir. Aya qırıq-qırıq, yaxud dalğavaridir. Dilimlərin kənarı aşağıya doğru əyilmişdir. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, yaxud dərin, bağlı ellipsvari, dar-ellipsvari, yaxud oval formada, bəzən açıq, iti dibli, dar ağızlı lirasəkilli formadadır. Aşağı kəsiklər dayaz, yaxud orta dərinlikdə, açıq, iti dibli lirasəkilli və ya qayışşəkilli formada, bəzən isə bağlıdır. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, iti uclu üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə tərəfləri düz, bəzən zəif qabarıq üçbucaqmişərvaridir. Saplaq oyuğu açıq, iti dibli dar lirasəkilli, yaxud bağlı

Ağ şasla sortu

dar ellipsvari formadadır. Yarpağın alt səthində damarların üzəri boyunca cod tükələr müşahidə olunur.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 11-14 sm, eni 8-10 sm), konusvari, yaxud silindrik, bəzən qanadlı formada olub, sıx, yaxud seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 15-18 mm, eni 14-17 mm), girdə formada, yaşılımtıl-ağ, yaxud qızılı-sarı rəngdədir. Qabığı kifayət qədər nazik, möhkəmdir. Ləti incə, ətli-şirəli, bəzən xırtıldaandır. Dadı xoşagələn və harmonikdir.

Tezyetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının ortalarına qədər tez yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 120-128 gün arasında davam edir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (223 sm). Zoğları yaxşı yetişir (88,6%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (36,5-56,5%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə edilmir.

Sort Abşeron şəraitində oidium, boz çürümə, antraknoz xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 52,5-74,2%; bar əmsalı 0,6-0,9; məhsuldarlıq əmsalı 1,15-1,46; salxımın miqdarı 24-34 ədəd; salxımın orta kütləsi 136-203 qr; kolun məhsuldarlığı 3,5-5,0 kq; hektardan məhsuldarlıq 77,8-128,8 s/ha arasında dəyişir.

Giləsində şəkərlilik 18,6-20,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,4-6,2 q/dm³ arasında dəyişir.

Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir. Əmtəlik görkəmi yaxşıdır. Təzə halda geniş istifadə olunur. Sortun məhsulu həmçinin ağ süfrə şərablarının və üzüm şirəsinin hazırlanması üçün qiymətli materialdır.

Qarabağ-Mil, Dağlıq Qarabağ, Gəncə-Qazax, Abşeron bölgələri üçün perspektivli sayılaraq respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir.

Alıxanlı bəy üzümü sortu. Azərbaycanın ən qədim qiymətli üzüm sortlarındanıdır. Sort şərq qrupunun *subconvar antasiatica* Negr. yarımqrupuna aiddir.

Cavan zoğun tacı tünd-qırmızı yaxud şərabı-qırmızı, zoğun üzərindəki ilk yarpaqlar parlaq sarımtıl-misi rəngdədir. Zoğun tacı

və zoğun üzərindəki yarpaqlar tüksüzdür.

Yarpağı iri (uzunluğu 20,6-22 sm, eni 20-23 sm), eninə oval, yaxud yumru formadadır. Ayası 3-5 dilimlidir. Cavan yarpaqlarda isə ayanın kənarları bütövdür, kəsiklərlə bölünməmişdir. Ayanın üst səthi hamar və müstəvisi düzdür, kəsikləri dayaz, yaxud orta dərinlikdədir. Yuxarı kəsikləri dayaz, bağlı yaxud açıq olmaqla yarıqşəkilli və ya dar ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri açıq, dayaz və ya orta dərinlikdə olub, lıraşəkilli, yaxud girintili bucaq şəklindədir. Saplaq oyuğu açıq və dərin olub, yumru dibli, dairəvi lıraşəkilli yaxud oxvari formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, enli və günbəzşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpadır.

Alıxanlı bəy üzümü sortu

Salxımları iri (uzunluğu 17-28 sm, eni 12-15 sm), konus formasında, sıx və ya orta sıxlıqda olur. Gilələri çox iri (uzunluğu 23-28 mm, eni 18-21 mm), uzunsov, simmetrik olub, dairəvi sonluqla qurtarır. Parlaq-qara rəngdədir. Qabığı qalın, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüş və lətdən çətin ayrılır. Ləti ətli, dadı şirin, gözəl ətrə malik olub, xırtıdayandır. Şirəsi rəngsizdir.

Orta dövrdə yetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının ikinci ongünlüyündə yetişməyə başlayır. Tumurcuqların açılmasından gilələri tam yetişənə qədər vegetasiya müddəti 155,3 gün davam edir. Tənəyinin böyümə gücü çox yüksəkdir (461,5 sm). Zoğların yetişmə dərəcəsi 78,2% olub, kafidir. Sort mildiu, boz çürümə və oidium xəstəliklərinə qarşı (2-2,5 ball) davamlıdır. Çiçəklərin tökülməsi (40,8%) orta səviyyədədir. Salxımında noxudlaşmış gilələr çox azlıq (3,2%) təşkil edir.

Çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 64,1%; bar əmsalı 0,74; məhsuldarlıq əmsalı 1,18; salxımların orta kütləsi 564,8 qr-dir. Bir tənəyin orta məhsuldarlığı 14,1 kq, hektardan məhsuldarlıq isə 313,7 s/ha təşkil edir. Giləsində şəkərlilik 17,5 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,15 q/dm³-dir.

Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir. Əmtəəlik görkəmi yaxşıdır. Təzə halda geniş istifadə olunur.

Qarabağ-Mil, Gəncə-Qazax, Abşeron bölgələri üçün perspektivlidir.

Ala şanı sortu. Azərbaycanın ən qədim gecyetišən süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort Qara dəniz hövzəsi (*convar pontica* Negr.) qrupuna mənsubdur.

Ala şanı sortu

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 12-18 sm, eni 10-14 sm), oval formada, kəsikləri orta dərinlikdə olub, 5 dilimlidir. Ayanın üst səthi zərif qabarıqlı, müstəvisi dalğavari olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Alt səthi orta sıxlıqda cod tüklə örtülü olub, alt səthi bozumtul-yaşıl rəngdədir. Yarpağın

damarları ağ rəngdə olub, aydın seçilir. Yuxarı kəsikləri bağlı, oval, yumurtavari yaxud dar ellipsisvari formada olub, orta dərinlikdədir. Tək-tək hallarda açıq kəsiklərə də rast gəlinir. Açıq kəsiklər isə dar ağızlı, iti dibli liraşəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri də açıq, yaxud bağlı olub, dərin və ya orta dərinlikdədir. Dilimlərin ucundakı dişciklərin əsası enli olub, sonu nisbətən dəyirmi və tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklərin də əsası enli olub, tərəfləri qabarıq mişarvari və künbəzşəkilli formadadır. Saplaq oyuğu açıq olub, iti dibli liraşəkillidir. Saplaq mərkəzi damardan qısa, yaxud ona bərabər olub, çəhrayı çalarları olan tünd-qəhvəyi rəngdədir.

Çiçəyi ikicinslidir. Gilələri iri (uzunluğu 20-24 mm, eni 17-20 mm), oval, yaxud dəyirmi formada olub, tünd - bənövşəyi, tünd - çəhrayı, yaxud qaraya çalan çəhrayı rəngdədir. Qabığı sıx, möhkəm olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvari, xırıtdayan, kifayət qədər şirəli olub, dadı şirin və xoşagələndir. Giləsində 2-3 toxum olur.

Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 159-172 gün arasında dəyişir. Gilələri sentyabr ayının sonuncu və oktyabr ayının I ongünlüklərində tam yetişir.

Tənəkləri güclü (230-285 sm) boyatandır. Zoğları yaxşı yetişir (84-88%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (42,6-58,2%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir (1,4-3,2%). Sort Abşeron şəraitində göbələk xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 66,7%; salxımın miqdarı 28 ədəd; bar əmsalı 0,67; məhsuldarlıq əmsalı 1,0; salxımların orta kütləsi 278,6 qr; kolun məhsuldarlığı 7,8 kq; hektardan məhsuldarlıq 173,3 s/ha-dır. Giləsində şəkərlilik 21,0 q/100 sm³, titirlənən turşuluq 7,3 q/ dm³-dir.

Sort təzə halda istifadə ilə yanaşı, alkoqolsuz içkilərin hazırlanması üçün yararlı mənbədir. Sort daşınmaya və saxlanmaya davamlıdır. Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir. Əmtəlik görkəmi yaxşıdır.

Qarabağ-Mil, Gəncə-Qazax, Abşeron bölgələri üçün perspektivlidir.

Alıxanlı qaragöz sortu. Azərbaycanın qədim üzüm sortlarından biridir. Sort şərq qrupunun *subconvar antasiatica* Negr yarıqrupuna aiddir.

Cavan zoğun tacı (uc hissəsi) tünd-qırmızı, üzərindəki ilk yarpaqlar (I-IV yarpaqlar) isə parlaq mis rəngdədir. Zoğun üzəri və yarpaqların alt səthi tüksüzdür. Zoğun uc hissəsindən arxaya doğru şabalıdı zolaqlar uzanır.

Yarpaqları orta ölçülü (uzunluğu – 14-18 sm, eni – 13-17 sm) dəyirmi formada olub, ayası 3-5 dilimlidir. Ayasının kənarları nisbətən yuxarı əyilib, üst səthi hamardır. Ayanın yuxarı kəsikləri dayaz, bağlı olub, dar ellipsvari və ya oval formadadır. Aşağı kəsikləri isə açıq, izi görünən bucaqşəkilli və ya qarşı tərəfləri paralel dar ağızlı lıraşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq olub, lıraşəkilli, cavan yarpaqları isə oxvari formadadır. Orta dilimin sonu düzbucaqlı şəklindədir. Dilimlərin ucundakı dişiklər enli, tərəfləri çox qabarıq üçbucaqşəkilli və ya

Alıxanlı qaragöz sortu

günbəzşəkillidir. Qıraq (kənar) dişciklər iri, uzun olub, tərəfləri zəif qabarıq üçbucaqşəkili, əlavə dişciklər isə kiçik dar üçbucaqşəkillidir. Mərkəzi damar saplaqdan uzundur (saplağın orta uzunluğu 7-9 sm-dir). Saplağı açıq-yaşıl rəngdə olub, üzərində yasəmən rəngində zolaqlar müşahidə olunur. Yarpağın alt səthi tüksüz, açıq-yaşıl rəngdə, damarlar isə ağımtıl-yaşıl rəngdədir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçülü (uzunluğu 8-16 sm, eni 12-15 sm), enli-konusvarı formada və çox sıx olur. Gilələri orta yaxud iri ölçüdə (uzunluğu 8-16 mm, eni 14-16 mm) olub, rəngi parlaq qara, oval və ya uzunsov formadadır. Qabığı qalın, möhkəm olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvəri, xırıtdayan, dadı şirin və xoşagələn, gözəl qoxuya malikdir. Giləsi 2-3, tək-tək 1-4 toxumludur.

Orta dövrdə yetişən sürfə üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının I və II ongünlüyündə yetişməyə başlayır. Vegetasiya müddəti 147 gün davam edir. Tənəyinin böyümə gücü yüksəkdir (281 sm). Zoğları yaxşı yetişir (93,9%). Əsas göbələk xəstəliklərinə (mildiu, oidium, boz çürümə) qarşı tolerant və davamlıdır (2-3 ball). Çiçəkləri orta miqdarda (27,7%) tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr zəif olub, orta hesabla 4,7% təşkil edir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 66,6%; salxımların orta kütləsi 286,0 qr; məhsuldarlıq əmsalı 1,68; bar əmsalı 1,11; bir tənəyin məhsuldarlığı 8,2 kq; hektardan məhsuldarlıq isə 182,9 s/ha təşkil edir.

Salxımları 80,4% şirədən, 2,87% daraqdan, 12,23% qabıq və lətin qalığından, 4,5% toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 284,5 qr, 100 toxumun kütləsi 5,57 qr-dır. Giləsində şəkərlilik 17,4 q/100 sm³; titrlənən turşuluq 4,26 q/dm³-dur.

Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir. Respublikanın Qarabağ-Mil bölgəsində əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Alıxanlı keçiməməsi sortu. Azərbaycanın qədim üzüm sortlarından biridir. Sort şərq qrupunun *subconvvar antasiatica* Negr. yarımqrupuna aiddir.

Cavan zoğunun tacı ağımtıl-yaşıl, zoğun üzərindəki ilk yarpaqlar parlaq açıq-yaşıl rəngdədir. Tacı və yarpaqları tüksüzdür.

Birillik zoğlar nazik, uzun, yetişmiş hissəsi qəhvəyi, yetişməmiş hissəsi isə yaşıl rəngdədir.

Yarpaqları ovalvarı, iri (uzunluğu 15-19 sm, eni – 14-18 sm) olub, ayası 5-7 dilimlidir. Ayanın üst səthi hamar, kənarları yuxarıya doğru əyilmiş və enli qıfşəkilli formadadır. Ayada kəsiklər dərin, yaxud çox dərin və enlidir. Yuxarı kəsiklər dərin və ya çox dərin olub, açıq, yaxud bağlıdır, dar ağızlı iti dibli lirasəkilli formadadır. Aşağı kəsiklər orta dərinlikdə, açıq olub, tərəfləri paralel olan və ya dar ağızlı iti dibli lirasəkilli formadadır. Saplaq oyuğu açıq, dayaz olub, enli tağşəkilli, yaxud tipik günbəzşəkilli formadadır. Bəzi yarpaqlarda saplaq oyuğu nahiyəsində bir və ya iki dişiyə rast gəlinir. Dilimlərin ucundakı dişiciklər çox uzun, iti və dar üçbucaqşəkillidir.

Alıxanlı keçiməməsi sortu

Salxımları iri (uzunluğu 13-15 sm, eni 8-12 sm) konusşəkilli yaxud şaxəli formada, orta sıxlıqda, seyrək və çox seyrəkdir. Saplağının uzunluğu 4-6 sm olub, sarımtıl açıq-yaşıl rəngdədir. Gilələri iri (uzunluğu 20-27 mm, eni 13-17 mm), uzunsov, yaxud uzun simmetrik olub, ağ rəngli, tam yetişdikdə və uzun müddət tənək üzərində qaldıqda qızılı-sarı və ya kəhrəba rəngində olur. Qabığı qalın olub, lətdən asanlıqla ayrılır, üzəri seyrək və nazik mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvəri zəif xırtıldayan, dadı şirin adi qoxuya malikdir, şirəsi rəngsizdir.

Gecyetişən sürfə üzüm sortudur. Vegetasiya müddəti 155,3 gün davam edir. Gilələri sentyabr ayının II və III ongünlüyündə tam yetişir. Zoğları yaxşı yetişir (93,4%). Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (217,5 sm). Mildiu, oidium, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı (2-2,5 ball) davamlıdır. Çiçəkləri orta miqdarda tökülür (37,5%). Salxımında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir (3,0%).

Barlı zoğların miqdarı 72,4%; salxımların orta kütləsi 253 qr; bar əmsalı 1,23; məhsuldarlıq əmsalı 1,69; tənəyin məhsuldarlığı 10,5 kq; hektara düşən məhsuldarlığı isə 234,1 s/ha təşkil edir.

Giləsində şəkərlilik 16,0 q/100 sm³, titrlənən turşuluq

5,9 q/dm³-dir.

Salxım və gilələrinin əmtəəlik keyfiyyəti və orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir. Respublikanın Qarabağ–Mil bölgəsində əkilib–becərilməsi perspektivlidir.

Aşqabad qara üzümü sortu (sinonimi – *Qara üzüm*). Sortun vətəni Türkmənistandır. Bu respublikadakı üzümlüklərin 15%-ə qədəri Aşqabad qara üzüm sortunun becərildiyi sahələr təşkil edir. Sort keçmiş sovetlər ittifaqına daxil olmuş respublikalarda da yayılmışdır.

Sort şərq sortları qrupuna (*conv. orientalis* Negr.) daxildir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-15 sm, eni 12-14 sm), dəyirmi formada, ayası zəif yarılmış, 5 dilimlidir. Ayanın müstəvisi düz olub, bəzən kənarları aşağıya doğru əyilir. Səthi hamardır. Yuxarı kəsikləri dayaz, girintili bucaq şəklində, yaxud kəsiyin izi dörünür. Aşağı kəsikləri də dayaz, girintili bucaq şəklində, yaxud kəsiyin izi görünür, bəzən isə bütöv olur. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, enli, tərəfləri qabarıq üçbucaqşəkilli, yaxud künbəzşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpəkdir.

Aşqabad qara üzümü sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə, yaxud iri (uzunluğu 15-20 sm, eni 9-12 sm), konusvari, yaxud şaxəli formada olub, orta sıxlıqda və ya sıxdır. Salxımın darağı açıq şərabı-qırmızı rəngdədir. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 15-18 mm, eni 14-17 mm), girdə formada, qara rəngdə olub, üzəri sıx mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı möhkəmdir. Ləti ətvaridir. Dadı şirin və xoşagələndir.

Kollarının böyümə gücü orta, yaxud güclüdür (186-226 sm). Zoğlarının yetişmə dərəcəsi yaxşıdır (88%). Çiçəkləri orta səviyyədə, bəzən çox tökülür (42-68%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium, boz çürümə, antraknoz xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 52,5-72,5%; bar əmsalı 0,46-0,72; məhsuldarlıq əmsalı 1,04-1,36; salxı-

mın sayı 18-32 ədəd; salxımın orta kütləsi 225-248 qr; kolun məhsuldarlığı 5,0-7,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 110-165 s/ha arasında dəyişir. Giləsində şəkərlilik 19,6-23,4 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,6-5,8 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Sort təzə halda istifadə edilir. Salxım və gilələrinin xarici görünüşü yaxşıdır. Saxlanmaya (adi qaydada) və daşınmaya nisbətən davamlıdır. Sortun məhsulundan desert və tünd şərəblərin alınması üçün də istifadə edilir. Respublikanın Abşeron, Qarabağ-Mil, Gəncə-Qazax, Muğan-Salyan bölgələrində və Naxçıvan MR-da geniş əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Azəri sortu. AzETÜŞİ-nin Gəncə Təcrübə Stansiyasında funksional dişli tipli Orta Asiya mənşəli Katta-Kurqan süfrə üzüm sortu ilə ikicinsli yerli süfrə sortu olan Təbrizinin çarpazlaşdırılmasından alınmışdır.

Yarpaqları iri, 3-5 dilimlidir. Yarpaq ayası orta dərəcədə kəsik, qabarıqlı, böyrəkşəkillidir. Yarpağın üst səthi tünd-yaşıl, alt səthi isə açıq-yaşıl olub, çılpaqdır. Çiçəkləri ikicinslidir. Salxımları iri (17-23

Azəri sortu

sm uzunluqda, 12-16 sm enində) konusvarı, silindrik-konusvarı yaxud yuxarı hissəsi bir qədər genişlənmiş, orta sıxlıqda, bəzən isə seyrəkdir. Gilələri iri (18-23 mm uzunluqda, 17-22 mm enində), dəyirmi, bəzən ovalşəkilli, sarımtıl-yaşıl, tam yetişdikdə isə qızılı rəngdə olur. Ləti şirəlidir, dadı şirindir, qabığı orta qalınlıqda, möhkəmdir.

Orta - gecyetišən süfrə üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının birinci və ikinci on günlüklərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 155-162 gün arasında dəyişir.

Kollarının böyümə gücü orta, yaxud güclüdür (196-256 sm). Zoğlarının yetişmə dərəcəsi yaxşıdır (92%). Çiçəkləri orta səviyədə tökülür (45%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium, boz çürümə, antraknoz xəstəliklərinə qarşı davamlılıq (2-2,5 bal) və tolerantlıq (3-3,5 bal) nü-

mayiř etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 52-58%; bar əmsalı 0,71; məhsuldarlıq əmsalı 1,22-1,56; salxımın sayı 18-26 ədəd; salxımın orta kütləsi 250-300 qr; kolun məhsuldarlığı 6-7 kq; hektardan məhsuldarlıq 128-177 s/ha arasında dəyişir.

Giləsində şəkərlilik 19-20 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,7-5,5 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Sort təzə halda istifadə edilmək, həmçinin mövüc hazırlamaq üçün yararlıdır. Salxım və gilələrinin xarici görünüşü yaxşıdır. Saxlanmaya (adi qaydada) və daşınmaya nisbətən davamlıdır.

Sort respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Abşeron və Gəncə-Qazax bölgələri üçün perspektivlidir.

Çaus sortu. Sortun vətəni Kiçik Asiyadır. Sort şər q süfrə sortları yarımqrupuna (*jonvar orientalis sub-jonvar antasiatiya* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 18-22 sm, eni 17-22 sm), dəyirmi formadadır. Ayasının üzəri torvari qırıqlı olub, müstəvisi dalğavaridir. Alt səthi keçəvari tük ilə örtülüdür. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə və dərin, bağlı olub, yumurtaşəkilli, oval yaxud üçbujaqşəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri orta dərinlikdə və dərin olub, əsasən açıq və lıraşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq yaxud bağlıdır. Açıq kəsiklər iti dibli, dar ağızlı lıraşəkilli formadadır. Bağlı kəsiklərin deşiyinin ölçüsü orta və iridir. Dilimlərin ujudakı dişciklər iri olub, sonu dəyirmi yaxud iti ujlü üçbujaqşəkillidir.

Çaus sortu

Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 15-25 sm, eni 12-16 sm) olub, silindrik-konusvarı formada, orta sıxlıqda və seyrəkdir. Gilələri iri və çox iri (uzunluğu 18-25 mm, eni 16-22 mm), oval, yaxud yumurtavari formada olub, simmetrikdir. Qabığı orta qalınlıqda olub, lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti ətli-şirəli olub, adi dada malikdir.

Sort gejetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının

ortalarında (20.IX) tam yetişir. Tənəkləri orta boyatmaya (194,6 sm) malik olub, zoğları yaxşı yetişir (94,6%). Göbələk xəstəliklərinə (mildiu, oidium, boz çürümə) qarşı orta dərəcədə davamlı (3,0-3,5 bal) və davamsızdır (4-4,5 bal).

Tənəyində barlı zoğlar 55,5-56,3%; bar əmsalı 0,56-0,71; salxımların sayı 18-24 ədəd; salxımların orta kütləsi 96,7-182,8 qram; tənəyin məhsuldarlığı 1,63-3,74 kq; hektardan məhsuldarlıq 36,2-83,0 s/ha-dır. Giləsində şəkərlilik 16,6-18,2 q/100sm³, titrlənən turşuluq 4,83-5,20 q/dm³-dir.

Sort təzə halda istifadə edilmək üçün yararlıdır. Salxım və gilələrinin xarici görünüşü yaxşıdır. Saxlanmaya (adi qaydada) və daşınmaya nisbətən davamlıdır. Sort respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Respublikanın Dağətəyi-çöl zonası üçün rayonlaşdırılmışdır.

Çəhrayı sahibi sortu. Azərbaycanın ən qədim süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 14-20 sm, eni 12-18 sm), oval, yaxud yumurtavari formada olub, beşdilimlidir. Üst səthi hamar olub, tünd yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri dayaz olub, girintili bucaq şəklində, yaxud deşiyi tam bağlıdır. Aşağı kəsikləri də çox dayaz olub, iri görünür, yaxud girintili bucaqşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq, dəyirmi dibli liraşəkilli formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər tərəfləri zəif qabarıq dar üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklərin isə birtərəfi qabarıq olub, mişarşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpəqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri olub (uzunluğu 12-24 sm, eni 9-14 sm), konusvari, silindirik-konusvari, yaxud qanadlı formada, orta sıxlıqda və ya sıxdır. Gilələri iri (uzunluğu 18-24 mm, eni 15-20 mm), yumurtaşəkilli yaxud yumurtavari-oval formada olub, çəhrayı və ya tünd-çəhrayı rəngdədir. Qabığı qalın, sıx,

Çəhrayı sahibi sortu

möhkəm olub, lətdən asan ayrılır, üzəri zəif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvəri, sıx, zəif xırtıldayan olub, kifayət qədər şirəlidir. Şirəsi rəngsizdir, dadı və ətiri xoşagələn və harmonikdir. Giləsində 1-2 toxum var.

Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 158-164 gün arasında tərəddüd edir. Giləsi sentyabr ayının I və II ongünlüklərində tam yetişir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (242 sm). Zoğları yaxşı yetişir (89,0-94,6%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (51,6%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə edilmir.

Sort Abşeron şəraitində oidium, antroknos, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəklərində barlı zoğların miqdarı 52,8%; salxımların sayı 32 ədəd; bar əmsalı 0,70; məhsuldarlıq əmsalı 1,33; salxımın orta kütləsi 168 qr-dır. Kolun məhsuldarlığı 5,5 kq, hektardan məhsuldarlıq 122,2 s/ha-dır.

Giləsində şəkərlilik 17,0 q/100sm³, titrlənən turşuluq 5,02 q/dm³-dir.

Çəhrayı sahibi tipik süfrə istiqamətlidir. Salxımların 81,5%-i şirədən, 9,4%-i qabıq və lətin qalığından, 4,0%-i daraqdan, 5,1%-i toxumdan ibarətdir.

Sort təzə halda istifadə edilir. Bununla yanaşı adi qaydada saxlamağa və daşınmaya davamlıdır. Sortun alıcılıq qabiliyyəti yüksəkdir. Çəhrayı sahibi gözəl salxımları və gilələri ilə seçilir.

Respublikanın Abşeron, Gəncə-Qazax və Naxçıvan bölgələrində əkilib becərilməsi perspektivlidir.

Çəhrayı tayfi sortu. Vətəni Ərəbistandır. Dünyanın əksər üzümçülük ölkələrində yayılmışdır. Sort şərq sortlarının süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 sm, eni 14-20 sm), dəyirmi formada, kəsikləri orta dərinlikdə və dərin olub, 5 dilimlidir. Üst səthi tünd-yaşıldır. Yuxarı kəsikləri açıq

Çəhrayı tayfi sortu

və ya bağlı olub, iti dibli yumurtavari, enli-oval, yaxud lıraşəkıllı formadır. Aşağı kəsıkləri orta dərınlıkdə olub, dəyırmı dibli tərəfləri paralel lıraşəkıllıdır. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağılıdır.

Çıçəyi ikıcınslıdır. Salxımları iri və çox iri (uzunluğu 19-32 sm, eni 18-22 sm), enli-konusvari, tək-tək hallarda silındrik-konusvari formada olub, orta sıxlıqdadır. Gilələri iri və çox iri (uzunluğu 16-28 mm, eni 12-21 mm), uzunsov-silındrik, yaxud uzunsov-oval formada, çəhrayı, açıq-çəhrayı, yaxud açıq-qırmızı rəngdədir. Qabığı qalın və elastik olub, üzəri zərif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvəri, sıx, xırtıldaıan olub, kifayət qədər şirəlidir. Dadı və ətiri xoşagələndir.

Çəhrayı tayfı sortunun vegetasiya müddəti 170-178 gün arasında tərəddüd edir. Gilələri oktyabr ayının I və II ongünlüklərinə tam yetiştir. Tənəkləri güclü və çox güclü boyatır (246-312 sm). Zoğları qənaətbəxş səviyyədə yetiştir (72-84%).

Sort Abşeron şəraitində əsas göbələk xəstəliklərinə qarşı toleranlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Çıçəkləri aşağı və orta səviyyədə (38-64%) təkülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr aşağı miqdarda inkişaf edir.

Çox yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 48,2%; salxımın sayı 18 ədəd; bar əmsalı 0,43; məhsuldarlıq əmsalı 1,0; salxımın orta kütləsi 480-630 qr-dır. Kolun məhsuldarlığı 8,6-14,0 kq, hektardan məhsuldarlıq isə 191,0-311,0 s/ha arasında dəyişir.

Giləsində şəkərlilik 17,6-21,4 q/100 sm³, titrənən turşuluq 4,3-5,6 q/dm³ arasında dəyişir.

Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusiyyətləri yaxşıdır. Sort uzun müddət saxlanmağa və daşınmağa davamlıdır.

Sort respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Respublikanın Kürkənarı və Şirvan-Qarabağ suvarılan ovalıq və Abşeron zonalarında rayonlaşdırılmışdır.

Dağıstan gülabısı sortu. Dağıstanın

Dağıstan gülabısı sortu

yerli üzüm sortudur. Sort Qara dəniz hövzəsi (*convar pontica* Negr.) qrupuna daxildir.

Zoğun tacı və cavan zoğdakı ilk yarpaqlar sıx tükklə örtülmüşdür. Tacın və yarpaqların kənarlarında çəhrayı çalaqlar müşahidə edilir. Birinci yarpağı sarımtıl-narıncı, ikinci və üçüncü yarpaqlar isə qızılı-yaşıl rəngdədir.

Birillik zoğları qırmızımtıl-qonur, yaxud açıq-qəhvəyi rəngdə, buğum düyünləri isə nisbətən tünd rəngə boyanmışdır.

Yarpaqları iri (uzunluğu 16-20 sm, eni 17-21 sm), eninə-oval, yaxud dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Ayası güclü yarılmışdır. Ayanın müstəvisi dalğavari, zəif qıfşəkilli olub, kənarı nisbətən yaxarı doğru əyilmişdir. Yarpağın üst səthi tünd-yaşıl rəngdə olub, qabarıq torşəkillidir. Yuxarı kəsikləri açıq, dərin, yaxud çox dərin olub, iti dibli liraşəkilli və ya bağlı, üçbucaqşəkilli, yaxud yumurtavari foradadır. Kəsiyin dibində bir, yaxud iki dişcik inkişaf edir. Aşağı kəsikləri dərin, tək-tək hallarda orta dərinlikdə, açıq, dar ağızlı liraşəkilli, tək-tək hallarda isə bağlı, iti dibli, yaxud bir dişikli yumurtavari formadadır. Saplaq oyuğu bağlı olub, ellipsvari formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, iti uclu üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklər düz, iti uclu, tərəfləri qismən qabarıq dar üçbucaqşəkilli, həmçinin bir tərəfi qabarıq mişarvari-üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthi zəif hörümçəktoruna bənzər tükklə örtülmüşdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 14-22 sm, eni 8-16 sm), silindrik, silindrik-konusvari, yaxud qanadlı (pəncəli) formada olub, orta sıxlıqda, yaxud seyrəkdir.

Gilələri orta və iri (uzunluğu 16-22 mm, eni 14-20 mm), oval, yaxud girdə formada olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Gilələri parlaq-qırmızı, tünd-qırmızı, yaxud bənövşəyi çalqları olan tünd-çəhrayı rəngdədir. Qabığı orta qalınlıqda və elastikdir, ləti şirəlidir. Şirəsi rəngsizdir. Dadı zəif turşa-şirindir.

Gecyetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının birinci və ikinci on günlüklərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 154-160 gün arasında dəyişir.

Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (230-266 sm). Zoğları yaxşı yetişir (80-86%). Çiçəkləri orta dərəcədə, yaxud çox tökülür (52,6-

67,0%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı aşağıdır. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Sort salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 59,3%; bar əmsalı 0,83; məhsuldarlıq əmsalı 1,14; salxımın sayı 24 ədəd; salxımın orta kütləsi 273,3 qr; kolun məhsuldarlığı 6,4 kq; hektardan məhsuldarlıq 142,2 s/ha-dır.

Sort açıq-şabalıdı, hətta kifayət qədər ağır və yüngül gilicə, daşlı-çınqıllı torpaqlarda yaxşı inkişaf edir. Tənəyinə çoxqollu yelpik formasının verilməsi və bar zoğlarının nisbətən uzun kəsilməsi (12-14, yaxud 14-22 göz) məqsədəuyğundur.

Giləsində şəkərlilik 16,6-19,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,0-7,2 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir. Məhsulu təzə halda istifadə edilir. Bununla yanaşı sortun məhsulu desert şərabların hazırlanması üçün qiymətli materialdır. Həmçinin digər texniki sortların süfrə şərab materialları ilə kuraj edilməsi məqsədəuyğundur. Sortun məhsulu alkoqolsuz məhsulların (şirə, şərbət, doşab və s.) hazırlanmasında müvəfəqiyyətlə istifadə edilə bilər.

Gəncə-Qazax, Qarabağ-Mil bölgələrində və Abşeron yarımada. sında sortun əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Dərbənd muskatı sortu. Dərbənd Üzümçülük Təcrübə stansiyasında Ağadayı və İsgəndəriyyə muskatı sortlarının carpazlaşdırılmasından alınmışdır. Sort süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) daxildir.

Yarpaqları iri və çox iri ölçüdə (uzunluğu 22,6 sm, eni 21,0 sm), oval yaxud ürəkvarı formada olub, 5 dilimlidir. Yarpağın üst səthi hamar olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Ayası zəif qıfşəkilli formadadır Yuxarı kəsiklər orta dərinlikdə və dərin olub, açıq tək-tək hallarda bağlıdır. Aşağı kəsikləri orta dərinlikdə, açıq olub, oxvarı yaxud liraşəkilli formadadır. Dilimlərin ucundakı dişcikləri iri, uzun, iti uclu üçbucaqşəkillidir. Kənar dişcikləri mişarvarı olub, üçbucaqşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq olub, tağşəkilli formadadır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri ölçüdə (uzunluğu 21,6 sm, eni 12,8 sm), konusvarı yaxud konusvarı-silindrik formada olub, seyrək və ya sox seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 17,3 mm, eni 17,1 mm), girdə olub, bənövşəyi rəngdədir. Qabığı qalın olub, lətdən çətin ayrılındır. Üzəri qalın mum təbəqəsilə örtülmüşdür. Ləti sıx, xırıltıdayan olub, muskat ətirlidir. Giləsi 2-4 bəzən 3 toxumludur.

Dərbənd muskatı sortu

Sort gec yetişəndir. Gilələri Abşeron şəraitində sentyabr ayının axırlarında tam yetişir. Vegetasiya müddəti 159 gün davam edir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (238 sm). Zoğları yaxşı (85,0%) yetişir. Çiçəklərinin tökülmə miqdarı 61,3%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı 5,2% həddindədir. Sort Abşeron şəraitində oidium və antraknoz xəstəliyinə qarşı tolerantlıq (3 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə davamlılıq (2,5 bal) nümayiş etdirir. Barlı zoğların miqdarı 74,1%; bar əmsalı 0,84; salxımların sayı 38 ədəd; salxımların orta kütləsi 255,2 qr; tənəyin orta məhsuldarlığı 9,7 kq; hektardan məhsuldarlıq 216,2 s/ha təşkil edir.

Giləsində şəkərlilik $17,6 \text{ q}/100 \text{ sm}^3$, titrlənən turşuluq $4,80 \text{ q}/\text{dm}^3$ -dir. Sortun salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir. Məhsulu təzə halda istifadə edilir.

Sort Abşeron və Gəncə-Qazax bölgələri üçün perspektivlidir.

Əliməmməd sortu. Abşeronun qədim üzüm sortlarındanıdır. Novxanı, Buzovna və Türkan kəndlərindəki köhnə üzüm bağlarında əkilib-becərilir. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə, dəyirmi ya-

Əliməmməd sortu

xud oval formada, kəsikləri orta dərinlikdə yaxud dayaz olub, 5 dilimlidir. Saplaq oyuğu açıq olub, iti dibli lirasəkili yaxud dəyirmi formadadır. Dilimlərin ucundakı dişçiklər iri, iti uclu üçbucaqşəkildir. Kənar dişçiklər düz, iti uclu, tərəfləri qismən qabarıq dar üçbucaqşəkili, həmçinin bir tərəfi qabarıq mişarvari-üçbucaqşəkildir. Yarpağın alt səthi seyrək tüklüdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımlarının uzunluğu 12-18 sm, eni 8-10 sm arasında dəyişir, silindrik, tək-tək hallarda qanadlı yaxud şaxəli formada olub, seyrək yaxud orta sıxlıqdadır. Gilələri orta yaxud iri ölçüdə (uzunluğu 16-23 mm, eni 15-22 mm), dəyirmi formada, yaşılımtıl-sarı rəngdə, tam yetişdikdə (günəşlə intensiv işıqlanan tərəfində) çəhrayı calarları olur. Ləti sıxdır. Giləsində 3-4 toxum vardır.

Çox gecyətışən sortdur. Abşeron şəraitində tam yetişməsi oktyabr ayının I və II ongünlüklərinə təsadüf edir. Tənəkləri güclü boyatandır (232 sm). Zoğları yaxşı yetişir (90%). Oidium xəstəliyinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəklərində barlı zoğların miqdarı 62,6%, bar əmsalı 0,82 təşkil edir. Salxımın orta kütləsi 212,6 qr, kolun orta məhsuldarlığı 4,2 kq-dır. Giləsində şəkərlilik 19,6 q/100 sm³, titirlənən turşuluq 6,2 q/dm³-dur.

Sort Abşeron bölgəsi üçün perspektivlidir.

Fatmayı sortu. Sinonimi *Sarıgilə*, yaxud *Salxım* üzumdür. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur. Sort Ağ mövücü və Xalbasar sortlarının təbii hibridi, yaxud Xalbasar sortunun variasiyalarından biri hesab olunur.

Cavan zoğu, tacı keçəvari tüklü olub, ilk yarpaqları tunc rəngində çalarlı yaşılımtıl rəngdədir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-18 sm, eni 11-17 sm), dəyirmi yaxud oval formada olub, 5 dilimlidir. Yuxarı kəsik-

Fatmayı sortu

ləri dayaz və orta dərinlikdə olub, əsasən bağıdır. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağı olub, lıraşəkili, tağşəkili ellipsvari formadır. Dilimlərin ucundakı dişçiklərin sonu dairəvi, tərəfləri nisbətən qabarıq olan üçbucaqşəkillidir. Saplaq orta (əsas) damardan qısa olub, açıq-qırmızı, yaxud qırmızımtıl-çəhrayı rənglidir.

Çiçəyi ikicinslidir. Erkəkcik 5-6 ədəddir. Salxımları iri və çox iri (uzunluğu 18-24 sm, eni 10-14 sm), silindrik formada olub, orta sıxlıqda və sıxdır. Gilələri orta ölçüdə və iri (uzunluğu 15-21 mm, eni 14-20 mm), girdə formada, yaşılımtıl-sarı, tam yetişdikdə isə qızılı-sarı rəngdə olur. Gilənin saplağı qısadır. Qabığı nisbətən qalın olub, lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti ətli-şirəli, yaxud selikvari olub, adi ətirə və harmonik dada malikdir. Gilələrində 2-3 toxum vardır.

Gecyetişən sortdur. Gilələri avqust ayının axırlarında və sentyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Vegetasiya müddəti 150 gün davam edir. Birillik zoğları orta hesabla 216.0 sm boy atır. Zoğlarının yetişmə dərəcəsi 86.5% təşkil edir. Çiçəklərinin tökülmə dərəcəsi 42.6%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrinin miqdarı 2.6% həddində olur. Sort Abşeron şəraitində oidium və antrokkoz xəstəliklərinə davamlılığı (2-2.5 bal), boz çürümə xəstəliyinə isə tolerantlığı ilə (3-3.5 bal) səciyyələnir.

Sortun tənəklərinə 42 göz yükünün, qısa ştamblı ikitərəfli yelpik formasının verilməsi məqsəduyğundur. Tənəyin bar əmsalı 0.9; salxımlarının orta kütləsi 180 qr; salxımın sayı 28 ədəd; tənəyin orta məhsuldarlığı 4-5 kq təşkil edir.

Giləsində şəkərlilik 18,5 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,25 q/dm³ olur.

Sortun məhsulu yerli əhəmiyyətli olub, ondan təzə halda istifadə olunur. Gilələrinin şirə çıxımı yüksək olduğundan yerli əhali ondan yüksəkkeyfiyyətli doşab hazırlayır.

Sort Abşeron bölgəsi üçün perspektivlidir.

Gavangir sortu. Sort şərq süfrə sortları ekoloci-coğrafi qrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.)

Gavangir sortu

mənsubdur.

Yarpaqlar orta və iri ölçüdə (uzunluğu 15-20 sm, eni 14-19 sm), dəyirmi formada, yuxarı və aşağı kəsikləri orta dərinlikdə olub, 3-5, bəzən 7 dilimlidir. Yuxarı kəsiklər açıq, orta dərinlikdə olub, girintili bucaq və üçbucaq şəklindədir. Aşağı kəsikləri də dayaz olub, girintili bucaq və tərəfləri paralel olan lirasəkillidir. Saplaq oyuğu bağlı olub, deşiyi tam bağlı, ellipsvari formadadır. Ayanın kənarlarından dişçiklər iri olub, üçbucaq və tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəklindədir. Dilimlərin ucundakı dişçiklər iri, enli üçbucaqşəklindədir. Əlavə dişçiklər mişarvaridir. Yarpağın alt səthi tüksüz olub, açıq-yaşıl rəngdədir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta böyüklükdə və iri (uzunluğu 15-20 sm, eni 10-14 sm), konusvari, silindrik-konusvari, silindrik formada olub, sıx və çox sıxdır. Saplağı möhkəmdir, zoğdan çətin ayrılır. Gilələri orta və iri (uzunluğu 14-20 sm, eni 14-19 sm), yumru olub, simmetrikdir. Üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Açıq-yaşıl, yaxud sarımtıl-yaşıl rəngdədir. Üzərində tünd-qəhvəyi yaxud qara rəngdə nöqtələr müşahidə olunur. Qabığı qalın və elastikdir. Ləti şirəli və çox şirəlidir, adi dada və qoxuya malikdir. Giləsində 1-2, bəzən 3 toxum olur.

Gecyetišən süfrə üzüm sortudur. Sentyabr ayının ikinci və üçüncü ongunlüyündə tam yetişir. Tumurcuqların açılmasından gilələrin tam yetişməsinə qədər vegetasiya müddəti 162 gün təşkil edir. Tənəyi güclü inkişaf edir. Birillik zoğları orta hesabla 260 sm-ə qədər boy atır. Zoğların yetişmə dərəcəsi 82,6% təşkil edir. Sort təbii şəraitdə oidium, boz çürümə xəstəliyinə qarşı dözümlülük (tolerantlıq) – 3 bal nümayiş etdirir. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Əksər salxımlarda isə noxudlaşmış gilələr tamamilə yoxdur.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 76.8%; bar əmsalı 1,14; məhsuldarlıq əmsalı 1,62, salxımların orta kütləsi 386,4 qr–dır. Bir kolun orta məhsuldarlığı 8,4 kq–dır.

Giləsində şəkərlilik 17,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,46 q/dm³-dur.

Çoxillik təsərrüfat təcrübəsinə əsasən Gavangir sortundan yüksək, keyfiyyətli, sabit məhsul götürülməsi üçün 3,0 x 1,5 m və ya 2,5 x 1,5 m əkin sxemində tənəklərə ştampli, çox qollu yelpik

forma verilməsi, bar budaqlarını 10-14 gözə kəsməklə 60-72 gözə yüklənməsi məqsəduyğundur. Gavangir sortunu həmçinin çardaq və xiyaban üsulu ilə də müvəffəqiyyətlə yetişdirilən, yüksək və keyfiyyətli məhsul almaq olar. Bu təcrübə artıq Abşeron kəndlərində özünü dəfələrlə doğrultmuşdur. Gavangir təzə halda istifadə olunmasına və süfrə istiqamətli olmasına baxmayaraq, yüksək şirə çıxımına malikdir. Ondan yüksək keyfiyyətli doşab və ağ süfrə sərəbi hazırlanır.

Sort Abşeron bölgəsi üçün perspektivlidir.

Gəlinbarmağı sortu. Azərbaycanın ən qədim süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort şərq süfrə sortları (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) yarımqrupuna mənsubdur.

Zoğun tacı parlaq açıq-yaşıl rəngdə olub, çılpaqdır. İlk yarpaqlar açıq-yaşıl, yaxud qızılı-yaşıl rəngdə olub, çılpaqdır.

Yarpaqları orta ölçüdə və iri olub (uzunluğu 14-20 sm, eni 12-18 sm), dəyirmi, tək-tək hallarda oval formada olub, 5 dilimlidir. Ayanın müstəvisi düz, üzəri hamar olub, zəif yarılmışdır.

Yuxarı kəsikləri dayaz, yaxud orta dərinlikdə olub, üçbucaqşəkilli, yaxud girintili bucaq şəklində, bəzən liraşəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri açıq, dayaz olub, girintili bucaq şəklindədir, yaxud izi görünür. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, enli, tərəfləri çox qabarıq üçbucaqşəkilli, yaxud künbəzşəkillidir. Kənar dişciklər mişarvarı formada olub, sonu girdə üçbucaqşəkilli, yaxud künbəzşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq, oxvari, tağşəkilli, yaxud enli-liraşəkillidir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri və çox iri (uzunluğu 24-32 sm, eni 10-16 sm) olub, konusvari, enli-konusvari yaxud şaxəli formadadır. Salxımın saplağı xeyli uzundur. Gilələrinin uzunluğu 22-29 mm, eni 12-16 mm-dir. Yaşılımtıl-sarı, ağımtıl-yaşıl, tam yetişdikdə isə qızılı-sarı rəngdə olur. Qabığı qalın və sıxdır, üzəri sıx mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti xırtıldağan sıx və ətvaridir. Dadı şirin və xoşagələndir.

Gəlinbarmağı sortu

Gecyetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının axırlarında tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 160-168 gün arasında dəyişir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (232-272 sm). Zoğlarının yetişmə dərəcəsi qənaətbəxşdir (72-80%). Çiçəkləri orta səviyyədə və çox miqdarda tökülür (50,6-72,6%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 38,6-56,8%; bar əmsalı 0,56-0,82; məhsuldarlıq əmsalı 0,92-1,06; salxımların sayı 14-22 ədəd; salxımın orta kütləsi 280-520 qr; kolun məhsuldarlığı 5,8-9,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 133,4-218,8 s/ha arasında dəyişir.

Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir. Saxlanmaya davamlıdır. Nəqliyyata davamlılığı orta səviyyədədir. Təzə halda geniş istifadə olunur. Yüksək keyfiyyətli mürəbbə hazırlanır.

Respublikanın dağətəyi və aran bölgələrində becərilməsi perspektivlidir.

Gəncəvi sortu. Ağ şanı sortu ilə Bayanşirə sortunun çarpazlaşmasından alınmışdır. Sort şərq süfrə sortları (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) yarımqrupuna mənsubdur.

Yetişmiş birillik zoğ açıq-qəhvəyi rəngdə, buğumarası normal, uzunluq boyu eyni qalınlıqda olub, hamardır.

Yarpaqları iri (uzunluğu 16-20 sm, eni 15-18 sm), dəyirmi və ya bir qədər uzanmış, 5 dilimlidir. Kəsikləri orta dərinlikdə, yarpaq ayası düz, qıfabənzər, novşəkillidir.

Yarpaqların rəngi açıq-yaşıl, üst kəsiklər orta dərinlikdə, açıq və ya bağlı olub, bağlı kəsiklər enli-ellipsvari və iti dibli formalı açıq kəsiklər dar ağızlı lirəşəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri orta dərinlikdə, formaca üst kəsiklərdən fərqlənmir. Saplaq oyuğu təbii halda çox vaxt bağlıdır, kəsiyin deşiyi çox zəif görünür, düzəlmiş halda açıqdır, iti dibli lirəşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciyin

Gəncəvi sortu

ucu iti olub, üçbucaqşəkilli formadan mişarşəkilli formaya qədər dəyişir. Ayanın alt səthi çılpəqdir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri (uzunluğu 16-22 mm, eni 9-12 mm), konusvarı, orta sıxlıqda, bəzən seyrək şaxələnməmiş formadadır. Gilələri iri (uzunluğu 17-21 mm, eni 15-19 mm), ovalşəkilli və ya yumurtavari formada, açıq-yaşıl rəngdədir. Ləti ətvari-şirəli olub, şirindir.

Vegetasiya müddəti 156-164 gün arasında dəyişir. Gilələri sentyabr ayının axırlarında tam yetişir.

Tənəklərinin böyümə güclü yüksəkdir (246 sm). Zoğları yaxşı yetişir (93%). Çiçəkləri aşağı və orta səviyyədə tökülür (26,5- 52,6%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı davamlılıq (2-2,5 bal) nümayiş etdirir.

Məhsuldarlığı yüksəkdir. Suvarılma şəraitində bir tənəkdə barlı zoğların miqdarı 60%; bar əmsalı 0,75; salxımların kütləsi 220 qr; bir tənəyin məhsulu 7,2 kq, hektardan məhsuldarlıq 159 s/ha təşkil edir. Gilələrdə şəkərlilik 18-19 q/100 sm³, titirlənən turşuluq isə 5,8-6,0 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Sort universal istiqamətli olub, perspektivlidir. Təzə halda istifadə ilə yanaşı süfrə şərablarının, üzüm şirəsinin istehsalı və qurudulma üçün yararlıdır.

Respublikanın dağətəyi və aran bölgələrində becərilməsi perspektivlidir.

Göybəndam sortu. Azərbaycanın yerli üzüm sortudur. Sort Qara Dəniz hövzəsi (*convar pontica* Negr.) qrupuna mənsubdur.

Yetişmiş birillik zoğlarının buğum araları kifayət qədər uzun olub, çəhrayımtıl çalarlı açıq-qəhvəyi, buğum düyünü isə tünd-qəhvəyi rəngdədir.

Yarpaqları iri (uzunluğu 18-23 sm, eni 16-21 sm), dəyirmi, yaxud oval (ürəkvari) olub, 5 dilimli, zəif bölümlü, ayanın kənarları bütövdür. Yuxarı kəsikləri xırda, dayaz olub, açıqdır, girintili bucaq şəklindədir, bəzi hallarda isə izi görünür. Aşağı kəsikləri çox dayaz, açıq olub, izi görünür, bəzi hallarda kəsiyin izi bilinmir. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlı olub, bağlı kəsiklərin deşiyi dar ellipsvari, ellipsvari və girdə formada, açıq kəsiklərin deşiyi isə dəyirmi dibli, lirasəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər iti uclu, tərəfləri zəif qabarıqlı üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə tərəfləri zəif qabarıq, iti uclu mişarvaridir. Yarpağın alt səthi sıx keçəvari tüklə örtülüdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Erkəkcik 5-6 ədəddir. Salxımları orta və kifayət qədər iri ölçüdə (uzunluğu 15-23 sm, eni 7-14 sm), enli – konusvari, bəzi hallarda konusvari, yaxud silindrik-konusvari, şaxəli, tək-tək isə qanadlı olub, orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 15-18 mm, eni 15-18 mm), girdə formada olub, qara rəngdədir, üzəri sıx mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı orta qalınlıqda olub, möhkəmdir. Ləti kifayət qədər sıx və xırtıldayandır. Şirəsi rəngsizdir.

Sort orta dövrdə yetişir. Abşeron şəraitində tumurcuqlarının açılması aprel ayının ikinci, çiçəkləməsi iyun ayının birinci, tam yetişməsi isə avqust ayının üçüncü, yaxud sentyabr ayının birinci ongünlüyünə təsadüf edir. Vegetasiya müddəti 138-144 gün arasında dəyişər. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (242 sm). Zoğları yaxşı yetişir (82,6%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (46,5%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq (2,6%) təşkil edir. Əsas göbələk xəstəlikləri (mildiu, antrakkoz, oidium, boz çürümə) ilə zəif sirayətlənir. Salxım yarpaqbükəninə qarşı orta dərəcədə davamlıdır.

Tənəyinə 40-50 göz yükü, qısa ştamblı çoxqollu yelpik və kordon formasının verilməsi məqsədəuyğundur. Zoğlarının 10-12 gözə kəsilməsi məhsuldarlığa xeyli müsbət təsir göstərir. Tənəyin bar əmsalı 0.96; salxımlarının orta kütləsi 218 qr; barlı zoğların miqdarı 72%; salxımların miqdarı 42 ədəd; tənəyin məhsuldarlığı 8,8 kq təşkil edir.

Giləsində şəkərlilik 21,2-25,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq isə 3,6-6,2 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun məhsulu təzə halda istifadə ilə yanaşı, yüksək keyfiyyətli qırmızı süfrə şərablarının alınması üçün qiymətli materialdır. Sortun Abşeron yarımadasında, o cümlədən Samur-Dəvəçi bölgəsi və Kür-Araz ovalığı rayonlarında geniş əkilib becərilməsi məqsədəuyğun olub, perspektivlidir.

Gözəl üzüm sortu. Azərbaycanın yerli üzüm sortudur. Sort şərq qrupunun *subproles antasiatica* Negr. yarımqrupuna aiddir.

Cavan zoğun tacı və zoğun üzərindəki ilk yarpaqlar açıq-sarımtıl çalarları olan açıq-yaşıl rəngdədir.

Yarpaqları böyük (uzunluğu 14,5-21,5 sm, eni 12,5-18 sm), oval (ürəkşəkilli) formada və 3-5 dilimlidir. Ayası qalın və möhkəm olub, kəsikləri dayaz və ya orta dərinlikdədir. Yuxarı kəsikləri açıq, yaxud bağlı olub, açıq, kəsiklər girintili bucaq şəklində və lıraşəkilli, aşağı kəsiklər isə çox dayaz, izi görünən girintili bucaq şəkillidir. Saplaq oyuğu açıq yaxud bağlı olub, bağlı kəsiklər oval-sivri yaxud tam bağlı, açıq oyuqlar isə lıraşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər uzun, enli, iti üçbucaqşəkillidir. Ayanın kənarları yuxarı doğru əyilib, açıq qıfşəkillidir. Alt səthi torşəkilli, yaxud pambıqşəkilli tüklə örtülmüşdür.

Gözəl üzüm sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları sıx və orta sıxlıqda, konusşəkilli və ya silindrik formada olub, iridir (uzunluğu 15-27 sm, eni 7-12 sm). Saplağı 4-6 sm olub, odunlaşmış deyil, yumuşaqdır. Gilələri iri (uzunluğu 20-27 mm, eni 14-19 mm), simmetrik, formaca oval, yaxud uzunsovdur. Tam yetişdikdə tünd-qırmızı, yaxud tünd-şərabı rəng alır. Qabığı qalındır, lətdən çətin ayrılır, möhkəmdir, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətli, xırıldayan, dadı şirin, adi ətirə malik olub, şirəsi rəngsizdir. Giləsi 3, bəzən 2-4 toxumludur.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları sıx və orta sıxlıqda, konusşəkilli və ya silindrik formada olub, iridir (uzunluğu 15-27 sm, eni 7-12 sm). Saplağı 4-6 sm olub, odunlaşmış deyil, yumuşaqdır. Gilələri iri (uzunluğu 20-27 mm, eni 14-19 mm), simmetrik, formaca oval, yaxud uzunsovdur. Tam yetişdikdə tünd-qırmızı, yaxud tünd-şərabı rəng alır. Qabığı qalındır, lətdən çətin ayrılır, möhkəmdir, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətli, xırıldayan, dadı şirin, adi ətirə malik olub, şirəsi rəngsizdir. Giləsi 3, bəzən 2-4 toxumludur.

Gecyetişən üzüm sortudur. Vegetasiya müddəti 171 gün davam edir. Gilələri sentyabr ayının III ongünlüyüdə tam yetişir. Tənəklə-

rinin böyümə gücü ortadır (187,4 sm). Zoğları yaxşı yetişir (99,2%). Çiçəkləri orta miqdarda tökülür (53,3%). Salxımlarında noxudlanmış gilələr orta miqdardadır (7,5%).

Barlı zoğların miqdarı 61,7%; salxımların orta kütləsi 322 qr; bar əmsalı 1,19; məhsuldarlıq əmsalı 1,53; bir kolun məhsuldarlığı 8,6 kq; hektara düşən məhsuldarlıq 160-190 s/ha arasında dəyişir. Sort mildiu, oidium, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı (2-2,5 ball) davamlıdır.

Giləsində şəkərlilik 16,9 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 6,04 q/dm³-dir. Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir. Təzə halda istifadəyə yararlıdır.

Sort Qarabağ–Mil, o cümlədən Abşeron bölgələri üçün perspektivlidir

Gülabı sortu. Azərbaycanın ən qədim süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) daxildir.

Zoğun tacı açıq-yaşıl rəngdə olub, zəif, seyrək tüklüdür.

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 14-19 sm, eni 12-17 sm), dəyirmi formada, 5 dilimli olub, ayası zəif yarılmışdır. Ayanın müstəvisi düz olub, səthi hamardır. Yuxarı kəsikləri açıq, lirasəkilli, üçbucaqşəkilli formada, yaxud girintili bucaq şəklində olub, dayaz və ya orta dərinlikdədir. Aşağı kəsikləri açıq, girintili bucaq şəklində, qayışşəkilli formada olub, yaxud kəsiyin izi görünür. Saplaq oyuğu açıq, oxvari, lirasəkilli yaxud tağşəkilli formada, bəzən bağlı, oval, yaxud yumurtavari formadadır. Dilimlərin ucundakı dişiklərin sonu dəyirmi, tərəfləri qabarıq üçbucaqşəkillidir.

Gülabı sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri olub (uzunluğu 14-22 sm, eni 10-14 sm), konusvari, enli-konusvari, yaxud şaxəli

formadadır. Orta sıxlıqda, yaxud seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə və iri (uzunluğu 16-23 mm, eni 14-20 mm), girdə, bəzən oval formada olub, tünd-çəhrayı, açıq-qırmızı, yaxud açıq-bənövşəyi çalarları olan tünd-çəhrayı rəngdədir. Qabığı qalın, möhkəm və elastikdir. Üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti sıx, ətvari, zəif xırtıldayan olub, şirəsi rəngsizdir. Dadı şirin və xoşagələndir.

Orta-gecyetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının ortalarında tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 149-155 gün arasında dəyişir. Tənəklərinin böyümə gücü orta və ya yüksəkdir (192-230 sm). Zoğları qənaətbəxş səviyyədə, yaxud yaxşı yetişir (78,6-86,6%). Çiçəkləri orta səviyyədə yaxud çox miqdarda tökülür (48,2-70,6%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir (1,5-3,8%). Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Orta və yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 40,5-60,6%; bar əmsalı 0,46-0,70; məhsuldarlıq əmsalı 0,80-0,96; salxımların sayı 16-24 ədəd; salxımın orta kütləsi 180-230 qr; kolun məhsuldarlığı 3,2-5,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 70,6-120,0 s/ha arasında dəyişir. Tənəklərinə çoxqollu yelpik formasının və bar zoğlarının 8-12 gözə kəsilməsi məqsədəuyğundur. Giləsində şəkərlilik 19,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,04 q/dm³-dir.

Saxlanmaya və nəqliyyata davamlılığı yaxşıdır. Salxım və gilələrinin oqronoleptik göstəriciləri yaxşıdır. Sort respublikanın Gəncə-Qazax, Qarabağ-Mil, Abşeron bölgələri və Naxçıvan MR üçün perspektivlidir.

Hacı Abbas sortu. Azərbaycanın ən qədim süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort Qara dəniz hövzəsi qrupuna (*convar pontica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 12-18 sm, eni 14-20 sm) eninə oval və dəyirmi formada olub, 3-5 dilimlidir. Kəsikləri dayazdır. Yuxarı kəsiklər açıq, orta dərinlikdə

Hacı Abbas sortu

olub, girintili bucaq və iti dibli liraşəkillidir. Aşağı kəsiklər də açıq, çox dayaz olub, girintili bucaq, yaxud iti dibli liraşəkındədir. Bəzi yarpaqların kənarları bütövdür. Saplaq oyuğu adətən bağlı olub, ellipsvari, ovalvari və yumru formadadır. Yarpağın alt səthi seyrək keçəşəkili tüküldür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 18-25 sm, eni 12-19 sm), konusvari, enli-konusvari, şaxəli, qanadlı formada olub, seyrək və çox seyrəkdir. Bəzi salxımları orta sıxlıqdadır. Salxımlarında gilələrin sayı orta hesabla 98 ədəd təşkil edir. Gilələri iri və çox iri (uzunluğu 20-26 mm, eni 19-24 mm), yumru formada olub, tünd-çəhrayı, tünd-qırmızı, tam yetişdikdə isə qara rəngdə olur. Üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı nazik və elastikdir. Ləti xırtıldayan və sıxdır. Xüsusi dadı və ətiri vardır. Şirəsi tünd-çəhrayı rəngə boyanır. Giləsində 1-3, əsasən 2 ədəd toxum olur.

Gecyetišən süfrə üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının axırlarında və oktyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Vegetasiya müddəti 162-168 gün davam edir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (220-262 sm). Zoğlarının yetişmə dərəcəsi yaxşıdır (84-90%). Çiçəkləri çox tökülür (62.5%). Sort oidium, boz çirimə xəstəliklərinə qarşı (2-3 bal) davamlılıq və tolerantlıq nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 86%; bar əmsalı 1.06; məhsuldarlıq əmsalı 1.26; salxımların orta kütləsi 286 qr təşkil edir. Bir kolun orta məhsuldarlığı 7,8 kq, hektardan məhsuldarlıq 170 s/ha-dir. Tənəyində 40-46 göz saxlamaqla, bar zoğlarını 8-10 gözə kəsməklə, çoxqollu yelpik və ikitərəfli kardon formasının verilməsi məsləhətdir.

Giləsində şəkərlilik 18,2-24,6 q/100sm³, titrlənən turşuluq isə 3,46 - 5,62 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Salxımlar tənək üzərində uzun müddət qalır və gilələr çox yüksək şəkərlilik toplayır. Saxlanmaya və daşınmaya yararlıdır. Salxım və gilələrinin oqronoleptik göstəriciləri yaxşıdır. Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir.

Sort Abşeron bölgəsi üçün perspektivlidir.

Hamburq muskatı sortu. Muskat ətirli, gecyetišən, yüksək məhsuldar süfrə üzüm sortudur. Hibrid mənşəlidir. İngiltərədə Frankental və İsgəndəriyyə muskatı sortlarının hibridləşməsindən alınmışdır.

Hamburq muskatı sortu

Yarpaqları iri (uzunluğu 22,6 sm, eni 19,6 sm), oval yaxud ürəkvari formadadır. Yarpağın üst səthi zəif qanadlı olub, ayası qıfşəkilli formadadır, kənarları nisbətən yuxarıya doğru əyilmişdir. Ayası 5 dilimlidir. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə və dərin, bağlı olub, ellipsvari formada, bəzi yarpaqlarda isə kəsik tam bağlıdır. Aşağı kəsiklər dayaz olub, bağlı, tək-tək yarpaqlarda açıqdır. Dilimlərin ucundakı və kənar dişçikləri iri olub, əsasən üçbucaqşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq olub, liraşəkilli və tağvari formadadır. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Dışiciyi kürəvari formadadır Erkəkciyi 5-7 ədəddir. Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 19,6 sm, eni 12,5 sm), konusvari yaxud silindrik-konusvari formada tək-tək hallarda şaxəli olmuşdur. Gilələr salxımda seyrək və orta sıxlıqdadır. Gilələri iri ölçüdə (uzunluğu 22 mm, eni 21 mm), girdə olub, qara yaxud tünd-bənövşəyi rəngdədir. Qabığı qalın, elastik olub, lətdən asanlıqla ayrılır, üzəri sıx mum təbəqəsilə örtülmüşdür. Ləti ətli-sıx olub, zəif xırtıldaandır. Muskat ətirlidir. Giləsi 1-3, tək-tək hallarda 4 toxumludur.

Gecyetišən sortdur. Gilələri Abşeron şəraitində sentyabr ayının axırlarında tam yetişir. Vegetasiya müddəti 159 gündür. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (244 sm). Zoğları yaxşı yetişir (96,0%). Çiçəklərinin tökülmə miqdarı 60%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı isə 3,4% təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində əsasən göbələk xəstəliyinə-oidium, antraknoz və boz çürüməyə qarşı davamlılığı ilə (2,5 bal) seçilir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 63,7%; bar əmsalı 0,92; salxımların sayı 51 ədəd; salxımların orta kütləsi

211,7 qr; tənəyin orta məhsuldarlığı 11 kq; hektardan məhsuldarlıq 244,4 s/ha təşkil edir.

Giləsində şəkərlilik 19,5 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 3,87 q/dm³ olmuşdur. Salxımlarının 93,7% gilələrin payına düşmüşdür. Sort tipik süfrə istiqamətlidir. Salxımların 75,8% şirədən, 13,7% qabıq və lətin qalığının, 6,0% daraqdan, 4,5% toxumdan ibarət olmuşdur. 100 qram salxımda 39 ədəd gilə olur. 100 gilənin kütləsi 246,0 qr, 100 toxumun kütləsi 3,7 qr-dır.

Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik göstəriciləri qənaətbəxşdir.

Respublikanın dağətəyi və aran bölgələrində becərilməsi perspektivlidir.

Hüseyni sortu. Azərbaycanın ən qədim süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupunun süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 16-22 sm, eni 14-20 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Ayası orta dərəcədə yarılmışdır. Ayanın müstəvisi dalğavarıdır. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, yaxud dərin olub, dar ağızlı iti dibli lirəşəkilli və iti dibli yumurtaşəkilli, yaxud kvadratşəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri açıq, yaxud bağlıdır. Saplıq oyuğu açıq, ovalşəkilli, yaxud bağlı, ellipsvari formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, uzun, iti uclu lirəşəkilli, kənar dişciklər isə mişarvari–üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpadır.

Hüseyni sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 15-24 sm, eni 6-12 sm), silindirik-konusvari, konusvari formada olub, orta sıxlıqda və ya seyrəkdir. Gilələri iri (uzunluğu 18-26 mm, eni 12-17 mm), uzun olub, yaşılımtıl-sarı rəngdədir. Gilələri tam yetişdikdə qızılı-sarı rəng alır. Qabığı orta qalınlıqda, elastik olub, üzəri

qalın mum təbəqəsi ilə  rt lm şdir. L ti  tvarı, zəif  ir li v  xırtılda yandır. Giləsində 1-3 toxum vardır.

Sort orta-tezyetişəndir. Abşeron şəraitində tumurcuqların açılması aprel ayının I və II, çiç kl məsi iyun ayının I və II, gilələrin yetişməyə başlaması iyul ayının III və avqust ayının I, tam yetişməsi isə avqust ayının III və sentyabr ayının I ongünlüklərinə t s d f etmişdir. Kolların böyümə gücü orta və yaxşıdır (182–223 sm). Zoğları çox yaxşı yetişir (98%). Çiçəkləri orta miqdarda tökülür (40%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı çox aşağıdır. Sort Abşeron şəraitində oidium xəstəliyinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 48,6%; bar əmsalı 0,52; salxımın miqdarı 26 ədəd; salxımın orta kütləsi 220 qr; bir kolun məhsulu 5,6 kq; hektardan məhsuldarlıq 124,4 s/ha-dır.

Giləsində şəkərlilik 17,8 q/100 sm³, titirlənən turşuluq 5,8 q/dm³-dir.

Salxımlar tənək üzərində uzun müddət qalır və gilələr çox yüksək şəkərlilik toplayır. Saxlanmaya v  daşınmaya yararlıdır. Salxım v  gilələrinin oqronoleptik göstəriciləri yaxşıdır. Salxım v  gilələrinin xarici görünüşü gözəldir.

Abşeron və Naxçıvan bölgələri  c n perspektivlidir.

İri salxım sortu. Azərbaycanın  n qədim, qiymətli yerli üzüm sortlarındanır. Sort şərq süfrə sortları qrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğ  16-18 sm, eni 15-17 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Ayanın səthi hamar, parlaq-yaşıl rəngdə, alt səthi isə açıq-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, a ıq olub, dairəvi dibli, lıraşəkilli, yaxud girintili bucaq şəklində v  qayışvari formadadır. Aşağı kəsikləri dayaz, a ıq olub, girintili bucaq şəklində,

İri salxım sortu

yaxud qayışvari formadadır. Saplaq oyuğu bağlı və ya açıq olub, ellipsvari, yaxud tağşəkilli formadadır. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri və çox iri (uzunluğu 20-28 sm, eni 9-16 sm), konusvari formada olub, orta sıxlıqdadır. Gilələri iri (uzunluğu 24-27 mm, eni 17-21 mm), uzunsov formada olub, simmetrikdir, yaşılımtıl-sarı, tam yetişdikdə isə qızılı-sarı, yaxud kəhrəba rəngində olur. Qabığı qalın və elastikdir. Üzəri seyrək və zərif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətlidir, zəif xırtıldayan olub, xüsusi ətri və dadı vardır. Giləsi 2, bəzi hallarda 1-3 toxumludur.

Sort gecyetišəndir. Vegetasiya müddəti 160 gün davam edir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının üçüncü ongünlüyünə təsadüf edir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (260 sm). Zoğlarının yetişmə dərəcəsi 82.6% təşkil edir. Çiçəklərinin tökülməsi orta səviyyədə olub, salxımlarında noxudlaşmış gilələr demək olar ki, yoxdur.

Sort oidium, antraknoz xəstəlikləri və salxım yarpaqbükəni zərərvericiləri ilə orta səviyyədə sirayətlənir, boz çürümə xəstəliyinə isə davamlılıq nümayiş etdirir. Sortun tənəklərinə Abşeron şəraitində qısa ştamblı, çoxqollu yelpik formasının verilməsi və orta hesabla 52 gözlə yüklənməsi məqsədəuyğundur.

Orta məhsuldar sortdur. Tənəyin bar əmsalı 0.8; salxımlarının orta kütləsi 322 qr; məhsuldarlığı 3.1 kq; hektardan məhsuldarlığı 70 s/ha təşkil edir.

Giləsində şəkərlilik 20-22 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 3,5-4,2 q/dm³ arasında dəyişir. Sortun salxımları yüksək əmtəlik dəyəri ilə seçilir.

Sort yerli əhəmiyyətlidir. Təzə halda və uzun müddət saxlanmağa olduqca yararlıdır. Abşeron yarımadasında və Kür-Araz ovalığı rayonlarında geniş becərilməsi perspektivlidir.

İrşayi oliver sortu. Sort Macarıstanda Pal Koçış tərəfindən Ağ pojoni və Jemçuq Saba sortlarının

İrşayi oliver sortu

çarpazlaşdırılmasından alınmışdır. Süfrə-texniki (universal) istiqamətli tezyetişən üzüm sortudur. Azərbaycana ilk dəfə 1954-1955-ci illərdə gətirilmişdir.

Yarpaqları xırda, yaxud orta ölçüdə (uzunluğu 12-18 sm, eni 11-17 sm), dəyirmi, 5 dilimli olub, ayası zəif yarılmışdır. Ayanın müstəvisi zəif dalğavari olub, üzəri torşəkili-qabarıqlıdır. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, yaxud dərin olub, bağlı, iti dibli yumurtavari yaxud dəyirmi, bəzən açıq olub, lirasəkili formadadır. Aşağı kəsikləri açıq olub, girintili bucaq şəklində, yaxud tərəfləri paralel lirasəkili formadadır. Saplaq oyuğu açıq, iti dibli, tərəfləri paralel lirasəkilidir. Dilimlərin ucundakı dişçiklər üçbucaqşəkili, yaxud tərəfləri zəif qabarıq dar üçbucaqşəkildir. Kənar dişçiklər yan tərəfləri zəif qabarıq, iti uclu mişarvaridir. Yarpağın alt səthi çılpaqdır. Lakin damarların üzərində zəif tükcüklər inkişaf etmişdir.

Çiçəkləri ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri olub (uzunluğu 14-22 sm, eni 10-14 sm), konusvari, bəzən şaxəli, tək-tək hallarda silindrik-konusvari, orta sıxlıqda, yaxud seyrək, bəzən isə sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 15-18 mm, eni 14-17 mm), girdə, açıq-qızılı rəngdə, günəş çox düşən hissələrində isə bənövşəyi-qonur çalarlar müşahidə olunur. Qabığı qalın və sıxdır, üzəri zəif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti şirəli, dadı isə xoşagələndir. Güclü muskat ətrinə malikdir.

Tezyetişən üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının ikinci ongünlüyündə tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasila müddəti 128-136 gün arasında tərəddüd edir.

Kollarının böyümə gücü ortadır (188-192 sm). Zoğları yaxşı yetişir (91-96%). Çiçəkləri orta səviyyədə, yaxud çox tökülür (50,6-72,8%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir.

Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Orta, yaxud yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 32,8-52,6%; bar əmsalı 0,70-0,90; məhsuldarlıq əmsalı 1,10-1,20; salxımların sayı 14-18 ədəd; salxımların orta kütləsi 150-200 qr, kolun məhsuldarlığı 2,8-4,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 66,6-88,6 s/ha arasında dəyişir.

Sortun tənəklərinə çoxqollu yelpik formasının verilməsi, bar zoğlarının isə 8-14 gözə kəsilməsi məqsədəuyğundur.

Sort universal üzüm sortudur. Salxımlarının 82,6%-i şiiədən, 8,4-i qabıq və lətin qalığından 4,6%-i daraqdan, 4,4%-i toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 192-216 qr, 100 toxumun kütləsi 4,2-5,0 qr arasında dəyişir.

Gilələrində şəkərlilik 17,6-20,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,26-7,32 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun salxım və gilələrin orqonoleptik göstəriciləri yaxşıdır. Sort nəqliyyata davamlıdır.

Sortun respublikanın dağlıq, dağətəyi və aran rayonlarında becərməsi perspektivlidir. Dağətəyi və aran rayonlarında yetişdirilən tənəklərindən alınan məhsulları süfrə üzümü və desert şərabların alınması üçün qiymətli materialdır.

Dağlıq bölgələrdə becərilən tənəklərindən alınan məhsullar süfrə şərablarının alınması baxımından maraqlıdır.

İsgəndəriyyə muskatı sortu. Dün-yada geniş yayılmış, ən qədim qiymətli süfrə üzüm sortlarından biridir. Vətəni Ərəbistandır.

Sort bioloji xüsusiyyətlərinə və morfoloji əlamətlərinə görə şərq süfrə sortları qrupuna (*jonvar orientalis subjonvar antasiatija* Negr.) daxildir. Sort respublikamızın sort standartlarına daxil edilmişdir.

İsgəndəriyyə muskatı sortu

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 16-22 sm, eni 16-23 sm), dəyirmi formada, 5 dilimli olub, kəsikləri orta dərinlikdədir. Ayanın kənarındakı dişciklər iri olub, aydın görünür. Üzəri hamar yaxud zəif qabarıqlıdır. Yuxarı kəsikləri kifayət qədər dərin iti dibli dar lansetşəkilli olub, bağlıdır. Aşağı kəsikləri dayaz olub, dibi iti, yaxud birdişikli, qayışvari, yaxud liraşəkilli formada və açıqdır. Yarpağın alt səthi çılpaqdır. Tükcüklərə yalnız damarlar boyunca rast gəlinir.

Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 18-26 sm, eni

11-14 sm) olub, konusvarı, qanadlı, yaxud şaxəlidir. Orta sıxlıqda və seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə və iri (uzunluğu 20-25 mm, eni 18-22 mm), dəyirmi, oval, yaxud tərsinə yumurtavari formada olub, sarımtıl nişanələri olan açıq-yaşıl rəngdədir. Gilələri tam yetişdikdə üzərində qəhvəyi çalarlar müşahidə edilir. Qabığı orta qalınlıqda, şəffaf, kifayət qədər elastik olub, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti xırtıldayan olub, şirəsi güclü muskat ətirlidir. Toxumları lətdən asanlıqla ayrılır. Giləsi 1-2 toxumludur.

Sort gejetişəndir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının axırlarına təsadüf edir. Vegetasiya müddəti 163 gün davam edir. Birillik zoğları güclü boyatır (233,0 sm) və yaxşı yetişir (94,2%). Sort Gənə-Qazax şəraitində mildiu, oidium, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı orta davamlılıq (3,0-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Tənəyində barlı zoğlar 52,5-55%; bar əmsalı 0,52-0,58; salxımların sayı 21-23 ədəd; salxımların orta kütləsi 226,8-296,3 qr; tənəyin məhsuldarlığı 4,9-6,37 kq; hektardan məhsuldarlıq 108,8-141,5 s/ha-dır.

Sort mexaniki xüsusiyyətlərinə görə tipik süfrə istiqamətlidir. Salxımlarının 72,6-82,6%-ni şirə, 6,8-15,8%-ni qabıq və lətin qalığı, 4,2-6,8%-ni daraq, 4,8-5,2%-ni toxum təşkil edir. Giləsində şəkərlilik 17,6-18,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 3,80-5,42 q/dm³-dir. Sortun məhsulu salxlanmaya və daşınmaya (nəqliyyata) davamlıdır.

Salxım və gilələrinin əmtəəlik keyfiyyəti və orqanoleptik göstəriciləri yaxşıdır. Gilələri muskat ətirli olub, dadı şirin və xoşagələndir. Təzə halda istifadə olunur.

Sort respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Respublikanın Suvarılan dağətəyi-düzən zonalarında rayonlaşdırılmışdır.

İtaliya sortu. Sort İtaliyada seleksiyaçı Pirovano tərəfindən Bikan (Napoleon Şassası) və Hamburq muskatı sortlarının hibridləşdirilməsindən alınmışdır. Sort ilk dəfə olaraq keçmiş Sovetlər İttifaqına V.E.Tahirov adına Ukrayna ETÜŞİ-na gətirilmiş, sonralar isə Gəncə Təcrübə Stansiyasında

İtaliya sortu

da becərilməyə başlanmışdır.

Yarpaqları iri (uzunluğu 16-20 sm, eni 15-19 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Ayası düz, səthi hamar, tünd-yaşıl rəngdə olub, güclü yarılmışdır, müstəvisi dalğavarıdır. Yuxarı kəsikləri açıq və ya bağlı, dərin olub, dar ağızlı lıraşəkili, yaxud dar ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri də dərin olub, açıq, dar ağızlı lıraşəkili, bəzən bağlı olub, deşiyi dəyirmi, yaxud dar ellipsvari formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər düz, əsası enli, iti uclu, yaxud sonu qismən dəyirmi üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklər də iri, enli olub, iti uclu, mişarvarıdır. Saplaq oyuğu açıq və ya bağlı olub, ellipsvari, yaxud lıraşəkili formadadır. Yarpağın alt səthində seyrək keçəşəkili tük örtüyü müşahidə edilir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri (uzunluğu 18-24 sm, eni 13-18 sm) silindrik-konusvari, qanadlı formada olub, seyrəkdir. Gilələri iri və çox iri olub (uzunluğu 18–24 mm, eni 14-20 mm), oval formadadır. Sarımtıl-ağ rəngdə olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətlidir, xüsusi ətirə malikdir.

Gecyetišən süfrə üzüm sortudur. Abşeron şəraitində gilələri sentyabr ayının ikinci və üçüncü ongünlüyündə tam yetişir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (248 sm). Zoğları yaxşı yetişir (78,8-86,6%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Abşeron şəraitində oidium xəstəliyinə qarşı dözümlülük (tolerantlıq) nümayiş etdirir.

Orta və yüksək məhsuldarlıq nümayiş etdirməklə, bir kolunun məhsuldarlığı 3.5-8.0 kq; salxımların orta kütləsi 160-380 qr; bar əmsalı 0.8-0.92; barlı zoğların miqdarı 58-78 % arasında dəyişir. Salxımlarını tənək üzərində uzun müddət salamaq mümkündür.

Salxımlarının mexaniki xüsusiyyətlərinə görə tipik süfrə istiqamətlidir. Salxımları 79.9 % şirədən, 3.4% daraqdan, 15.2% qabıq və lətin qalığından, 1.5% toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 400-510 qr, 100 toxumun kütləsi 4,6-6,2 qr arasında dəyişir. Şirəsində şəkərlilik 16,8 q/100 sm³, titrlənən turşuluq isə 5,6 q/dm³ təşkil edir.

Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri və əmtəəlik keyfiyyəti yaxşıdır. Gilələri muskat ətirli, dadı şirin və xoşagələndir.

Yüksək təsərrüfat göstəricilərinə malik olduğundan Azərbaycan

canın dağətəyi və düzən-aran rayonlarında becərilməsi məqsədəuyğun sayılmışdır.

Kal üzüm sortu. Azərbaycanın qədim yerli süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Zoğun tacı açıq-yaşıl olub, zəif, seyrək keçəvari tüklüdür. Birillik zoğlar qonuru-sarı, buğum düyünləri isə açıq-qəhvəyi rəngdədir.

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 16-20 sm, eni 15-19 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Ayası düz, səthi hamar, tünd-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri açıq və ya bağlı olub, girintili bucaq şəklində, yaxud dar ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri dayaz, açıq və girintili bucaq şəklindədir. Dilimlərin ucundakı dişciklər düz, əsası enli, iti uclu, yaxud sonu qismən dəyirmi üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklər də iri, enli olub, iti uclu, mişarvaridir. Saplaq oyuğu açıq və ya bağlı olub, ellipsvari, yaxud liraşəkilli formadadır. Yarpağın alt səthi çılpəkdir.

Kal üzüm sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 14-22 sm, eni 8-16 sm), konusvari formada, orta sıxlıqda və sıxdır. Gilələri orta və iri ölçüdə (uzunluğu 15-22 mm, eni 121-16 mm), oval yaxud oval-yumurtavari formada, tünd-çəhrayı rəngdə olub, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı qalın, möhkəm və elastikdir. Lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti ətvəri olub, zəif xırtıldaandır. Dadı şirin və xoşagələndir. Giləsində 1-3 toxum vardır.

Sort gecyetišəndir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 156-162 gün arasında tərəddüd edir. Gilələri sentyabr ayının ortalarında tam yetişir. Sortun kolları orta boy gücünə malikdir (196 sm). Birillik zoğları yaxşı yetişir (92,6%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (58,6%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir (1,6-2,6%).

Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə

qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 28 ədəd; bar əmsalı 0,5; məhsuldarlıq əmsalı 0,7-dir. Salxımların orta kütləsi 160-270 qr arasında, kolun məhsuldarlığı 4,4-7,6 kq, hektardan məhsuldarlıq 97,8-168,8 s/ha arasında tərəddüd edir.

Sortun tənəklərinə çoxqollu yelpik formasının verilməsi və bar zoğlarının 7-12 gözə kəsilməsi məqsədəuyğundur.

Sort salxım və gilələrinin mexaniki xüsusiyyətlərinə görə tipik süfrə istiqamətlidir. Salxımlarının 76,6%-i şirədən, 12,6%-i qabıq və lətin qalıqından, 5,2%-i daraqdan, 5,6%-i toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 280-312 qr, 100 toxumun kütləsi isə 4,2-6,6 qr arasında dəyişir. Giləsində şəkərlilik 16,6-18,8 q/100 sm³, titrlənən turşuluq isə 4,4-6,8 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yaxşıdır. Təzə halda istifadə edilir. Saxlanmaya və daşınmaya nisbətən davamlıdır.

Qarabağ – Mil və Abşeron bölgələri üçün perspektivlidir.

Kardinal sortu. Dünyada ən qiymətli tezyetişən, yüksək məhsuldar süfrə üzüm sortudur. Saxlanmaya və daşınmaya olduqca davamlıdır. Hibrid mənşəlidir. Kaliforniya ştatında Əhmər bu Əhmər və Alfons lavalle sortlarının çarpazlaşdırılmasından alınmışdır.

Kardinal sortu

Yarpaqları iri (uzunluğu 19,6 sm, eni 19 sm), dəyirmi formadadır, 3-5 dilimlidir. Ayanın kəsikləri dayaz, yaxud orta dərinlikdədir. Yarpağın səthi hamar olub, aya dalğavarıdır. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, uzun olub, iti uclu üçbucaqşəkillidir. Kəsikləri orta dərinlikdə olub, açıq yaxud bağlıdır. Aşağı kəsikləri dayaz olub, forması oxvaridir. Saplaq oyuğu açıq olub, tağşəkillidir. Alt səthi çılpaqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Dişiciyi kürəvari formadadır. Erkəkciyi 5-6 ədəddir. Salxımları iri (uzunluğu 24,2 sm, eni 13,3 sm), silindrik-konusvari, tək-tək şaxəli formada olub, seyrəkdir. Gilələri çox iri

(uzunluğu 20,6 mm, eni 20,3 mm), girdə formada və qırmızı yaxud qırmızımtıl-bənövşəyi rəngdədir. Qabığı qalın, elastik olub, lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti sıx, xırtıldayandır. Xüsusi ətri və dadı vardır. Giləsi 2-4 toxumludur. Toxumları iri (uzunluğu 6,80-8,25 mm, eni 4,60-5,25 mm, qalınlığı 3,15-3,65 mm) olub, armudvarı formadadır. Rəngi qırmızımtıl-qəhvəyidir.

Tezyetişən sortdur. Gilələri Abşeron şəraitində avqust ayının əvvəllərinə tam yetişir. Vegetasiya müddəti 115,7 gündür. Tənəkləri güclü boy atır (279 sm). Birillik zoğları yaxşı yetişir (91,7%). Çiçəklərinin tökülmə dərəcəsi 56,2%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı isə 5,3% təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium xəstəliyinə davamsızlıq (4 bal), antraknoz xəstəliyinə tolerantlıq (3-3,5 bal), boz çürümə xəstəliyinə isə davamlılıq (2,5 bal) nümayiş etdirmişdir.

Tənəklərində barlı zoğların miqdarı 65%; bar əmsalı 0,92; salxımların sayı 36 ədəd; salxımların orta kütləsi 306,0 qr; tənəyin orta məhsuldarlığı 10,8 kq; hektardan məhsuldarlıq 240,0 s/ha təşkil edir.

Sort tipik süfrə istiqamətlidir. Salxımlarında gilələrin payı 93,6% təşkil edir ki, salxımların ümumi kütləsinə görə şirə 75,3%; qabıq və lətin qalığı 12,7%; daraq 6,4%; toxum 5,6% olmuşdur. 100 qram salxımda gilənin sayı 82 ədəd, 100 gilənin kütləsi 338 qr, 100 toxumun kütləsi 4,1 qr-dır.

Giləsində 15,8 q/100 sm³ şəkərlilik, 6,27 q/dm³ titrlənən turşuluq müəyyən edilmişdir.

Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yaxşıdır. Təzə halda istifadə edilir. Saxlanmaya və daşınmaya davamlıdır.

Sort Abşeron, Lənkəran–Astara, Gəncə-Qazax bölgələri üçün perspektivlidir.

Katta-kurqan sortu. Sortun vətəni Məkəzi Asiyadır. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) daxildir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-16 sm, eni 11-14 sm), dəyirmi, yaxud

Katta-kurqan sortu

böyrəkşəkilli formada olub, 5 dilimlidir. Yarpağın ayası zəif yarılmış, müstəvisi dalğavarıdır. Üst səthi tünd-yaşıl, parlaq, alt səthi isə üst səthinə nisbətən açıqdır. Yuxarı kəsikləri dayaz, yaxud orta dərinlikdə, açıq olub, girintili bucaq şəklində və ya iti dibli qayışşəkillidir. Aşağı kəsikləri girintili bucaq şəklində, qayışşəkilli formada, bəzən isə kəsiyi bilinmir. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlı olub, ellipsisvari və ya iti dibli tağşəkilli, enli oxvari formadadır. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta, iri və çox iri ölçüdə (uzunluğu 13-33 sm, eni 14-27 sm), enli-konusvari, qanadlı formada, yaxud salxımın əsası çox enlidir. Gilələri iri (uzunluğu 20-32 mm, eni 15-29 mm), oval, yaxud tərsinə-yumurtavari formada, açıq-yaşıl, tam yetişdikdə günəşlə daha çox işıqlanan hissəsindəki gilələr kəhrəba rəngində olur, ləti ətvari-şirəli olub, şirindir. Qabığı qalın, zəif olub, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür.

Gecyetišən üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının II on-günlüyündə tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 156-164 gün arasında davam edir. Tənəkləri güclü böyüyəndir (298sm). Zoğları qənaətbəxş səviyyədə (70-76%) yetişir. Dışı çiçək tipli olduğundan çiçəkləri normal tozlanmadıqda çox tökülür, salxımlarında noxudlaşmış gilələr çox inkişaf edir. Sort Abşeron şəraitində oidium, antraknoz, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə güclü sirayətlənir.

Orta və ya yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 52,6-72,5%; salxımın sayı 8-17 ədəd; bar əmsal 0,46-0,72; məhsuldarlıq əmsalı 0,82-1,06 arasında dəyişir. Salxımın orta kütləsi 320-620 qr, tənəyin məhsuldarlığı 4,6-6,2 kq, hektardan məhsuldarlıq 110-130 s/ha arasında tərəddüd edir.

Sortun tənəklərinə çoxqollu yelpik formasının verilməsi və bar zoğlarının 12-14 gözə kəsilməsi məqsəddəuyğundur.

Giləsində şəkərlilik 17,6-22,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,2-6,6 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun məhsulu təzə halda istifadə ilə yanaşı, qurutma üçün də yararlıdır. Salxım və giləsinin orqanoleptik göstəriciləri yaxşıdır. İri salxım və gilələrinin olması ilə seçilir.

Abşeron, Gəncə-Qazax və Muğan-Səlyan bölgələrində sortun

becərilməsi perspektivlidir.

Qara Xəlili sortu. Azərbaycanın tez yetişən yerli süfrə üzüm sortudur. Şərqi ekoloji-coğrafi qrupuna (*convar orientalis subcon. antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları iri olub (uzunluğu 18-21 sm, eni 16-20 sm), dəyirmi formadadır. Ayasının üst səthi zəif qabarıqlı, rəngi yaşıldır, kəsikləri dayazdır, 3 dilimlidir. Yuxarı kəsikləri açıq, girintili bucaq şəklində, tək-tək hallarda qayışəkillidir. Aşağı kəsiyi tam bağlı, yaxud dayaz, girintili bucaq şəklindədir. Saplaq oyuğu açıq, dərin olub, tağvari yaxud liraşəkilli formadadır. Ayanın dişcikləri üçbucaqşəkilli, düz olub, ucu itidir.

Qara Xəlili sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 14-23 sm, eni 9 - 13 sm), konusvari, yaxud qanadlı formada, sıx və ya çox sıxdır. Gilələri orta ölçüdə və iri (uzunluğu 15-24 mm, eni 12 - 20 mm), oval formada, qara rəngli və simmetrikdir. Üzəri zərif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvari-şirəlidir.

Sort tezyetişəndir. Gilələrinin tam yetişməsi avqust ayının I ongünlüyündə baş verir. Tənəkləri güclü boy atır (242 sm). Birillik zoğların yetişmə dərəcəsi yaxşıdır (85 %). Sort Abşeron şəraitində oidium və antraknoz xəstəliyinə qarşı tolerantlıq (3 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı davamlılıq (2,5 bal) nümayiş etdirir.

Tənəyində barlı zoğların miqdarı 43,6–65,6%; bar əmsalı 0,7–0,9; salxımların sayı 15-28 ədəd; salxımların orta kütləsi 290,2–365,5 qr; tənəyin məhsuldarlığı 4,2–8,2 kq, hektardan məhsuldarlıq 94,0–182,2 s/ha arasında tərəddüd edir.

Giləsində şəkərlilik 16,1 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,87 q/dm³-dir.

Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusiyyətləri yüksəkdir.

Respublikanın dağətəyi və düzən ərazilərində əkilib-becə-

rilməsi məqsədəuyğundur.

Qara pısrız sortu. Azərbaycanın qədim aborigen üzüm sortlarından biridir.

Sinonimi *Tezdəyən*, *Qara pısrızdır*. Abşeron yarımadasında yayılmışdır.

Sort Qara dəniz hövzəsi (*convar pontica* Negr.) qrupuna aiddir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 17-21 sm, eni 16-20 sm), dəyirmi formada, kəsikləri dərin olub, 5 tək-tək hallarda 7 dilimlidir. Yarpağın səthi iri qabarıqlı olub, zəif dalğavaridir. Üst səthi tünd-yaşıl rəngdədir. Alt səthi sıx keçəvari tükli olub, açıq-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri dərin, açıq, iti dibli, yaxud bir dişikli liraşəkili formadadır. Tək-tək hallarda isə yuxarı kəsikləri bağlı, iti dibli, yaxud bir və ya iki dişikli dəyirmi formadadır. Aşağı kəsikləri açıq, orta dərinlikdə, bir dişikli, yaxud iti dibli liraşəkili formadadır.

Qara pısrız sortu

Saplaq oyuğu ellipsvari olub, bir yaxud iki çıxıntı (dişcik) müşahidə edilir. Dilimlərin ucundakı dişiklərin sonu nisbətən dəyirmi üçbucaqşəkili olub, iridir. Kənar dişiklərin tərəfləri zəif qabarıq olub, mişarvaridir. Yarpağın alt səthi sıx tozvari-keçəvari tükli örtülmüşdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 11-16 sm, eni 8-10 sm), konusvari, yaxud enli-konusvari formada, bəzən xırda qanadlı olur. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 15-18 mm, eni 14-17 mm), silindrik, tünd-göy, yaxud tünd-qırmızı rəngdədir. Qabığı qalın və möhkəm olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvari, tünd rəngli və kifayət qədər şirəlidir.

Qara pısrız nisbətən tezyetişən süfrə üzüm sortudur. Vegetasiya müddəti Abşeron şəraitində 117-128 gün arasında təsadüf edir. Gilələri avqust ayının əvvəllərində tam yetişir. Sortun kolları güclü böyüyür (233,6 sm). Zoğları yaxşı yetişir (86,4%). Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-

3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Sortun kollarına çoxqollu yelpik formasının verilməsi və bar zoğlarının 10-14 gözə kəsilməsi məqsədəuyğundur.

Orta və yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 52,6-66,4%; salxımların sayı 12-18 ədəd; salxımın orta kütləsi 170-225 qr; bar əmsalı 0,56-0,72; məhsuldarlıq əmsalı 0,86-0,98; kolun nəhsuldarlığı 2,4-3,6 kq; hektardan məhsuldarlıq 49,2-72,6 s/ha arasında dəyişir.

Sort salxım və gilələrinin mexaniki xüsusiyyətlərinə görə tipik süfrə istiqamətlidir. Salxımlarının 82,6%-i şirədən, 9,8 %-i qabıq və lətin qalıqından, 4,8%-i daraqdan, 3,8%-i toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 186-255 qr, 100 toxumun kütləsi 3,8-5,2 qr arasında dəyişir.

Giləsində şəkərlilik 19,6-22,3 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,2-6,6 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Qara pişraz sortu təzə halda istifadə olunur. Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yaxşıdır.

Abşeron bölgəsi üçün perspektivlidir.

Qara şanı sortu. Azərbaycanın ən qiymətli süfrə üzüm sortlarındanıdır. Sort Qara dəniz hövzəsi qrupuna (*jonvar pontija* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları iri ölçüdə (uzunluğu 19-25 sm, eni 17-23 sm) olub, dəyirmi formadadır. Ayası 5 dilimli olub, üst səthi parlaq tün-yaşıl rəngdə olub, müstəvisi düzdür. Ayanın dilimlərinin uju kütdür. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə və dayaz olub, açıqdır, dibi iti və tərəfləri paraleldir. Aşağı kəsikləri dayaz, girintili bujaq şəklində və qayışşəkildir. Saplaq oyuğu açıq, dəyirmi dibli liraşəkilli formadadır. Dilimlərin ujudakı dişciklər iri, üçbujaqşəkilli, kənar dişciklər isə iti ujlü üçbujaq-mişarvari formadadır. Yarpağın alt səthi sıx keçəşəkilli tüklə örtülmüşdür.

Qara şanı sortu

Salxımları orta, hətta iri ölçülü (uzunluğu 6-22 sm, eni 5-12

sm) olub, konusvari, silindrik-konusvari, silindrik şaxəli formada, orta sıxlıqda yaxud seyrək olur. Darağı açıq-yaşıl rəngdədir. Gilələri orta və iri ölçüdə (uzunluğu 19-24 mm, eni 18-22 mm), dəyirmi formada simmetrik olub, tünd-bənövşəyi, yaxud qara rəngdədir. Qabığı qalın olub, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətlişirəlidir, zəif xırtıldayan olub, dadı şirin, xoşagələn və harmonikdir.

Sort orta dövrdə yetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının əvvəllərinə təsadüf edir. Vegetasiya müddəti 146 gün davam edir. Tənəkləri güclü boy atır (266,2 sm), zoğları yaxşı yetişir (90,7%). Sort mildiu, oidium xəstəliyinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Tənəyində barlı zoğların miqdarı 47,4-63,2%; bar əmsalı 0,64-0,74; salxımların sayı 24-26 ədəd; salxımların orta kütləsi 141,7-177,8 qr; tənəyin məhsuldarlığı 3,44-4,33 kq; hektara düşən məhsul 76,4-96,2 s/ha-dır.

Giləsində şəkərlilik 17,6-19,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,42-5,46 q/dm³-dir.

Qara şanı sortu salxım və gilələrinin yüksək əmtəlik dəyəri və orqanoleptik xüsusiyyətləri ilə seçilir.

Qara şanı respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Respublikanın əksər bölgələrində (Kürkənarı suvarılan ovalıq, Samur–Dəvəçi suvarılan ovalıq, Lənkaran və Alçaq dağlıq zonaları) əkilib–becərilir.

Qara yay üzümü sortu. Azərbaycanın ən qədim üzüm sortlarından biridir. Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupuna (*convar orientalis subcon. antasiatica* Negr.) aid edilir.

Yarpaqları orta irilikdə (uzunluğu 16,5 sm, eni 15,5 sm) və dəyirmi formadadır. Ayası 5 dilimlidir. Üst səthi hamar olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Yarpağın alt səthi seyrək keçəvarı tüklüdür. Ayanın dişcikləri üçbucaqşəkilli, yaxud tərəfləri zəif qabarıq üçbucaqşəkillidir, ucu itidir. Aşağı

Qara yay üzümü sortu

kəsikləri orta dərinlikdə və ya dayaz, bağlı olub, ellipsvari formadadır. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə və ya dərin olub, açıq və bağlıdır. Açıq kəsiklər lirasəkilli, bağlı kəsiklər isə ellipsvari formadadır. Saplaq oyuğu açıqdır, lirasəkilli formadadır. Saplağı qırmızı-qəhvəyi rəngdədir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri (uzunluğu 21 sm, eni 10 sm) və konusvari formada olub, orta sıxlıqda və seyrəkdir. Gilələri orta irilikdə (uzunluğu 18 mm, eni 17,5 mm), tünd bənövşəyi, tam yetişdikdə isə qara rəngdə olur. Qabığı qalın olub, üzəri seyrək, nazik mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti sıx, zəif xırtıldayandır. Giləsi 2-4 toxumludur.

Tezyetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının əvvəllərində tam yetişir. Vegetasiya müddəti 118,7 gün davam edir. Tənəkləri güclü boy atır (240 sm). Birillik zoğların 95,8% hissəsi yetişir. Çiçəklərinin tökülmə miqdarı 65,0%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı isə 9% təşkil etmişdir. Sort Abşeron şəraitində oidium xəstəliyinə orta davamlılığı (3,5 bal), antraknoz boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə davamlılığı (2,5 bal) ilə seçilir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 55,5%; bar əmsalı 0,85; salxımların sayı 34 ədəd; salxımların orta kütləsi 265,7 qr; tənəyin orta məhsuldarlığı 9,0 kq; hektardan məhsuldarlıq isə 199,2 s/ha təşkil edir.

Giləsində 17,7 q/100 sm³ şəkərlilik, 4,27 q/dm³ titrlənən turşuluq müəyyən edilmişdir. Sort tipik süfrə istiqamətlidir. Salxımlarının 84,5%-i şirə, 9,6%-ni qabıq və lətin qalığı, 2,9%-ni daraq, 3%-ni toxum təşkil etmişdir. 100 qram salxımda gilənin sayı 52 ədəd, 100 gilənin kütləsi 212,0 qr, 100 toxumun kütləsi 4,1 qr-dır.

Sortun Abşeron bölgəsində geniş becərilməsi yüksək səmərə verə bilər.

Qırmızı (çəhrayı) səabi sortu: Azərbaycanın ən qədim üzüm sortlarından biridir. Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupuna (*convar orientalis subcon. asiatica* Negr.) aid edilir.

Cavan zoğun tacı, birinci və ikinci

Qırmızı (çəhrayı) səabi sortu

yarpaqları yaşılımtıl-sarı rəngdə olub, üzərləri çılpəqdır. Bəzi hallarda yarpaq saplağı çox seyrək hörümçək toruna bənzər tük­lə örtülü olur. Cavan yarpaqlarda (I-V yarpaqlar) şərəbı-qırmızı rəngdə çalarlar müşahidə olunur. Ayanın kənarları və dişciklər şərəbı-qırmızı rəngdədir. Zoğun üzəri çılpəq olub, şərəbı-qırmızı rəngə boyanmışdır.

Birillik zoğları qırmızımtıl çalarları olan qəhvəyi, buğumları isə qırmızı, yaxud qırmızımtıl-qəhvəyi çalarları olan qəhvəyi rəngdədir.

Yarpaqları dəyirmi, 3-5 dilimli olub, ayanın kənarları nisbətən yuxarıya doğru əyilmiş qıfşəkili formadadır. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə olub, əsasən bağlı, nadir hallarda açıqdır. Bağlı kəsiklər iti dibli ellipsvari formada, yaxud kəsiyi tam bağlıdır. Açıq kəsikləri iti dibli, tərəfləri paralel lıraşəkili, bəzən isə girintli bucaqşəkili­dir. Aşağı kəsiklər açıq, yaxud bağlıdır. Açıq kəsiklər iti dibli, dar ağızı lıraşəkili formada, yaxud qayışvari, bəzən isə girintli bucaq şəkili­dir. Bağlı kəsiklər isə dar ellipsvari, yaxud kəsiyi tam örtülü formadadır. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlı olub, lıraşəkili (açıq) və ellipsvari (bağlı) formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklərin ucu nisbətən iti, üçbucaqşəkili­dir. Kənar dişciklərinin isə ucu nisbətən dəyirmi, yaxud tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkili­dir. Yarpağın alt səthi çılpəq olub, lakin damarlar boyunca seyrək cod tük­lərə rast gəlinir. Saplaq şərəbı-qırmızı çalarları olan sarımtıl-yaşıl rəngdə olub, əsas damardan qısadır.

Çiçəyi funksional diş tiplidir. Salxımları iri və çox iri (uzunluğu 22-32 sm, eni 12-22 sm), konusvarı, silindrik-konusvarı, bəzən qanadlı formada olur. Orta sıxlıqda və sıxdır. Gilələri iri və çox iri (uzunluğu 18-28 mm, eni 16-20 mm), uzunsov-oval, küpvari formada olub, tünd-qırmızı, qırmızımtıl-bənövşəyi yaxud tünd-çəhrayı rəngdədir. Qabığı qalın, möhkəm, elastik olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabıq lətdən çətinliklə ayrılır. Ləti sıx, ətvari olub, xırtıldaandır. Dadı sadə olub, zəif şirindir. Şirəsi rəngsizdir və giləsində 1-4 toxum inkişaf edir.

Sort gəcyetişəndir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabrın axırlarına və oktyabrın əvvəllərinə təsadüf edir. Vegetasiya müddəti 158-170 gündür. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (216-272 sm). Zoğlarının yetişmə dərəcəsi yaxşıdır (86-92%). Çiçəkləri çox tö-

külür (75-82%), salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı çox olur (35-48%). Abşeron şəraitində oidium xəstəliyinə qarşı orta davamlılığı (tolerant 3-3,5 bal) ilə seçilir.

Sortun tənəklərinə çoxqollu yelpik formasının, 60-72 göz yünün verilməsi və bar zoğlarının 12-14 gözə kəsilməsi məqsəduyğundur.

Çox yüksək məhsuldar sortdur. Tənəklərində barlı zoğların miqdarı 58,6%; bar əmsalı 0,60; məhsuldarlıq əmsalı 1,0; salxımın miqdarı 30 ədəd; salxımın orta kütləsi 398 qr; tənəyin orta məhsuldarlığı 12 kq; hektardan məhsuldarlıq 266,6 s/ha-dır.

Giləsində şəkərlilik 19,2 q/100 sm³, titirlənən turşuluq 4,4 q/dm³ miqdarında toplanır. 100 gilənin kütləsi 480-680 qr-dır.

Sort saxlanmaya və daşınmaya yararlıdır. Nəqliyyata davamlılığı ilə seçilir. Əmtəlik görkəmi və orqanoleptik xüsusiyyətləri çox yüksəkdir. Salxım və gilənin xarici görünüşü gözəldir. Salxımlarını uzun müddət tənək üzərində saxlamaq mümkündür. Sortun meyvələri təzə halda istifadəyə olduqca yararlı olub, həmçinin mürəbbə, kompot və s. məhsulların alınması üçün qiymətli mənbədir.

Sort Naxçıvan və Abşeron bölgələri üçün perspektivlidir.

Madlen Anjevin sortu. Fransanın süfrə üzüm sortudur. Sort Avropanın bir çox ölkələrində yayılmışdır.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 13-17 sm, eni 13-16 sm), dəyirmi, aya-sı dərin yarılmış, 5 dilimlidir. Aya-sı dalğavari, səthi iri qabarıqlı, orta hissədən qırıqlıdır. Yuxarı kəsikləri dərin və çox dərin olub, bağlı, yumurtavari, yaxud üçbucaqşəkilli, bəzən açıq, lirasəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri orta dərinlikdə, açıq, lirasəkillidir. Saplaq

Madlen Anjevin sortu

oyuğu bağlı, oval, yaxud dəyirmi formada, bəzən açıq, lirasəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, iti uclu, uzun üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə iti, tərəfləri zəif qabarıq, yaxud düz üçbucaq-mişarşəkillidir. Yarpağın alt səthi seyrək, amma aydın seçilən torabənzər

tüklə örtülmüşdür.

Çiçəyi funksional diş tiplidir. Salxımları orta ölçüdə, bəzən iri (uzunluğu 13-20 sm, eni 9-12 sm), konusvari, qanadlı, yaxud şaxəli formada olub, orta sıxlıqda və ya seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 mm, eni 13-17 mm), girdə, yaxud zəif oval formada, qızılı-sarı rəngdə olub, üzəri zəif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı orta qalınlıqda olub, möhkəm deyil. Ləti şirəlidir. Dadı sadə olsa da xoşagələndir.

Tezyetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələri iyul ayının axırlarında və avqust ayının əvvəllərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 108-114 gün arasında davam edir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (248 sm). Zoğları yaxşı yetişir (92%). Çiçəkləri orta səviyyədə, yaxud çox tökülür (46,0-68,5%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı çiçəklərinin tozlanma səviyəsindən asılıdır. Sort funksional diş çiçək tipinə malik olduğundan çiçəkləri normal tozlanmayanda noxudlaşmış gilələr çox əmələ gəlir. Sort Abşeron şəraitində oidium və antraknoz xəstəliyinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) numayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 56-78%; bar əmsalı 0,72-1,05; məhsuldarlıq əmsalı 1,08-1,30; salxımın miqdarı 18-30 ədəd; salxımın orta kütləsi 188-236 qr; kolun məhsuldarlığı 3,2-5,4 kq; hektardan məhsuldarlıq 70-120 s/ha arasında dəyişir.

Salxımlarının 82,6%-i şirədən, 8,4%-i qabıq və lətin qalığından, 4,6%-i daraqdan, 4,4%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 198-218 qr, 100 toxumun kütləsi 4,0-4,8 qr arasında dəyişir.

Giləsində şəkərlilik 17,6-19,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,6-6,2 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Salxım və gilələrin xarici görünüşü və əmtəəlik görkəmi yaxşıdır. Sort təzə halda istifadəyə olduqca yararlıdır.

Respublikanın Abşeron Qarabağ-Mil, Gəncə-Qazax, Şirvan, Muğan-Səlyan, Naxçıvan bölgələrində əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Mahmudu sortu. Azərbaycanın az yayılmış yerli üzüm sortudur. Sort Qara dəniz hövzəsi qrupuna (*convar pontica* Negr.) aiddir.

Yarpaqları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 18-26 sm, eni 17-24sm) olub, girdə formadadır, 5 dilimlidir. Ayasının üst səthi hamar olub, kənarları nisbətən yuxarıya doğru əyilmişdir. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, açıq və ya bağlı olub, lirazəkili və ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri dayaz və orta dərinlikdə, açıq olub, lirazəkili formadadır. Saplaq oyuğu da açıq olub, lirazəkili yaxud tağvarı formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, iti uclu üçbucaqşəkildir.

Mahmudu sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri olub (uzunluğu 18-22 sm, eni 8-14 sm), konusvarı formadadır. Gilələri iri (uzunluğu 18-24 mm, eni 17-28 mm), simmetrik, girdə formada olub, qara rəngdədir. Qabığı qalın və elastikdir. Lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti ətli-şirəli yaxud selikvarı olub, dadı şirin və xoşagələndir. Şirəsi çəhrayı rəngdədir. Giləsində 1-3 ədəd toxum vardır.

Sort gecyetišəndir. Vegetasiya müddəti 153 gün davam edir. Gilələri sentyabr ayının birinci ongünlüyündə tam yetişir (10.IX). Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (218,4 sm). Zoğların yetişmə dərəcəsi 96,2% təşkil edir. Sort oidium və antraknoz xəstəliklərinə tolerantlıq (3-3,5 bal) və boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə davamlılıq (2-2,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək, yaxud çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 77%; bar əmsalı 1,12; məhsuldarlıq əmsalı 1,47; salxımların sayı 38 ədəd; salxımların orta kütləsi 266,0 qr; məhsuldarlığı 10,3 kq; hektardan məhsuldarlıq 230,0 s/ha təşkil edir.

Giləsində şəkərlilik $19,9 \text{ q}/100 \text{ sm}^3$, titrlənən turşuluq $5,03 \text{ q}/\text{dm}^3$, ümumi nəmlik 70,48%, quru maddə 29,52%, kül 5,35% olur.

Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir, gilələrinin dadı şirin və xoşagələndir. Təzə halda istifadə edilir. Saxlanmaya və daşınmaya nisbətən davamlıdır.

Muğan-Salyan və Abşeron bölgələri üçün perspektivlidir.

Moldova sortu. Moldaviyada *Gözəl qara* və *Ağ Villar* sortlarının hibridləşdirilməsindən alınmışdır.

Yarpaqları iri və çox iri, dəyirmi formada, kənarları bütöv, yaxud kəsikləri dayaz olub, zəif yarılmışdır, 5 dilimlidir. Ayanın üst səthi hamar olub, kənarları nisbətən yuxarıya doğru əyilmişdir. Saplaq oyuğu açıq, tək-tək hallarda bağlı olub, lirasəkilli, tağşəkilli, yaxud ellipsvari formadadır. Açıq kəsikləri iti dibli, lirasəkilli, bağlı kəsiklər isə yumurtavari formadadır. Yarpağın alt səthi seyrək tüklüdür. Dilimlərin ucundakı dişciklər tərəfləri düz, yaxud nisbətən qabarıq üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Moldova sortu

Çiçəkləri ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 12-18 sm, eni 12-14 sm), konusvari yaxud silindrik-konusvari formada olub, orta sıxlıqda və ya seyrəkdir. Gilələri iri (uzunluğu 18-24 mm, eni 15-20 mm), oval formada, tünd-bənövşəyi, tam yetişdikdə isə tünd-qara rəngdə olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı qalın və elastikdir. Ləti ətvaridir, zəif xırtıldaandır. Dadı xoşagələndir.

Gecyetişən üzüm sortudur. Abşeron şəraitində gilələri sentyabr ayının I və II ongünlüyündə tam yetişir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (214 sm). Zoğları çox yaxşı yetişir (97%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (45,5%), salxımında noxudlaşma aşağı miqdarda olur. Abşeron şəraitində (oidium, antraknoz, boz çürümə) və zərərvericilərə qarşı (saixım yarpaqbükəni) davamlılıq (2-2,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 68-72%; bar əmsalı 0,96-1,12; məhsuldarlıq əmsalı 1,6-1,8; salxımların sayı 18-34 ədəd; salxımın orta kütləsi 178-286 qr; kolun məhsuldarlığı 4,2-9,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 89,6- 204,4 s/ha arasında dəyişir. Sort tipik süfrə istiqamətlidir. Saixımları 78,2% şirədən, 13,6% qa-

bıq və lətin qalığında, 4,2% daraqdan, 4,0% toxumdan ibarətdir. Giləsində şəkərlilik 16,6-18,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 6,2-7,8 q/dm³ arasında dəyişir.

Salxım və gilələrinin əmtəəlik keyfiyyəti və orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir. Sort nəqliyyata və saxlanmaya (soyuducuda) davamlıdır.

Son zamanlar respublikanın üzümçülük təsərrüfatlarında geniş əkilib-becərilir. Abşeron, Şirvan, Lənkaran–Astara və Gəncə-Qazax bölgələri üçün perspektivlidir.

Moldavskiy sortu. Moldaviyanın gecyetišən süfrə üzüm sortlarından biridir. Ukraynada (1000 ha) və Rumıniyada (5500 ha) geniş əkilib becərilir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 13-17 sm, eni 12-17 sm), kəsikləri dayaz, dəyirmi formada olub, 3-5 dilimlidir. Ayanın üst səthi hamar olub, dişçikləri enli, iri və tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkillidir. Yuxarı kəsikləri açıq və ya bağlı olub, girintili bucaq şəklində, yaxud dar ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri dayaz, açıq və girintili bucaq şəklindədir.

Moldavskiy sortu

Dilimlərin ucundakı dişçiklər düz, əsası enli, iti uclu, yaxud sonu qismən dəyirmi üçbucaqşəkillidir. Kənar dişçiklər də iri, enli olub, iti uclu, mişarvaridir. Saplaq oyuğu bağlı olub, dar ellipsvari formadadır. Yarpağın alt səthi çılpəqdır.

Çiçəkləri funksional dişli tiplidir. Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 12-25 sm, eni 12-16 sm), konusvari formada olub, seyrək yaxud orta sıxlıqdadır. Gilələri iri yaxud çox iri (uzunluğu 18-25 mm, eni 14,0-19,5 mm), oval yaxud uzunsov formada olub, tündgöy rəngdədir. Gilənin qabığı qalın və elastikdir, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvaridir. Dadı xoşagələndir.

Sort gecyetišəndir. Abşeron şəraitində gilələri sentyabr ayının I və II ongünlüklərində tam yetişir. Tənəyinin böyümə gücü yüksəkdir. Birillik zoğları yaxşı yetişir. Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür.

Salxımlarında noxudlaşmış gilələr az inkişaf edir. Sort Abşeron şəraitində xəstəliklərə qarşı (oidium və çürümə, antraknoz) nisbətən davamlılıq nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 68-79%; bar əmsalı 0,92-1,06; məhsuldarlıq əmsalı 1,36-1,52; salxımların sayı 29 ədəddir. Salxımın orta kütləsi 242,0 qr, tənəyin məhsulu 6,2 kq, hektardan 137,8 s/ha təşkil edir.

Giləsində şəkərlilik 18,6-20,4 q/100 sm³, titrlənən turşuluq isə 6,62-7,06 q/dm³ arasında dəyişir. Sort nəqliyyata və saxlanmaya davamlıdır. Təzə halda istifadə ilə yanaşı, alkoqolsuz məhsulların alınması üçün qiymətli mənbədir. Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir, gilələrinin dadı şirin və xoşagələndir.

Respublikanın dağətəyi və düzən rayonlarında əkilib – becərilməsi məqsədəuyğundur.

Mumlu muskat sortu. Hibrid mənşəlidir. Volqoqradada Ümumittifaq Elmi-Tədqiqat Aqromezə Melorasiya İnstitutunda *Madlen Anjevin* və *Hamburq muskatı* sortlarının hibridləşməsindən alınmışdır. Sort süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Mumlu muskat sortu

Yarpaqları iri (uzunluğu 20 sm, eni 19 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Yarpağın üst səthi hamar odub, tünd-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsiklər orta dərinlikdə olub, açıqdır, liraşəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri dayaz və orta dərinlikdə olub, girintili bucaqşəkilli yaxud oxvarı formadadır. Dilimlərin ucundakı və ayanın kənarındakı dişciklər üçbucaqşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq olub, tağvarı formadadır. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri və çox iri (uzunluğu 23,8 sm, eni 14,8 sm) olub, konusvarı formadadır. Gilələr salxımda orta sıxlıqda yerləşmişdir. Gilələri iri (uzunluğu 18,5 mm, eni 18,6 mm), girdə formada olub, yaşılımtıl-sarı, yaxud sarı rəngdədir. Qabığı nazik və elastik olub, lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti ətli-şirəli olub,

zəif xırtıldayandır. Xüsusi dadı və muskat ətəri vardır. Giləsi 2-3 toxumludur.

Sort tezyetişəndir. Gilələri Abşeron şəraitində avqust ayının ikinci on günlüyündə tam yetişir. Vegetasiya müddəti 121 gün davam edir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (231 sm). Birillik zoğların 78,8% hissəsi yetişir. Çiçəklərinin tökülmə miqdarı 30,3%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı 10,8% təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və antraknoz xəstəliyinə toleranlığı (3 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə davamlılığı (2,5 bal) ilə səciyyələnmişdir.

Yüksək, yaxud çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 64,4%; bar əmsalı 0,98; salxımların sayı 44 ədəd; salxımların orta kütləsi 230,0 qr; tənəyin orta məhsuldarlığı 10,0 kq; hektardan məhsuldarlığı 222,2 s/ha təşkil edir.

Giləsində 18,8 q/100 sm³ şəkərlilik, 5,58 q/dm³ titrlənən turşuluq müəyyən edilmişdir.

Sort nəqliyyata və saxlanmaya nisbətən davamlıdır. Təzə halda istifadə ilə yanaşı, alkoqolsuz məhsulların alınması üçün qiymətli mənbedir. Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir, gilələrinin dadı şirin, xoşagələn və muskat ətirlidir.

Respublikanın dağətəyi və düzən rayonlarında əkilib – becərilməsi məqsədəuyğundur.

Nimrəng sortu. Sortun mənşəyi Orta Asiyadır. Sort şərq süfrə üzüm sortları qrupuna (*jonvar orientalis subjonvar antasiatija* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 16-20 sm, eni 15-20 sm), dəyirmi formada olub, ayanın kəsikləri zəifdir. Ayanın üst səthi tünd yaşıl rəngdə olub, hamar yaxud zəif qabarıqlıdır. Yuxarı kəsikləri iri görünən bujaq şəkilli yaxud qayış şəkillidir. Aşağı kəsikləri də çox dayaz olub, girintili bujaq şəklindədir. Saplaq oyuğu tam

Nimrəng sortu

bağlı, yaxud ellipsvari formada, bəzi hallarda isə iti dibli lıraşəkilli formadadır. Dilimlərin ujudakı dişciklər iti uju, üçbucaqşəkilli olub, orta ölçüdədir. Kənar dişcikləri xırda, tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkilli və uju itidir.

Salxımları iri (uzunluğu 18-25 sm, eni 11-16 sm), enli-konusvarı, silindrik-konusvarı, silindrik, şaxəli yaxud qanadlı formada olub, seyrəkdir. Gilələri iri (uzunluğu 18-25 mm, eni 16-24 mm), simmetrik, dəyirmi formada olub, ağımtıl-yaşıl rəngdədir. Gilələr tam yetişdikdə, günəş düşən hissələr çəhrayı rəngə çevrilir. Qabığı qalın olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətli-şirəli olub, xırtıldayandır.

Sort gejetişəndir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının axırlarına təsadüf edir. Vegetasiya müddəti 159 gün davam edir. Tənəyi güjlü boyatandır (284,5 sm) və zoğları yaxşı yetişir (82,5%). Sort mildiu, oidium, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3,0-3,5 bal) və davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir.

Barlı zoğların miqdarı 48,5-63,6%; bar əmsalı 0,54-0,75; salxımların sayı 18-24 ədəd; salxımların orta kütləsi 73,5-268,0 qr; tənəyin məhsuldarlığı 2,8-4,6 kq; hektardan məhsuldarlıq 62,2-102,2 s/ha-dır.

Giləsində şəkərlilik 16,8-17,4 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,36-6,80 q/dm³ olur.

Nimrəng yüksək keyfiyyətli, nəqliyyata və saxlanmaya davamlı üzüm sortudur. Sortun salxımlarının xarici görünüşü, əmtəlik dəyəri və orqanoleptik xüsusiyyətləri yüksəkdir.

Nimrəng sortu respublikamızın sort standartlarına daxil edilərək, Qarabağ-Mil, Muğan-Salyan, Abşeron, Şirvan bölgələrində bejərilməsi perspektivli sayılır.

Novrast sortu. Azərbaycanın tezyetışən yerli süfrə üzüm sortlarındanır. Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupuna (*convar orientalis antasiatica* Negr.) aid edilir.

Yarpaqları iri (uzunluğu 19 sm, eni 17 sm), yumurtavarı formada olub, kəsikləri dərinidir, 5 dilimlidir. Yarpağın üst səthi hamar, yaşıl rəngdə olub, ayanın kənarları nisbətən yuxarı doğru əyilmişdir. Aya qıfşəkillidir, dişcikləri iridir. Dişciklərin ucu iti olub, tərəfləri zəif qabarıq üçbucaqşəkillidir. Yuxarı və aşağı kəsik-

ləri dərindir, iridir. Liraşəkili, yaxud tağvarı formadadır. Saplaq oyuğu bağlı olub, ellipsvari formadadır. Yarpağın alt səthi açıq-yaşıl rəngdə olub, çılpaqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Dışiciyi silindrik formadadır. Erkəkiyi 5-6 ədəddir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 16,5 sm, eni 9,2 sm) olub, konusvari formadadır, orta sıxlıqdadır. Gilələri orta irilikdə (uzunluğu 16,5 mm, eni 11,3 mm) qızılı-sarı rəngdə olub, uzunsovdur, qabığı qalın olub, üzəri seyrək mum təbəqəsi ilə örtülüdür. Ləti ətlidir, 2-4 toxumludur.

Novrast sortu

Sort tezyetişəndir. Gilələri avqust ayının I on günlüyündə tam yetişir. Vegetasiya müddəti 107,7 gün təşkil edir. Tənəklərinin böyümə gücü çox yüksəkdir (317 sm). Birillik zoğları qənaətbəxş səviyyədə yetişir (78%). Çiçəklərin tökülmə dərəcəsi 58,7%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı 10,8% təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium, antraknoz xəstəliyə tolerantlıq (3 bal), boz çürümə xəstəliyinə davamlılıq (2,5 bal) nümayiş etdirmişdir.

Barlı zoğların miqdarı 72,5%; bar əmsalı 1,09; salxımların sayı 43 ədəd, salxımların orta kütləsi 259,3 qr, tənəyin orta məhsuldarlığı 11,2 kq, hektardan məhsuldarlıq 249,6 s/ha təşkil edir.

Giləsində şəkərlilik 16,9 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,73 q/dm³ olmuşdur.

Sort nəqliyyata və saxlanmaya nisbətən davamlıdır. Təzə halda istifadə olunur. Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir, gilələrinin dadı şirin, xoşagələndir.

Respublikanın dağətəyi və düzən rayonlarında əkilib-becərilməsi məqsədəuyğundur.

Özbəkistan muskatı sortu.

Keçmiş Ümumittifaq Bitkiçilik İnstitutunun Orta Asiya Təcrübə stansiyasında *Katta Kurqan* və *İsgəndəriyyə muskatı* sortlarının hibridləşməsindən alınmışdır. Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupunun süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) aid edilir.

Yarpaqları orta ölçüdə **Özbəkistan muskatı sortu** (uzunluğu 16 sm, eni 16 sm), dəyirmi formada olub, 3-5 dilimlidir. Yarpağın səthi torşəkilli qırışıq olub, açıq-yaşıl rəngdədir. Ayanın kənarları nisbətən yuxarıya doğru əyilmişdir. Yuxarı kəsiklər orta dərinlikdə, açıq olub, qamçışəkillidir. Aşağı kəsiklər dayaz olub, girintili bucaq şəklində, yaxud oxvarı formadadır. Saplaq oyuğu açıq, oxvarı formada olub, dibi dişciklidir. Dilimlərin ucundakı dişcikləri üçbucaqşəkilli olub, sonluğu iti deyil. Kənar dişcikləri isə mişarvarı yerləşib, üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpaq, yaxud seyrək tüklüdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri (uzunluğu 22,6 sm, eni 12 sm), konusvarı, yaxud enli-konusvarı formada olub, orta sıxlıqda və sıxdır. Gilələri iri (uzunluğu 23 mm, eni 18 mm), oval yaxud tərsinə yumurtavarı formada olub, yaşılımtıl-sarı rəngdədir. Qabığı sıx, qalın olub, üzəri qalın mum təbəqəsilə örtülmüşdür. Ləti ətlisirəli, zəif xırtıldayan olub, muskat ətirlidir. Giləsində 3-4 toxum vardır.

Sort gecyetišəndir. Gilələri Abşeron şəraitində oktyabr ayının əvvəllərində tam yetişmiş və vegetasiya müddəti 172 gün davam edir. Tənəklərinin böyümə gücü çox yüksəkdir (408 sm). Birillik zoğları qənaətbəxş yetişir (78,7%). Çiçəklərinin tökülmə dərəcəsi 40,0%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı isə 5,1% həddindədir. Sort Abşeron şəraitində oidium xəstəliyinə davamsızlıq (4 bal), antraknoz və boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək, yaxud çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 54,0%; bar əmsalı 0,86; tənəyin orta məhsuldarlığı 11,3 kq; hektardan məhsuldarlıq 256,8 s/ha-dır.

Giləsində şəkərlilik 16,4 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,27 q/dm³ olmuşdur.

Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir, gilələrinin dadı

şirin, xoşagələn və muskat ətirlidir.

Respublikanın dağətəyi və düzən rayonlarında əkilib–becərilməsi məqsədəuyğundur.

Rişbaba sortu. Sort şərq ekolojicoğrafi qrupunun süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar asiatica* Negr.) daxildir.

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 21,5 sm, eni 19,5 sm), oval formada olub, 3-5 dilimlidir. Yarpaq ayası zəif qıfşəkilli olub, kənarları nisbətən yuxarıya doğru əyilmişdir. Yuxarı kəsiklər orta dərinlikdə və dərin olub, bağlı, bəzən açıqdır. Ellipsvari (bağlı kəsiklər) və iti dibli lıraşəkilli (açıq kəsiklər) formadadır. Aşağı kəsikləri orta dərinlikdə olub, açıqdır. Forması iti dibli lıraşəkillidir. Saplaq oyuğu bağlı və açıq olub, açıq kəsiklər lıraşəkilli, bağlı kəsiklər isə ellipsvari formadadır. Dilimlərin ucundakı dişcikliəri iri, çox iti və üçbucaqşəkillidir. Kənar dişcikliəri də itidir, üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Rişbaba sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri (uzunluğu 19,6 sm, eni 10,6 sm), konusvari və ya şaxəli formada olub, seyrəkdir. Gilələri çox iri (uzunluğu 24,5 mm, eni 17,2 mm), uzunsov formada olub, rəngi yaşılımtıl-sarıdır. Qabığı qalın, elastik olub, lətdən asan ayrılır. Üzəri qalın mum təbəqəsilə örtülmüşdür. Ləti sıx, xırtıldayan olub, şirin və xoşagələn dada malikdir. Giləsi 2-3 toxumludur.

Sort gecyetišəndir. Gilələri Abşeron şəraitində oktyabr ayının birinci on günlüyündə tam yetişmiş və vegetasiya müddəti 176 gün davam edir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (257 sm). Birillik zoğları yaxşı yetişir (89,5%). Çiçəklərinin tökülmə dərəcəsi 44,4%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı isə 9,7% həddindədir. Sort Abşeron şəraitində oidium xəstəliyinə davamsızlıq (4 bal), antraknoz və boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə tolerantlıq (3 bal) nümayiş etdirmişdir.

Yüksək, yaxud çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 76,2%; bar əmsalı 0,88; tənəyin orta məhsuldarlığı 10,3 kq; hektardan məhsuldarlıq 228,8 s/ha–dır.

Sort mexaniki tərkibinə görə tipik süfrə istiqamətlidir. Salxımları 76,0% şirədən, 13,0% qabıq və lətin qalığından, 6,4% daraqdan, 4,6% toxumdan ibarətdir. 100 qram salxımda gilənin sayı 30 ədəd, 100 gilənin kütləsi 393,0 qr, 100 toxumun kütləsi 6,1 qr təşkil edir. Salxımlarında gilələrin orta sayı 91 ədəddir. Giləsində şəkərlilik 17,7 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 3,63 q/dm³ olmuşdur.

Daşınmaya və saxlanılmaya yararlıdır. Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir, gilələrinin dadı şirin, xoşagələndir.

Respublikanın dağətəyi və düzən rayonlarında əkilib – becərilməsi məqsədəuyğundur.

Sarıgilə sortu. Abşeronun ən qədim qiymətli süfrə üzüm sortlarından biridir. Onun əsas üç variasiyasına-tez; orta dövrdə və gecyetišən rast gəlinir. Məhsuldarlığı yüksəkdir. Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupunun süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) daxildir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 16 sm, eni 15,5 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Kəsikləri orta dərinlikdədir. Yarpaq ayasının kənarları nisbətən yuxarı doğru əyilib, aya zəif qıfşəkili formadadır. Yarpağın üst

Sarıgilə sortu

səthi zəif qabarıqlı olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri açıq, orta dərinlikdə olub, lirazşəkili formadadır. Aşağı kəsikləri orta dərinlikdə, girintili bucaq şəklində, yaxud tərəfləri paralel olan lirazşəkili formadadır. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlı olub, lirazşəkili, ellipsvari formada və tam bağlıdır. Dilimlərin ucundakı dişciklər tərəfləri zəif qabarıq, iti uclu üçbucaqşəkildir. Kənar dişcikləri iti uclu, mişarşəkili və enli üçbucaqşəkildir. Yarpağın alt səthi çılpəkdir. Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 16,5 sm, eni 8,4 sm), konusvari formada və orta sıxlıqdadır. Gilələri

də orta ölçüdə (uzunluğu 15,4 mm, eni 15,2 mm), girdə olub, sarı, yaxud qızılı rəngdədir. Qabığı qalın, elastik olub, lətdən asan ayrılır. Üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətli-şirəlidir. Dadı şirin və xoşagələndir. Giləsi 1-2 toxumludur.

Gecyetişən sortdur. Gilələri Abşeron şəraitində sentyabr ayının ikinci on günlüyündə tam yetişir. Vegetasiya müddəti 158 gün davam edir. Tənəyinin böyümə gücü yüksəkdir (211 sm). Birillik zoğları yaxşı yetişir (90,0%). Çiçəklərinin tökülmə miqdarı 50,8%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı isə 10,2% təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və antraknoz xəstəliyinə tolerantlıq (3 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə davamlılıq (2,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 56,9%; bar əmsalı 0,69; salxımların sayı 23 ədəd; salxımların orta kütləsi 180,4 qr; tənəyin orta məhsuldarlığı 4,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 94,0 s/ha təşkil edir.

Sort süfrə istiqamətlidir. Salxımlarının şirə çıxımı 88,9%, qabıq və lətin qalığı 5,5%, daraq 2,2%, toxum 3,4% təşkil edir. 100 qram salxımda gilənin sayı 40 ədəd, 100 gilənin kütləsi 286 qr, 100 toxumun kütləsi 4,1 qr–dır. Giləsində 21,5 q/100 sm³ şəkərlilik, 3,53 q/dm³ titrlənən turşuluq müəyyən edilmişdir.

Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir, gilələrinin dadı şirin, xoşagələndir.

Sort perspektivli olduğundan, respublikanın rayonlaşdırılmış kənd təsərrüfatı bitkilərinin reysterinə daxil edilmişdir.

Sultanı sortu. Vətəni Tacikistandır. Azərbaycan, Qırğızıstan və Özbəkistanda da geniş yayılmışdır.

Sort şərq süfrə sortları (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) yarımqrupuna mənsubdur.

Zoğun tacı qalın keçəşəkilli tükəle örtülüdür.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-18sm, eni 12-18sm), dəyirmi formada, kəsikləri dayaz olub, 3 dilimlidir. Yarpağın üst səthi açıq-yaşıl rəngdə

Sultanı sortu

olub, zəif qırıqlıqdır. Aşağı kəsiklərin izi görünür. Yuxarı kəsikləri çox dayaz olub, girintili bucaq şəklində, yaxud üçbucaqşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlı olub, lirasəkilli və ya dar oval formadadır. Yarpağın alt səthi sıx keçəşəkilli tüklə örtülmüşdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri və çox iri (uzunluğu 17-25 sm, eni 8-14 sm), konusvarı, tək-tək hallarda dar konusvarı, yaxud silindrik-konusvarı formadadır. Gilələri iri (uzunluğu 18-24 mm, eni 16-22 mm), oval, tək-tək hallarda girdə formada, ağımtıl-yaşıl, yaxud qızılı-kəhrəba rəngdədir. Gilələr tam yetişdikdə qonuru-qəhvəyi rəng alır. Qabığı qalın, möhkəm, şəffaf olub, üzərində zəif hiss edilən qara nöqtələr müşahidə edilir, üzəri zəif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvəri, xırtıldayan, sıx olub, şirəlidir. Dadı xoşagələndir. Bal ətiri verir.

Gecyetişən sortdur. Gilələri sentyabr ayının axırlarında tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 162-168 gün arasında davam edir.

Tənəkləri güclü və çox güclü böyüyəndir (248-306 sm). Zoğları qənaətbəxş səviyyədə (78,2-84,6%) yetişir. Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə olunmur.

Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı dözümlülük (tolerantlıq 3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 62,8%; bar əmsalı 0,66; məhsuldarlıq əmsalı 1,06; salxımların sayı 22 ədəddir. Salxımların kütləsi 236-400 qr, tənəyin məhsuldarlığı 5,5-8,8 kq, hektardan məhsuldarlıq 114-176 s/ha arasında tərəddüd edir.

Tənəklərinə çoxqollu yelpik formasının verilməsi, bar zoğlarının isə nisbətən uzun (12-16 gözcük) kəsilməsi məqsədəuyğundur.

Salxımlarının 76,4%-i şirədən, 13,8%-i qabıq və lətin qalıqından, 4,8%-i daraqdan, 5,0%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 346qr, 100 toxumun kütləsi 5,2qr-dır. Giləsində şəkərlilik 17,8-20,2q/100sm³, titrlənən turşuluq 4,2-5,6q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun məhsulu təzə halda istifadə edilir. Mövüc alınması üçün qiymətli mənbedir. Uzun müddət saxlamağa yararlıdır. Qurudulma zaman mövüc çıxımı (quru üzüm) 30-35% təşkil edir.

Sort perspektivli olduğundan, respublikanın rayonlaşdırılmış kənd təsərrüfatı bitkilərinin reysterinə daxil edilmişdir.

Sortun Abşeron bölgəsində, o cümlədən respublikanın düzən və dağətəyi bölgələrində əkilib-becərilən perspektivlidir.

Sürməyi sortu (Füzuli qara keçiməməsi). Azərbaycanın qədim süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort şərq qrupunun *subconvar antasiatica* Negr. yarımqrupuna aiddir.

Cavan zoğun tacı tünd-qırmızı, zoğun üzərindəki yarpaqlar isə parlaq-misi rəngindədir. Zoğun üzəri və yarpaqların alt səthi tüksüzdür. Yetişmiş birillik zoğlar yoğun və möhkəm olub, tünd-qəhvəyi rəngdədir.

Yarpaqları orta ölçülü (uzunluğu 16,4-19,6 sm, eni 15,5-18,5 sm), dəyirmi, yaxud oval formada olub, ayası 3-5 dilimlidir. Üst səthi hamar və tünd-yaşıl rəngdədir. Ayanın kəsikləri dayaz və ya orta dərinlikdədir. Yuxarı kəsikləri bağlı olub, yaxud açıq, orta dərinlikdə, dar ellipsvari formada, yaxud tamamilə bağlıdır. Açıq kəsiklər isə dayaz və lirasəkili formadadır. Aşağı kəsiklər açıq olub, dayaz və girintili bucaq şəklindədir. Saplaq oyuğu açıq və ya bağlı olub, yumru dibli lirasəkili, yaxud tağşəkili formadadır. Ayanın kənarındakı dişciklər iri və günbəzşəkildir. Orta dilim və yuxarı yan dilimin ucundakı dişciklər uzun və iri olub yan tərəfləri çox qabarıq üçbucaqşəkili və ya günbəzşəkili, aşağı yan dilimin ucundakı dişciklər isə günbəzşəkildir. Əlavə dişciklər çox kiçik, yan tərəfləri zəif qabarıq üçbucaqşəkildir. Yarpağın alt səthi tüksüzdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta böyüklükdə və ya iri olub (uzunluğu 16-26 sm, eni 11-15 sm) konus, silindrvari və ya şaxəli formada, orta sıxlıqda, yaxud seyrəkdir. Saplağı odunlaşmış, yoğun, möhkəm olub, açıq-yaşıl rəngdədir. Gilələri iri və ya çox iri (uzunluğu 22-26 mm, eni 15-18 mm), uzunsov və ya uzun olub, simmetrikdir. Tünd-bənövşəyi, yaxud qara rəngdədir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta böyüklükdə və ya iri olub (uzunluğu 16-26 sm, eni 11-15 sm) konus, silindrvari və ya şaxəli formada, orta sıxlıqda, yaxud seyrəkdir. Saplağı odunlaşmış, yoğun, möhkəm olub, açıq-yaşıl rəngdədir. Gilələri iri və ya çox iri (uzunluğu 22-26 mm, eni 15-18 mm), uzunsov və ya uzun olub, simmetrikdir. Tünd-bənövşəyi, yaxud qara rəngdədir.

Sürməyi sortu (Füzuli qara keçiməməsi).

Gilələri sentyabr ayının birinci ongünlüyündə tam yetişir. Vegetasiya müddəti 147,3 davam edir. Tənəyi çox güclü inkişaf edir (308 sm). Zoğları kafi yetişir (77,4%). Sort mildiu, oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı (3-3,5 ball) orta davamlıdır (tolerantdır). Salxımında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir (10,8%). Çiçəklərin tökülməsi orta (46,3%) dərəcədədir

Yüksək, yaxud çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 61,2%; bar əmsalı 1,17; salxımların orta kütləsi 210,6 qr təşkil edir. Bir tənəyin orta məhsuldarlığı 10,2 kq hektardan məhsuldarlığı isə 226,6 s/ha təşkil edir.

Salxımlar mexaniki tərkibinə görə 81,43% şirədən, 3,63% daraqdan, 12,5% qabıq və lətin bərk qalığından, 2,44% toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 423,7 qr, 100 toxumun kütləsi 5,97 qr-dır. Giləsində şəkərlilik 16,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq isə 5,89 q/dm³-dir.

Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir, gilələrinin dadı şirin, xoşagələndir.

Qarabağ – Mil bölgəsi üçün perspektivlidir.

Şabranı sortu. Azərbaycanın ən qədim süfrə üzüm sortlarından biridir. Respublikanın Abşeron yarımadasında, o cümlədən Şabrançay ətrafı ərazilərdə, Dəvəçi və Xaçmaz rayonlarında köhnə üzüm bağlarında yayılmışdır.

(Sinonimi-Qara şabranı, Şuvanı, İri giləli Qara şanı, Qara üzüm).

Sort morfoloji əlamətlərinə və bioloji xüsusiyyətlərinə görə şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) daxildir.

Zoğun tacı və ilk yarpaqları qırmızımtıl çalarları olan ağımtıl, yarpaqların üst səthi isə sarımtıl-tunc rəngində çalarları olan açıq-yaşıl rəngdə olub, keçəşəkilli tüklə örtülmüşdür.

Yarpaqları orta ölçüdə, yaxud iri (uzunluğu 14-21 sm, eni 12-19 sm), dəyirmi yumurtaşəkilli, bəzən oval

Şabranı sortu

formada olub, ayası zəif yarılmış, 3-5 dilimli, yaxud bütövdür. Ayanın üst səthi qırıxıq-xırdaqabarıqlı olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Yuxarı və aşağı kəsikləri dayaz, açıq olub, girintili bucaq şəklində, yaxud kəsiyin izi görünür. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, enli üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə enli üçbucaqşəkilli, yaxud künbəzşəkillidir. Yarpağın alt səthi açıq-yaşıl rəngdə olub, seyrək, yaxud orta sıxlıqda keçəşəkilli tüklə örtülmüşdür. Saplaq oyuğu bağlı, dar ellipsvari formada, yaxud açıq, dar ağızlı liraşəkilli formadadır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 14-22 sm, eni 10-12 sm), konusvari, bəzən enli-konusvari, dar konusvari, şaxəli formada olub, seyrək, orta sıxlıqda və ya sıxdır. Gilələri orta ölçüdə və iri (uzunluğu 16-22 mm, eni 17-24 mm), girdə, yaxud sıxılmış formada olub, tünd-göy rəngdə çalarları olan qara, yaxud tünd-bənövşəyi rəngdə olub, üzəri sıx mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı sıx, qalın və möhkəmdir. Ləti ətvəri, xırtıldayan olub, şirəlidir. Dadı turşa-şirin və xoşagələndir. Şirəsi açıq-çəhrayı rəngdədir.

Gecyetišən süfrə üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının axırlarında və oktyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 163-170 gün arasında davam edir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (252 sm). Zoğları qənaətbəxş səviyyədə, yaxud yaxşı yetişir (70-84%). Çiçəkləri orta səviyyədə, yaxud çox tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə olunmur. Sort Abşeron şəraitində oidium, boz çürümə və antraknoz xəstəliyinə tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək, yaxud çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 46,8-72,6%; bar əmsalı 0,50-0,78; məhsuldarlıq əmsalı 1,10-1,44; salxımın miqdarı 21-36 ədəd; salxımın orta kütləsi 196-262 qr; kolun məhsuldarlığı 5,4-7,6 kq; hektardan məhsuldarlıq 120-169 s/ha arasında dəyişir.

Giləsində şəkərlilik $19,2-21,6 \text{ q}/100 \text{ sm}^3$, titrlənən turşuluq $5,6-7,2 \text{ q}/\text{dm}^3$ arasında tərəddüd edir.

Sortun salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir. Gilələrinin dadına, keyfiyyətinə dietik və qidalılıq xüsusiyyətləri

yətinə görə Ağ şanı və Qara şanı sortları qədər qiymətlidir. Şabranı süfrə sortu kimi təzə halda geniş istifadə edilir. Sortun məhsulu bəhməz, mürəbbə, üzüm şirəsi hazırlamaq üçün qiymətli materialdır. Respublikanın Abşeron, Gəncə-Qazax, Muğan-Səlyan, Lənkəran-Astara, Naxçıvan bölgələrində əkili-becərilməsi perspektivlidir.

Şamaxı mərəndisi sortu. Azərbaycanın ən qədim, gec yetişən, çox yüksək məhsuldar, qiymətli süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort şərq ekolojicoğrafi qrupunun süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Neqr.) daxildir.

Şamaxı mərəndisi sortu

Yarpaqları iri (uzunluğu 21 sm, eni 20 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Yarpaqların üst səthi hamar, parlaq olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Alt səthi isə açıq-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri dayaz və orta dərinlikdə, bağlı olub, enli-ellipsvari, ensiz-ellipsvari formada və ya tam örtülmüşdür. Tək-tək yarpaqlarda yuxarı kəsiklər açıq, dar ağızlı, iti dibli liraşəkilli formada olur. Aşağı kəsikləri dayaz, açıq və ya bağlı olub, iti dibli qayışşəkilli (açıq kəsiklər), iti dibli dar-ellipsvari (bağlı kəsiklər) formadadır. Saplaq oyuğu açıq, düz yaxud dəyirmi dibli tağşəkilli, tək-tək hallarda iti dibli kvadratşəkilli formadadır. Dilimlərin ucundakı dişcikləri, iti uclu üçbucaqşəkillidir. Kənar dişcikləri mişarvari üçbucaqşəkilli yaxud iti uclu tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpəqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri (uzunluğu 18,6 sm, eni 11,6 sm), konusvari yaxud enli-konusvari formada olub, sıx və ya çox sıxdır. Gilələri iri (uzunluğu 19,2 mm, eni 16,3 mm), oval yaxud yumurtavari formada tünd-qırmızı, tam yetişdikdə isə açıq-qara rəngdə olur. Qabığı qalın, elastik olub, üzəri qalın mum təbəqəsilə örtülmüşdür. Ləti ətli, sıx, xırtıldayan olub, dadı sadə və xoşagələndir. Giləsində 1-3, bəzən 2 toxumludur.

Gecyetişən sortdur. Gilələri Abşeron şəraitində oktyabr ayının əvvəllərində tam yetişmiş və vegetasiya müddəti 169 gün davam

edir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (287 sm). Birillik zoğları qənaətbəxş yetişir (79,0%). Çiçəklərinin tökülmə dərəcəsi 36,7%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı isə 8,7% həddindədir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı davamsızlıq (4 bal), antraknoz xəstəliyinə qarşı isə tolerantlıq (3 bal) nümayiş etdirmişdir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 58,3%; bar əmsalı 0,70; tənəyin orta məhsuldarlığı 6,8 kq; hektardan məhsuldarlıq 151 s/ha–dır.

Giləsində şəkərlilik 18,4 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,63 q/dm³ olmuşdur.

Salxım və gilələrinin əmtəəlik keyfiyyəti və orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir. Gilələrinin dadı şirin və xoşagələndir. Təzə halda geniş istifadə olunur.

Sort perspektivli olduğundan, respublikanın rayonlaşdırılmış kənd təsərrüfatı bitkilərinin reysterinə daxil edilmişdir. Alçaq dağlıq zonası üçün perspektivli sayılaraq rayonlaşdırılmışdır.

Şəfeyi sortu. Azərbaycanın ən qədim süfrə üzüm sortlarından biridir. Naxçıvan bölgəsində qədimdən geniş əkilib-becərilir.

Sort morfoloji əlamətlərinə və bioloji xüsusiyyətlərinə görə şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Cavan zoğun tacı çılpaq olub, yaşıl, yaxud açıq-yaşıl rəngdədir.

Yarpaqları iri (uzunluğu 18-22 sm, eni 16-21 sm), dəyirmi, tək-tək hallarda eninə - oval formada olub, 5 dilimlidir. Ayası zəif yarılmışdır. Yarpağın üst səthi zəif qabarıqlı, yaxud hamar olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri açıq, orta dərinlikdə, yaxud dərin olub, iti dibli dar ağızlı lıraşəkili, yaxud tərəfləri paralel, dibi iti lıraşəkili formadadır. Aşağı kəsikləri aşıq, orta dərinlikdə yaxud dayaz olub, iti dibli, tərəfləri

paralel lirasəkili formadadır. Saplaq oyuğu bağılı olub, dar ellipsisvari formadadır. Dilimlərn ucundakı dişçiklər iti uclu, tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkili, tək-tək hallarda künbəzşəkildir. Kənar dişçikləri də iri, əsası enli olub, künbəzşəkili, yaxud tərəfləri nisbətən qabarıq, iti uclu mişarvaridir. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Çiçəkləri funksional diş tiplidir. Salxımları iri, yaxud çox iri (uzunluğu 15-52 sm, eni 6-18 sm), konusvari, qanadlı, yaxud şaxəli formada olub, salxımın saplağı 3-8 sm arasında dəyişir. Gilələrin saplağı da xeyli uzundur. Salxımın sıxlığı çiçəklərin tozlanmasından asılı olaraq çoxseyrək, seyrək, yaxud orta sıxlıqda olur. Gilələri iri (uzunluğu 17-25 mm, eni 13-20 mm), oval, tək-tək hallarda uzunsov formada olub, yaşılımtıl-ağ rəngdədir. Gilələri tam yetişdikdə, günəşlə çox işıqlanan hissələri çəhrayı rəngə çalır. Gilənin qabığı qalın, elastik, şəffaf olub, lətdən asanlıqla ayrılır, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür.

Ləti ətvəri, zəif şirəli olub, sıx və xırtıldaandır. Şirəsi rəngsiz, dadı xoşagələn, şirin və harmonikdir.

Gecyetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının axırlarında, yaxud oktyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 167-174 gün arasında tərəddüd edir.

Tənəyi güclü böyüyür (236 sm). Zoğları yaxşı yetişir (88-92%). Çiçəkləri normal tozlanmadıqda həddən artıq tökülür, salxımlarında noxudlaşmış gilələr çox inkişaf edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 46,0-61,6 %; bar əmsalı 0,55-0,69; məhsuldarlıq əmsalı 1,10-1,2; salxımların sayı 20-26 ədəd arasında dəyişir. Salxımların orta kütləsi 250-320 qr, tənəyin məhsuldarlığı 5,65,6-7,2 kq, hektardan məhsuldarlıq 124,4-160,0 s/ha arasında tərəddüd edir.

Giləsində şəkərlilik 18,6-22,5 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,2-6,2 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun məhsulu təzə halda istifadəyə və qurutma üçün yararlıdır. Şəfeyi sortu nəqliyyata, sıxılmaya, saxlanmaya davamlılığı, salxım və gilənin xoşagələn dadı və ətiri ilə seçilir.

Sortun respublikanın düzən və dağətəyi bölgələrində əkilib-

becərilməsi perspektivlidir.

Təbrizi sortu. Azərbaycanın ən qədim, qiymətli süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasitica* Negr.) mənsubdur.

Cavan zoğun tacı və zoğun üzərindəki birinci üç yarpaq seyrək torşəkilli tüküdür. Birinci, ikinci yarpaqları narıncı, zoğlar isə açıq-yaşıl rəngdədir. Yetişişmiş birillik zoğlar qırmızımtıl - qəhvəyi rəngdədir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 16-21 sm, eni 15,0-17,3 sm), oval formada olub, ayası 5 dilimlidir. Ayanın müstəvisi düz, yaxud qıf və ya novşəkilli formadadır. Yarpağın üst səthi tünd-yaşıl rəngli, parlaq, zəif qabarıqlıdır. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, adətən bağlı olub, enli, yaxud dar ellipsvari formadadır. Aşağı kəsiklər dayaz, açıq, izi görünən girintili bucaq və ya qayışşəkilli olur. Saplaq oyuğu açıq, oxvari, kvadrat, yaxud bir və ya iki dişciyi olan liraşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər enli, iti uclu, yan tərəfləri qabarıq, üçbucaq və ya bir tərəfi qabarıq mişarşəkillidir. Qıraq dişciklər üçbucaq, günbüz və ya bir tərəfi qabarıq olan mişarşəkillidir. Saplaq mərkəzi damardan qısa olub, çəhrayı rəngdədir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımı orta ölçüdə (uzunluğu 10-20 sm, eni 7-10 sm), konusvari və sıxdır. Salxımın saplağı 3-4 sm-dir, odunlaşmış deyil, açıq-yaşıl rəngdədir. Gilələri orta ölçüdə və iri (uzunluğu 15-23 mm, eni 12-16 mm), oval olub, tam yetişdikdə qızılı rəng alır. Qabığı elastik, möhkəm olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətli-şirəli olub, zəif xırtıldayandır. Dadı xoşagələn və harmonikdir. Giləsində 2-4 toxum vardır.

Orta dövrdə yetişən süfrə üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının birinci ongünlüyündə yetişməyə başlayır. Tumurcuqların açılmasından gilələrinin tam yetişməsinə qədər olan vegetasiya müddəti 143 gün davam edir.

Təbrizi sortu

Tənəyinin böyümə gücü yüksəkdir (208,8 sm). Zoğları yaxşı yetişir (89,1%). Çiçəklərin tökülməsi orta (45,8%) dərəcədədir. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr 7,2% təşkil edir. Sort mildiu, boz çürümə və oidium xəstəliklərinə (4-4,5 bal) davamsızdır.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində 59,6% barlı zoğlar inkişaf edir. Salxımların orta kütləsi 213,5 qr; bar əmsalı 0,91; məhsuldarlıq əmsalı 1,40; bir tənəyin məhsuldarlığı 6,8 kq; hektardan məhsuldarlıq 151,1 s/ha təşkil edir.

Şirəsində şəkərlilik 18,8 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,1q/dm³-dir.

Sortun məhsulu təzə halda istifadəyə və qurutma üçün yararlıdır. Təbrizi sortu nəqliyyata, sıxılmaya, saxlanmaya davamlılığı, salxım və gilənin, gözəlliyi gilələrinin xoşagələndə dadı və ətəri ilə seçilir. Demək olar ki, respublikanın bütün bölgələrində yetişdirilir, respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir.

Respublikanın Kürkənarı suvarılan ovalıq, Şirvan–Qarabağ suvarılan ovalıq, Suvarılan dağətəyi–düzən, Samur –Dəvəçi suvarılan ovalıq, Dağətəyi çöl və Alçaq dağlıq zonalarında rayonlaşdırılaraq əkilib–becərilir.

Yalançı şanı sortu. Azərbaycanın ən qədim, qiymətli süfrə üzüm sortlarından biridir. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpağı orta ölçüdə (uzunluğu 14-17 sm, eni 12-15 sm), dəyirmi yaxud oval formada, yuxarı və aşağı kəsikləri orta dərinlikdə yaxud dayaz olub, 3 dilimlidir. Saplaq oyuğu açıq yaxud bağlıdır. Açıq kəsiklər iti dibli lirasəkilli, dar kəsikli, yaxud tağşəkilli, bağlı kəsiklər isə ellipsəkilli formada. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Çiçəkləri ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 sm, eni 7-10 sm), dar konusşəkilli, yaxud silindrik formada, seyrək və ya orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 15-20 mm, eni 12-18 mm), oval, tək-tək hallarda uzunsov formada olub, ağımtıl-sarı rəngdədir. Ləti ətvaridir, zərif xırtıldayan olub, dadı və

Yalançı şanı sortu

etri xoşagələndir. Qabığı sıx və elastikdir. Giləsində 2-4 toxum var.

Sort orta dövrdə yetişəndir. Tam yetişməsi sentyabr ayının I ongünlüyünə təsadüf edir. Tənəyi orta boyatandır (182 – 198 sm). Zoğları yaxşı yetişir (88 – 95%). Çiçəkləri orta miqdarda, yaxud çox tökülür (42 -68%). Oidium xəstəliyinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) göstərir. Salxım yarpaqbükəni ilə güclü sirayətlənir.

Orta məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 56%; bar əmsalı 0,82; salxımın orta kütləsi 226,0 qr; kolun orta məhsuldarlığı 2,8 kq təşkil edir.

Giləsində şəkərlilik 22,6 q/100 sm³, titirlənən turşuluq 5,22 q/dm³–dir. Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri qənaətbəxşdir. Abşeron bölgəsi üçün perspektivlidir.

Zeynəbi sortu. Azərbaycanın azyayılan üzüm sortlarından biridir. 1948-ci ildə Gəncə Üzümçülük və Şərabçılıq Təcrübə Syansiyasının kolleksiya bağına əkilmişdir.

Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar arientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Tacı orta qalınlıqda keçəvari tükə örtülü olub, tunc rəngindədir. Birillik zoğları açıq-sarı, yaxud sarımtıl-qəhvəyi, buğum düyünləri isə açıq-qəhvəyi rəngdədir. Buğumarası 8-12 sm arasında dəyişir. Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-18 sm, eni 11-16 sm), dəyirmi, 5 dilimli olub, kəsikləri dayaz, yaxud orta dərinlikdədir. Ayanın müstəvisi düz, yarpaq səthi hamar olub, bulanıq-yaşıl rəngdədir. Alt səthi çılpəqdır. Yuxarı kəsikləri dayaz, açıq olub, girintili bucaq şəklində, yaxud tərəfləri paralel lıraşəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri açıq, yaxud bağlı olub, tam bağlı və ya izi görünən bıcaq şəklindədir. Saplaq oyuğu açıq olub, iti dibli, lıraşəkilli, yaxud tağşəkillidir.

Çiçəkləri ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 14-22 sm, eni 8-11 sm), konusvari, yaxud silindr formalı olub, ortasıxlıqda və ya sıxdır. Gilələri iri (uzunluğu 17-23 mm, eni 12,5-17

Zeynəbi sortu

mm), oval formada, simmetrik, parlaq ağımtil-yaşıl rəngdədir. Ləti ətvari olub, zəif şirəlidir. Dadı və ətiri xoşagələn və harmonikdir. Qabığı qalın, möhkəm və elastikdir. Lətdən asanlıqla ayrılır. Giləsində 1-2 toxum vardır.

Abşeron şəraitində sortun vegetasiya müddəti 155-163 gün arasında dəyişir. Gilələri sentyabr ayının II ongünlüyündə tam yetişir. Kolları orta və güclü böyüyür (186-226 sm). Zoğları yaxşı yetişir (88,6%). Çiçəkləri orta və yüksək miqdarda tökülür (52,6-74,2%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələrə rast gəlinmir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində bağlı zoğların miqdarı 52,6-60,8%; salxımların sayı 16-24 ədəd; bar əmsalı 0,52-0,72; məhsuldarlıq əmsalı 0,98-1,12; salxımların orta kütləsi 220-278 qr; kolların məhsuldarlığı isə 88,8-133,3 s/ha arasında dəyişir.

Sort salxım və gilələrinin mexaniki xüsusiyyətlərinə görə tipik süfrə istiqamətlidir. Salxımlarının 78,6%-i şirədən, 14,2%-i qabıq və lətin qalığından, 5,3%-i daraqdan, 4,9%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin çəkisi 223,6-240,2 qr, 100 toxumun kütləsi isə 4,6-5,2 qr. arasında tərəddüd edir.

Giləsində şəkərlilik 15,6-17,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,12-6,18 q/dm³ arasında dəyişir.

Təzə halda istifadə olunur. Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yaxşıdır.

Kür–Araz ovalığının suvarılan əraziləri, Naxçıvan və Abşeron bölgələri üçün perspektivlidir.

KIŞMIŞ SORTLARI

Ağ kişmiş sortu. Sortun vətəni haqqında ziddiyətli fikirlər var. Ağ kişmiş sortu qədimdən Naxçıvan və Abşeron bölgələrinin köhnə üzüm bağlarında, ev təsərrüfatlarında geniş əkilib-becərilir.

Sort morfoloji əlamətlərinə və bioloji xüsusiyyətlərinə görə şərq

Ağ kişmiş sortu

süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Zoğun tacı zəif tüklü olub, açıq-yaşıl rəngdə olub, çılpəqdir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 14-17sm, eni 12-15sm), dəyirmi, yaxud oval formada olub, 3-5 dilimlidir. Ayası zəif yarılmışdır. Yuxarı kəsikləri açıq, dayaz olub, girintili bucaq şəklində, yaxud üçbucaqşəkillidir. Aşağı kəsiklərinin izi görünür. Tək-tək hallarda girintili bucaq şəklində, yaxud lirasəkillidir. Saplaq oyuğu açıq, lirasəkilli və ya oxvari, yaxud bağlı, ellipsisvari formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklər mişarşəkillidir, ucu itidir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları xırda ölçüdə iri ölçüyə qədər dəyişir. Uzunluğu 10-22 sm, eni 8-14 sm arasında tərəddüd edir. Salxımlarının formasında müxtəlif variasiyalar müşahidə edilir. Salxımları silindrik, silindrik-konusvari, konusvari, yaxud enli-konusvari formalarda olur. Orta sıxlıqda və sıxdır. Gilələri xırda (uzunluğu 12-14 mm, eni 10-12 mm), oval, tək-tək hallarda girdə formada olur. Rəngi ağ, sarımtıl ağ, tam yetişdikdə isə qızılı-sarı rəngdə olur. Qabığı nazik və elastikdir. Ləti sıx və ətvaridir. Dadı xoşagələn və harmonikdir.

Orta-tez yetişən üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının axırlarında tam yetişir. Vegetasiya müddəti 134-142 gün arasında tərəddüd edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə tolerantlıq nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir. Tənəkləri orta və güclü böyüyür (192-226sm). Zoğları yaxşı yetişir (92-94%). Çiçəkləri aşağı və orta səviyyədə tökülür.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 48,6-66,2%; bar əmsalı 0,8-1,2; məhsuldarlıq əmsalı 1,26-1,44; salxımların sayı 27-44 ədəd arasında tərəddüd edir. Salxımlarının orta kütləsi 180-300 qr, kolun məhsuldarlığı 3,8-6,6 kq, hektardan məhsuldarlıq 84,4-146,6 s/ha arasında dəyişir.

Giləsində şəkərlilik 22,4-24,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,2-5,2 q/dm³ arasında dəyişir.

Quru üzüm çıxımı 27-36%-dir. Sortun məhsulu yüksək keyfiyyətli kişmiş istehsalı üçün qiymətli mənbədir. Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yaxşıdır. Təzə halda və mürəbbə bişiril-

məsində geniş istifadə olunur.

Respublikanın Abşeron bölgəsində və Naxçıvan Muxtar Respublikasında əkilb-becərilməsi perspektivlidir.

Ağ oval kışmış sortu. Azərbaycanın ən qədim qiymətli kışmış üzüm sortudur, respublikanın əksər bölgələrində yayılmışdır.

Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Zoğun tacı və I və III yarpaqların zəif, seyrək torabənzər tükülü olub, yarpaqların rəngi qızılı-sarı çalarları olan açıq-yaşıl rəngdədir.

Birillik zoğlarının buğumarası orta ölçüdə olub, açıq-qəhvəyi, buğum düyünləri isə tünd-qəhvəyi rəngdədir.

Ağ oval kışmış sortu

Yarpaqları iri (uzunluğu 16-22 sm, eni 15-21 sm), dəyirmi formada, 5 dilimli olub, açıq-yaşıl rəngdədir. Ayanın müstəvisi düz, üst səthi isə hamardır. Yuxarı kəsikləri dayaz, yaxud orta dərinlikdə, açıq və ya bağlı olub, girintili bucaq şəklində, qayışşəkilli, yaxud dar ellipsvari formadadır. Saplaq oyuğu dərin olub, oxvarı, tağşəkilli, yaxud kvadratşəkilli formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər düz, iti uclu tərəfləri qabarıq üçbucaqşəkilli, yaxud bir tərəfə əyilmiş iti uclu, darüçbucaqşəkilli olub, mişarvaridir. Kənar dişcikləri dəyirmi-mişarvari, düz künbəzşəkilli, bir tərəfi qabarıq mişarvari, yaxud iti uclu tərəfləri qabarıq mişarvaridir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları kiçik ölçüdən çox iri (uzunluğu 10-25 sm, eni 7-12 sm) ölçüyə qədər dəyişir. Konusvarı, dar-konusvarı, qanadlı, hətta silindrik formada olub, seyrək, orta sıxlıqda və sıxdır. Gilələri xırda və orta ölçüdə (uzunluğu 10-15 mm, eni 7-12 mm), simmetrik, oval, yumurtavari formada olub, simmetrikdir. Rəngi ağımtıl-yaşıl, qızılı-sarıdır. Ləti şirəli-ətvari olub, dadı harmonik və xoşagələndir.

Sort orta-tez dövrdə yetişəndir. Abşeron şəraitində vegetasiya

müddəti 136-148 gündür. Sortun kolları güclü böyüyəndir (246,6 sm). Zoğları yaxşı yetişir (88,2%). Çiçəkləri aşağı və orta dərəcədə tökülür (30,0-42,8%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 68,2%; salxımların miqdarı 31 ədəd; bar əmsalı 0,67; məhsuldarlıq əmsalı 1,0; salxımların orta kütləsi 280 qr–dır. Kolun məhsuldarlığı 8,4 kq, hektara düşən məhsuldarlıq isə 186,6 s/ha–dır. Tənəyinə ştamblı, çoxqollu yelpik formasının verilməsi və bar zoğlarının 10-14 gözə verilməsi məqsədəuyğundur.

Giləsində şəkərlilik 19,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,78 q/dm³–dir.

Sort kişmiş istehsalı üçün olduqca qiymətli materialdır. Təzə halda da geniş istifadə olunur. Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir.

Respublikanın əksər bölgələrində rayonlaşdırılaraq (Kürkənarı suvarılan ovalıq, Şirvan–Qarabağ suvarılan ovalıq, Suvarılan dağətəyi–düzən, Samur–Dəvəçi suvarılan ovalıq, Dağətəyi çöl və Alçaq dağlıq zonaları) əkilib–becərilir.

Çəhrayı kişmiş sortu. Azərbaycanın ən qədim tezyetişən kişmiş üzüm sortlarındanır. Naxçıvan MR-da geniş yayılmışdır. Sort şərq sortları ekolojicoğrafi qrupuna (*convar orientalis subcon. antasiatica* Negr.) aid edilir. Təzə harda istifadəyə və kişmiş istehsalı üçün olduqca yararlıdır.

Yarpaqları iri (uzunluğu 20 sm, eni 19 sm), dəyirmi formada, kəsikləri orta dərinlikdə olub, 3-5 dilimlidir. Yarpağın üst səthi hamar olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Alt səthi isə açıq-yaşıl rəngdə olub, çılpaqdır. Aşağı kəsikləri dayaz və ya çox dayazdır, izi görünən grintili bucaq şəklindədir. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə olub,

Çəhrayı kişmiş sortu

açıqdır, lıraşəkillidir.

Salxımları orta irilikdə (uzunluğu 13,8 sm, eni 7,2 sm), konusvarı, silindrik-konusvarı formada olub, gilələri sıx yerləşmişdir. Gilələri orta irilikdə (uzunluğu 11,5 mm, eni 10,6 mm) olub, oval formadadır. Rəngi çəhrayıdır. Qabığı nazikdir. Ləti ətli-şirəlidir, toxumsuzdur.

Tezyetişən kişmiş üzüm sortudur. Gilələrinin tam yetişməsi avqust ayının əvvəllərinə (13.VIII) təsadüf edir. Vegetasiya müddəti 115,7 gün davam edir. Tənəkləri güclü boy atır (318 sm). Birillik zoğları yaxşı yetişir (82,4 %). Sort Abşeronda oidium və antraknoz xəstəliyinə tolerantlığı (3 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə davamlılığı (2,5 bal) ilə səciyyələnilir. Çiçəklərinin tökülməsi 30%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı 2,0% təşkil edir.

Yüksək, yaxud çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 73,6%; bar əmsalı 0,98; salxımların sayı 42 ədəd; salxımların orta kütləsi 199,0 qr; tənəyin orta məhsuldarlığı 8,4 kq; hektardan məhsuldarlıq 186,0 s/ha təşkil edir.

Giləsində 20,1 q/100 sm³ şəkərlilik, 4,0 q/dm³ titrlənən turşuluq müəyyən edilmişdir. Sort mexaniki xüsusiyyətlərinə görə tipik süfrə istiqamətlidir.

Sort kişmiş istehsalı üçün olduqca qiymətli materialdır. Təzə halda da geniş istifadə olunur. Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir.

Kür–Araz ovalığının suvarılan əraziləri, Naxçıvan və Abşeron bölgələri üçün perspektivlidir.

Əsgəri sortu. Azərbaycanın ən qədim üzüm sortlarından biridir.

Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subcon. antasiatica* Negr.) daxildir.

Zoğun tacı açıq keçəşəkili tüküldür. İlk yarpaqlar parlaq, qızılı-sarı rəngdə olub, alt tərəfi tüklə örtülüdür.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 16-19 sm, eni 16-19 sm), dəyirmi olub, 5 dilimlidir. Yarpaqların üst

Əsgəri sortu

səthi parlaq-yaşıl və hamardır. Yuxarı kəsikləri dərin, bağlı, yumurta-vari formada və ya deşiyi tam bağlıdır. Aşağı kəsikləri dayaz, açıq olub, iti dibli lirasəkillidir. Saplaq oyuğu açıq və itidibli tağşəkilli formadadır. Dilimlərin ucundakı dişçiklər uçbucaşəkillidir. Kənar dişçiklər düz, yaxud tərəfləri zəif qabarıq uçbucaşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpəkdir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 14-26 sm, eni 7-13 sm), konusvari, enli-konusvari, tək-tək hallarda silindrik formada olub, seyrək və orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-20 mm, eni 11-14 mm), oval, yaxud silindirik-yumurtavari formada, yaşılımtıl-sarı rəngdə olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı qalın olub, qeyri-elastikdir. Ləti ətvari-şirəli, zəif xırtıldaandır.

Sort tez-orta dövrdə yetişəndir. Vegetasiya müddəti Abşeron şəraitində 138-147 gün arasında tərəddüd edir. Gilələri avqust ayının əvvilində tam yetişir.

Sortun tənəkləri orta boy gücünə malikdir (182 sm). Zoğları yaxşı yetişir (96,2%). Çiçəkləri orta və yüksək miqdarda tökülür (51,6-70,5%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşühidə olunmur. Sort Abşeron şəraitində göbələk xəstəliklərinə (oidium, boz çürümə, antraknoz) qarşı tolerantlıq nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 52%; salxımın sayı 18 ədəd; bar əmsalı 0,56; məhsuldarlıq əmsalı 1,12 təşkil edir. Salxımın orta kütləsi 256 qr, kolun məhsuldarlığı 4,6 kq, hektardan məhsuldarlıq 102,2 s/ha-dır.

Giləsində şəkərlilik 18,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,25 q/dm³-dir.

Sortun məhsulu qurudulma üçün olduqca əlverişlidir. Təzə halda da geniş istifadə edilir. Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir.

Sort respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Kür-Araz ovalığının suvarılan əraziləri, Naxçıvan və Abşeron bölgələri üçün perspektivlidir.

Xırça kışmış sortu. Azərbaycanın aborijen üzüm sortlarından biridir. Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Neqr.) mənsubdur.

Zoğun tacı yaşıl rəngdə olub, çılpacdır. Birillik zoğları açıq-sarı, buğum düyünləri isə açıq-qəhvəyidir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 sm, eni 13-17 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Ayası zəif

Xırça kışmış sortu

yarılmışdır, qalın və hamardır. Ayanın müstəvisi zəif dalğavarıdır. Üst səthi tünd-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri açıq, girintili bucaq, yaxud üçbucaqşəkilli olub, dayazdır. Aşağı kəsiklərin izi görünür, yaxud girintili bucaq şəklindədir. Saplaq oyuğu açıq olub, lıraşəkilli, yaxud tağşəkilli formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər tərəfləri nisbətən qabarıq, sonu dəyirmi, orta ölçülü üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthindəki tükcüklər zəif və çox seyrəkdir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 16-22 sm, eni 8-12 sm), silindirik-konusvarı, yaxud dar konusvarı formada olub, sıx və çox sıxdır. Gilələrinin uzunluğu 11-14 mm, eni 10-13 mm arasında dəyişir. Girdə formada, yaşılımtıl-sarı rəngdə olub, ləti şirəli, qabığı elastikdir. Gilənin üzərində (gilənin əsasında) bir qara nöqtə müşahidə edilir.

Orta-tez dövrdə yetişən kışmış üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının ikinci on günlüyündə tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 130-138 gün arasında tərəddüd edir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (232 sm). Zoğları yaxşı yetişir (88,2-91,8%). Çiçəkləri aşağı və orta səviyyədə (32,6-54,8%) tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə edilir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 52-58%; bar əmsalı 0,52-0,66; məhsuldarlıq əmsalı 0,86-0,92; salxımın sayı 14-22 ədəd arasında dəyişir. Salxımlarının kütləsi 140-230 qr, kolun məhsuldarlığı 3,6-6,0 kq, hektardan məhsuldarlıq 80,6-130,2 s/ha

arasında tərəddüd edir. Giləsində şəkərlilik 16,0-19,2 q/100sm³, titrlənən turşuluq 4,8-6,4 q/dm³ arasında tərəddüd edir. Sortun məhsulu kişmiş istehsalı ilə yanaşı, təzə halda istifadəyə yararlıdır. Daşanmaya davamsızdır. Salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir.

Respublikanın Gəncə-Qazax, Naxçıvan və Abşeron bölgələrində geniş əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Kişmiş xışray sortu. Orta Asiyada *Nimrəng* və *Qara Kişmiş* sortlarının hibridləşdirilməsindən alınmışdır. (Müəlliflər – Q.V.Oqeyenko və K.V.Smirnovdur).

Kişmiş xışray sortu

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 15-22 sm, eni 14-21 sm), dəyirmi formada, 5 dilimli olub, ayası zəif yarılmışdır. Ayanın müstəvisi düz, bəzən dalğavaridir. Üst səthi hamardır. Yuxarı kəsikləri, açıq, dayaz və qayışvari formada, bəzən isə bağlıdır. Aşağı kəsikləri açıq, dayaz, qayışşəkilli, yaxud bağlı, dar ellipsisvari formadadır. Saplaq oyuğu açıq olub, lirasəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər sonu dəyirmi üçbucaqşəkilli olub, iridir. Kənar dişciklər üçbucaqşəkilli olub, mişarvaridir. Yarpağın alt səthi çılpadır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 16 sm, eni 12 sm), konusvari formada olub, orta sıxlıqda və sıxdır. Salxımların kütləsi 260-350 qr arasında dəyişir. Gilələri iri olub (uzunluğu 17-19 mm, eni 13-15 mm) üzərində zəif qəhvəyi nişanələri olan sarı rəngdədir. Qabığı nazik və elastikdir. Üzəri zərif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvari və sıxdır. Dadı şirin və xoşagələndir.

Abşeron şəraitində gilələrin yetişməsi avqust ayının sonuncu, sentyabr ayının birinci ongünlüyünə təsadüf edir. Tənəklərinin böyümə gücü yaxşıdır. Zoğları yaxşı yetişir. Çiçəkləri aşağı və orta miqdarda tökülür (36-50%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə edilmir. Sort Abşeron şəraitində oidium, boz çürünə və antraknoz xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3–3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 55-62%; bar əmsalı 0,56-0,76; məhsuldarlıq əmsalı 0,96-1,24; salxımın miqdarı 16-23 ədəd arasında dəyişir. Salxımlarının kütləsi 186 qr, kolun məhsuldarlığı 7,8 kq, hektardan məhsuldarlıq 173,3 s/ha arasında tərəddüd edir.

Giləsində şəkərlilik 18,6 q/100sm³, titrləşən turşuluq isə 6,2 q/dm³ təşkil edir.

Salxım və gilələrinin əmtəəlik keyfiyyəti və orqanoleptik xüsusiyyətləri yüksəkdir. Kişmiş istehsalı üçün olduqca qiymətli mənbədir. Təzə halda da geniş istifadə olunur.

Abşeron bölgəsi üçün perspektivlidir.

Qara kişmiş sortu. Azərbaycanın ən qədim qiymətli tezyetişən kişmiş üzüm sortlarındanıdır. Sort şərq ekoloci-coğrafi (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) qrupuna aid edilir.

Yarpaqları iri (uzunluğu 20 sm, eni 19 sm) girdə olub, 3-5 dilimlidir. Yarpağın üst səthi zəif qabarıqlı olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Alt səthi açıq-yaşıl rəngdə və çılpaqdır. Yarpağın ayası qıfşəkilli olub, səthi qırış-qırışdır. Aşağı kəsiklərinin izi görünür. Yuxarı kəsikləri çox dayaz olub, üçbucaq şəkillidir. Saplaq oyuğu bağlı və dar ellipsvari formadadır. Yarpağın alt səthi tüksüzdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri (uzunluğu 19,4 sm, eni 10,5 sm), konusvari və ya enli konusvari formada olub, gilələri qara rəngdədir. Gilənin qabığı qalın və elastikdir, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülüdür. Ləti sıx və ətlidir. Gilələri toxumsuzdur.

Tezyetişən kişmiş sortlarındanıdır. Gilələri avqust ayının əvvəllərində (12.VIII) tam yetişir. Vegetasiya müddəti 114,3 gün davam edir. Tənəkləri güclü boy atır (313 sm). Birillik zoğları qənaətbəxş səviyyədə yetişir (81,2 %).

Sort Abşeron şəraitində oidium xəstəliyinə davamsızlığı (4 bal), antraknoz xəstəliyinə tolerantlığı (3

Qara kişmiş sortu

bal), boz çürümə xəstəliyinə davamlılığı (2,5 bal) ilə səciyyəyəldir.

Tənəyin barlı zoğları 60%; bar əmsalı 0,77; salxımların sayı 40 ədəd; salxımların orta kütləsi 288,5 qr; tənəyin orta məhsuldarlığı 11,6 kq; hektardan məhsuldarlıq 258,5 s/ha təşkil edir.

Giləsində 19,8 q/100 sm³ şəkərlilik, 7,43 q/dm³ titrlənən turşuluq müəyyən edilmişdir. Sort tipik süfrə istiqamətli olub, kişmiş istehsalı üçün olduqca yararlıdır. Salxımların 90,0%-ni şirə, 5,8%-ni qabıq və lətin qalığı, 4,2%-ni daraq təşkil edir. 100 qram salxımda gilənin sayı 79 ədəd, 100 gilənin kütləsi 202,7 qr olmuşdur.

Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri və əmtəəlik keyfiyyəti yüksəkdir. Kişmiş istehsalına və təzə halda istifadəyə olduqca yararlıdır.

Sort Respublika standartlarına daxil edilmişdir.

Abşeron, Naxçıvan bölgələri, Kürkənarı və Şirvan–Qarabağ suvarılan ovalıq zonaları üçün perspektivlidir.

Qırmızı kişmiş sortu. Azərbaycanın ən qədim, qiymətli kişmiş üzüm sortlarından biridir. Naxçıvan və Abşeron bölgələrinin köhnə üzüm bağlarında, həyətəyanı təsərrüfatlarda qədimdən əkilib–becərilir.

Sort şərq süfrə sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 14-17 sm, eni 13-16 sm), dəyirmi, tək-tək hallarda oval formada və 5 dilimlidir. Yarpağın üst səthi torşəkilli qırışıqlıdır. Yuxarı kəsikləri dayaz olub, izi görünür, yaxud girintili bucaq şəklindədir. Aşağı kəsikləri də dayaz olub, izi görünür, yaxud girintili bucaq şəklində və ya dəyirmi dibli liraşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq liraşəkilli, yaxud bağlı ellipsvari formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə iti uclu mişarvaridir.

Qırmızı kişmiş sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri və çox iri (uzunluğu 18-27 sm, eni 12-16 sm), konusvari, enli-konusvari, tək-tək hallarda qanadlı formada olub, seyrək və ya orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 12-16 mm, eni 8-12 mm), oval, yaxud yumurtavari formada olub, yetişmə dərəcəsindən asılı olaraq gilələri al-qırmızı, açıq, yaxud tünd-çəhrayı rəngdədir. Qabığı nisbətən qalın, qismən elastik olub, ləti ətli-şirəli, dadı və ətri isə xoşagələndir.

Orta-tez yetişəndir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 142-146 gün arasında davam edir. Gilələri avqust ayının II ongünlüyündə tam yetişir. Kollara orta və güclü boy gücünə malikdir (192-220 sm). Zoğları yaxşı yetişir (82-95%). Çiçəkləri orta səviyyədə və çox tökülür (46-72%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə olunmur. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 42,6%; salxımın miqdarı 16 ədəd; bar əmsalı 0,38; məhsuldarlıq əmsalı 0,88-dir. Salxımların kütləsi 212-326 qr, kolun məhsuldarlığı 3,4-5,2 kq, hektardan məhsuldarlıq isə 75,5-115,5 s/ha arasında dəyişir. 100 gilənin kütləsi 150-186 qr arasında tərəddüd edir.

Giləsində şəkərlilik 19,2-22,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 3,6-5,2 q/dm³-dir. Salxımlarının 89,6%-i şirədən, 8,2%-i qabıq və lətin qalığından, 2,2%-i daraqdan ibarətdir.

Sortun məhsulu yüksək keyfiyyətli kişmiş istehsalına və təzə halda istifadəyə yararlıdır. Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir.

Qırmızı kişmiş sortu respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Sortun Naxçıvan, Abşeron və Muğan-Salyan bölgəsində və Kür-Araz düzənliyində becərilməsi perspektivlidir.

Mərməri kişmiş sortu. Azərbaycanın qiymətli kişmiş üzüm sortudur.

Sort şərq süfrə sortları- *convar orientalis subpr. antasiatica* Negr. yarımqrupuna mənsubdur.

Mərməri kişmiş sortu

Cavan zoğun tacı çılpaq olub, sarımtıl-yaşıl rəngdədir. Birillik zoğları qəhvəyi, buğumları isə qırmızımtıl-qəhvəyi rəngdədir.

Yarpaqları orta ölçüdə, dəyirmi, 5 dilimli olub, ayanın üzəri hamar və kənarları nisbətən yuxarıya doğru əyilmişdir. Dilimlərin sonu üçbucaq şəkillidir. Yuxarı kəsikləri orta, bəzən dərin açıq, yaxud bağlı olub, bağlı kəsikləri tam bağlı yaxud dar ellipsvari, açıq kəsikləri isə iti dibli qayışvari formadadır. Aşağı kəsikləri açıq yaxud bağlı olmaqla orta dərinlikdə, bəzən dərin olub, iti dibli, yaxud dəyirmi dibli lıraşəkili, bəzən girintili bucaqşəkili, tək-tək hallarda tam bağlı olur.

Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlıdır. Açıq oyuqlar iti dibli, bir və ya iki dişikli lıraşəkili formada, bağlı oyuqlar isə əsasən iti dibli ellipsvari formadadır. Dilimlərin ucundakı dişiklər uzun, dar üçbucaqşəkili, yaxud sonu nisbətən dəyirmi üçbucaqşəkildir. Kənar dişiklərinin əsası enli üçbucaq-mişarvarı, yaxud tərəfləri nisbətən qabarıq mişarvaridir. Alt səthi çılpaqdır. Saplağı əsas damardan qısa olub, çəhrayı çalarları olan yaşılımtıl-sarı rəngdə və çılpaqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri (uzunluğu 18-24 sm, eni 12-17 sm), slindrik-konusvari, tək-tək hallarda qanadlı olub, sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (12-18 mm, eni 11-16 mm), yumru, qismən oval formada olub, süd-ağ rəngdədir. Qabığı qalın, elastik, şəffaf olub, üzəri sıx mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti ətvari, xırtıldayan olub, şirəsi rəngsizdir. Giləsi toxumsuzdur.

Tez-orta dövrdə yetişən kişmiş üzüm sortudur. Abşeron şəraitində gilələrinin tam yetişməsi avqust ayının əvvəllərinə təsadüf edir. Vegetasiya müddəti 105-110 gün davam edir. Tənəyi orta və yaxud güclü boy atır (175-212 sm). Birillik zoğlarının yetişmə dərəcəsi yaxşıdır (82-95%). Sort oidium xəstəliyinə qarşı tolerantlıq (3 bal) yaxud davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir. Salxımlarda noxudlaşmış gilələrin miqdarı 4,0-18,6%, çiçəklərinin tökülmə dərəcəsi isə 46,8-71,8% arasında tərəddüd edir.

Tənəklərinə Abşeron şəraitində qısa ştamblı, bar zoğlarının 7-10 gözə kəsilməsi, çoxqollu yelpik formasının və 38-52 göz yününün verilməsi məqsədəuyğundur.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 54,6%; bar

əmsalı 0,54; məhsuldarlıq əmsalı 1,0 təşkil edir. Kollarında orta hesabla 29 ədəd salxım əmələ gəlir ki, onların da orta kütləsi 290 qr təşkil edir. Tənəyin orta məhsuldarlığı 8,4 kq, hektardan məhsuldarlıq 186,6 s/ha-dır.

Gilələrində şəkərlilik 21,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 3,86 q/dm³ təşkil edir.

Sort kişmiş istehsalı üçün olduqca yararlı mənbə olub, təzə halda da geniş istifadə olunur.

Naxçıvan, Abşeron və Muğan–Salıyan bölgələrində və Kür-Araz düzənliyində becərilməsi perspektivlidir.

Soqdiana kişmiş sortu. Hibrid mənşəli sortdur.

Yarpaqları orta və iri (uzunluğu 15-21 sm, eni 14-19 sm), dəyirmi, tək-tək hallarda oval formada olub, 5 dilimlidir. Yarpağın ayası qıfşəkillidir. Üst səthi hamar olub, parlaq tünd-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, açıq olub, lirsəkillidir. Aşağı kəsikləri dayaz, yaxud orta dərinlikdə, açıq olub, üçbucaq şəkilli və ya qayışşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər enli, tərəfləri nisbətən qabarıq, ucu dəyirmi üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklərinin tərəfləri zəif qabarıq, sonu qismən dəyirmi mişarvaridir. Saplaq oyuğu açıq, oxvari, yaxud lirsəkilli və ya bağlı, dar ellipsvari formadadır. Yarpağın alt səthi çılpəkdir.

Soqdiana kişmiş sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri və ya çox iri (uzunluğu 18-28 sm, eni 10-15 sm), konusvari, yaxud şaxəli formada olub, seyrək və ya orta sıxlıqdadır. Gilələrinin uzunluğu 11-15 sm, eni 9-13 mm arasında dəyişir. Oval, tək-tək hallarda girdə formadadır. Rəngi qırmızı çalarları olan tünd-göy, yaxud tünd-bənövşəyi rəngdədir. Qabığı qalın və elastikdir. Ləti sıx və ətvəri olub, dadı şirin və xoşagələndir.

Orta-tezyetışən kişmiş üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının axırlarında, yaxud sentyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 125-135 gün davam edir. Tənəkləri

güclü böyüyür (246,8 sm). Zoğları yaxşı yetişir (91,6-93,7 %). Çiçəkləri orta miqdarda və çox tökülür (48,6-62,8 %). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 38,6-50,6%; bar əmsalı 0,40-0,62; məhsuldarlıq əmsalı 0,86-0,96; salxımların sayı 14-18 ədəd arasında tərəddüd edir. Salxımlarının kütləsi 250-380 qr, kolun məhsuldarlığı 3,5-5,6 kq, hektardan məhsuldarlıq 77,8-124,4 s/ha arasında dəyişir.

Abşeron şəraitində tənəklərinə çoxqollu yelpik formasının verilməsi, barlı barmaqlarının nisbətən uzun kəsilməsi (12-14 göz) məqsəddəuyğundur.

Giləsində şəkərlilik 19,2-21,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,2-5,6 q/dm³ arasında dəyişir.

Məhsulu yüksəkkeyfiyyətli kişmiş istehsalı ilə yanaşı təzə halda istifadəyə və mürəbbə hazırlanması üçün yararlıdır. Salxım və gilələrin orqanoleptik göstəriciləri yaxşıdır.

Respublikanın Abşeron bölgəsində və Naxçıvan MR-də əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Yumru (girdə) kişmiş sortu. Azərbaycanın qədim yerli üzüm sortlarındanıdır. Sort şərq sortları ekoloji-coğrafi (*convar orientalis subcon. antasiatica* Negr.) qrupuna daxildir.

Yarpaqları iri (uzunluğu 18,5 sm, eni 16,7 sm), oval yaxud ürəkvari formada olub, 5 dilimlidir. Yarpaq ayasının müstəvisi düz olub, səthi hamardır. Yuxarı və aşağı kəsikləri orta dərinlikdə və dərin olub, açıqdırlar. Yuxarı kəsiklər lirasəkilli, aşağı kəsiklər isə oxvari formadadır. Saplaq oyuğu açıq olub, tağşəkilli yaxud oxvari formadadır. Yarpağın alt səthi çılpadır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri (uzunluğu 21,3 sm, eni 12,6

Yumru (girdə) kişmiş sortu.

sm) olub, konusvari yaxud qanadlı formadadır. Gilələr salxımda sıx yerləşmişdir. Gilələri xırda (uzunluğu 12,4 mm, eni 12,3 mm), dəyirmi formada olub, sarı və yaşılımtıl-sarı rəngdədir. Qabığı nazik, ləti nisbətən sıx olub, ətli-şirəlidir. Giləsi toxumsuzdur.

Tezyetişən sortdur. Gilələri Abşeron şəraitində avqust ayının əvvəllərində tam yetişir. Vegetasiya müddəti 117 gündür. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (203 sm). Birillik zoğları çox yaxşı yetişir (98,0%). Çiçəklərinin tökülmə səviyyəsi 28%, salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı isə 5,3% təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və antraknoz xəstəliyinə qarşı davamsızlıq (4 bal), boz çürümə xəstəliyinə isə tolerantlığı (3 bal) ilə səciyyələnir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 64%; bar əmsalı 0,73; salxımların sayı 29 ədəd; salxımların orta kütləsi 245 qr, tənəyin orta məhsuldarlığı 7,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 160 s/ha təşkil edir.

Giləsində 20,8 q/100 sm³ şəkərlilik, 4,83 q/dm³ titrlənən turşuluq müəyyən edilmişdir

Kişmiş istehsalına və təzə halda istifadəyə yararlıdır. Naxçıvan, Abşeron və Muğan–Salyan bölgələrində və Kür–Araz düzənliyində becərilməsi perspektivlidir.

Zərəfşan kişmişi sortu. Sort Özbəkistanda *Katta-kurqan* və *Bedona* sortlarının çarpazlaşmasından alınmışdır.

Yarpaqları iri (uzunluğu 15-22 sm, eni 14-21sm), dəyirmi formada, 5 dilimli olub, ayası zəif yarılmışdır. Ayanın müstəvisi dalğavaridir. Üst səthi hamardır. Yuxarı kəsikləri, açıq, dayaz və qayışvari formadadır. Aşağı kəsikləri açıq, dayaz, qayışşəkilli, yaxud bağlı, dar ellipsisvari formadadır. Saplaq oyuğu açıq olub, lıraşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər sonu dəyirmi üçbucaqşəkilli olub, iridir. Kənar dişciklər üçbucaqşəkilli olub, mişarvaridir. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Zərəfşan kişmişi sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta və iri (uzunluğu 14-24 sm, eni 12-16 sm), silindrik, yaxud silindrik-konusvari formada olub,

orta sıxlıqdadır. Gilələrinin uzunluğu 15-19 mm, eni 12-14 mm arasında dəyişir. Oval formada olub, açıq-yaşıl, yaxud sarı rəngdədir. Qabığı qalın və elastikdir. Ləti sıx və ətvaridir. Dadı xoşagələndir.

Sort orta dövrdə yetişir. Gilələri avqust ayının axırlarında, yaxud sentyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 139-144 gün arasında dəyişir.

Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (226 sm). Zoğları yaxşı yetişir (82-92%). Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı toleranlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 40-50%; bar əmsalı 0,4-0,6; məhsuldarlıq əmsalı 0,8-1,1; salxımın sayı 17-23 ədəd arasında dəyişir. Salxımların kütləsi 240-310 qr, kolun məhsuldarlığı 4,2-6,2 kq, hektardan məhsuldarlıq 93,3-137,8 s/ha arasında tərəddüd edir.

Tənəyin çoxqollu yelpik formasının verilməsi və bar zoğlarının xeyli uzun kəsilməsi (12-14 gözə) məqsədəuyğundur.

Giləsində şəkərlilik 21-24 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 3,82-5,12 q/dm³ arasında dəyişir.

Quru üzüm çıxımı 26-30% arasında təşkil edir. Salxım və gilələrinin orqanoleptik göstəriciləri yaxşıdır. Təzə halda istifadəyə də yararlıdır.

Respublikanın Abşeron bölgəsi və Naxçıvan MR-da yetişdirilməsi perspektivlidir.

Ağ Aldərə sortu. Azərbaycanın ən qədim üzüm sortlarından biridir. Sort şərq qrupunun texniki sortlar yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar antasiatica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 15-17 sm, eni 14-17 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Yarpağın üst səthi zəif qabarıqlıdır. Ayanın müstəvisi qıfşəkillidir. Yuxarı və aşağı kəsiləri iti dibli, girintili bucaqşəklində, yaxud iti dibli, tərəfləri paralel liraşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq, oxvari, dibi düz, yaxud iti dibli tağşəkilli, tək-tək hallarda enli kvadratşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər əsas enli, dəyirmi sonlu üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpəkdir.

Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 12-25 sm, eni 8-14 sm), silindrik, konusvarı, yaxud enli-konusvarı formada olub, sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 15-20 mm, eni 14-19 mm), girdə formada, sarımtıl - yaşıl rəngdə olub, üzəri zərif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı qalın olub, kifayət qədər elastikdir, lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti ətvari olub, xırtıldayandır. Dadı xoşagələndir.

Sort orta-gecyetişəndir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 155-162 gün arasında dəyişir. Gilələri sentyabr ayının III ongünlüyündə tam yetişir. Kolları güclü böyüyür (226,6 sm). Zoğları yaxşı yetişir (94,6%). Çiçəkləri orta miqdarda tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində əsas göbələk xəstəliklərinə qarşı toleranlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 42,5–72,5%; bar əmsalı 0,63–0,86; məhsuldarlıq əmsalı 1,10–1,42; salxımın miqdarı 16 -28 ədəddir. Salxımın kütləsi 220-286 qr, kolun məhsuldarlığı 5,8-8,8 kq, hektara düşən məhsuldarlıq 111-217 s/ha arasında dəyişir.

Giləsində şəkərlilik 17,6-20,6 q/100sm³, titrlənən turşuluq

Ağ Aldərə sortu

5,0-6,4 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun məhsulu müxtəlif şərab növlərinin alınması üçün qiymətli mənbədir. Bunlarla yanaşı ondan yüksək keyfiyyətli bəhməz və mürəbbə hazırlamaq mümkündür. Təzə halda da geniş istifadə olunur. Sort respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Respublikanın Kürkənarı və Şirvan–Qarabağ suvarılan ovalıq zonalarında rayonlaşdırılmışdır.

Ağdam qızıl üzümü. Azərbaycanın ən qədim texniki üzüm sortlarından biridir. Sort morfoloji əlamətlərinə və bioloji xüsusiyyətlərinə görə şərq qrupunun texniki sortlar yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar caspica* Negr.) mənsubdur.

Zoğun tacı sıx torşəkilli tükklə örtülüb, boz külrəngli, bəzən ağımtıl rəngdə olur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 14-16 sm, eni 14-15 sm), dəyirmi formada olub, kəsikləri orta dərinlikdə və tünd-yaşıl rəngdədir. Yarpağın üst səthi hamardır. Yuxarı və aşağı kəsikləri iti dibli, girintili bucaq şəklindədir. Saplaq oyuğu açıq, dibi düz, yaxud iti dibli tağşəkilli, tək-tək hallarda kvadratşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər iti uclu dar üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklər iti uclu, yaxud tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthi zəif, seyrək torabənzər tükklə örtülüdür.

Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 14-22 sm, eni 10-14 sm), konusvarı, yaxud enli-konusvarı formada olub, orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 15-19 mm, eni 14-19 mm.), girdə formada, tünd-çəhrayı rəngdə olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı qalın olub, kifayət qədər elastikdir, lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti şirəlidir. Dadı xoşagələndir.

Sort gecyetišəndir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 153-160 gün arasında dəyişir. Gilələri sentyabr ayının II ongünlüyündə tam yetişir. Zoğları vertikal istiqamətdə boy atır. Kolları güclü böyüyür (246,6 sm). Zoğları yaxşı yetişir (91,6%). Çiçəkləri orta

Ağdam qızıl üzümü.

miqdarda tökülür. Salxımlarında noxudlaşmıř gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron ř raitində əsas göbələk xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) n mayiř etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 62,5%; bar əmsalı 0,63; məhsuldarlıq əmsalı 1,0; salxımın miqdarı 25 ədəddir. Salxımın kütləsi 160-186 qr; kolun məhsuldarlığı 4,0-4,8 kq; hektara düşən məhsuldarlıq 110-120 s/ha arasında d yiřir.

Bar barmaqlarının nisbətən uzun kəsilməsi məqsədəuyğundur.

Sort tipik texniki istiqamətlidir. Salxımlarının 82,6%-i řir d n, 8,6%-i qabıq v  l tin qalığında, 4,3%-i daraqdan, 4,5%-i toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 196-225qr, 100 toxumun kütləsi 3,8-5,2 qr arasında d yiřir. Giləsində ř k rlilik 17,5-19,6 q/100sm³, titrlənən turşuluq 5,0-6,4 q/dm³ arasında d yiřir.

Sortun məhsulu müxtəlif ř rab növlərinin v  konyak materialının alınması  c n qiymətli mənbədir. Bunlarla yanaşı ondan yüksək keyfiyyətli bəhməz v  mürəbbə hazırlamaq mümkündür. Qarabağ–Mil bölgəsi  c n perspektivlidir.

Ağ muskat sortu. Vətəni Yunanıstandır. Dünyanın 30-dan çox  z m l kd  məşğul olan ölkəsində 20 minə hektara qədər ərazidə əkilib-becərilir. Sort ř rq texniki sortlar yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar caspica* Negr.) daxildir.

Yarpaqları orta  l d  (uzunluğ 14-18 sm, eni 13-17 sm), dəyirmi, 5 dilimli, ayası dərin yarılmışdır. Ayanın müstəvisi qıfşəkilli, yaxud kənarları nisbətən yuxarıya doğru əyilmişdir.  st səthi tünd-yaşıl rəngdə, hamar, yaxud zəif qabarıqdır. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, yaxud dərin, a ıq olub, iti dibli, dar ağızlı liraşəkilli formadadır. Ařağı k sikil ri dayaz, yaxud orta dərinlikdə olub, girintili bucaq ř klində, yaxud qayıřş killidir. Saplaq oyuğ  

Ağ muskat sortu.

açıq, dərin, oxvari, yaxud lıraşəkıllı, bəzən bağı, ellipsvari formada olur. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, uzun, iti uclu üçbucaqşəkıllı, kənar dişciklər isə tərəfləri zəif qabarıq, iti uclu, yaxud qismən dəyirmi sonluqlu üçbucaqşəkıllıdır. Yarpağın alt səthindəki damarların üzəri hörümçəkətoruna bənzər, yaxud cod tüklüdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə, bəzən iri (uzunluğu 12-20 sm, eni 8-10 sm), silindrik, yaxud qanadlı formada olub, sıx, yaxud orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 mm, eni 13-17 mm), girdə formada, qızılı-sarı, yaxud sarımtıl-qızılı çal-larları olan açıq-sarı rəngdədir. Qabığı qalın və kifayət qədər möhkəmdir. Ləti şirəli şirəsi şirin, xoşagələn və güclü muskat əti-rinə malikdir.

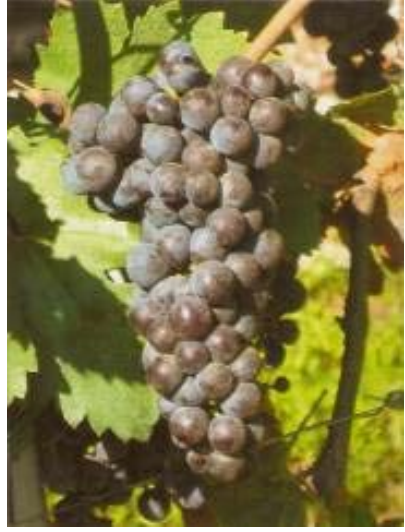
Orta dövrdə yetişən üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının ortalarında tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 146-155 gün arasında davam edir. Kollarının böyümə gücü orta, yaxud yüksəkdir (186-238 sm). Zoğları qənaətbəxş, yaxud yaxşı (76,6-84,0%) yetişir. Sort Abşeron şəraitində oidium, boz çürümə, antraknoz xəstəliklərinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 62,6-82,6%; bar əmsalı 0,26-1,56; salxımın miqdarı 22-38 ədəd; salxımın kütləsi 162-206 qr; kolun məhsuldarlığı 3,6-5,8 kq; hektardan məhsuldarlıq 66,6-122,3 s/ha arasında dəyişir.

Salxımlarının 84,2%-i şirədən, 6,8%-i qabıq və lətin qalığından, 5,0%-i daraqdan, 4,0%-i toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 192-216 qr, 100 toxumun kütləsi 3,9-5,2 qr arasında dəyişir. Gilə-sində şəkərlilik 21-24 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,6-8,2 q/dm³ arasında dəyişir. Sortun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli süfrə, desert şərablarının, şampan şərab materialının və üzüm şirəsinin alınması üçün qiymətli materialdır.

Ağ muskat respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Respublikanın əksər bölgələrində rayonlaşdırılaraq (Kürkənarı su-varılan ovalıq, Şirvan–Qarabağ suvarılan ovalıq, Suvarılan dağ-ətəyi–düzən, Dağətəyi çöl, Alçaq dağlıq zonaları) əkilib–becərilir.

Aleatiko sortu. İtaliyanın üzüm sortudur. İtaliyanın üzümlüklərin min hektardan çoxunu Aleatino sortunun becərildiyi sahələr təşkil edir. Sort İspaniya, Fransa, Ukraynada, Orta Asiya respublikalarında geniş əkilib-becərilir. Sort Qərbi Avropa sortları qrupuna (*convar orientalis subconvar occidentalis* Negr.) mənsubdur.

Aleatiko sortu.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-16 sm, eni 11-15 sm), dəyirmi, bəzən oval formada, zəif yarılmış, 3-5 dilimlidir. Ayanın müstəvisi nisbətən düz, üzəri hamar olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri açıq, yaxud bağlı olub, tam bağlı, ellipsvari, yumurtavari formada, yaxud açıq, qayışşəkilli və ya liraşəkillidir. Aşağı kəsikləri girintili bucaq şəklindədir, yaxud izi görünür. Saplaq oyuğu bağlı, iti dibli, ellipsvari, bəzən açıq oxvari, liraşəkilli, yaxud enli-tağşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər uzun, iti uclu üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklər iti uclu, üçbucaqşəkilli-mişarvaridir. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə yaxud iri (uzunluğu 14-20 sm, eni 9-12 sm), konusvari, bəzən qanadlı formada, orta sıxlıqda, yaxud sıxdır. Gilələri orta, yaxud iri (uzunluğu 14-20 mm, eni 13-18 mm), girdə formada, bənövşəyi çalarları olan tünd-göy rəngdə olub, üzəri zəif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı orta qalınlıqda və möhkəmdir. Ləti şirəli olub, muskat ətirlidir.

Sort orta dövrdə yetişir. Gilələri sentyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 142-148 gün arasında tərəddüd edir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (246 sm). Zoğlarının yetişmə dərəcəsi qənaətbəxşdir (72-80%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (46-56%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 58,6-70,2%; bar əmsalı 0,92-1,06; məhsuldarlıq əmsalı 1,26-1,42; salxımın miqdarı 28-40 ədəd; salxımın orta kütləsi 180-230 qr; kolun məhsuldarlıq 110-132 s/ha arasında dəyişir.

Salxımlarının 83,8%-i şirədən, 7,6%-i qabıq və lətin qalığından, 4,3%-i daraqdan, 4,3%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 180-210 qr, 100 toxumun kütləsi 3,6-4,6 qr arasında dəyişir. Giləsində şəkərlilik 19,6-23,4 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,2-6,4 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli muskat ətirli desert və qırmızı süfrə şərablarının alınması üçün qiymətli materialdır.

Sortun respublikanın Gəncə-Qazax, Qarabağ-Mil bölgələrində, Naxçıvan MR-də geniş əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Alikant Buşe sortu. Sort Fransada 1855-ci ildə seleksiyaçı Q.Buşe tərəfindən *Pti Buşe (Armon x Tent-yure)* və *Qrenaj* sortlarının çarpazlaşdırılmasından alınmışdır. Sort dünyanın əksər üzümçülük ölkələrində əkilib-becərilir.

Alikant Buşe sortu.

Yarpaqları iri (uzunluğu 16-22 sm, eni 14-21 sm), dəyirmi formada, ayası zəif, yaxud orta dərəcədə yarılmış, 3, yaxud 5 dilimlidir. Yuxarı kəsikləri açıq, yaxud bağlı, girintili bucaq şəklində, üçbucaqşəkilli, yaxud dar ellipsvari və ya oval formada olur. Aşağı kəsikləri çox dayaz üçbucaqşəkilli, yaxud girintili bucaq şəklində olub, izi görünür. Saplaq oyuğu açıq, dərin olub, dar tağşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər iti uclu üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə üçbucaqşəkilli-mişarvaridir. Ayanın müstəvisi dalğavari olub, kənarları aşağıya doğru əyilmiş, səthi torşəkilli qırıxıqlı olub, tündyaşıl rəngdədir. Yarpağın alt səthi keçəşəkilli, yaxud pambıqşəkilli tükə örtülmüşdür

Çiçəkləri ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 12-16 sm, eni 10-14 sm), enli-konusvari formada olub, sıx bəzən isə orta

sıxlıqdadır. Gilələri orta, yaxud iri (uzunluğu 16-21 mm, eni 14-20 mm), girdə formada olub, qara rəngdədir. Üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı orta qalınlıqda və möhkəmdir. Ləti şirəlidir. Şirəsi şərabı qırmızı rəngdədir. Dadı şirin, xoşagələn, ətəri sadədir.

Kollarının böyümə gücü ortadır (178-196 sm). Zoğları yaxşı yetişir (86-92%). Çiçəkləri zəif və orta səviyyədə tökülür (38-62%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abçeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənin.

Orta, yaxud yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 40-60%; bar əmsalı 0,66-0,88; məhsuldarlıq əmsalı 0,98-1,16; salxımın miqdarı 18-26 ədəd, salımın orta kütləsi 160-218 qr, kolun məhsuldarlığı 2,6-4,6 kq; hektardan məhsuldarlıq 56,6-110,0 s/ha arasında dəyişir. Salxımlarının 84,6%-i şirədən, 5,4%-i qabıq və lətin qalığından 5,2%-i daraqdan, 4,8%-i toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 182-225 qr, 100 toxumun kütləsi 3,4-4,2 qr arasında dəyişir. Sortun məhsulu yüksək keyfiyyətli qırmızı desert şərablarının alınması üçün qiymətli materialdır. Şirəsinin rəngi tünd-qırmızı rəngdədir. Şərab materiallarının alınmasında kuraj kimi istifadə olunması məqsədəuyğundur.

Respublikanın dağlıq və dağətəyi ərazisində əkilib-becərilməsi məqsədəuyğundur.

Aliqote sortu. Fransanın yerli üzüm sortudur. Sort Avropanın 17 ölkəsində və ABŞ-da geniş əkilib-becərilir. Dünyanın üzümçülük ölkələrində 80 min hektara qədər əkin sahəsi vardır.

Sort Qərb Avropa sortları qrupuna (*convar occidentalis* Negr.) mənsubdur. Aliqote sortu Azərbaycan ərazisində XIX əsrin sonlarından əkilib-becərilir.

Yarpaqları orta ölçüdə, yaxud iri (uzunluğu 14-20 sm, eni 13-19 sm), dəyirmi formada, ayası dilimsiz, yaxud 5 dilimlidir. Yuxarı və aşağı kə-

Aliqote sortu

siklərinin izi görünür, yaxud girintili bucaq şəklindədir. Dilimlərin ucundakı dişciklər enli, iti uclu üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkilli-mişarvaridir. Saplaq oyuğu açıq, oxvari, yaxud tağşəkillidir. Yarpağın alt səthi zəif hörümçək toruna bənzər tüklə örtülmüşdür.

Çiçəkləri ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 12-16sm, eni 7-11 sm), silindirik-konusvari, yaxud silindirik, bəzən qanadlı formadadır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 mm, eni 13-17 mm), girdə formada, sarımtıl-yaşıl rəngdə olub, üzərində tünd-qəhvəyi nöqtələr müşahidə olunur. Qabığı nazikdir, amma möhkəmdir. Ləti şirəli, olub, dadı şirin və xoşagələndir.

Orta-gec dövrdə yetişəndir. Gilələri sentyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 143-148 gün arasında davam edir. Kollarının böyümə gücü ortadır (176-188 sm). Zoğları yaxşı yetişir (91-94%). Çiçəklərinin tökülməsi zəif, yaxud orta səviyyədədir (28-52%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə edilmir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 42,6-66,2%; bar əmsalı 0,72-0,92; məhsuldarlıq əmsalı 1,26-1,35; salxımların sayı 28-44 ədəd; salxımın orta kütləsi 128-178 qr; kolun məhsuldarlığı 4,8-6,8 kq; hektardan məhsuldarlıq 110-150 s/ha arasında dəyişir.

Tənəyinə çoxqollu yelpik formasının verilməsi, bar barmaqlarının 7-10 gözə kəsilməsi məqsəddə uyğundur.

Salxımlarının 86,4%-i şirədən, 5,6%-i qabıq və lətin qalığından, 3,8%-i daraqdan, 4,2%-i isə toxumdan ibarətdir.

100 gilənin kütləsi 176-202 qr, 100 toxumun kütləsi 3,3-4,8 qr arasında dəyişir.

Giləsində şəkərlilik 17,6-21,2 q/100sm³, titrlənən turşuluq isə 6,4-8,2 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Sortun məhsulu üzüm şirəsinin, müxtəlif növ süfrə şərablarının, şampan və konyak materialının alınması üçün qiymətli materialdır.

Sort respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Sortun respublikanın dağlıq və dağətəyi ərazilərində geniş əkilib-becəril-

məsi perspektivlidir. Respublikanın Suvarılan dağətəyi – düzən və Alçaq dağlıq zonalarında əkilməsi tövsiyə edilərək, kənd təsərrüfatı bitkilərinin dövlət reysterinə daxil edilmişdir.

Bayanşirə sortu. Azərbaycanın ən qədim, qiymətli yerli texniki istiqamətli üzüm sortlarındanıdır.

Sort şərq qrupunun texniki üzüm sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar caspica* Negr.) aiddir.

Yarpaqları orta və iri ölçüdə olub (uzunluğu 18-23 sm, eni 18-23 sm), dəyirmi formadadır. Ayasının üzəri zəif qabarıq yaxud hamar olub, müstəvisi düzdür, 5 dilimlidir. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, deşiyi tam bağlı, yaxud enli ellipsvarı formada, bəzi hallarda isə açıq dar ağızlı liraşəkili formada olur.

Bayanşirə sortu.

Aşağı kəsiklərində orta dərinlikdə olub, yuxarı kəsiklərin forması ilə eynidir. Saplaq oyuğu bağlı və açıqdır. Açıq kəsikləri iti dibli liraşəkili, bağlı kəsikləri isə ellipsvarı formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər iti uclu üçbucaqşəkili və tərəfləri zəif qabarıq, ucu iti və mişarşəkili formadadır. Kənar dişcikləri mişarvarıdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 13-21 sm, eni 6-13 sm), konusvarı, silindrik-konusvarı formada və orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 12-18 mm, eni 12-17 mm), dəyirmi formada, yaşılımtıl-sarı rəngli və simmetrikdir. Qabığı orta qalınlıqda olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti şirəlidir, xüsusi ətiri vardır.

Sort gecyetišəndir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının axırlarına və oktyabr ayının əvvəllərinə təsadüf edir. Vegetasiya müddəti 164 gün davam edir. Kollarının böyümə gücü orta, yaxud yüksəkdir (195,4–232,0 sm). Zoğları yaxşı yetişir (95,6%). Çiçəklərinin tökülmə dərəcəsi 44,6%, salxımlarda noxudlaşmış gilələrin miqdarı 15,7% təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və antraknoz xəstəliyinə tolerantlıq (3-3,5 bal), boz çürümə xəstəliyinə isə davamlılıq (2 bal) nümayiş etdirir.

Çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 66,2%; bar əmsalı 0,96; məhsuldarlıq əmsalı 1,45; salxımların sayı 41 ədəd; salxımların orta kütləsi 201,3 qr; tənəyin məhsuldarlığı 8,0 kq; hektardan məhsuldarlıq 177,8 s/ha təşkil edir.

Sort tipik texniki istiqamətlidir. Salxımların 83,4%-ni şirə, 8,2%-ni qabıq və lətin qalığı, 4,6%-ni daraq, 3,8%-ni toxum təşkil edir. 100 gilənin kütləsi 252 qr, 100 toxumun kütləsi 4 qr-dır. Giləsində şəkərlilik 17,1 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 6,95 q/dm³ – dir. Bayanşirə sortunun gilələrinin tərəvətli və xoşagələn dada malik olması təzə halda da istifadəsinə imkan verir. Salxım və gilələrinin əmtəlik keyfiyyəti və orqanoleptik göstəriciləri yüksəkdir.

Sortun məhsulu şampan materialının, süfrə şərəblərinin, konyak materialının və üzüm şirəsinin alınması üçün olduqca yararlı mənbədir. Bayanşirə şöhrətinə görə nəinki vətəndə, hətta dünyada da məşhurdur. Respublikanın əksər bölgələrində rayonlaşdırılaraq (Kürkənarı suvarılan ovalıq, Şirvan–Qarabağ suvarılan ovalıq, Suvarılan dağətəyi–düzən, Lənkaran, Samur–Dəvəçi suvarılan ovalıq, Dağətəyi çöl, Alçaq dağlıq və Şəki-Zaqatala zonaları) əkilib-becərilir.

Bəhrəli sortu (Bayanşirə x Semilyon hibrid forması). Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Üzümçülük və Şərəbcilik İnstitutunun Gəncə Təcrübə Stansiyasında yerli *Bayanşirə* sortu ilə *Semilyon* sortunun çarpazlaşdırılmasından alınmış texniki istiqamətli hibrid formasıdır.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 16-19 sm, eni 15-19 sm), girdə, tək-tək hallarda yumurtavari formada olub, 5 dilimlidir. Kəsiləri orta dərinlikdədir. Yarpağın səthi zəif qabarıqlı olub, yanları bir qədər aşağı əyilmişdir. Ayası düz, açıq-yaşıl olub, hər iki səthi çılpaqdır. Saplaq oyuğu çox vaxt bağlı olub, kəsiyin deşiyi çox zəif görünür. Dilimlərin ucundakı dişciyin ucu iti olub, üçbucaqşəkilli formadan mişarşəkilli formaya qədər dəyişir.

Bəhrəli sortu (Bayanşirə x Semilyon hibrid forması)

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri və çox iri olub (uzunluğu 15-24 sm, eni 10-15 sm), silindrik və silindrik-konusvarı formadadır.

Gilələri xırda və orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 mm, eni 14-18 mm), girdə formada olub, simmetrikdir. Sarımtıl-yaşıl yaxud sarı rəngdədir. Qabığı orta qalınlıqda və möhkəmdir. Ləti şirəlidir. Dadı harmonik və süfrə ətirlidir. Giləsində 1-3 ədəd toxum vardır.

Sort gecyetišəndir. Vegetasiya müddəti 162 gündür. Gilələrin tam yetişməsinə sentyabr ayının axırlarında (29.IX) təsadüf olunur. Birillik zoğları orta hesabla 199 sm boy atır. Zoğların yetişmə dərəcəsi 94,8% təşkil edir. Sort oidium xəstəliyinə davamlı (2-2,5 bal) (yarpaqda) və tolerantlıq (3-3,5 bal) (gilədə), antraknoz xəstəliyinə tolerantlıq (3-3,5 bal) və boz çürümə xəstəliyinə isə davamlılıq (2-2,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 78,9%; bar əmsalı 1,37; məhsuldarlıq əmsalı 1,77; salxımların sayı 45 ədəd; salxımların orta kütləsi 158,7 qr; məhsuldarlığı 7,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 160,0 s/ha-dır.

Sort tipik texniki istiqamətlidir. Gilələrində xoşagələn, xüsusi dad və ətirin olması ondan təzə halda da istifadə etməyə imkan verir. Salxımları ümumi kütləsinə görə 86% şirədən, 8,2% qabıq və lətin qalığından, 2,8% daraqdan, 3,0% toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kətləsi 215,2 qr, 100 toxumun kətləsi 3,6 qr-dır. Giləsində şəkərlilik 17,7 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 7,33 q/dm³ –dir.

Sort süfrə şərabının və şampan şərab materialının istehsalı üçün qiymətli materialdır.

Respublikanın dağlıq və dağətəyi bölgələri üçün perspektivlidir.

Çəhrayı muskat sortu. Fransanın yerli üzüm sortudur. Sort respublikamızda XIX əsrdən becərilir.

Sort Qərbi Avropa sortları qrupuna (*convar occidentalis* Negr.) mənsubdur.

Çəhrayı muskat sortu

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 16–21 sm, eni 14-19 sm), dəyirmi, ayası orta dərəcədə yarılmış, 5 dilimlidir. Ayası zəif dalğavari, bəzən isə kənarları yuxarıya doğru əyilmiş, qıfşəkillidir. Üst səthi hamar olur, açıq-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri açıq, dar ağızlı, iti dibli liraşəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri açıq olub, qayışşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq, dərin, tağşəkilli, bağlı ellipsvari, yaxud dar ellipsvari formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər iti uclu uçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə üçbucaqşəkilli-mişarvaridir. Yarpağın alt səthi qalın tüklə örtülmüşdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 15-18 sm, eni 8-11 sm), silindrik, yaxud silindrik-konusvari formada, çox sıx, yaxud sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 13-18 mm, eni 13-17 mm), girdə formada, tünd-çəhrayı, yaxud qaraya çalan tünd-qırmızı rəngdədir. Qabığı orta qalınlıqda və möhkəmdir. Üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür Ləti şirəli, dadı şirin, xoşagələnlə olub, muskat ətiri aydın hiss olunur.

Orta-gecyetişən üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının ortalarında tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 147-156 gün arasında davam edir. Kolların böyümə gücü yüksəkdir (248 sm). Zoğları yaxşı yetişir (86-90%). Çiçəkləri aşağı, yaxud orta səviyyədə tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium xəstəliyinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə tolerantlıq (3-3,5) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 52,6-68,2%, bar əmsalı 0,62-0,78, məhsuldarlıq əmsalı 0,92-1,26, salxımın sayı 26-32 ədəd, salxımın orta kütləsi 166-232 qr, kolun məhsuldarlığı 3,8-5,8 kq, hektardan məhsuldarlıq 84,0-128,8 s/ha arasında dəyişir.

Salxımlarının 83,2%-i şirədən, 8,2%-i qabıq və lətin qalığından, 4,6%-i daraqdan, 4,0%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 196-218 qr, 100 toxumun kütləsi 3,9-4,4 qr arasında dəyişir. Giləsində şəkillilik 19,6-23,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,60-6,72 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Yüksəkkeyfiyyətli desert şərablarının, həmçinin üzüm şirəsinin, süfrə şərablarının alınması üçün qiymətli sortdur.

Respublikanın Qarabağ-Mil, Dağlıq-Qarabağ, Gəncə-Qazax,

Şirvan və Naxçıvan təbii-iqtisadi bölgələrində perspektivli olduğundan sort standartlarına daxil edilmişdir.

Dik xərci sortu. Sinonimi *Qaradamaqdır*. Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupunun texniki sortlar yarımqrupuna (*convar aorientalis subconvar caspica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 15-22 sm, eni 15-23 sm) olub, dəyirmi formada və 5 dilimlidir. Ayanın üst səthi hamar olub, tünd yaşıl rənglidir. Yuxarı kəsikləri əsasən orta dərinlikdə, yaxud dərin və çox dayazdır. Yuxarı kəsikləri izi görünən bıçaqşəkilli, qayışşəkilli, dar, yaxud enli ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri orta dərinlikdə, tək-tək hallarda dərin olub, açıq, yaxud bağlıdır. Açıq kəsikləri izi görünən bıçaq şəklində, qayış şəkilli, yaxud iti dibli, tərəfləri paralel olan liraşəkilli formadadır. Bağlı kəsiklərin deşiyi tamamilə bağlıdır. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlıdır. Açıq oyuqlar iti dibli liraşəkilli, bağlı oyuqlar isə iti dibli yumurtavari formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər iti uclu üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə iti uclu üçbucaqşəkilli, mişarvarı yaxud, sonu dəyirmi üçbucaqşəkilli-mişarvaridir. Yarpağın alt səthi çılpəqdır.

Dik xərci sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 15-19 sm, eni 10-14 sm), silindrik-konusvari, qanadlı, tək-tək hallarda şaxəli olub, seyrək, yaxud sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-19 mm, eni 13-19 mm), dəyirmi, sarımtıl-yaşıl, yaxud qızılı rəngdədir. Ləti şirəli, zərif, adi qoxuya malik olub, dadı xoşagələndir. Giləsində 1-4, tək-tək hallarda 2 toxum vardır.

Sort gecyetişəndir. Vegetasiya müddəti 152-165 gün arasında dəyişir. Tənəyi güclü boyatandır (219-236 sm). Zoğları yaxşı yetişir (91,5%). Çiçəkləri orta dərəcədə tökülür, gilələri aşağı miqdarda noxudlaşır. Sort Abşeron şəraitində oidium, antroknoz, boz çürümə

xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Orta, yaxud yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyin barlı zoğların miqdarı 66,2%; bar əmsalı 0,76; salxımın sayı 30 ədəd; salxımın orta kütləsi 140 qr; tənəyin məhsuldarlığı 3,6 kq təşkil edir. Giləsində şəkərlilik 22,6 q/100 sm³, titirlənən turşuluq 6,62 q/dm³-dur. Sort tipik texniki istiqamətlidir. Salxımların 82,2%-ni şirə, 11,0 %-ni qabıq və lətin qalığı, 4,0 %-ni daraq, 2,8%-ni toxum təşkil edir. 100 gilənin kütləsi 221 qr, 100 toxumun kütləsi 3,8 qr-dır.

Sort süfrə və tünd şərabların hazırlanması üçün qiymətli mənbədir. Naxçıvan və Gəncə-Qazax bölgələri üçün perspektivlidir.

Doyna sortu. Sort Kişinyov KTİ-da və Moldaviya ETÜŞİ-da Moldavski sortunu 35 saylı toxmacarının toz qarışığı ilə tozlandırılmasından və mürəkkəb hibrid forması olan Seyv Villar 23-657 ilə çarpazlaşdırılmasından alınmışdır.

Doyna sortu

Yarpaqları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 14-20 sm, eni 12-18 sm), girdə yaxud oval formada olur. Ayası düzdür, üzəri hamar olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri açıq və ya bağlı olub, lirsəkilli yaxud xırda deşikli, ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri dayaz olub, girintili bucaq şəklində yaxud qayışşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq olub, enli tağşəkillidir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 10-20 sm, eni 8-12 sm), konusvari yaxud silindrik olub, sıx və çox sıxdır. Gilələri orta və iri ölçüdə (uzunluğu 15-20 mm, eni 12-16 mm), oval formada olub, tünd-bənövşəyi, yaxud tünd-göy rəngdə və simmetrikdir. Qabığı orta qalınlıqda və möhkəm olub, üzəri zərif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti şirəlidir. Şirəsi çox zəif rənglidir. Giləsində 1-4 ədəd toxum vardır.

Çox gecyetišən sortdur. Vegetasiya müddəti 184 gün davam edir. Gilələrinin tam yetişməsi oktyabr ayının ortalarına təsadüf edir. Birillik zoğları orta hesabla 250 sm boy atır. Zoğlarının

yetişmə dərəcəsi 96,6% təşkil edir. Sort oidium, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı davamlılığı (2-2,5 bal) və antraknoz xəstəliyinə tolerantlığı (3-3,5 bal) ilə seçilir.

Çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 68,7%; bar əmsalı 1,33; məhsuldarlıq əmsalı 1,95; salxımların sayı 80 ədəd; salxımların orta kütləsi 164 qr; məhsuldarlığı 13 kq; hektardan məhsuldarlıq 288,9 s/ha təşkil edir.

Salxımlarının 84,5%-ni şirə, 7,3%-ni qabıq və lətin qalığı, 3,5%-ni daraq, 3,8%-ni toxum təşkil edir. 100 gilənin kütləsi 227 qr, 100 toxumun kütləsi isə 3,1 qr - dır. Giləsində 17,7 q/100 sm³ şəkərlilik, 6,06 q/dm³ titrlənən turşuluq var.

Sort süfrə şərəblərinin istehsalı üçün qiymətli materialdır. Təzə halda da istifadə etmək olar. Respublikanın dağətəyi ərazilərində əkilib-becərilməsi məqsədəuyğundur.

Əhmədbəyli ağ şireyisi sortu (*sino-nimi Bərcidir*). Sort şərq qrupunun *sub-convar caspica* Negr. yarımqrupuna aiddir.

Cavan zoğun uc hissəsi ağımtıl-yaşıl rəngdədir. Zoğun üzəri, uc hissəsi və üzərindəki yarpaqlar tüksüzdür.

Yarpaqlar tünd yaşıl rəngdə, orta ölçüdə və ya iri (uzunluğu 14,7-18,5 sm, eni 14,5-18,3 sm), dəyirmi, yaxud oval formada olub, 3-5 dilimlidir. Ayanın kəsikləri orta dərinlikdə və ya dayazdır. Yuxarı kəsikləri bağlı olub, dar ellipsvari formadadır. Aşağı kəsiklər açıq olub, girintili bucaq şəklindədir. Saplaq oyuğu açıq olub, tağşəkili, enli-tağşəkili və ya iti dibli enli-liraşəkili formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər üçbucaqşəkildir. Kənar dişciklər isə mişarşəkildir. Yarpaq ayasının üst səthi hamar, dib hissəsi düzdür, alt səthi tüksüz olub, damarlar ağımtıl-yaşıl rəngdədir.

Çiçəyi ikincinslidir. Salxımları xırda (uzunluğu 13,5-15,0, eni 8-9,5 sm) silindrik, yaxud enli konusşəkili formada, orta sıxlıq-

**Əhmədbəyli ağ
şireyisi sortu**

dadır. Salxımın saplağı 2-2,5 sm-dir. Gilələri iri (uzunluğu 17-20 mm, eni 15-18 mm), dəyirmi yaxud oval formada, simmetrik olub, rəngi ağdır, üzərində qızılı-sarı çalarlar müşahidə olunur. Qabıq lətdən asanlıqla ayrılır, üzəri seyrək mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti şirəli, adi dada və qoxuya malik olub, xırıltıdan deyil. Gilələrinin saplağının uzunluğu 7-10 mm-dir, giləsi 2-3, bəzən 1 toxumludur.

Gecyetišən üzüm sortudur. Vegetasiya müddəti 166,3 gün davam edir. Gilələri sentyabr ayının axırlarında və oktyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Tənəklərinin böyümə gücü ortadır (185,5 sm). Zoğları yaxşı yetişir (93,6%). Sort oidium xəstəliyinə davamsız (3-5 bal), mildiu və boz çürümə xəstəliyinə (2,5 bal) davamlıdır. Çiçəkləri orta miqdarda tökülür (48,5%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir və orta hesabla 6,7%-dir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 68,9%; salxımların orta kütləsi 195,3 qr; bar əmsalı 1,05; məhsuldarlıq əmsalı 1,54; bir kolun məhsuldarlığı 5,5 kq; hektardan məhsuldarlıq isə 122,2 s/ha təşkil edir.

Sort salxımlarının mexaniki xüsusiyyətlərinə görə texniki istiqamətlidir. Salxımları 85,73% şirədən, 5,23% daraqdan, 6,00% qabıq və lətin qalıqından, 3,04% toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 245 qr, 100 toxumun kütləsi 3,5 qr-dır. Şirəsində şəkərlilik 16,4–19,2 q/100 sm³, titrənən turşuluq 5,8-6,8 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun məhsulu süfrə şərablarının hazırlanması üçün qiymətli materialdır. Qarabağ–Mil bölgəsi üçün perspektivlidir.

Göy-göl sortu (Tavkveri x Qara Lkeni hibrid forması). Sort şərq texniki sortlar yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar caspica* Negr.) mənsubdur.

Birillik zoğları orta qalınlıqda, buğumarası qısa, qəhvəyi rəngdə, buğumları isə tünd-qırmızı rəngdədir.

Yarpaqları orta ölçüdə

Göy-göl sortu (Tavkveri x Qara Lkeni hibrid forması)

(uzunluğu 16-18 sm, eni 17-19 sm), eninə oval formada olub, 5 dilimlidir. Ayası zəif qıfşəkili və ya dalğavarı olub, yanları qismən aşağı doğru əyilmişdir. Ayanın səthi zəif torlu qırışıqlıdır. Üst kəsikləri orta dərinlikdə və dayaz, əsasən bağlı olub, deşiyi ellipsvarı və ya yumurtavarıdır. Aşağı kəsiklər dərin, açıq olub, iti dibli dar ağızlı lıraşəkili formadadır. Saplaq oyuğu açıq olub, lıraşəkili və tağşəkili formadadır. Dilimlərin ucundakı dişçiklər üçbucaqşəkili, kənar dişçiklər isə tərəfləri zəif qabarıq üçbucaqşəkili formada olub, mişarvari düzölmüşdür.

Çiçəkləri ikicinslidir. Salxımları iri ölçüdə (uzunluğu 18-26 sm, eni 12-16 sm), enli-konusvarı, qanadlı formada olub, orta sıxlıqda və ya sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-17 mm, eni 13-16 mm), girdə formada, qara rəngdə olub, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti şirəli, dadı xoşagələn harmonikdir. Qabığı orta qalınlıqda və möhkəmdir. Giləsində 2-3 ədəd toxum vardır.

Gecyetišən üzüm sortudur. Vegetasiya müddəti 161 gün davam edir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının axırlarına təsadüf edir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (261,7 sm). Zoğları yaxşı yetişir (85,4%). Oidium xəstəliyinə davamlılığı (2-2,5 bal- yarpaqda) və toleranlığı (3-3,5 bal- gilədə), antraknoz xəstəliyinə toleranlığı (3-3,5 bal) və boz çürümə xəstəliyinə isə davamlılığı ilə (2-2,5 bal) seçilir. Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 68,8%; bar əmsalı 1,03; məhsuldarlıq əmsalı 1,46; salxımların sayı 32 ədəd; salxımların orta kütləsi 280 qr; kolun orta məhsuldarlığı 6,7 kq; hektardan məhsuldarlıq 148,9 s/ha-dır.

Salxım və gilələrinin mexaniki quruluş və xüsusiyyətlərinə görə tipik texniki istiqamətlidir. Salxımlarının ümumi kütləsinə görə şirə çıxımı 86,6%, qabıq və lətin qalığı 5,9%, daraq 4,3%, toxum 3,2%-dir. 100 gilənin kütləsi 265,3 qr, 100 toxumun kütləsi 4,7 qr-dır. Giləsində şəkərlilik 19,1 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,67 q/dm³, ümumi nəmlik 76,0%, quru maddə 24,0%, kül 3,13% olur. Sortun məhsulu qırmızı süfrə və desert şərablarının istehsalı üçün yararlıdır.

Sort rayonlaşdırılmış kənd təsərrüfatı bitkilərinin reyestrinə daxil edilmişdir.

Respublikanın dağətəyi ərazilərində əkilib-becərilməsi per-

spektivlidir.

Həmşərə sortu. Azərbaycanın ən qədim, qiymətli yerli texniki üzüm sortudur. Sort Qara dəniz hövzəsi qrupuna (*convar pontica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 sm, eni 13-17 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Ayanın kəsikləri dərinidir. Səthi torşəkilli qırıxıqlı olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Alt səthi isə nisbətən açıq rəngdədir. Yuxarı kəsikləri açıq olub, sivri dibli, dar ağızlı lirasəkilli, tək-tək hallarda sonu sivri dibli yumurtavari, yaxud üçbucaqşəkillidir.

Həmşərə sortu

Aşağı kəsiklər açıq olub, sivri dibli, dar ağızlı və tərəfləri paralel olan lirasəkilli formadadır. Saplaq oyuğu açıq (lirasəkilli forma) və bağlı (ellipsvari) formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər iti uclu, tərəfləri qismən qabarıq üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthi tüklüdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları iri və çox iri olub (uzunluğu 20-32 sm, eni 5-14 sm), konusvari, dar konusvari formada və çox sıxdır. Gilələri orta və iri ölçüdə (uzunluğu 16-22 mm, eni 15-21 mm), girdə formada, simmetrik olub, tünd-göy rəngdədir. Qabığı qalın və möhkəm olub, üzəri zərif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Giləsi ətli-şirəli olub, ləti nisbətən sıx, zəif xırtıldaandır. Dadı şirin, harmonik və xoşagələndir. Şirəsi qırmızı, yaxud çəhrayı rəngdə olur. Giləsində 1-3 ədəd toxum vardır.

Sort gecyetišəndir. Vegetasiya müddəti 156 gün davam edir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının üçüncü ongünlüyünə təsadüf etmişdir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (290 sm). Zoğları yaxşı yetişir (80,4%). Çiçəklərinin tökülmə dərəcəsi 33%, salxımlarda noxudlaşmış gilələrin miqdarı 5,5 % təşkil edir. Sortun yarpaqları oidium xəstəliyinə davamlılıq (2 bal), gilələri davamsızlıq (4-4,5 bal), antraknoz xəstəliyinə tolerantlıq (3-3,5 bal) və boz çürümə xəstəliyinə davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 62,7%; bar

əmsalı 0,76; məhsuldarlıq əmsalı 1,20; salxımların sayı 34 ədəd; salxımların orta kütləsi 256 qr; məhsuldarlığı 8,6 kq; hektardan məhsuldarlıq 191,1 s/ha təşkil edir.

Sort salxımlarının mexaniki quruluş və xüsusiyyətlərinə görə tipik texniki istiqamətlidir. Salxımlarının ümumi kütləsinə görə şirə çıxımı 80,6%, qabıq və lətin qalığı 10,2%, daraq 5,8%, toxum 3,4% təşkil edir. 100 gilənin kütləsi 240,8 qr, 100 toxumun kütləsi 4,6 qrdır. Giləsində şəkərlilik 18,0 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,67 q/dm³–dir. Həmşərə sortunun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli desert və süfrə şərablarının alınması üçün yararlı mənbədir.

Həmşərə respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir.

Sort Kürkənarı suvarılan, Suvarılan dağətəyi–düzən, Alçaqdağlıq zonaları üçün rayonlaşdırılmışdır.

Hikməti sortu (Şərabı sortu, Arayathı qara üzümü). Sort şərq qrupunun *subconvar caspica* Negr. yarımqrupuna aiddir. Cavan zoğun uc hissəsi açıq-qəhvəyi rəngli, zoğun üzərindəki ilk yarpaqlar yaşıl rəngdədir. Zoğun üzəri və yarpaqlar tüksüzdür. Zoğun bir tərəfi (üst tərəfi) tünd-qırmızı, yaxud qırmızımtıl-şabalıdı rəngdədir. Birillik zoğlar nazik olub, uc hissəsi yaşılımtıl qəhvəyi, yetişmiş arxa hissəsi isə qırmızımtıl qəhvəyi rəngdədir.

Hikməti sortu (Şərabı sortu, Arayathı qara üzümü).

Yarpaqlar orta ölçülü (uzunluğu 15-18 sm, eni 14-17,5 sm) dəyirmi, formada olub, 3-5 dilimlidir. Ayanın müstəvisi düz, səthi hamar, yaxud zəif qabarıq səthə malik, qalın, möhkəm olub, kəsikləri dayaz, yaxud orta dərinlikdədir. Yuxarı kəsiklər bağlı, dayaz, yaxud orta dərinlikdə olub, kəsiyin deşiyi tam örtülü, yaxud dar ellipsvari formadadır. Aşağı kəsiklər dayaz, bağlı, yaxud açıq olub, yarıqşəkilli, lirsəkilli, dar ellipsvari, yaxud izi görünən girintili bucaq şəklindədir. Saplaq oyuğu açıq, enli tağlı, yaxud dəyirmi dibli lirsəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər uzun, iti uclu üçbucaqşəkilli, yaxud iti dar üçbucaqşəkillidir. Qırağ dişciklər mişarşəkilli,

kiçik ölçülü, əlavə dişciklər isə çox kiçik, bir tərəfə əyilmiş, qarmaq şəklini almışdır. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 13-16 sm, eni 7-9 sm), orta sıxlıqda olmaqla, konusvari, yaxud silindrik-konusvari formadadır. Saplağının uzunluğu 2,5-3,3 sm-dir. Darağı açıq-yaşıl rəngdədir. Gilələri orta böyüklükdə, yaxud iri (uzunluğu 15-18 mm, eni – 14,5-17,5 mm), sıxılmış yumuru, yaxud dəyirmi (yumru) formada, simmetrik olub, parlaq qara rəngdədir. Gilənin qabığı lətdən asanlıqla ayrılır, möhkəm və qalın olmaqla üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti şirəli, zəif xırtıldayan, şirin dada və xüsusi ətirə malikdir. Şirəsi tünd-narıncı, yaxud tünd - şərabi rəngdədir. Giləsi 2-3, bəzən 4 toxumludur.

Tezyetişən üzüm sortudur. Vegetasiya müddəti 138,7 gün davam edir. Gilələri avqust ayının ortalarında tam yetişir. Tənəyinin böyümə gücü yüksəkdir (244 sm). Zoğları yaxşı yetişir (92,3%). Çiçəkləri orta miqdarda tökülür (29,3%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq (5,5%) təşkil edir. Sort oidium, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı (2-2,5 bal) davamlı, mildiu xəstəliyinə isə orta davamlıdır (3-3,5 bal).

Yüksək, yaxud çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 74,3%; salxımların orta kütləsi 180 qr; bar əmsalı 1,37; məhsuldarlıq əmsalı 1,88; bir kolun məhsuldarlığı 7,6 kq; hektardan məhsuldarlıq 167,8 s/ha təşkil edir.

Sort tipik texniki üzüm sortudur. Salxımları mexaniki tərkib hissələrinin ümumi çəkisinə görə 85,4% şirədən, 3,73% daraqdan, 7,77% qabıq və lətin qalığından, 3,1% toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 307,7 qr, 100 toxumun kütləsi 4,93 qr-dır. Giləsində 18,2 q/100 sm³ şəkərlilik, 5,99 q/dm³ titrlənən turşuluq vardır.

Sort yüksək keyfiyyətli qırmızı süfrə və desert şərablarının istehsalı üçün qiymətli materialdır.

Qarabağ–Mil bölgəsi üçün perspektivlidir.

Xərçi sortu. Sinonimi *Pişikgözdür*. Sort şərq texniki üzüm sortları (*convar orientalis subconivar caspica* Negr.) yarımqrupuna mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-16 sm, eni 11-15 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir. Ayanın üst səthi tünd-yaşıl

rəngdə, parlaq, hamar, tək-tək hallarda isə zəif qabarıqlıdır. Yuxarı kəsikləri dərin, açıq olub, tərəfləri paralel olan formadan lirasəkilli formaya qədər təsadüf olunur. Tək-tək hallarda yuxarı kəsiklər bağı olub, enli-ellipsşəkilli, yaxud yumurtavari formadadır. Aşağı kəsikləri açıq yaxud bağı olub, orta dərinlikdədir. Saplaq oyuğu dərin, açıq, iti dibli tağşəkilli və ya lirasəkilli, yaxud bağı yumurtavari, bəzən dəyirmi formadadır.

Xərçi sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta və ya iri ölçüdə (uzunluğu 14-20 sm, eni 9-18 sm), enli-konusşəkilli formada olub, bəzi salxımlarda isə bir yaxud iki pəncə (qanad) inkişaf edir. Orta sıxlıqda, sıx, yaxud çox sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-20 mm, eni 13-19 mm), dəyirmi formada, ağımtıl-sarı rəngli və simmetrikdir. Qabığı orta qalınlıqda olub, üzəri seyrək mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti şirəlidir. Giləsində 1-4 toxum vardır.

Sort gecyetişəndir. Vegetasiya müddəti 150-160 gün arasında dəyişir. Çiçəkləri orta dərəcədə tökülür, giləsi aşağı miqdarda noxudlaşır. Sortun tənəkləri güclü boyatandır (285 sm). Zoğları yaxşı yetiştir (83,5%). Çiçəkləri aşağı, yaxud orta miqdarda tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr az inkişaf edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və antraknoz xəstəliyinə tolerantlıq (3-3,5 bal), boz çürümə xəstəliyinə isə davamlılıq (2-2,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək, yaxud çox yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğları miqdarı 66,5%; bar əmsalı 0,79; məhsuldarlıq əmsalı 1,22; salxımın sayı 38 ədəd; salxımların orta kütləsi 258 qr; tənəyin məhsuldarlığı 9,8 kq; hektardan məhsuldarlıq 217,8 s/ha təşkil edir.

Sort mexaniki xüsusiyyətlərinə görə tipik tuxniki istiqamətlidir. Salxımların 82,4%-ni şirə, 8,2%-ni qabıq və lətin qalığı, 5,6%-ni daraq, 3,8%-ni toxum təşkil edir. 100 gilənin kütləsi 206 qr, 100 toxumun kütləsi 4,0 qr-dır. Giləsində şəkərlilik 18,4 q/100 sm³, titirlənən turşuluq isə 5,62 q/dm³-dur. Sort süfrə və desert şərablarının

alınması üçün qiymətli mənbədir.

Naxçıvan və Gəncə -Qazax bölgələri üçün perspektivlidir.

Xindoqni sortu. Azərbaycanın ən qədim, qiymətli yerli texniki üzüm sortudur. Sort şərq qrupunun texniki üzüm sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar caspica* Negr.) mənsubdur.

Xindoqni sortu

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 15-18 sm, eni 14-17 sm) olub, dəyirmi formada və 5 dilimlidir. Ayanın kəsikləri orta dərinlikdə və dərinidir, müstəvisi düz, yaxud qıfşəkildir. Dilimlərin ucu nisbətən yuxarıya doğru əyilmişdir. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə və dərin olub, açıq, yaxud bağlıdır. Açıq kəsiklər

tərəfləri paralel və iti dibli girdə formalı lıraşəkildir. Bağlı kəsiklər yumurtavarı, yaxud üçbucaqşəkili və girdə formadadır. Aşağı kəsiklər açıq olub, tərəfləri paralel və girdə, yaxud sivri dibli lıraşəkili formadadır. Bəzi yarpaqlarda aşağı kəsiklər bağlıdır. Dilimlərin ucundakı dişciklər sonluğu girdə olan üçbucaqşəkili, tək-tək hallarda sonu sivri üçbucaqşəkildir. Kənar dişcikləri dar üçbucaqşəkili, yaxud tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkildir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 14-22 sm, eni 12-15 sm) olub, əsasən konusvarı formadadır. Şaxəli, bəzən qanadlı salxımlara da rast gəlinir, çox sıxdır. Gilələri orta və iri ölçüdə (uzunluğu 15-21 mm, eni 14-20 mm) olub, simmetrikdir, tünd-göy, yaxud qara rəngdə, girdə formadadır. Qabığı nazik və elastik olub, üzəri sıx mum təbəqəsi ilə örtülüdür. Ləti şirəlidir. Şirəsi şərabı-qırmızı rəngdədir. Giləsində 2-4 ədəd toxum vardır.

Sort gecyetišəndir. Vegetasiya müddəti 155 gün davam edir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının ikinci ongünlüyündə baş verir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (230,7 sm). Zoğları yaxşı yetişir (83,8%). Çiçəklərinin tökülmə dərəcəsi 52,6%, salxımlarda noxudlaşmış gilələrin miqdarı 6,1% təşkil edir. Oidium

xəstəliyinə sortun yarpaqları tolerantlıq (3-3,5 bal), salxımları çox davamsızlıq (5 bal) nümayiş etdirir. Sort antraknoz xəstəliyinə davamsızlıq (4-4,5 bal) və boz çürümə xəstəliyinə isə tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Orta, yaxud yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 65,3%; bar əmsalı 0,93; məhsuldarlıq əmsalı 1,68; salxımların sayı 34 ədəd; salxımların orta kütləsi 216 qr; məhsuldarlığı 3,4 kq; hektardan məhsuldarlıq isə 75,5 s/ha təşkil edir.

Sort tipik texniki istiqamətlidir. Salxımlarının ümumi kütləsinə görə şirə çıxımı 79,8%, qabıq və lətin qalığı 11,5%, daraq 4,5%, toxum 4,2% təşkil edir. 100 gilənin kütləsi 184,6 qr, 100 toxumun kütləsi 4,3 qr–dır. Giləsində 18,7 q/100 sm³ şəkərlilik, 5,27 q/dm³ titrlənən turşuluq vardır.

Xindoqni sortunun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli qırmızı süfrə şərablarının alınması üçün qiymətli mənbədir.

Respublikanın əksər bölgələrində rayonlaşdırılaraq (Kürkənarı suvarılan ovalıq, Şirvan–Qarabağ suvarılan ovalıq, Suvarılan dağətəyi–düzən, Dağətəyi çöl, Alçaq dağlıq və Şəki-Zaqatala zonaları) əkilib–becərilir.

İzabella sortu. Vətəni Şimali Amerikadır. Sort *V.labrusca* L. və *V.vinifera* L. növlərinin təbii hibridi hesab edilir. Sort Azərbaycanın sort standartlarına daxil edilmişdir.

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 12-16 sm, eni 11-16 sm), dəyirmi formada olub, 3 dilimlidir. Tək-tək hallarda 5 dilimli, yaxud aya bütöv olur. Ayanın üst səthi hamar olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Alt səthi isə sıx keçəvari tükə örtülmüşdür. Yuxarı kəsikləri açıq, orta dərinlikdə olub, oxvarı, yaxud girintili bucaq şəklindədir. Aşağı kəsiklərin bəzən izi görünür, bəzi hallarda isə kəsik tamamilə hiss olunmur. Saplaq oyuğu açıq olub, sivri dibli, tağşəkilli formalardadır. Dilimlərin ucundakı dişçiklər iri

İzabella sortu

olub, iti uclu üçbucaqşəkillidir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları xırda və orta ölçüdə (uzunluğu 8-12 sm, eni 6-8 sm), silindrik, yaxud silindrik-konusvarı formada olub, orta sıxlıqda və ya seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 mm, eni 13-17 mm), girdə formada olub, qara yaxud tünd-qəhvəyi rəngdədir (şabalıdı). Qabığı qalın və möhkəmdir, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti kifayət qədər şirəlidir, özünə məxsus səciyyəvi ətiri vardır. Giləsi 1-4 toxumludur.

Çox gecyetišən sortdur. Vegetasiya müddəti 172 gün davam edir. Gilələrinin tam yetişməsi oktyabr ayının əvvəllərinə təsadüf edir. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (321,2 sm). Zoğlarının yetişmə dərəcəsi 78,6% təşkil edir. Sort oidium, antraknoz və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı davamlılığı (2-2,5 bal) ilə seçilir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 84%; bar əmsalı 1,39; məhsuldarlıq əmsalı 1,65; salxımların sayı 65 ədəd; salxımların orta kütləsi 149,3 qr; kolun məhsuldarlığı 6,6 kq; hektardan məhsuldarlıq 134,8 s/ha təşkil edir.

Salxımlarının ümumi kütləsinə görə şirə çıxımı 84,5%, qabıq və lətin qalığı 9,6%, daraq 2,2%, toxum 3,7% təşkil edir. 100 gilənin kütləsi 226,0 qr, 100 toxumun kütləsi isə 4,6 qr-dır. Giləsində şəkərlilik 18,3 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,6 q/dm³-dir.

Sortun məhsulu xüsusi dadı və ətiri ilə seçilən desert şarablarının istehsalı üçün qiymətli materialdır. Respublikanın Lənkaran rayonu, Düzən Qarabağ əraziləri üçün perspektivli sayılaraq, sort standartlarına daxil edilmişdir.

Kaberne sovinyon sortu. Fransanın texniki üzüm sortlarından biridir. Sort Şərqi Avropa (*convar occidentalis* Negr.) sortları qrupuna daxildir. Azərbaycanda XIX əsrin axırlarından əkilib-becərilir.

Cavan zoğun tacı tüklü olub, qonuru-yaşıl rəngdədir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu

Kaberne sovinyon sortu.

11-14 sm, eni 12-15 sm), dəyirmi, 5 dilimli olub, kəsikləri dərin. Yarpağın üst səthi tünd-yaşıl rəngdə olub, müstəvisi düzdür. Yuxarı kəsikləri dərin və bağlıdır. Aşağı kəsikləri orta dərinlikdə, yaxud dərin olub, bağlıdır. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlı olub, dərin. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, əsası enli, sonu dəyirmi formada yaxud iti, kümbəzşəkilli, yaxud tərəfləri qabarıq üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklər də iri olub, tərəfləri çox qabarıq üçbucaqşəkilli, yaxud kümbəzşəkillidir. Yarpağın alt səthi seyrək torabənzər tükklə örtülmüşdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 12-16 sm, eni 7-9 sm), silindrik-konusvari, tək-tək hallarda qanadlı formada olub, orta sıxlıqda və sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 13-16 mm, eni 12-16 mm), girdə formada, tək-tək hallarda oval olub, tünd-göy rəngdədir. Üzəri mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı qalın və elastikdir. Ləti şirəlidir.

Sort orta-gecyetişəndir. Gilələri sentyabr ayının II və III on-günlüklərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 155-160 gün arasında davam edir.

Kollarının boyümə gücü ortadır (178,0 sm). Zoğları yaxşı yetişir (94,5%). Çiçəkləri orta və yüksək miqdarda tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı toleranqlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Orta, yaxud yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 62,2%; salxımın miqdarı 32 ədəd; bar əmsalı 0,8; məhsuldarlıq əmsalı 1,28 təşkil edir. Salxımların orta kütləsi 186,6 qr, kolun məhsuldarlığı 5,2 kq, hektardan məhsuldarlıq 115,5 s/ha-dir.

Giləsində şəkarlılıq 19,2-21,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,6-7,2 q/dm³ arasında dəyişir. Salxımlarının 84,2%-i şirədən, 7,8%-i qabıq və lətin qalığından, 4,6%-i daraqdan, 3,4%-i toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 196 qr, 100 toxumun kütləsi isə 3,6 qr-dır.

Sortun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli şərabların, şampən materialının alınması üçün qiymətli mənbədir. Ondan kaqor və portveyn tipli şərabların hazırlanmasında kupaj kimi istifadə olunması məqsəduyğundur.

Respublikamızın düzən və dağətəyi ərazilərində sortun geniş

əkilb-becərilməsi perspektivlidir. Sort Gəncə-Qazax və Şirvan bölgələri üçün perspektivli olduğundan respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir.

Kəpəz sortu (Tavkveri x Xindoqni hibrid forması). Sort şərq texniki sortlar yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar caspica* Negr.) mənsubdur.

Yetişmiş birillik zoğlar orta qalınlıqda olub, buğumarası qısa və qəhvəyi rəngdədir.

Kəpəz sortu (Tavkveri x Xindoqni hibrid forması).

Yarpaqları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 17-20 sm, eni 15-18 sm), oval formada olub, 5 dilimlidir. Ayanın səthi hamar, tünd-yaşıl rəngdə, alt səthi isə açıq-yaşıl rəngdə və çılpaqdır. Yuxarı kəsikləri dərin, açıq olub, dar ağızlı, iti dibli lıraşəkildir. Aşağı kəsikləri orta dərinlikdə, açıq olub, lıraşəkilli formadadır. Saplaq oyuğu açıq olub, dibi dairəvi lıraşəkilli formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə tərəfləri qabarıq üçbucaqşəkilli olub, mişarvarıdır.

Çiçəkləri ikicinslidir. Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 15-22 sm, eni 11-13 sm), konusvarı formada, orta sıxlıqda olur. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 mm, eni 14-18 mm), girdə formada olub, simmetrikdir. Rəngi qaradır. Qabığı orta qalınlıqda, orta möhkəmlikdə olub, sıx və qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti şirəli, şirəsi çəhrayı, şərabı-qırmızı rəngdədir. Dadı şirin və harmonikdir. Giləsində 2-3 ədəd toxum vardır.

Hibrid forması gecyetišəndir. Vegetasiya müddəti 164 gün davam edir. Gilələrin tam yetişməsi oktyabr ayının əvvəllərində baş verir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (214,0 sm). Zoğların yetişmə dərəcəsi 98,4% təşkil etmişdir. Hibrid forması oidium, antraknoz xəstəliklərinə tolerantlığı (3-3,5 bal) və boz çürümə xəstəliyinə qarşı davamlılığı (2-2,5 bal) ilə seçilir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 66%; bar

əmsalı 0,99; məhsuldarlıq əmsalı 1,49; salxımların sayı 36 ədəd; salxımların orta kütləsi 254,3 qr; kolun məhsuldarlığı 6,7 kq; hektardan məhsuldarlıq 148,9 s/ha–dır.

Giləşində şəkərlilik 18,9 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,93 q/dm³, ümumi nəmlik 73,86%, quru maddə 26,14%, kül 3,87% olur. Hibrid forması salxım və gilələrinin mexaniki quruluş və xüsusiyyətlərinə görə tipik texniki istiqamətli. Salxımlarının ümumi kütləsinə görə şirə çıxımı 85,8%, qabıq və lətin qalığı 7,1%, daraq 3,7%, toxum 3,4% olur. Salxımında gilələrin payı 96,3%, gilələrin orta sayı 130 ədəd, bərk qalıq 14,2%, skelet hissə 10,8%, struktur göstəricisi 7,9 təşkil etmişdir. 100 gilənin kütləsi 294,6 qr, 100 toxumun kütləsi 4,1 qr–dır.

Sortun məhsulu süfrə və desert şərablarının istehsalı üçün qiymətli materialdır.

Sort Gəncə-Qazax bölgəsi üçün perspektivlidir.

Qara Qrenaj sortu.

Vətəni İspaniyadır. Dünyanın əksər üzümçülük ölkələrində (Fransa, Əlcəzair, Avstraliya, Argentina, Brazilya, Liviya, ABŞ, CAR, Mərkəz, Meksika və s.) əkilib-becərilir.

Sort Qərbi Avropa sortlar qrupuna (*convar occidentalis* Negr.) mənsubdur. Universal üzüm sortudur.

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 14-20 sm, eni 13-19 sm), dəyərmə formada, 3-5 dilimli olub, aya zəif yarılmışdır. Üst səthi hamar, yaşıl rəngdə olub, zəif dalğavaridir. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, açıq, yaxud bağlı olub, lirasəkilli, qayışşəkilli və ya dar ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri çox dayaz olub, girintili bucaqşəkilli, üçbucaqşəkilli, yaxud lirasəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişçiklər enli, iti uclu üçbucaqşəkilli, kənar dişçiklər isə mişarşəkillidir.

Qara Qrenaj sortu.

Saplaq oyuğu açıq olub, lıraşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpaqdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 14-20 sm, eni 8-12 sm), konusvarı, yaxud silindrik-konusvari formada və orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-20 mm, eni 14-19 mm), dəyirmi, yaxud zəif oval formada, tünd-göy, yaxud qara rəngdə olub, üzəri sıx mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı qalın və elastikdir. Ləti şirəli olub, dadı və ətiri xoşagələndir.

Orta dövrdə yetişən üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının ortalarında tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 148-155 arasında davam edir. Tənəkləri orta böyüyəndir (186-192 sm). Zoğları yaxşı yetişir (95,6%). Çiçəkləri orta miqdarda tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif siyarətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 72,8%; salxımın miqdarı 26 ədəd; bar əmsalı 0,72; məhsuldarlıq əmsalı 1,0-dir. Salxımların kütləsi 166-225 qr, tənəyin məhsuldarlığı 4,3-5,6 kq, hektardan məhsuldarlıq 95,5-124,4 s/ha arasında dəyişir.

Tənəyinə çoxqollu yelpik formasının verilməsi, bar barmaqlarının isə 7-11 gözcüyə kəsilməsi məqsədəuyğundur.

Salxımlarının 82,6%-i şirədən, 9,2%-i qabıq və lətin qalığından, 4,2%-i daraqdan, 4,0%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 216qr, 100 toxumun kütləsi 3,8qr-dır. Giləsində şəkərlilik 20,6-22,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,6-7,8 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun məhsulu müxtəlif növ qırmızı və çəhrayı şərabların alınması üçün qiymətli mənbedir. Ondan təzə halda istifadə ilə yanaşı, müxtəlif alkoqolsuz məhsulların alınmasında geniş istifadə olunur.

Qara qrenaj sortu hal-hazırda Cəlilabad rayonunda üzümçülük fermer təsərrüfatlarında geniş əkilib-becərilir.

Sortun Qarabağ-Mil, Gəncə-Qazax, Lənkəran-Astara bölgələrində geniş becərməsi perspektivlidir.

Qara lkeni sortu. Azərbaycanın ən qiymətli qara giləli texniki üzüm sortudur. Sortun tənəklərinə Gəncə, Göy-göl rayonlarında, Qarabağ ərazisində (xüsusən Füzuli rayonunda) köhnə üzüm bağ-

larında, xiyabanlarda rast gəlinir. Sort keçmiş Ümumittifaq Üzümçülük və Şərabçılıq “Maqaraç” Elmi-Tədqiqat İnstitutunun Orta Asiya filialında geniş tədqiq olunmuş, keyfiyyətli desert şərabların hazırlanması üçün geniş istehsalata tövsiyə olunmuşdur. Qara lkeni Özbəkistan Respublikasının sort standartlarına daxil edilmişdir. Lakin Qara Likeni sortu Azərbaycan şəraitində elmi əsaslarla tam öyrənilməmişdir.

Qara lkeni sortu

Sort Qara dəniz hövzəsi sortları (*convar pontica* Negr.) qrupuna mənsubdur.

Yarpaqları iri, nisbətən uzunsov, 5 dilimli olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Ayanın səthi torvari qırıxıqlı olub, novşəkili, yaxud qıfşəkili formadadır. Ayanın yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə olub, açıq iti dibli liraşəkili, yaxud bağlı yumurtavarı, dar ellipsvari, dəyirmi və ya enli ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri orta dərinlikdə və dərin olub, açıq, girintili bucaqşəkili yaxud bağlı, iti dibli bəzən də dəyirmi dibli enli-ellipsvaridir. Saplaq oyuğu açıq və dərin olub, tağvarı, dəyirmi dibli kvadratşəkili və ya dəyirmi dibli liraşəkildir. Dilimlərin ucundakı dişçiklər iti uclu, tərəfləri qabarıq üçbucaqşəkili, yaxud bir tərəfi qabarıq mişarvaridir. Kənar dişçiklər bir tərəfi və ya tərəfləri qismən qabarıq mişarvaridir. Yarpağın alt səthi keçəvari tüklüdür. Yuxarı səthi isə seyrək, zəif torvari tüklüdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 12-22 sm, eni 9-12 sm), konusvarı formada olub, seyrək, orta sıxlıqda, yaxud sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-16 mm, eni 13-15mm), oval, yaxud yumru formada olub, qara rəngdədir. Gilələrin üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı kifayət qədər qalın, möhkəm, elastik olub, lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti şirəli olub, dadı şirin və xoşagələndir. Giləsində 2-4 toxum vardır.

Orta-gec, yaxud gecyetişən sortdur. Abşeron şəraitində gilələrin tam yetişməsi sentyabrın axırlarına təsadüf edir. Vegetasiya müd-

dəti 152-164 gündür. Tənəklərinin böyümə gücü orta və yüksəkdir (195–256 sm). Birillik zoğları yaxşı yetişir (80%). Çiçəkləri aşağı və orta səviyyədə (22-36%) tökülür, noxudlaşmış gilələr olduqca aşağı miqdarda (1,2-2,2%) əmələ gəlir. Sort əsas göbələk xəstəliklərinə (oidium, mildiu, boz çürümə, antraknoz və s.) qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir, salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Yüksək məhsuldardır. Barlı zoğların miqdarı 78%; salxımların orta kütləsi 234 qr; bar əmsalı 0,62; kolun orta məhsuldarlığı 7,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 160,0 s/ha-dır.

Sort tipik texniki istiqamətlidir. Salxımları ümumi kütləsinə görə 85,6% şirədən, 3,6% daraqdan, 4,2% toxumdan, 6,6% qabıq və lətin qalığından ibarətdir. Şirəsi zəif rənglidir. Sortun gilələri yüksək şəkərlilik toplayır. 100 gilənin kütləsi 208 qr, 100 toxumun kütləsi 3,4 qr-dır. Gilələrində şəkərlilik 17,8-22,4 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 7,26-5,64 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Məhsulu süfrə və desert şərabların hazırlanması üçün qiymətli mənbədir. Bununla yanaşı ondan təzə halda istifadə etmək, habelə müxtəlif alkoqolsuz məhsullar (şirə, şərbət, doşab) hazırlamaq mümkündür.

Sort Qarabağ–Mil və Gəncə-Qazax bölgələri üçün perspektivlidir.

Qara pino sortu. Sortun vətəni Fransadır. *Pina Fran* adı ilə məşhurdur. Sort Qərbi Avropa sortları qrupuna (*convar occidentalis* Negr.) mənsubdur. Sort Azərbaycanda 1968-ci ildən əkilib-becərilir. Respublika üzüm-lüklərində onun becərildiyi sahə 100 hektara yaxın idi.

Yarpaqları xırda və orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 sm, eni 13-17 sm), dəyirmi formada olub, 3-5 dilimli, yaxud ayası bütövdür. Yuxarı kəsiləri açıq,

Qara pino sortu

çox dayaz, tək-tək hallarda dərin olub, lıraşəkıllı formada, yaxud izi görünür. Aşağı kəsıkləri iri görünür, bütöv, yaxud girıntılı bucaq şəkıllındədir. Aşağı kəsıklər tək-tək hallarda açıq, tərəfləri paralel olan lıraşəkıllı formadadır. Saplaq oyuğu açıq, dar olub, iti dibli lıraşəkıllı, yaxud bağıldır. Ayanın müstəvisi düz, üzəri hamar olub, tünd-yaşıl rəngdədir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları xırda və orta ölçüdə (uzunluğu 7-15 sm, eni 5-8 sm), silindirik formada olub, sıx və çox sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 12-18 mm, eni 11-17 mm), girdə, tək-tək hallarda oval formada olub, qara rəngdədir. Qabığı qalın və elastik olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti şirəlidir. Dadı şirin və xoşagələndir.

Tezyetişən texniki üzüm sortudur. Gilələri avqust ayının əvvəllərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 122-130 gün arasında tərəddüd edir. Kollarının böyümə gücü ortadır (182-192 sm). Zoğları çox yaxşı yetişir (96,8-100%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (50-60%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni zərərvericisi ilə zəif sırayətlənir.

Orta məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 52,8-60,6%; bar əmsalı 1,06-1,14; məhsuldarlıq əmsalı 1,38-1,55; salxımların kütləsi 46-106 qr; salxımların sayı 22-36 ədəd; kolun məhsuldarlığı 2,6-4,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 56,6-92,6 s/ha arasında dəyişir.

Salxımlarının 85,4%-i şirədən, 6,2%-i qabıq və lətin qalığından, 3,6%-i daraqdan 4,8%-i toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 168-200 qr, 100 toxumun kütləsi 3,8-4,6 qr arasında dəyişir. Giləsində şəkərlilik 17,2-20,6 q/100sm³, titrlənən turşuluq 5,6-7,2 q/dm³ arasında tərəddüd edir. Sortun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli süfrə şərablarının və şampan şərab materialının alınması üçün qiymətli materialdır.

Respublikanın dağlıq rayonlarında dəmyə şəraitində, həmçinin dağətəyi bölgələrində suvarılma şəraitində becərilməsi perspektivlidir.

Merlo sortu. Sortun vətəni Fransadır. Bu ölkədə sortun əkin sahəsi 110 min hektara çatır.

Dünyanın 16 Avropa ölkəsində və 9 digər üzümçülük ölkələrində geniş becərilir (162 min hektar).

Sort Qərbi Avropa sortları qrupuna (*convar occidentalis* Negr.) daxildir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 14-17 sm, eni 14-16 sm), dəyirmi formada, orta dərəcədə yarılmış olub, 5 dilimlidir. Yuxarı kəsikləri açıq, lirasəkilli, dayaz, yaxud orta dərinlikdə, aşağı kəsikləri açıq, yaxud bağlı, dayaz

Merlo sortu

olub, qayışşəkilli və ya giritili bucaq şəklindədir. Ayanın müstəvisi zəif dalğavari olub, kənarları nisbətən aşağıya doğru əyilmişdir. Yarpağın üst səthi hamar, yaxud zəif qabarıqdır. Saplaq oyuğu açıq, lirasəkilli, oxvari, yaxud kvadratşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər iti uclu üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə tərəfləri zəif qabarıq üçbucaqşəkilli-mışarvaridir. Yarpağın alt səthi hörümçək toruna bənzər tüklə örtülmüşdür. Damarların üzərində və ətrafında isə cod tüklər müşahidə edilir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 sm, eni 8-11 sm), silindrik-konusvari, silindirlik, bəzən qanadlı, yaxud şaxəli formada olub, orta sıxlıqda və ya sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 15-18 mm, eni 14-17 mm), girdə formada, qara rəngdə olub, üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı orta qalınlıqda və möhkəmdir. Ləti şirəlidir. Dadı şirin, harmonik olub, sortaməxsus ətiri vardır.

Orta-gecyetişən texniki üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının ortalarına qədər tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 146-152 gün arasında davam edir. Kollarının böyümə gücü ortadır (186-192 sm). Zoğları yaxşı yetişir (86-92%). Çiçəkləri zəif və orta səviyyədə (40-62%) tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı zəifdir (7,6%). Sort Abşeron şəraitində oidium, boz çürümə, antraknoz xəstəliklərinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal) nüma-

yış etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 62-76%; bar əmsalı 1,0-1,2; məhsuldarlıq əmsalı 1,08-1,13; salxımın sayı 28-36 ədəd; salxımın orta kütləsi 146-182 qr; kolun məhsuldarlığı 3,6-5,8 kq, hektardan məhsuldarlıq 80,0-128,8 s/ha arasında dəyişir.

Salxımlarının 83,4%-i şirədən, 6,7%-i qabıq və lətin qalığından, 4,8%-i daraqdan, 4,1%-i toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 166-198 qr, 100 toxumun kütləsi 3,9-5,0 qr arasında dəyişir. Gilələrində şəkərlilik 19,2-22,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,2-7,2 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Sortun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli süfrə, desert, tünd şərablardan alınması üçün qiymətli materialdır. Kaberne-Sovinyon və Kaberne fran sortları ilə kupaj edilməsi zamanı yüksəkkeyfiyyətli şərab materialı alınır.

Respublikanın dağətəyi və dağlıq ərazilərində əkili-becərilməsi perspektivlidir.

Mədrəsə sortu. Azərbaycanın ən qədim, qiymətli texniki üzüm sortlarındanıdır. Sort şərq qrupunun texniki üzüm sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar caspica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə olub (uzunluğu 17-21 sm, eni 16-20 sm), dəyirmi formadadır, 5 dilimlidir. Ayanın kəsikləri dərin və çox dərin, üzəri hamar olub, üst səthi tündyaşıl, alt səthi isə açıqyaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri dərin və çox dərin, bağlı olub, enli ellipsvari formadadır. Tək-tək hallarda yuxarı kəsiklər açıq olub, tərəfləri paralel olan lirazəkili formadadır. Aşağı kəsikləri dayaz və orta dərinlikdə olub, lirazəkili və girdə formadadır. Saplaq oyuğu açıq olub, forması tağşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişciklər kifayət qədər iri olub, tərəfləri düz, iti uclu üçbucaqşəkillidir.

Mədrəsə sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları xırda, orta və iri ölçüdə (uzun-

luğu 9-20 sm, eni 7-14 sm) olub, konusvarı yaxud qanadlıdır. Orta sıxlıqda və seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 13-18 mm, eni 11-17 mm), dəyirmi formada, tünd-sürməyi, yaxud qara rəngdə olub, simmetrikdir. Qabığı orta qalınlıqda olub, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülüdür. Lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti şirəlidir. Xüsusi ətiri vardır. Giləsində 1-2 ədəd toxum inkişaf edir.

Sort orta dövrdə yetişir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının ikinci on günlüyündə müşahidə olunur. Vegetasiya müddəti 145 gün sürür. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (268,8 sm). Zoğları yaxşı yetişir (84,8%). Çiçəklərinin tökülmə dərəcəsi 63,7%, salxımlarda noxudlaşmış gilələrin miqdarı 16,4% təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və antraknoz xəstəliyinə tolerantlıq (3-3,5 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə davamlılığı (2 bal) ilə seçilir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 70,2%; bar əmsalı 0,97; məhsuldarlıq əmsalı 1,37; salxımların sayı 34 ədəd; salxımların orta kütləsi 136 qr; məhsuldarlığı 4,5 kq; hektardan məhsuldarlıq 99, 3 s/ha-dır.

Sort tipik texniki istiqamətlidir. Salxımlarının ümumi kütləsinə görə şirə çıxımı 85,6%, qabıq və lətin qalıqı 8,4%, daraq 3,0%, toxum 3,0% olmuşdur. 100 gilənin kütləsi 158,0 qr, 100 toxumun kütləsi 3,3 qr-dır. Gilələrində şəkərlilik 19,0 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,80 q/dm³-dir.

Mədrəsə sortunun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli qırmızı süfrə şərablarının və desert tipli (kaqor) şərabların alınması üçün olduqca yararlıdır. Mədrəsə şərabının keyfiyyəti ilə nəinki respublikamızda, hətta dünyada da məşhurdur.

Respublikanın əksər bölgələrində rayonlaşdırılaraq (Kürkənarı suvarılan ovalıq, Şirvan-Qarabağ suvarılan ovalıq, Dağətəyi çöl, Alçaq dağlıq və Şəki-Zaqatala zonaları) əkilib-becərilir.

Mələyi sortu. Azərbaycanın ən qədim texniki üzüm sortlarındanıdır. Sinonimi *Mövüz*, *Ordusu*, *Qara urzadır*. Sort şərq ekoloci-coğrafi qrupunun texniki sortlar yarımqrupuna (*convar orientalist subconvar caspica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 sm, eni 13-16 sm), 5 dilimli olub, dəyirmi, yaxud oval formadadır. Yarpağın üst səthi

torşəkili qırışıqlıdır. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, yaxud dərin, bağlı olub, itidibli uçbucaqşəkili, yumurtavari, tək-tək hallarda isə dar-ellipsvari formadadır. Yuxarı kəsiklər bəzən açıq olub, itidibli, dar ağızlı lıraşəkili formadadır. Aşağı kəsikləri dayaz, açıq olub, qayışşəkili tək-tək hallarda isə girintili bucaqşəkilindədir. Dilimlərin ucundakı dişiklərin əsası enli olub, künbəzşəkildir. Kənar dişiklərin də əsası enli olub, künbəzşəkili, tək-tək hallarda isə iti uclu tərəfləri qabarıq uçbucaqşəkildir. Sapaq oyuğu açıq olub, tağşəkili yaxud lıraşəkildir.

Məlyi sortu

Çiçəkləri ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 12-20 sm, eni 10-14 sm), konusvari, silindrik-konusvari, qanadlı, tək-tək hallarda silindrik formada olub, sıx və ya seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə və iri (uzunluğu 15-21 mm, eni 13-18 mm), oval formada, simmetrik, tünd-göy və ya tünd-qırmızı rəngdədir. Giləsində 2-4 toxum vardır.

Gecyetišən texniki üzüm sortudur. Vegetasiya müddəti 152-162 gün arasında dəyişir. Abşeron şəraitində gilələri sentyabr ayının sonunda və oktyabr ayının I ongünlüklərində tam yetişir.

Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (266,8 sm). Zoğları yaxşı yetişir (88-96%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə edilmir. Sort Abşeron şəraitində əsas göbələk xəstəliklərinə qarşı davamsızlıq (4 -5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 44,5%; salxımın sayı 20 ədəd; bar əmsalı 0,59; məhsuldarlıq əmsalı 1,33; salxımın orta kütləsi 342 qr-dır. Kolun məhsulu 6,6 kq, hektardan məhsuldarlıq 146,6 s/ha-dır.

Məlyi tipik texniki istiqamətlidir. Salxımlarının 82,6%-i şirədən, 10,8%-i qabıq və lətin qalığından, 3,6%-i daraqdan, 3,0%-i toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 280 qr, 100 toxumun kütləsi 6,4 qr-dır. Salxımda gilələrin orta sayı 162 ədəddir. Giləsində

şəkərlilik $19,3 \text{ q}/100 \text{ sm}^3$, titrlənən turşuluq $5,8 \text{ q}/\text{dm}^3$ -dir.

Mələyi sortunun məhsulu müxtəlif növ şərabların (süfrə, desert v. s.) hazırlanması üçün qiymətli mənbədir. Naxçıvan bölgəsi, o cümlədən respublikanın dağətəyi ərazilərində əkilib – becərilməsi üçün perspektivlidir.

Muskat Ottonel sortu. Fransanın yerli universal üzüm sortudur. Sort Avstriya, Bolqarıstan (7,9 min hektar), Yunanıstan, Moldova, Slovakiya, Rusiya, Rumıniya (6,4 min hektar), Serbiya, Ukrayna, Fransa, Çexiya, Avstraliya, Kanada, CAR və başqa ölkələrdə əkilib-becərilir.

Sort Qərbi Avropa sortları qrupuna (*convar occidentalis* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-16 sm, eni 12-17 sm), dəyirmi, yaxud böyrəkşəkilli formada, ayası orta dərəcədə yarılmış, 3, yaxud 5 dilimlidir.

Ayası dalğavari, bəzən isə kənarları yuxarıya doğru əyilmiş, qıfşəkillidir. Üst səthi hamar olur, açıq-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri bağlı, dar ellipsvari formada, yaxud tam bağlı, bəzən açıq, lirsəkilli, yaxud qayışşəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri bağlı, yaxud açıq olub, dar ellipsvari və ya girintili bucaq şəklindədir. Saplaq oyuğu bağlı, ellipsvari, yaxud dar ellipsvari formada, bəzən açıq olub, iti dibli dar ağızlı lirsəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişçiklər iti uclu uçbucaqşəkilli, kənar dişçiklər isə üçbucaqşəkilli-mişarvaridir. Yarpağın alt səthi çılpaq, yaxud zəif, seyrək çod tükə örtülmüşdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 sm, eni 10-12 sm), silindrik, yaxud silindrik-konusvari formada, çox sıx, yaxud sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 15-18 mm, eni 15-17 mm), girdə formada, kəhrəba rəngində çalarları olan ağ rəngdədir. Qabığı orta qalınlıqda və möhkəmdir. Ləti şirəli, dadı şirin, xoşagəlmən olub, muskat ətiri aydın hiss olunur.

Muskat Ottonel sortu

Orta-gecyetişən universal üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının ortalarında tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 150-154 gün arasında davam edir. Kolların böyümə gücü ortadır (188 sm). Zoğları yaxşı yetişir (86-90%). Çiçəkləri aşağı, yaxud orta səviyyədə tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium xəstəliyinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə tolerantlıq nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 56,6-78,2%; bar əmsalı 0,52-0,72; məhsuldarlıq əmsalı 0,92-1,16; salxımın miqdarı 24-28 ədəd; salxımın orta kütləsi 156-198 qr; kolun məhsuldarlığı 3,6-5,6 kq; hektardan məhsuldarlıq 80,0-124,4 s/ha arasında dəyişir.

Salxımlarının 83,2%-i şirədən, 8,2%-i qabıq və lətin qalığından, 4,6%-i daraqdan, 4,0%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 186-208 qr, 100 toxumun kütləsi 3,9-4,4 qr arasında dəyişir. Giləsində şəkillilik 18,6-21,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,60-5,66 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Sortun salxım və gilələrinin xarici görünüşü gözəldir. Təzə halda da geniş istifadə olunur. Yüksəkkeyfiyyətli desert şərablarının, həmçinin üzüm şirəsinin, süfrə şərablarının alınması üçün qiymətli sortdur.

Respublikanın Qarabağ-Mil, Gəncə-Qazax, Abşeron, Dağlıq-Şirvan bölgələrində və Naxçıvan MR-də əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Risliq sortu. Vətəni Almaniyadır. Sort Qərbi Avropa sortlar qrupuna (*convar occidentalis* Negr.) mənsubdur.

Zoğun tacı keçəşəkilli tükklə örtülmüşdür. İlk yarpaqların alt səthi seyrək, yaxud nisbətən qalın sarımtıl-narıncı çaları olan açıq-yaşıl rəngdədir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 sm, eni 14-

Risliq sortu

19 sm), dəyirmi formada, kəsikləri dərin, dilimlərin kənarları nisbətən aşağı əyilmiş, müstəvisi dalğavarıdır. Yarpağın üst səthi tünd-yaşıl, aşağı səthi boz-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri açıq, yaxud bağlı olub, orta dərinlikdədir. Bağlı kəsiklər yumurtavari və üçbucaqşəkillidir. Açıq kəsiklər isə iti, yaxud dəyirmi dibli, tək-tək hallarda isə bir dişcikli lıraşəkillidir. Aşağı kəsikləri xırda və dayaz, açıq və ya bağlı girintili bucaq şəklində olub və ya izi görünür. Saplaq oyuğu açıq, yaxud bağlı olub, kəsiyi dar və ya lıraşəkillidir. Yarpağın alt səthi seyrək torşəkilli tüklə örtülmüşdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları xırda, tək-tək hallarda orta ölçüdə (uzunluğu 7-14 sm, eni 5-7 sm), silindrik, yaxud silindrik-konusvari formada, orta sıxlıqda və ya sıxdır. Gilələri xırda və ya orta ölçüdə (uzunluğu 10-16mm, eni 9-16mm), girdə formada, yaşlımtıl-ağ rəngdədir. Tam yetişəndə qızılı-qəhvəyi çalarları olan sarımtıl-yaşıl rəng alır. Qabığı orta qalınlıqda olub, kifayət qədər elastikdir. Ləti şirəlidir, sorta məxsus ətiri var.

Sort orta gecyetišəndir. Gilələri sentyabr ayının ikinci ongünlüyündə tam yetişir. Vegetasiya müddəti 153-158 gün arasında davam edir. Tənəkləri orta boy gücünə malikdir (178-196sm). Zoğları yaxşı yetişir (93,8%).

Çiçəkləri orta və ya çox miqdarda tökülür. Salxımlarında noxudlaşmış gilələr müşahidə olunmur. Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə güclü sirayətlənir.

Orta məhsuldar sortdur. Tənəyində barlı zoğların miqdarı 62,8%; salxımların miqdarı 44 ədəd; bar əmsalı 1,05; məhsuldarlıq əmsalı 1,70-dir. Salxımların orta kütləsi 86,6-112,8 qr, tənəyin məhsuldarlığı 2,4-3,8 kq, hektardan məhsuldarlıq 53,3-84,4 s/ha arasında dəyişir.

Abşeron şəraitində sortun tənəklərinə qısa ştamblı, çoxqollu yelpik formasının verilməsi, bar zoğlarının isə nisbətən qısa kəsilməsi (7-10 gözcük) məqsədəuyğundur.

Salxımlarının 84,2%-i şirədən, 7,2%-i qabıq və lətin qalığından, 4,6%-i daraqdan, 4,0%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 146-188 qr, 100 toxumun kütləsi 3,2-4,0 qr arasında dəyişir. Giləsində şəkərlilik 18,6-22,3 q/100sm³, titrlənən turşuluq isə 5,6-

7,4 q/dm³ arasında dəyişir.

100 gilənin kütləsi 188,4 qr, 100 toxumun kütləsi 2,6 qr-dır. Sortun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli ağ süfrə, desert şərablarının və şampan materialının alınması üçün qiymətli materialdır.

Risliq Respublikanın sort standartlarına daxil edilmiş, əksər bölgələrdə rayonlaşdırılaraq (Suvarılan dağətəyi–düzən, Alçaq dağlıq və Şəki-Zaqatala zonaları) əkilib–becərilir.

Rkasiteli sortu. *Sivi Abbas* da deyilir. Gürcüstanın yerli üzüm sortudur. Morfoloji əlamətlərinə və bioloji xüsusiyyətlərinə görə Qara dəniz hövzəsi qrupuna (*convar pontica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 13-18 sm, eni 11-16 sm), girdə, yaxud oval formada olub, 3-5 dilimlidir. Ayanın üzəri xırda-xırda qabarıqlıdır. Yuxarı kəsikləri dayaz və orta dərinlikdə olub, lirasəkillidir. Aşağı kəsikləri girintili bucaq

Rkasiteli sortu

şəklində yaxud qayışvarıdır. Saplaq oyuğu açıq, dərin olub, müxtəlif formalarda- kvadratşəkilli, lirasəkilli, oxvarı, tağşəkilli müşahidə olunur. Dilimlərin ucundakı dişciklər iti uclu, tərəfləri nisbətən qabarıq üçbucaqşəkilli, tək-tək hallarda künbəzvarı yaxud da iti uclu, qabarıq tərəfli üçbucaqşəkillidir. Kənar dişcikləri bir yaxud iki tərəfi də qabarıq üçbucaqşəkilli, yaxud mişarvarıdır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları xırda və orta ölçüdə (uzunluğu 12-16 sm, eni 6-13 sm), silindrik-konusvarı yaxud konusvarıdır. Bəzi salxımlarında bir qanad olur. Gilələri xırda və orta ölçüdə (uzunluğu 11-18 mm, eni 10-17 mm), girdə formada olub, qızılı-sarı, yaşılımtıl-sarı rəngdədir. Qabığı orta qalınlıqda və qalın olub, möhkəmdir, üzəri zəif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti şirəlidir, dadı xoşagələn və harmonikdir, xüsusi ətri vardır. Giləsi 1-4 toxumludur.

Orta-tez müddətə yetişən üzüm sortudur. Vegetasiya müddəti 149 gün davam edir. Gilələrinin tam yetişməsinə avqust ayının

axırlarında təsadüf olunur. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir (198,5 sm). Zoğlarının yetişmə dərəcəsi yaxşıdır (95,3%). Sort oidium xəstəliyinə tolerantlıq (3-3,5 bal- yarpaqda) və davamsızlıq (4-4,5 bal-gilələrdə), antraknoz xəstəliyinə tolerantlıq (3-3,5 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı isə davamlılıq (2-2,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 67,6%; bar əmsalı 0,84; məhsuldarlıq əmsalı 1,24; salxımların sayı 44 ədəd; salxımların orta kütləsi 164,7 qr; kolun orta məhsuldarlığı 5,9 kq; hektardan məhsuldarlıq 131,1 s/ha təşkil edir. Giləsində şəkərlilik 19,5 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,63 q/dm³, ümumi nəmlik 74,8%, quru maddə 25,2%, kül 4,20% olur.

Sort tipik texniki istiqamətlidir. Gilələrində xoşagələn, xüsusi dad və ətirin olması ondan təzə halda da istifadə edilməsinə imkan verir. Salxımlarının ümumi kütləsinə görə şirə çıxımı 84,3%, qabıq və lətin qalığı 10,3%, daraq 2,2%, toxum 3,2% təşkil etmişdir. Salxımda gilənin payı 97,8%, gilənin orta sayı 86 ədəd, bərk qalıq 15,7%, skelet hissə 12,5%, struktur göstəricisi 6,7 olmuşdur. 100 gilənin kütləsi 200,6 qr, 100 toxumun kütləsi isə 3,2 qr-dır.

Sortun məhsulu bir sıra şərabçılıq məhsullarının süfrə şərabı, portveyn tipli şərabların, desert şərablarının istehsalı üçün qiymətli materialdır. Sort respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir.

Respublikanın əksər bölgələrində rayonlaşdırılaraq (Kürkənarı suvarılan ovalıq, Şirvan-Qarabağ suvarılan ovalıq, Suvarılan dağətəyi-düzən, Lənkaran, Samur-Dəvəçi suvarılan ovalıq, Dağətəyi çöl, Alçaq dağlıq və Şəki-Zaqatala zonaları) əkilib-becərilir.

Saperavi sortu. Gürcüstanın yerli üzüm sortudur. Sort Qara dəniz hövzəsi (*convar pontica* Negr.) qrupuna mənsubdur.

Zoğun tacı və ilk iki yarpaq keçəşəkilli tükə örtülmüşdür. İlk yarpaqların kənarları parlaq-çəhrayı rəngdədir.

Yarpaqları iri (uzunluğu 18-22 sm,

Saperavi sortu

eni 16-20 sm), dəyirmi, bəzən yumurtavari formada 3, yaxud 5 dilimli, tək-tək hallarda isə ayası bütövdür. Aya zəif yarılmışdır. Ayanın müstəvisi dalğavari-qıfşəkilli, yaxud kənarları yuxarıya doğru əyilmişdir. Üst səthi torşəkilli qırışıqlı, yaxud zəif qabarıqlı olub, tutqun-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri açıq, orta dərinlikdə, iti dibli, lirasəkilli, yaxud girintili bucaq şəklində, bəzən bağlı, yumurtasəkilli formadadır. Aşağı kəsiklərin izi görünür, yaxud yarılmamış vəziyyətdə olur. Dilimlərin ucundakı dişciklər xırda, iti uclu, enli-üçbucaqsəkilli, kənar dişciklər isə iti uclu, tərəfləri zəif qabarıq üçbucaq-mişarvaridir. Saplaq oyuğu açıq enli tağşəkilli, iti dibli, yaxud dəyirmi dibli lirasəkilli, bəzən oxvari formadadır. Yarpağın alt səthi sıx keçəvari tükklə örtülmüşdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları xırda, orta ölçüdə, yaxud iri (uzunluğu 8-21 sm, eni 8-12 sm), enli-konusvari, qanadlı, yaxud şaxəli formada, seyrək, bəzən orta sıxlıqda olur. Gilələri orta ölçüdə, yaxud iri (uzunluğu 13-20 mm, eni 11-18 mm), oval formada, tünd-göy rəngdə olub, üzəri mavi rəngli qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı orta qalınlıqda və nisbətən yumşaqdır. Ləti şirəlidir. Şirəsi zəif çəhrayı rəngdədir. Dadı şirin, ətri adidir.

Sort gecyetišəndir. Gilələri sentyabr ayının axırlarında tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 155-162 gün arasında davam edir.

Kollarının böyümə gücü orta, yaxud yüksəkdir (196-230 sm). Zoğları yaxşı və çox yaxşı yetişir (86-100%). Çiçəkləri orta səviyyədə və çoxlu miqdarda tökülür (48,6-78,6%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələri aşağı və orta miqdardadır (8-12%). Sort Abşeron şəraitində oidium və boz çürümə xəstəliklərinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə zəif sirayətlənir.

Orta, yaxud yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 56,0-66,6%; bar əmsalı 0,70-1,12; məhsuldarlıq əmsalı 1,28-1,50; salxımın miqdarı 32-42 ədəd; salxımın orta kütləsi 140-236 qr; kolun məhsuldarlığı 2,8-5,8 kq; hektardan məhsuldarlıq 62,2-128,8 s/ha arasında dəyişir.

Giləsində şəkərlilik 18,2-22,6 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,26-7,46 q/dm³ arasında dəyişir. Salxımlarının 84,6%-i şirədən,

7,2%-i qalıq və lətin qalığından, 4,2%-i daraqdan, 4,0%-i toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 182-206 qr, 100 toxumun kütləsi 3,8-4,8 qr arasında dəyişir.

Sortun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli süfrə, desert və tünd şərəblərin alınması üçün qiymətli materialdır.

Sort Gəncə-Qazax bölgəsi üçün perspektivli olduğundan, respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir. Respublikanın Lənkəran-Astara, Qarabağ-Mil bölgələrində də əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Semilyon sortu. Sortun vətəni Fransadır. Burada sortun əkin sahəsi 14 min hektara qədərdir. Sort Yunanıstanda, Qırğızstanda, Moldaviyada, Rusiyada, Ukraynada, Gürcüstanda və digər ölkələrdə əkilib-becərilir. Sort Respublikamızda da uzun illərdir ki, becərilir.

Sort Qərbi Avropa sortları qrupuna mənsubdur (*convar occidentalis* Negr.).

Zoğun tacı və ilk iki yarpaq sıx, qalın tüklə örtülmüşdür.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-15 sm, eni 11-14 sm),

dəyirmi formada, 3, yaxud 5 dilimlidir. Ayası yarılmış, kənarları nisbətən aşağıya doğru əyilmiş, üst səthi hamar, yaxud zəif qabarıqlı olub, tünd-yaşıl rəngdədir. Yuxarı kəsikləri orta dərinlikdə, yaxud dayaz, dar ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri açıq, dayaz olub, üçbucaqşəkilli, yaxud girintili bucaq şəklindədir.

Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, enli, tərəfləri zəif qabarıq üçbucaqşəkillidir. Kənar dişciklər isə tərəfləri nisbətən qabarıq, xırda, üçbucaq-mişarşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq, dərin olub, enli tağşəkilli, dəyirmi dibli liraşəkilli, oxvari, yaxud, bağlı ellipsvari formadadır. Yarpağın alt səthində seyrək torabənzər tüklər müşahidə edilir.

Çiçəyi kicinlidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 12-18 sm,

Semilyon sortu

eni 8-12 sm), enli-konusşəkilli, yaxud silindirik-konusvari formada olub, orta sıxlıqdadır.

Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 15-18 mm, eni 16-19 mm,), girdə, yaxud yastılanmış (sıxılmış) formada, üzərində qonur çalarlı nöqtələr olan qızılı-sarı rəngdədir. Üzəri qalın mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Qabığı nazik, amma möhkəmdir. Ləti şirəli, sorta məxsus xoş ətəri və dadı var.

Sort orta dövrdə yetişir. Gilələri sentyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 144-150 gün arasında davam edir. Kollarının böyümə gücü ortadır (178-192 sm). Zoğlarının yetişmə dərəcəsi yaxşı və çox yaxşıdır (82-96%). Çiçəkləri aşağı və orta səviyyədə tökülür (28,6-58,0%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium, boz çürümə xəstəliyinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 48-80%; bar əmsalı 0,4-0,6; məhsuldarlıq əmsalı 1,1-1,6; salxımın miqdarı 16-30 ədəd; salxımın orta kütləsi 130-186 qr; kolun məhsuldarlığı 3,6-6,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 66,7-137,8 s/ha arasında dəyişir.

Salxımlarının 82,8%-i şirədən, 7,2%-i qabıq və lətin qalığından, 5,2%-i daraqdan, 4,8%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 186-198 qr, 100 toxumun kütləsi 3,8-4,5 qr arasında dəyişir.

Giləsində şəkərlilik 17,8-21,2 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 5,2-8,2 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Sortun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli süfrə və desert şərablarının, həmçinin tünd şərab materialının alınması üçün qiymətlidir.

Respublikanın dağətəyi bölgələrində dəmyə şəraitində, həmçinin dağətəyi və düzən ərazilərində (suvarma şəraitində) əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Silvaner sortu. Sortun vətəni Avstriyadır. Avrasiyanın 14 ölkəsində geniş əkilib-becərilir (sinonimi İri rislinq, Ağ salfin, Selivandır).

Sort Qərbi Avropa sortları qrupuna (*convar occidentalis* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 12-16 sm, eni 13-17 sm), dəyirmi, yaxud böyrəkşəkilli formada, ayası zəif yarılmış, 3 və ya 5 dilimlidir. Ayanın müstəvisi dalğavaridir. Yuxarı kəşikləri dayaz,

yaxud orta dərinlikdə, açıq, girintili bucaq şəklində və ya bağlı, dar ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri dayaz, yaxud çox dayaz olub, girintili bucaq şəklində və ya izi görünür. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, enli, iti uclu üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə tərəfləri isə zəif qabarıq, dəyirmi sonluqlu üçbucaq-mişarşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq, iti dibli liraşəkilli, bəzən, bağlı yumurtaşəkilli formadadır. Yarpağın alt səthində seyrək tükcüklər müşahidə edilir.

Silvaner sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları xırda, yaxud orta ölçüdə (uzunluğu 9-16 sm, eni 7-11 sm), silindrik-konusvari, yaxud silindrik, bəzən qanadlı formada olub, sıx və ya çox sıxdır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 mm, eni 14-18 mm), girdə formada, açıq-yaşıl rəngdədir. Qabığı nazik, amma kifayət qədər elastikdir, lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti şirəli, dadı və ətri xoşagələndir.

Orta-gec dövrdə yetişən texniki üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının ikinci ongünlüyündə tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 145-152 gün arasında davam edir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (226 sm). Zoğları qənaətbəxş səviyyədə, yaxud yaxşı yetişir (72-86%). Çiçəkləri aşağı, yaxud orta səviyyədə tökülür (28-51%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələr azlıq təşkil edir. Sort Abşeron şəraitində oidium və antraknoz xəstəliyinə qarşı tolerantlıq (3-3,5 bal), boz çürümə xəstəliyinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə güclü sirayətlənir.

Orta, yaxud yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 72-86%; bar əmsalı 0,7-1,2; məhsuldarlıq əmsalı 1,4-1,6; salxımın sayı 24-38 ədəd; salxımın orta kütləsi 110-200 qr; kolun məhsuldarlığı 2,3-5,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 51-116 s/ha arasında dəyişir.

Salxımlarının 85,2%-i şirədən, 6,4%-i qabıq və lətin qalığından, 4,4%-i daraqdan, 4,0%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi

182-210 qr, 100 toxumun kütləsi 3,8-4,6 qr, arasında dəyişir. Giləsində şəkərlilik 18,4-20,6 q/100 sm³, titrələnən turşuluq 6,2-7,6 q/dm³ arasında tərəddüd edir.

Sortun məhsulundan yüksəkkeyfiyyətli süfrə şərabları, o cümlədən şampan və konyak şərab materialı, üzüm şirəsi hazırlanır.

Respublikanın dağlıq və dağətəyi ərazilərində əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Sovinyon sortu (*Ağ sovinyon* sortu). Sortun vətəni Fransadır. Fransada sort 21 min hektar ərazidə yetişdirilir. Dünyanın bütün üzümçülük ölkələrində əkilib-becərilir və 61 min hektar ərazidə əkin sahəsi olduğu qeyd olunur.

Sort Qərbi Avropa sortlar qrupuna (*convar occidentalis* Negr.) daxildir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 14-16 sm, eni 14-16 sm), dəyirmi formada, ayası orta, yaxud dərin yarılmış olub, 5 dilimlidir. Ayası güclü dalğavari, yaxud qırış-qırış

Sovinyon sortu

(bükülü) olub, kənarları nisbətən aşağıya doğru əyilmişdir. Yuxarı kəsikləri dayaz, yaxud orta dərinlikdə bağlı olub, ellipsvari, dar ellipsvari, yaxud oval formada, bəzən isə açıq, üçbucaqşəkilli, lirasəkilli formadadır. Aşağı kəsikləri dayaz, açıq, qayışşəkilli, girintili bucaq şəklində, yaxud üçbucaqşəkilli, bəzən izi görünür. Dilimlərin ucundakı dişciklər iri, enli, iti uclu, tərəfləri zəif qabarıq üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə tərəfləri nisbətən qabarıq, iti uclu üçbucaq-mişarşəkillidir. Saplaq oyuğu bağlı, ellipsvari, yaxud açıq, dəyirmi dibli lirasəkilli formadadır. Yarpağın alt səthi qalın, sıx torabənzər tüklə örtülmüşdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları xırda, yaxud orta ölçüdə (uzunluğu 9-16 sm, eni 8-11 sm), silindrik formada, bəzən qanadlı, pəncəli formada olub, sıx və ya çox sıxdır. Gilələri xırda, yaxud orta ölçüdə (uzunluğu 12-15 mm, eni 11-15 mm.), girdə formada, bəzən

yanlardan sıxılmış yaşılımtıl-ağ, tam yetişdikdə isə açıq-qəhvəyi çaları olan açıq-yaşıl rəngdədir. Qabığı qalın və möhkəmdir. Ləti şirəli olub, sorta məxsus orcinial qoxusu vardır.

Orta dövrdə yetişən texniki üzüm sortudur. Gilələri sentyabr ayının ortalarına qədər tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 146-154 gün arasında davam edir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (242 sm). Zoğların yetişmə dərəcəsi yaxşıdır (86%). Çiçəkləri aşağı və orta səviyyədə tökülür (32-60%). Sort Abşeron şəraitində oidium, antraknoz, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı davamsızlıq (4-4,5) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə güclü sirayətlənir.

Orta, yaxud yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 66,5-81,5%; bar əmsalı 0,7-0,9; məhsuldarlıq əmsalı 1,16-1,46; salxımın sayı 24-36 ədəd; salxımın orta kütləsi 106-178 qr; kolun məhsuldarlığı 2,6-5,0 kq; hektardan məhsuldarlıq 57,8-111,4 s/ha arasında dəyişir.

Salxımlarının 85,3%-i şirədən, 6,3%-i qabıq və lətin qalıqından, 4,3%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 156-182 qr, 100 toxumun kütləsi 3,6-4,2 qr arasında dəyişir. Giləsində şəkərlilik 17-22 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 6,6-9,2 q/100 sm³ arasında tərəddüd edir.

Sortun məhsulundan yüksəkkeyfiyyətli şampan şərab materialı, ağ süfrə və desert şərabları hazırlanır.

Respublikanın dağətəyi suvarılan ərazilərində əkilib-becə- rilməsi perspektivlidir.

Şamaxı hədiyyəsi (Tavkveri x Mədrəsə). Sort şərq qrupunun texniki üzüm sortları yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar caspica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 16,5-17,0 sm, eni 15,5 – 16 sm), dəyirmi formada olub, 5 dilimlidir, üzəri hamar olub, üst səthi

Şamaxı hədiyyəsi (Tavkveri x Mədrəsə).

tünd-yaşıl, alt səthi isə açıq-yaşıl rəngdədir. Ayası zəif yarılmışdır, müstəvisi düzdür. Kəsikləri orta dərinlikdə və dayazdır. Aşağı kəsiklərinin deşiyi tam bağlı, yaxud açıq, qayışşəkillidir. Dilimlərin ucundakı dişiklər kifayət qədər iri olub, tərəfləri düz, iti uclu dar üçbucaqşəkillidir. Kənar dişiklər isə künbəzşəkillidir.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları xırda, orta və iri ölçüdə (uzunluğu 17-22 sm, eni 7-12 sm) olub, konusvarı, orta sıxlıqdadır. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 16,4 mm, eni 15,1 mm), dəyirmi formada, tünd-sürməyi yaxud qara rəngdə olub, simmetrikdir. Qabığı orta qalınlıqda olub, üzəri mum təbəqəsi ilə örtülüdür. Lətdən asanlıqla ayrılır. Ləti şirəlidir. Xüsusi ətiri vardır.

Sort orta dövrdə yetişir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının ikinci on günlüyündə müşahidə olunur. Vegetasiya müddəti 140-150 gün sürür. Tənəklərinin böyümə gücü yüksəkdir. Zoğları yaxşı yetişir. Çiçəkləri orta miqdarda tökülür. Salxımlarda noxudlaşmış gilələrin miqdarı azlıq təşkil edir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 58%; bar əmsalı 1,23; məhsuldarlıq əmsalı 1,44; salxımların orta kütləsi 156,5 qr; tənəyin məhsuldarlığı 6,0 kq; hektardan məhsuldarlıq 99, 3 s/ha- dır.

Sort salxımlarının mexaniki quruluş və xüsusiyyətlərinə görə tipik texniki istiqamətlidir. Salxımlarının ümumi kütləsinə görə lət və şirə çıxımı 89,91%, qabıq 3,94%, daraq 2,93%, toxum 3,22% olmuşdur. Gilələrində şəkərlilik 19,4 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 6,7 q/dm³ təşkil edir.

Hibrid formasının məhsulu yüksəkkeyfiyyətli qırmızı süfrə şərəblərinin və desert tipli (kaqor) şərəblərin alınması üçün olduqca yararlıdır.

Respublikanın Şirvan bölgəsi üçün perspektivlidir.

Şardone sortu. Sort Fransanın ən qədim üzüm sortlarından biridir. Fransadakı üzümlüklərinin 40 min hektara yaxın ərazisini Şardone sortunun becərildiyi sahələr təşkil edir. Sort dünyanın əksər üzümçülük ölkələrində əkilib-becərilir.

Sort Qərbi Avropa sortlar qrupuna (*convar occidentalis* Negr.) daxildir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 14-18 sm, eni 13-17 sm),

dəyirmi formada, ayası bütöv, yaxud zəif yarılmış vəziyyətdə olub, 3-5 dilimlidir. Ayanın üzəri hamar, tündyaşıl rəngdə olub, kənarları nisbətən yuxarı əyilmiş, zəif dalğavari-qıfşəkillidir. Yuxarı kəsikləri açıq, üçbucaqşəkilli, yaxud lirasəkilli, bəzən bağlı olur. Aşağı kəsikləri açıq, girintili bucaq şəklində, yaxud üçbucaqşəkillidir. Saplaq oyuğu açıq, lirasəkilli, oxvari, yaxud tağşəkillidir. Yarpağın alt səthi seyrək hörümçəktoruna bənzər tükklə örtülüdür. Damarlar üzərində qısa tükçüklər müşahidə edilir. Dilimlərin ucundakı dişciklər enli, uzun, iti uclu üçbucaqşəkilli, kənar dişcikləri də iti uclu, enli, üçbucaqşəkilli, yaxud mişarvaridir.

Şardone sortu

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları xırda, yaxud orta ölçüdə (uzunluğu 9-16 sm, eni 8-12 sm), silindrik, konusvari, bəzən zəif qanadlı olub, seyrəkdir. Gilələri xırda, yaxud orta ölçüdə (uzunluğu 12-19 mm, eni 11-16 mm), girdə, yaxud zəif oval formada, yaşılımtıl-ağ, tam yetişdikdə isə günəş düşən hissələr qızılı rəngdə olur. Qabığı nazik olub, möhkəmdir. Ləti şirəlidir. Sorta məxsus ətiri və qoxusu vardır.

Orta dövrdə yetişir. Gilələri sentyabr ayının əvvəllərində tam yetişir. Abşeron şəraitində vegetasiya müddəti 140-146 gün arasında dəyişir. Kollarının böyümə gücü ortadır (186 sm). Zoğları yaxşı yetişir (88,2-926%). Çiçəkləri orta səviyyədə tökülür (60%). Salxımlarında noxudlaşmış gilələrin miqdarı aşağıdır. Sort Abşeron şəraitində oidium, boz çürümə xəstəliklərinə qarşı davamsızlıq (4-4,5 bal) nümayiş etdirir. Salxım yarpaqbükəni ilə orta dərəcədə sirayətlənir.

Orta, yaxud yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 60-70%; bar əmsalı 1,1-1,2; məhsuldarlıq əmsalı 1,4-1,8; salxımların sayı 22-40 ədəd; salxımın orta kütləsi 110-160 qr; kolun məhsuldarlığı 3,0-5,4 kq; hektardan məhsuldarlıq 60-120 s/ha

arasında dəyişir.

Tənəklərinə çoxqollu yelpik formasının verilməsi, bar barmaqlarının 8-12 gözə kəsilməsi məqsədəuyğundur.

Salxımlarının 84,6%-i şirədən, 7,4%-i qabıq və lətin qalığından 4,0%-i daraqdan, 4,0%-i isə toxumdan ibarətdir. 100 gilənin kütləsi 160-190 qr, 100 toxumun kütləsi 3,8-4,2 qr arasında tərəddüd edir. Giləsində şəkərlilik 17-23 q/100 sm³, titrənən turşuluq 6,56-8,26 q/dm³ arasında dəyişir.

Sortun məhsulu şampan şərab materialının və ağ süfrə şərablarının alınması üçün qiymətli materialdır.

Respublikanın dağlıq və dağətəyi rayonlarında əkilib-becərilməsi perspektivlidir.

Şirəli sortu (Aliqote x Bayanşirə hibrid forması). Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Üzümçülük və Şərabçılıq İnstitutunun Gəncə Təcrübə Stansiyasında *Aliqote* sortu ilə yerli *Bayanşirə* sortunun çarpazlaşdırılmasından alınmışdır.

Yetişmiş birillik zoğ açıq-sarı rəngdə, uzunluğu boyunca qalınlığı qeyribərabər olub, buğumarası qısa, buğumları qəhvəyi, bir qədər qabarıqdır.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 15-18 sm, eni 14-18 sm) olub, girdə formadadır. Yarpağın üst səthi tünd-yaşıl, tutqun, aşağı səthi daha açıq rəngdədir. Üst kəsikləri orta ölçülü olub, deşiyi çox dar ellipsvari formada, aşağı kəsikləri isə xırda ölçülü olub, girintili bucaq şəklindədir. Saplaq oyuğu açıq olub, iti dibli təğşəkilli formadadır. Dilimlərin ucundakı dişciklər nisbətən iri olub, üçbucaqşəkilli, kənar dişciklər isə mişarşəkilli formadadır.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 12-18 sm, eni 7-10 sm) olub, silindrik-konusvari, bəzən qanadlı, orta sıxlıqda,

Şirəli sortu (Aliqote x Bayanşirə hibrid forması).

bəzən seyrəkdir. Gilələri xırda və orta ölçüdə (uzunluğu 12-16 mm, eni 12-16 mm), girdə formada olub, simmetrikdir. Rəngi sarımtıl-yaşıl, tam yetişdikdə isə qızılı rəngdə olur. Qabığı nazik, zərif olub, möhkəm deyil. Ləti şirəli və şirindir. Giləsi 2-3 toxumludur.

Sort gec yetişəndir. Vegetasiya müddəti 160 gündür. Gilələrin tam yetişməsi sentyabr ayının axırlarına təsadüf edir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (240,6 sm). Zoğların yetişmə dərəcəsi yaxşıdır (88,4%). Hibrid forması oidium xəstəliyinə davamlı (2-2,5 bal) (yarpaqda) və tolerantlığı (3-3,5 bal) (gilələrdə), antraknoz xəstəliyinə tolerantlığı (3-3,5 bal) və boz çürümə xəstəliyinə isə davamlılığı ilə (2-2,5 bal) seçilir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 73,9%; bar əmsalı 1,16; məhsuldarlıq əmsalı 1,63; salxımların sayı 42 ədəd, salxımların orta kütləsi 184,3 qr; məhsuldarlığı 7,8 kq; hektara düşən məhsul 173,3 sentner təşkil edir.

Hibrid forması tipik texniki istiqamətlidir. Salxımları ümumi kütləsinə görə şirə çıxımı 85,3%; qabıq və lətin qalığı 8,7%; daraq 2,6%; toxum 3,4% olur. 100 gilənin kütləsi 192,8 qr, 100 toxumun kütləsi 3,6 qr - dır. Giləsində şəkərlilik 17,8 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 7,43 q/dm³-dir.

Məhsulu şampən şərəbi materialının hazırlanması, istehsalı üçün qiymətli mənbədir. Respublikanın dağlıq və dağətəyi bölgələri üçün perspektivlidir.

Şirvanşahı sortu. Azərbaycanın qiymətli, ən qədim yerli texniki üzüm sortudur. Dünyada keyfiyyətinə görə birinci hesab olunur. Sort şərq qrupunun texniki sortlar yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar caspica* Negr.) aiddir.

Yarpaqları orta ölçüdə (uzunluğu 13-16 sm, eni 12-15 sm), dəyirmi formada olub, 3-5 dilimlidir. Ayanın üst səthi hamar olub, tündyaşıl rəngdədir. Ayanın kəsikləri orta dərinlikdə və dayaz olub, qayışvarı,

Şirvanşahı sortu

yaxud bucaq şəklindədir. Saplaq oyuğu açıq, tək-tək hallarda bağlı olur. Dilimlərin ucundakı dişciklər tərəfləri zəif qabarıq və xeyli qabarıq olan üçbucaqşəkillidir. Yarpağın alt səthi çılpaq, yaxud çox zəif və seyrək tüklə örtülüdür.

Çiçəyi ikicinslidir. Salxımları orta ölçüdə (uzunluğu 13-17 sm, eni 8-10 sm), konusvarı, şaxəli formada olub, seyrəkdir. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 13-18 mm, eni 13-18 mm), girdə, simmetrik olub, qara rəngdədir. Qabığı qalın və möhkəmdir. Üzəri seyrək və zərif mum təbəqəsi ilə örtülmüşdür. Ləti nisbətən selikvaridir, şirəlidir. Dadı xoşagələn və adi ətirlidir. Giləsində 1-3 ədəd toxum olur.

Sort orta dövrdə yetişir. Vegetasiya müddəti 147 gün təşkil edir. Gilələri sentyabr ayının ikinci on günlüyündə tam yetişir. Kollarının böyümə gücü yüksəkdir (272,4 sm). Zoğları yaxşı yetişir (82,8%). Sort oidium xəstəliyinə davamlılıq (yarpaq 2-2,5 bal) və tolerantlığı (salxım 3-3,5 bal), antraknoz xəstəliyinə tolerantlığı (3-3,5 bal), boz çürümə xəstəliyinə isə davamlılığı (2-2,5 bal) ilə seçilir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 53%; bar əmsalı 0,64; məhsuldarlıq əmsalı 1,21; salxımların sayı 29 ədəd; salxımların orta kütləsi 175,7 qr; kolun orta məhsuldarlığı 5,2 kq; hektardan məhsuldarlıq 115,5 s/ha təşkil edir.

Sort tipik texniki istiqamətlidir. Salxımlarının 83,0%-ni şirə, 10,7%-ni, qabıq və lətin qalığı, 3,0%-ni daraq, 3,3%-ni toxum təşkil edir. 100 gilənin kütləsi 213,2 qr, 100 toxumun kütləsi isə 3,8 qr-dır. Giləsində şəkərlilik 25,3 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,9 q/dm³, ümumi nəmlik 75,42%, quru maddə 24,58%, kül 4,46% təşkil edir.

Sortun məhsulu yüksəkkeyfiyyətli kaqor tipli desert şərabının alınması üçün qiymətli mənbədir.

Sort respublikanın sort standartlarına daxil edilmişdir.

Respublikanın Kürkənarı və Şirvan–Qarabağ suvarılan ovalıq zonalarında rayonlaşdırılaraq əkilib–becərilir.

Tavkveri sortu. Sort Gürcüstanın yerli üzüm sortudur. Sort şərq texniki sortlar yarımqrupuna (*convar orientalis subconvar caspica* Negr.) mənsubdur.

Yarpaqları orta ölçüdə və iri (uzunluğu 18-22 sm, eni 18-20 sm), dəyirmi yaxud oval formada olub, 5 dilimlidir. Yuxarı kəsikləri

bağlı olub, dərin və orta dərinlikdədir. Kəsiyin deşiyi dəyirmi və ya ellipsvari formadadır. Aşağı kəsikləri açıq və bağlı olub, açıq kəsiklər lirsəkəkilli, bağlı kəsiklər isə ellipsvari formadadır. Saplaq oyuğu əsasən açıq olub, lirsəkəkilli və ya tağşəkəkilli formadadır. Dilimlərin ucundakı dişiklər uzun olub, dar üçbucaqşəkəkillidir. Yarpağın alt səthi çilpaqdır.

Tavkveri sortu

Çiçəyi funksional diş tiplidir. Salxımları orta və iri ölçüdə (uzunluğu 14-23 sm, eni 9-16 sm), konusvari və qanadlıdır. Çiçəkləri normal tozlandıqda salxımları çox sıx olur. Gilələri orta ölçüdə (uzunluğu 14-16 mm, eni 13-15 mm), dəyirmi formada olur. Rəngi tünd-göydür. Giləsi 2-3 toxumludur.

Sort gecyetišəndir. Vegetasiya müddəti 160 gün davam edir. Gilələrinin tam yetişməsi sentyabr ayının axırlarında baş verir. Birillik zoğları orta hesabla 264,4 sm boy atır. Zoğlarının yetişmə dərəcəsi 84% təşkil edir. Sort oidium xəstəliyinə tolerantlıq (3-3,5 bal- yarpaqda) və ya çox davamsızlıq (5 bal), antraknoz və boz çürümə xəstəliklərinə isə tolerantlıq (3-3,5 bal) nümayiş etdirir.

Yüksək məhsuldar sortdur. Barlı zoğların miqdarı 82,7%; bar əmsalı 0,94; məhsuldarlıq əmsalı 1,16; salxımların sayı 47 ədəd; salxımların orta kütləsi 242,3 qr; kolun orta məhsuldarlığı 11,5 kq; hektardan məhsuldarlıq 255,5 s/ha–dır.

Sort salxım və gilələrinin mexaniki quruluş və xüsusiyyətlərinə görə tipik texniki istiqamətlidir. Salxımlarının ümumi kütləsinə görə şirə çıxımı 85,7%, qabıq və lətin qalığı 9,3%, daraq 2,4%, toxum 2,6% təşkil edir. 100 gilənin kütləsi 188,0 qr, 100 toxumun kütləsi 3,7 qr–dır. Giləsində şəkərlilik 17,9 q/100 sm³, titrlənən turşuluq 4,87 q/dm³, ümumi nəmlik 74,8%, quru maddə 25,2%, kül 5,56% təşkil edir.

Sortun məhsulu süfrə, desert şərablarının və üzüm şirəsinin istehsalı üçün qiymətli materialdır.

Gəncə-Qazax və Qarabağ–Mil bölgələrində becərilməsi məqsə-
də uyğundur.

1. Amanov M.V. Erməni şovinistləri tərəfindən mənimsənilmiş Azərbaycan üzüm sortları // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2004, №1-3, s.110-113
2. Amanov M.V., Atakişiyeva A.H. Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Üzümçülük və Şərabçılıq İnstitutunun Gəncə Üzümçülük və Şərabçılıq Təcrübə Stansiyasında yaradılmış üzüm sortlarının kataloqu. Bakı: AKTN Poliqrafiya müəssisəsi, 2003, 13 s.
3. Amanov M.V., Dautov İ.A., Səlimov V.S., Zari Ə.M. Ağ şanı x Cəhrayı Tayfı və Ağ şanı x Təbrizi yeni hibrid formalarının morfoloji, bioloji və təsərrüfat-texnoloji xüsusiyyətləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, Bakı, 2006, № 5-6, s.82-84
4. Amanov M.V. Azərbaycanın aborigen üzüm sortları. Bakı: AzRKTN-nin Poliqrafiya müəssisəsi. 2004, 11 s.
5. Amanov M.V. Azərbaycan Respublikasında mövcud, itmiş və itmək üzrə olan aborigen və introduksiya olunmuş üzüm sortları. Bakı: AzResp. KTN-nin Poliqrafiya müəssisəsi, 1998, 12 s.
6. Amanov M.V., Səlimov V.S. Füzuli keçiməməsi üzüm sortunun morfoloji, bioloji və texnoloji xüsusiyyətləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2001, № 3-4, s. 78-80
7. Amanov M.V., Səlimov V.S., Əliyeva G.H. Alıxanlı qaragöz üzüm sortunun biomorfoloji və təsərrüfat-texnoloji xüsusiyyətləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2005, № 1-2, s. 288-290
8. Amanov M.V., Səlimov V.S., Dautov İ.A. Qarabağın gec yetişən süfrə üzüm sortları // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2006, № 9-10, s. 37-41
9. Atakişiyeva A.H. Toxmacarların birinci nəsində irsi dəyişkənliklərin qiymətli təsərrüfat xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi / AzETÜŞİ – nin elmi əsərləri, IX cild, Bakı, 1997, s. 14-19
10. Atakişiyeva A.H., Amanov M.V., Paşayev K.A. Seleksiya üsulu ilə yaradılmış bəzi hibrid üzüm formalarının biomorfoloji xüsusiyyətləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2002,

№ 1-6, s. 71-73

11. Azərbaycan Respublikasında bioloji müxtəlifliyin qorunması və davamlı istifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1368 №-li Sərəncamı. Bakı, 24 mart 2006-cı il.
12. Azərbaycan Respublikası üzrə 2008-ci il üçün rayonlaşdırılmış kənd təsərrüfatı bitkilərinin reysteri. Seleksiya naliyyətlərinin sınağı və mühafizəsi üzrə dövlət komissiyasının bülleteni. Bakı: Tərəqqi, 130 s.
13. Əfəndiyev M.M. Azərbaycanda üzümçülük. Bakı: ADN, 1972, 178 s.
14. Əkbərov Z.İ. Genetik ehtiyatların toplanması, mühafizəsi və tədqiqinin perspektivləri / "Biomüxtəlifliyin genetik ehtiyatları" I Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları. Bakı, 2006, s.13-15
15. Əkbərov Z.İ. Bitki genetik ehtiyatlarının toplanması və mühafizəsinin elmi əsasları // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2009, № 3-4, s.34-37
16. Əliyev C.Ə., Əkbərov Z.İ., Məmmədov A.T. Bioloji müxtəliflik. Bakı: Elm, 2008, 232 s.
17. Qasimov D. Üzümçünün stolüstü kitabı. Bakı: Azərnəşr, 1978, 301 s.
18. Qayıbov İ., Nəcəfov S., Məmmədova K. Dağ üzümü və Şahangiri // Elm və həyat, 1977, № 1, s. 35-36.
19. Quliyev V.M. Naxçıvan MR-da üzüm genofondunun öyrənilməsi //AMEA-nın xəbərləri (biologiya elmləri seriyası), 2007, № 1-2, s. 164-172
20. Məmmədov Z.A., Sadıxova L.Q. Ərzaq təhlükəsizliyi baxımından kənd təsərrüfatında bitki genetik ehtiyatlarından davamlı istifadə və onların qorunması // Azərbaycan Dövlət Pedaqogici Universitetinin Xəbərləri, 2006, №2, s.430-433
21. Məmmədov Z.A. Ekoloci kənd təsərrüfatına yararlı yeni sortların yaradılmasında bitki seleksiyasının qarşısında duran vəzifələr // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2008, №3, s.44-47
22. Musayev S.H., Səlimov V.S. Füzuli rayonu ekoloci şəraitində aborigen üzüm sortlarının öyrənilməsi // Azərbaycan Aqrar

- Elmi, 2002, № 1-6, s. 66-68
23. Nəcəfov C.S. Naxçıvan Muxtar Respublikasının şaxtaya davamlı nadir üzüm sortları // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2006, № 1-2, s. 171-172
 24. Nəcəfov C.S. Naxçıvan MR-da azyayılmış Duzalı və Şahangiri üzüm sortlarının biomorfoloji və texnoloji-təsərrüfat xüsusiyyətləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2008, № 1, s. 66-68.
 25. Pənahov T.M., Səlimov V.S. Rayonlaşdırılmış bəzi süfrə üzüm sortlarının klon seleksiyası yolu ilə yaxşılaşdırılması // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2008, № 2, s. 52-54
 26. Pənahov T.M., Nəcəfova A.B., Səlimov V.S. Bəzi yerli və introduksiya olunmuş üzüm sortlarının məhsuldarlıq xüsusiyyətləri / “Ekologiya: təbiət və cəmiyyət problemləri” Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 2008, s. 69-77
 27. Pənahov T.M., Səlimov V.S, Sadıxov Ç.R. Abşeron şəraitində bəzi perspektiv üzüm sortlarının biokimyəvi xüsusiyyətləri / “Ekologiya: təbiət və cəmiyyət problemləri” Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 2008, s. 219-220
 28. Pənahov T.M., Səlimov V.S. Azərbaycanın aborijen və introduksiya olunmuş üzüm sortları. Bakı: MBM-R, 2008, 256 s.
 29. Pənahov T.M., Səlimov V.S., Əliyeva A.M. Ampeloqrafik kolleksiya–üzümün biomüxtəlifliyinin etibarlı qorunmasının təminatıdır / “Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında elmi innovasiyaların rolu” III Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları, Bakı, 23 oktyabr 2009- cu il, s. 168-173
 30. Pənahov T.M., Səlimov V.S., Əliyeva A.M., Nağıyeva A.E. Ağ şanı x Çəhrayı tayfi hibrid populyasiyasındakı bitkilərin bioloji və təsərrüfat-texnoloji göstəriciləri üzrə heterozis və dominantlıq dərəcəsinin təyini // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2009, № 5, s. 33-35
 31. Pənahov T.M., Səlimov V.S., Cəfərova H.A., Allahverdiyev Q.Y. Azərbaycanda üzüm genofondunun öyrənilməsinə dair // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2009, № 5, s. 64-67
 32. Pənahov T.M, Şükürov A.S., Əliyeva G.H. Üzüm bağlarında aqrotexniki tədbirlərin təqvim üzrə yerinə yetirilməsinə dair tövsiyələr. Bakı: Müəllim, 2009, 23 s.

33. Pənahov T.M., Əliyeva M.Z., Hüseynova A.S. Ampeloqrafik kolleksiya bağında becərilən bəzi süfrə üzüm sortlarının səciyyəvi ampeloqrafik xüsusiyyətləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2009, № 3-4, s. 78-79
34. Pənahov T.M., Səlimov V.S., Hüseynova A.S. Abşeron şəraitində bəzi aborigen və introduksiya olunmuş süfrə üzüm sortlarının bioloji-təsərrüfat və texnoloji xüsusiyyətləri / “Biomüxtəliflik və bitkilərin introduksiyası”AMEA Mərkəzi Nəbatat Bağının 75 illiyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı, 23-24 sentyabr 2009-cu il, I hissə, s. 230- 236
35. Pənahov T.M., Qədimova R.A.Azərbaycan Respublikasında üzümçülük və şərabçılığın inkişaf etdirilməsinin aktual problemləri. Bakı: Müəllim, 36 s.
36. Rəsulov Ə.T. Fermer- kəndli təsərrüfatlarında üzümlüklərin salınması qaydası / AzETÜŞİ-nin elmi əsərləri, 2000, XII cild, s. 34- 37
37. Rəsulov Ə.T. Kolleksiya bağı salmaq vacibdir // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2002, №1-6, s.90-92
38. Səlimov V.S. Aborigen üzüm sortlarının bioloji və təsərrüfat-texnoloji xüsusiyyətləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2000, № 3-4, s. 204-207
39. Səlimov V.S. Füzuli rayonunun aborigen üzüm sortlarının morfoloji xüsusiyyətləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2000, № 1-2, s. 174-177
40. Səlimov V.S. Əhmədbəyli ağ şireyisi aborigen üzüm sortunun ampeloqrafik xüsusiyyətləri // AzETÜŞİ-nin elmi əsərlərinin tematik məcmuəsi. XIII cild, Bakı, 2001, s. 32-34
41. Səlimov V.S. Füzuli rayonunda xalq seleksiyası ilə yaradılmış aborigen üzüm sortlarının ampeloqrafik təsviri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2001, № 1-2, s. 167-169
42. Səlimov V.S., Paşayev K.A. İtən üzüm sortlarının bərpası mümkündürmü? // Azərbaycan təbiəti, 2002, № 2, s. 52-54
43. Səlimov V.S. Füzuli rayonunda yayılmış aborigen üzüm sortlarının məhsuldarlıq və keyfiyyət göstəriciləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2002, № 1-6, s. 235-237

44. Səlimov V.S. Bəzi yerli üzüm sortlarının tənəklərinin inkişaf xüsusiyyətləri // “Azərbaycan müstəqillikdən sonra” Beynəlxalq konfransının materialları. Bakı, 2003, 3-4 mart, s. 188-189
45. Səlimov V.S. “Azayatlı qara üzümü” sortunun morfoloji, bioloji və təsərrüfat-texnoloji xüsusiyyətləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2003, № 1-3, s. 190-192
46. Səlimov V.S., Əliyeva G.H., Zari Ə.M. Abşeron şəraiti üçün yeni perspektivli üzüm sortları // Pedaqoci Universitetin xəbərləri, 2005, № 4, s.15-18
47. Səlimov V.S., Salayeva S.C. Abşeronun gecyetišən nadir yerli üzüm sortları // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2007, № 8-9, s. 54-56.
48. Səlimov V.S., Zari Ə.M., Nağıyeva A.E. Abşeron şəraitində bəzi süfrə üzüm sortlarının məhsuldarlıq xüsusiyyətləri / Bakı Dövlət Universitetinin 90 illik yubileyinə həsr olunmuş “Biologiyada elmi nailiyyətlər” mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları, Bakı, 2009, s. 237
49. Səlimov V.S., Musayev M.K., Salayeva S.C. Abşeron bölgəsində yerli üzüm sortları genofondunun öyrənilməsi // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2008, №3, s. 65-68
50. Səlimov V.S., Əliyeva A.M., Nağıyeva A.E. Qırmızı səabi, Mərməri kişmiş, Qara lkeni aborigen üzüm sortlarının ampeoloqrafik xüsusiyyətləri // Azərbaycan Aqrar Elmi, 2009, № 3-4, s. 74-77
51. Süleymanov C.S., Məmmədov R.A. Bakı: Maarif, 1982, 400 s.
52. Şərifov F.H. Üzümçülük. Bakı: Maarif, 1988, 296 s.
53. Şərifov F.H. Azərbaycan üzümü. Bakı: Öndər nəşriyyatı, 2005, 224 s.
54. Şıxlinski H.M., Məcidli İ.Q. Üzümün xalq təsərrüfatında əhəmiyyəti // Azərbaycan təbiəti, 1999, №1-2, s.108- 109
55. Абдуллаев И.К. Проблемы генетики и селекции винограда в Азербайджане. Баку: Элм, 1981, 75 с.
56. Аллахвердиев Р.К. Ценный сорт винограда Ширваншахи // Сад и огород, 1956, № 6, с. 68-69
57. Аллахвердиев Р.К. Сортовой состав и стандартный сортимент винограда Азербайджанской ССР. Баку: Азернешр, 1962, 76 с.

58. Аманов М.В. Вопросы сохранения генетических ресурсов винограда в Азербайджане // Аграрная Наука Азербайджана, 2004, №1-3, с.123-126
59. Ампелография Азербайджанской ССР. Баку: Азербайджанское Государственное Издательство, 1973, 492 с.
60. Ампелография СССР // Москва: Пищепромиздат, том I-VI, 1946-1956, с. 494; 404; 396; 420; 440; 432
61. Ампелография СССР // Малораспространенные сорта винограда. Москва: Пищевая промышленность, том I-III, 1963-1966, 582, 572, 627 с.
62. Ампелография СССР // Справочный том. Москва: Пищепромиздат, 1970, 488 с.
63. Докучаева Е.Н. и др. Сорта винограда. Киев: Урожай, 1986, 272 с.
64. Голодрига П.Я. Генетические основы совершенствования методов выведения устойчивых к биотрическим и абиотическим факторам сортов винограда / Перспективы генетики и селекции винограда на иммунитет. Киев: Наукова думка. 1988, с. 8-20
65. Даниелбекова Г.Г. Виноградарство в Кубинском уезде Бакинской губернии // Сборник сведений по виноградарству и виноделию на Кавказе. Выпуск II. Дагестанская область. Бакинская губерния. 1895, 114 с. (с. 75-90).
66. Калантар А. Виноградарство в Бакинском уезде // Сборник сведений по виноградарству и виноделию на Кавказе. Выпуск II. Дагестанская область. Бакинская губерния. 1895, 114 с. (с. 91-114).
67. Кулиев В.М. Малаги черный – ценный аборигенный винный сорт винограда в генофонде Нахчыванской АР // Научный журнал КГАУ, № 50 (06), 2009
68. Лоладзе Г.И. и др. Виноград – источник ценных продуктов. Тбилиси: Сабчота сакартвело, 1985, 59 с.
69. Морозова Г.С. Виноградарство с основами ампелографии. М., Агропромиздат, 1987, 251 с.
70. Наджафов Д.С. Поздносозревающие столовые сорта винограда Нахичеванской Автономной Республики //

- Аграрная наука Азербайджана, 2006, № 5-6, с. 177-178
71. Панахов Т.М., Кадымова Р.А. Об актуальных проблемах подъема и возрождения виноградарства и виноделия в Азербайджанской Республике. Баку: Муаллим, 2008, 34 с.
 72. Панахов Т.М., Салимов В.С., Алиева А.М., Нагиева А.Э. История и специфические характеристики виноградарства и виноделия Азербайджана / Материалы Международной научной конференции на тему: «Биологические и гуманитарные ресурсы развития горных регионов» 10-12 сентября 2009 г. Махачкала, 2009, с. 214-216
 73. Панахов Т.М., Наджафов Д.С. Редкие сорта винограда Нахичеванской Автономной Республики // Виноделие и виноградарство, 2009, №3, с. 40-41
 74. Панахов Т.М., Ахмедов Ф.М., Алиева А.М., Омаров Р.И. Новый гибрид винограда Подарок Шемахи // Виноделие и виноградарство, 2009, № 5, с. 26-27
 75. Роллов А.Х. Закавказские сорта винограда. Эриванская губерния. В кн. «Материалы для Ампелографии Кавказа» вып. 2, Тифлис, 1901.
 76. Салимов В.С., Мусаев М.К. Генетические ресурсы виноградной лозы Азербайджана. 2007, Интернет ресурс: <http://www.vitis.ru/pdt/rs11pdt>
 77. Сборник сведений по виноградарству и виноделию на Кавказе. Выпуск V. Бакинская губерния (Шемахинский и Геокчайский уезды). Из Кавказского Филлоксерного Комитета. Тифлис, 1896, 119 с.
 78. Сборник сведений по виноградарству и виноделию на Кавказе. Выпуск VI. Эриванская губерния. Из Кавказского Филлоксерного Комитета. Тифлис, 1896, 201 с.
 79. Смирнов К.В., Калмыкова Т.И., Морозова Г.С. Виноградарство. Агропромиздат, 1987, 367 с.
 80. Смирнов К.В., Малтабар Л.М., Раджабов А.К., Матузок Н.В. Виноградарство. М., Издательство МСХА, 1998, 511 с.
 81. Топалэ Ш.Г. Полиплодия у винограда. Кишинев: Штиинца, 1983, 215с.
 82. Трошин Л.П., Свириденко Н.А. Устойчивые сорта

- винограда. Симферополь: Таврия, 1988, 205 с.
83. Трошин Л.П. Ампелография и селекция винограда. Краснодар: РИЦ. Вольные мастера, 1999, 138 с.
84. Трошин Л.П., Носульчак В.А., Смурыгин А.С. Ампелографическая коллекция-гарантия сохранения генофонда винограда / Сохранение и использование генофонда в селекции овощных и плодово-ягодных культур на юге России. Крымск, 2000, с.216-219.
85. Трошин Л.П., Радчевский П.П. Районированные сорта винограда России. Краснодар: ООО «Вольные мастера» , 2005, 176 с.
86. Трошин Л.П. Лучшие сорта винограда Евразии. Краснодар: Алви – Дизайн, 2006, 224 с.
87. Энциклопедия виноградарства. Кишинев: Молдовская Советская Энциклопедия, 1986, т. 1, 512 с, т. 2, 504 с., 1987, т. 3, 552 с.

GİRİŞ	3
Üzümün xalq təsərrüfatı üçün əhəmiyyəti.....	14
Azərbaycanda üzümçülük və şərəbçiliğin inkişaf tarixi	19
Azərbaycan Respublikasının təbii-iqtisadi bölgələri	32
Azərbaycan üzümçülüyündə seleksiya və introduksiya işinin müasir istiqamətləri.....	41
Təzə üzümün uzunmüddətli istehsalı ilə əlaqədar süfrə üzüm sortlarının seçilməsi və təsərrüfatlarda məqsədəuyğun yerləşdirilməsi.....	53
Perspektiv üzüm sort və hibrid formalarının ampeloqrafik xüsusiyyətləri	57
SÜFRƏ SORTLARI	
<i>Abşeron xatınısı</i>	57
<i>Abşeron gəlinbarmağı</i>	58
<i>Abşeron keçiməncəyi</i>	59
<i>Abşeron qızıl üzümü</i>	60
<i>Ağadayı</i>	61
<i>Ağ dərbəndi</i>	62
<i>Ağ gavra</i>	63
<i>Ağ Xəlili</i>	65
<i>Ağ quşürəyi</i>	66
<i>Ağ şanı</i>	67
<i>Ağ şanı x Qara şanı hibridi</i>	68
<i>Ağ şanı x Çəhrayı tayfi hibridi</i>	69
<i>Ağ şanı x Təbrizi hibridi</i>	71
<i>Ağ tayfi</i>	72
<i>Ağ şasla</i>	73
<i>Alıxanlı bəy üzümü</i>	74
<i>Ala şanı</i>	76
<i>Alıxanlı qaragözü</i>	77
<i>Alıxanlı keçiməməsi</i>	78
<i>Aşqabad qara üzümü</i>	80
<i>Azəri</i>	81
<i>Çauş</i>	82

<i>Çəhrayı sahibi</i>	83
<i>Çəhrayı tayfi</i>	84
<i>Dağıstan güləbəsi</i>	86
<i>Dərbənd muskatı</i>	88
<i>Əliməmməd</i>	89
<i>Fatmayı</i>	90
<i>Gavangir</i>	91
<i>Gəlinbarmağı</i>	92
<i>Gəncəvi</i>	94
<i>Göybəndam</i>	95
<i>Gözəl üzüm</i>	96
<i>Güləbi</i>	97
<i>Hacı Abbas</i>	99
<i>Hamburq muskatı</i>	100
<i>Hüseyni</i>	102
<i>İri salxım</i>	103
<i>İrşayi oliver</i>	104
<i>İsgəndəriyyə muskatı</i>	106
<i>İtaliya</i>	107
<i>Kal üzüm</i>	108
<i>Kardinal</i>	110
<i>Katta – kurqan</i>	111
<i>Qara xəlili</i>	112
<i>Qara pişraz</i>	113
<i>Qara şanı</i>	115
<i>Qara yay üzümü</i>	116
<i>Qırmızı səəbi</i>	117
<i>Madlen Anjevin</i>	119
<i>Mahmudu</i>	120
<i>Moldova</i>	122
<i>Moldavskiy</i>	123
<i>Mumlu muskat</i>	124
<i>Nimrəng</i>	125
<i>Novrast</i>	126
<i>Özbəkistan muskatı</i>	128
<i>Rişbaba</i>	129

<i>Sarıgilə</i>	130
<i>Sultanı</i>	131
<i>Sürməyi</i>	133
<i>Şabranı</i>	134
<i>Şamaxı mərəndisi</i>	136
<i>Şəfeyi</i>	137
<i>Təbrizi</i>	139
<i>Yalançı şanı</i>	140
<i>Zeynəbi</i>	141
KİŞMİŞ SORTLARI	
<i>Ağ kişmiş</i>	143
<i>Ağ oval kişmiş</i>	144
<i>Çəhrayı kişmiş</i>	146
<i>Əsgəri</i>	147
<i>Xırça kişmiş</i>	148
<i>Kişmiş xişrau</i>	149
<i>Qara kişmiş</i>	150
<i>Qırmızı kişmiş</i>	151
<i>Mərməri kişmiş</i>	153
<i>Soqdana kişmiş</i>	154
<i>Girdə kişmiş</i>	156
<i>Zərafşan kişmiş</i>	157
TEXNİKİ SORTLAR	
<i>Ağ Aldərə</i>	159
<i>Ağdam qızıl üzümü</i>	160
<i>Ağ muskat</i>	161
<i>Aleatiko</i>	163
<i>Alikant Buşe</i>	164
<i>Aliqote</i>	165
<i>Bayanşirə</i>	167
<i>Bəhrəli (Bayanşirə x Semilyon hibrid)i</i>	168
<i>Çəhrayı muskat</i>	169
<i>Dik xərci</i>	171
<i>Doyna</i>	172
<i>Əhmədbəyli ağ şireyisi</i>	173
<i>Göy-göl (Tavkveri x Qara lkeni hibridi)</i>	174

<i>Həməşərə</i>	176
<i>Hikməti</i>	177
<i>Xərçi</i>	178
<i>Xindoqnu</i>	180
<i>İzabella</i>	181
<i>Kaberne sovinyon</i>	182
<i>Kəpəz (Tavkveri x Xindoqnu hibridi)</i>	184
<i>Qara qrenaj</i>	185
<i>Qara lkeni</i>	186
<i>Qara pino</i>	188
<i>Merlo</i>	190
<i>Mədrəsə</i>	191
<i>Mələyi</i>	192
<i>Muskat ottenel</i>	194
<i>Risliq</i>	195
<i>Rkasiteli</i>	197
<i>Saperavi</i>	198
<i>Semilyon</i>	200
<i>Silvaner</i>	201
<i>Sovinyon</i>	203
<i>Şamaxı hədiyyəsi (Tavkveri x Mədrəsə hibridi)</i>	204
<i>Şardone</i>	205
<i>Şirəli (Aliqote x Bayanşirə hibridi)</i>	207
<i>Şirvanşahı</i>	208
<i>Tavkveri</i>	209
<i>İstifadə olunmuş ədəbiyyat</i>	211

Pənahov Təriyel Məhəmməd oğlu
texniki elmlər namizədi

Səlimov Vüqar Süleyman oğlu
kənd təsərrüfatı elmləri namizədi

Zari Əziz Müseyib oğlu
aparıcı elmi işçi

AZƏRBAYCANDA
ÜZÜMÇÜLÜK

Bakı – «Müəllim» - 2010

(Azərbaycan dilində)

“Müəllim” nəşriyyatında çap edilmişdir.

Çapa imzalanmışdır: 12.06.2010. Sifariş № 79.

Kağız formatı $60 \times 84^{1/16}$. Şərti 14,0 ç.B.

Sayı 350. Qiyməti müqavilə ilə.

